R
5608

Aus der Brotzischen Sammlung.

R
ESTICA
A. 2874. III Bd.

1849

Bibliothek des
Livländ. Landesgymn.
S No. 219

RESPVBLICA.
Siue Status Regni
POLONIÆ, LITVANIÆ,
PRVSSIÆ, LIVONIÆ,
etc.
Diuersorum Autorum.
LVGD: BATAVORVM,
Ex Officina Elzeviriana.
Cum Priuil

Biblio
Univer
Tartu
(Dor
1998. 3765

Capitum quæ hoc commentario continentur.

I.

STanislai Krzistanovvic Iurisconsulti Status Regni Poloniæ compendiosa descriptio. Pag. 1

II. Poloniæ descriptio Martini Cromeri. Pag. 28

III Poloniæ Regni descriptio ex Thuani Historiarum lib. LVI. 217

IV. De Valachia, ex Thuani Historiarum lib. LVIII. 236

V. De Lituanæ gentis origine & moribus, ex Alexandri Guagnini Sauromatia Europæa. 238

VI Quædam ad Lithuaniam pertinentia, ex fragmentis Michalonis Lituani. 246

VII De Ducatu Samogitiæ, ex Alexandro Guagnino. 255

VIII Ioannis Lasicii Poloni de Diis Samogitarum cæterorumque Sarmatarum. 270

IX Articuli constitutionum bellicarum magni Ducatus Lituaniæ, in comitiis generalibus constituti, a supremo & generali copiarum imperatore fortissimo, & hercè perpetua memoria dignissimo, illustri D. Gregorio Chodkievvicio Castellano

stellano Vilnensi confirmati, & militibus imperati. 287

X *Prussiæ cum suis Provinciis & civitatibus compendiosa descriptio, ex Alexandro Guagnino.* 295

XI *Origo & Series Principum Teutonici ordinis.* 318

XII *Livoniæ descriptio. addita est quoque brevis narratio quomodo hæc regio in jus invictissimi Regis Poloniæ, Sigismundi Augusti &c. cesserit.* 340

XIII *Ioannis Boteri Poloniæ descriptio.* 373

XIV *De Novo in Polonia Rege eligendo, Honorii dissertatio.* 391

XV *Ioannis Barclaii judicium de Polonia & ingeniis Polonorum.* 402

XVI *Series ac ordo Principum & Regum Poloniæ, ex Alstedii Chronologia.* 406

XVII *De Re nummaria Polonorum, ex Historia Salomonis Neugebaueri à Cadano.* 409

XVIII *De Vectigalibus Regis Poloniæ, ex eodem Salomone Neugebauero.* 411

I. STA-

I.

STANISLAI KRZISTANOVVIC
Iurisconsulti

STATVS
REGNI POLONIÆ
COMPENDIOSA
DESCRIPTIO.

Rex Poloniæ.

VT à Rege, tanquam suo capite, totum negotium initium capiat, Rex Poloniæ, provincias ditioni suæ subjectas, easque linguis fere omnes, vel dialectis saltem nonnullas differentes, habet octo: Poloniam Majorem, & Minorem: Magnum Ducatum Lituaniæ, Ducatus item Russiæ, Prussiæ, Massoviæ, Samogitiæ, Pomeraniæ, Livioniæ. Ex his provinciis habent nonnullę duces, Regi & Regno Poloniæ Feudatarios, ut sunt in Prussia, Livonia & Pomerania.

Valachiæ quoque, sive Moldaviæ inferioris, quæ est Russiæ contermina, Princeps, Regum Poloniæ per multos annos fuit Feudatarius; cujus etiam homagii,

Regibus & regno Poloniæ sæpius præstiti, extat in Statutis regni, forma juramenti. Invalescente postmodum Turcarum potentia. Principes illi, sive, ut vocantur, Palatini, Turcarum quoque Imperium comiter colere, & tributis annuis pacem redimere cœperunt; ita tamen, ut Poloniæ quoque regum majestatem & fidem agnoscerent, ac mittendis etiam, statis temporibus, honorariis, munetibus, nempe equis Thracicis generosis, bobus in usum culinæ, vinis Creticis, & id genus aliis, subjectioné fiduciariam profiterentur; & fœdere æquo inter Polonos & Turcas in pacem mutuam sancito, diserris verbis caveretur, ne provinciam illam cuiquam, Turcarum Princeps, unquam præter Poloniæ regis voluntatem committeret: utque is, qui eam obtineret, regi quoque Poloniæ fidelis esset. Nuper autem, anno salutis humanæ MDXCV, cum Turcarum Princeps eam provinciam, contra pacta, Tartaris inhabitandam concessisset, à Polonorum exercitu, opera Ioannis Zamoscii Cancellarii Magni, & Generalis exercituum regni, Tartaris ejectis, deductus in illam est unus ex indigenis illis, jure regni Poloniæ ac prærogativis nobilitatis ante donatus: isq; eam nunc regi Poloniæ juramento obstrictus pacate administrat.

Sunt & alii in regno, titulo Ducum & Mar-

Marchionum insigniti: qui tamen cum reliquis regni Proceribus, Comitibus, Baronibus, ac Nobilibus, communi jure tuntur. Ordo etenim equestris, cum magnam sibi apud suos Principes & Remp. parasset laudem, & merita, bellicis artibus, ac fortitudine militari, ad eam cum Titulatis æqualitatem pervenit, ut æquo jure, & ad capessendos honores, & ad liberam, novi Regis electionem pertineat. Vnde tanta omnium & par libertas. Quāvis nobilium filii, vel studio civilitatis, prudentiæque usu rerum comparandæ, incitati, vel tenuitate fortunarum adacti, contra Occidentalium morem, non modo in Magnatum, Episcoporum, Sacerdotumq; clientelas; verum etiam in patrium, ac tenuiorum, inferiorumque nonnunquam, eorum præsertim qui Magistratus gerunt, aut aliquo sunt in aula Regis numero, aut opibus, industria, eruditione, gratiave populari valent, ministerium se tradunt; aut à parentibus suis traduntur. Ne pudendum aut dedecori affine est genus hoc ministerii, sed liberale & sociabile: nec rara est in eo vicissitudo, ita ut eum quis habeat in ministerio, cujus parentibus ipse serviret: honestaque habetur hæc juventutis Equestris educandę ratio, æquabilitatem quandam etiam in æqualibus fortunis continens. Hinc fit, ut mul-

tos ex humili loco ac tenui fortuna non modo ad mediocres, verum etiam ad summos nonnunquam honores, amplissimasque facultates, & opes, ipsorum virtus, Heroumque beneficia, provehant.

Provinciarum Poloniæ divisio.

PRovinciæ omnes dividuntur in Diœceses & Palatinatus. Hi in Castellanatus, sive Districtus. Qui item subdividuntur in Capitaneatus, sive Præfecturas, easque duplices: cum Iurisdictione videlicet, & sine Iurisdictione, quæ sunt bona regia, sive patrimonium Principis. In bona deinde hæreditatia Ecclesiæ, Dominorum ac Nobilium.

Diœceses.

DIœceses latius se extendunt nonnullæ, quam ut uno Palatinatu comprehendantur. Cracovienſis namque (Archiepiscopatus quondam) tres Palatinatus suo continet ambitu: Cracovienſem, Sendomirienſem, & Lublinenſem. Vilnenſis totius Magni Ducatus Lituaniæ finibus, licet admodum amplis, terminatur. Samogitia itidem (Regnum olim) unicum habet Episcopum. & sic quædam aliæ.

Diœceses in regno Poloniæ numerãtur in universum XVI, duæ quidem Archiepiscopales, reliquę Episcopales, hoc ordine.

Archiepiscopales.

Gnesnenſis. Leopolienſis.

Episco-

Episcopales.

Cracovienſis.	Præmisſienſis.
Cuiavienſis.	Samogitiæ.
Vilnenſis.	Culmenſis.
Posnanienſis.	Chelmenſis.
Plocenſis.	Kiovienſis.
Varmienſis.	Camenecenſis.
Luceorienſis.	Vendenſis.

Gnesnenſis Sedis Archiepiscopus, est Legatus natus, regni Primas, ac primus Princeps. Hic non solum iurisdictionem habet in universum in regno Clerum, ac primum in ordine senatorio locum: verum etiam summam in consiliis auctoritatem: & qui interregni tempore DD. Senatores regni, ad consultandum de rebus ad remp. pertinentibus convocat, legationes externas audit, diem & locũ electioni novi Regis indicit; eundem electum nominat, & promulgat, ac postea in solemnibus coronationis Comitiis, Cracovię celebrari solitis, diademate capiti imposito inaugurat. Metropolitanæ sedis Leopolienſis Archiepiscopus secundum locum in Senatu obtinet. Eum sequuntur ordine supra declarato Episcopi, qui in ordine senatorio omnes seculares præcedunt. Eamque fuit regum Polonię pietas, ut statim à receptione fidei Christianæ, Catholicæ, orthodoxæ, Romanæ, redacto regni sui ad imitationem aliarum, quæ fidem

jam susceperant, Provinciarum regimine omni, illud insuper addiderint, quod Ecclesiarum antistites primum debeant perpetuo in Senatu regni obtinere locum; eosque, uti Ecclesias illorum curæ subjectas, atque adeo universum Clerum, amplissimis donavere immunitatibus: quibus etiam nunc gaudent, maximo regni illius commodo, emolumento, adjumento, addo & ornamento.

Palatinatus.

PAlatinatus (ut à Diœcesibus ad eos transeamus) omnes certos habent limites & disterminia. Proprie autem Palatinatus sunt Ducatus, sive spectes amplitudinem territorii cujusque, sive Nobilitatem in quolibet Palatinatu degentem. Ex ea namque, cum sit numerosa, justa semper haberi potest manus, ad hostes propulsandos, vel etiam lacessendos bello. Proinde Palatinus quilibet, est Princeps creatus, primarius in ordine secularium Senator, & Dux exercitus sui Palatinatus, Sed præter munus senatorium, non exercet suum militiæ officium, nisi tempore generalis ex universo regno expeditionis. Ad quam non recurritur nisi ingruente aliqua hostis potentissimi vi. Pacis tempore habet jus in suo Palatinatu, conventus Nobilitatis instituere: iisque & judiciis præsi-

præsidere: pretia rebus venalibus, præter tempus comitiorum & belli, imponere: ponderum & mensurarum curam gerere. Iudæorum quoque Iudicia ad Palatinum pertinent. Sunt Palatini in toto regno Poloniæ Magnoq; Ducatu Lituaniæ xxxiv. Cum quibus nonnulli, quoad locum in Senatu, Castellani & unus Capitaneus, prærogativa quadam utuntur: & inter eos Castellanus Cracovienſis, ex quodam singulari privilegio, omnes secularis ordinis Senatores præcedit. Hic autem ordo servatur.

Castellanus
Cracovienſis.
Palatinus
Cracovienſis. Vilnenſis.
Posnanienſis. Sendomirienſis.
Castellanus
Vilnenſis.
Palatini
Caliſſienſis. Trocenſis.
Siradienſis.
Castellanus
Trocenſis.
Palatinus
Lenciciæ.
Capitaneus
Samogitiæ.
Palatini
Breſtenſis. Inoullodiſſanienſis.
Kiovienſis. Ruſſiæ.

Volhiniæ.	Ravenſis.
Podoliæ.	Breſcienſis.
Smolcenſis.	Culmenſis.
Lublinenſis.	Mſciſlavienſis.
Polocenſis.	Mariæburgenſis.
Belzenſis.	Braſlavienſis.
Novogrodenſis.	Pomeraniæ.
Plocenſis.	Minſcenſis.
Vitebſcenſis.	Vendenſis.
Maſſouiæ.	Derpatenſis.
Podlachiæ.	Parnavienſis.

Caſtellanatus.

SEquuntur Caſtellanatus: Illi ſunt Diſtrictus, Territoria, ſive partes Palatinatus cujuſque; qui etiam certis circumſcripti ſunt limitibus; uti quoque bona Regia, à bonis Eccleſiæ, Dominorum ac Nobilium, hæreditariis ibidem exiſtentibus, diſcreta. Sunt autem in Palatinatu uno, aliquando quaterni, terni, bini minimum Caſtellanatus. Caſtellanus vero ad munus Senatorium, quo itidem fungitur, obtinet vices in exercitu ſui Palatini, illiuſque loco præeſt ſui quiſque diſtrictus Nobilitati, hac eadem generali, ad bellum, expeditione. Nullam præterea Iuriſdictionem extra belli negotium in territorio, quamvis ſenatoria dignitate gaudeat, exercet. Caſtellani in regno ſunt numero LXXXIII, duplicis tamen ordinis;

ordinis: Quidam vocantur majores: quidam minores. Majores ſunt XXXI.

Poſnanienſis.	Lublinenſis.
Sendomirienſis.	Polocenſis.
Caliſſienſis.	Belzenſis.
Woinicenſis.	Novogrodenſis.
Gneſnenſis.	Plocenſis.
Siradienſis.	Vitebſcenſis.
Lenciciæ.	Cernenſis.
Samogitiæ.	Podlachiæ.
Breſtenſis.	Ravenſis.
Kiovienſis.	Breſcienſis.
Inoulodiſlavienſis.	Culmenſis.
Leopolienſis.	Mſciſlavienſis.
Volchiniæ.	Elbingenſis.
Camenecenſis.	Braſlavienſis.
Smolſcenſis.	Gedanenſis.

Minſcenſis.

Hi propterea dicuntur majores, quia cum cæteris Senatoribus, tam Eccleſiaſticis, quam ſecularibus, ad omnia etiam ſecretiſſima conſilia admittuntur. Minores ſunt LII.

Sandecenſis.	Sremenſis.
Medirecenſis.	Zarnovienſis.
Wiſlicenſis.	Malogoſtenſis.
Biecenſis.	Wielunenſis.
Rogoſnenſis.	Præmiſſienſis.
Radomienſis.	Halicienſis.
Zavvichoſtenſis.	Sanocenſis.
Lendenſis.	Chelmenſis.

Dobrinenſis.
Polanecenſis.
Premetenſis.
Crivinenſis.
Czechovienſis.
Naclenſis.
Roſpierienſis.
Biechovienſis.
Bidgoſtienſis.
Breſinenſis.
Kruſvicenſis.
Oſvviecimenſis.
Camenenſis.
Spicimirienſis.
Inovvlodenſis.
Kovalienſis.
Santocenſis.
Sochacovienſis.
Watſovienſis.
Goſtinenſis.
Wiſnenſis.
Raciaſenſis.
Sieprcenſis.
Wyſogrodenſis.
Ripinenſis.
Zakrocimenſis.
Cziechanovienſis.
Livenſis.
Sloncenſis.
Lubacovienſis.
Conarienſis, terræ Sitadienſis.
Conarienſis, terræ Lenciciæ.
Conarienſis, terræ Cuiaviæ.
Wendenſis.
Derpatenſis.
Pernavienſis.

Minores vero vocantur ideo, qui etiamſi cum cęteris ſupradictis Senatoribus regni, Senatorum privilegiis in reliquis gaudeant, & ſint vere Senatores; à ſecretioribus tamen conſiliis nonnunquam excluduntur.

Et hi ſunt triplicis ordinis Senatores regni: Epiſcopi cum duobus Archiepiſcopis, Palatini, & Caſtellani. Sequuntur officiales regni.

Officiales

Officiales Regni.

HI ſunt duplicis ordinis: Quidam ſunt ordinis Senatorii, qui cum prædictis Senatoribus iiſdem prærogativis utuntur: Quidam ſunt extra ordinem Senatorium. Ordinis Senatorii ſunt x.

Marſchalcus regni ſupremus.
Marſchalc. ſupremus M. Duc. Lituaniç.
Cancellarius regni.
Cancellarius M. D. Lit.
Vicecancellarius regni.
Vicecancellarius M. D. Lit.
Theſaurarius regni.
Theſaurarius M. D. Lit.
Marſchalcus curiæ regni.
Marſchalcus curiæ M. D. Lit.

Marſchalcus eſt Magiſter Aulæ regiæ, & adminiſter conſilii publici: penes quem jus eſt, convocandi ſenatum, juſſu Regis, vel Primatis: præſtandi ſilentium & audientiam: faciendi poteſtatem in Comitiis, dicendæ ſententiæ: Legatos externos adventantes excipiendi, illiſque de rebus neceſſariis providendi: ejiciendi è conſilio eos, qui ad id non pertinent: pronuntiandi decreta regia in cauſis infamiæ & ultimi ſupplicii, illaque exequendi: promulgandi ad populum Senatuſconſulta: moderandi pompis publicis: hoſpites Illuſtres ſuſcipiendi: compeſcendi motus inquie-

inquietorum atque turbulentorum, non modo circa Senatum, & in publico, sed etiam in privatis Regis cœnaculis & habitaculis: animadvertendi in delicta, quæ in loco & opido domicilii, sive hospitii regii, vel comitiorum, admittuntur. Denique in Comitiis, & in comitatu regio, diversoria distribuendi: & imponendi rebus venalibus pretia. Marschalci etiam est, in aulicum Regis comitatum & administros mensæ regiæ, aliorumque munerum aulicorum, (profanos duntaxat intelligo) jurisdictio, censura & animadversio, ne vel suum negligant officium, vel contra decorum aliquid committant. In publicis conventibus, & Regi, in publicum prodeunti, præfert erectum sceptrum ligneum, seu baculum. Hæc eadem privilegia habent Marschalci curiæ in absentia Supremorum.

Cancellarius, Vicecancellarius, tam regni, quam M. D. Lit. nominibus & loco distincti: potestate & munere exæquati. Diplomatibus, edictis, mandatis, epistolis, & aliis scripturis regiis conscribendis, atque signandis, quæque ad eum mittuntur, accipiendis & legendis præsunt. Itaque in potestate sua habent signa Regia. Cancellarius quidem majus; Vicecancellarius minus. Auctoritas eorum eousque patet, ut multa inconsulto rege signare; quæ

quæ vero contra leges esse videntur, jubenti illi negare possint. Dant etiam responsa regio nomine; & quibus de rebus consilium haberi debet, in senatu proponunt. Denique senatusconsulta, regiaq; & comitialia placita ac decreta literis mandant, & in publicum edunt. Sunt etiam cognitores privatarum querimoniarum, & provocationum, ab Vibanis & Opidanis, Præfectorumque judiciis, ad regium tribunal devolutarum. Secretariis, scribis, sacerdotibus, concionatoribus & cantoribus aulicis, cæremoniisque circa regem ecclesiasticis, is præsertim qui est de sacro ordine, moderatur. Lege enim, alterum ex iis sacri, alterum profani ordinis esse oportet. Unde consuetudine longa introductum, ut Vicecancellarius, mortuo Cancellario, propter loci & sententiæ dicendæ prærogativam succedat. Quare huic dignitati, viri doctrina insignes, & in regni negotiis optime versati, semper solent deputari. qui prudenter, quid fieri, vel concedi possit, quid item non, regem cum suæ Majest. debita dignitate, informent. Nec debebit quisquam existimare, officiū hoc simile esse scribarum muneri, quod antiquitus vile fuisse, docuit Reverendus admodū pater Nicolaus Seratius è Societate Iesu SS. Theol. Doctor, suarum Moguntiacarum rerum l. 1, c. 29, ubi demonstravit

ſtravit docte, illud Officii genus in dignitatis honorem tranſiiſſe.

Theſaurarius, ipſo nomine indicat officium ſuum. Eſt enim promus & condus theſauri regis: ſymbolorum ſeu inſignium regni, quæ ſunt, corona, pomum, ſceptrum, & gladius: ſupellectilis, & redituum regiorum ſcripturarumque, & monumentorum publicorum, actor: & moderator quorumvis quæſtorum, curatorum, atque diſpenſatorum Regis: & rationum reddendarum exactor: monetariæ officinæ magiſter: ſtipendiorum, tam militarium, quam aulicorum ſolutor. Reddendæ rationi regi obnoxius.

Atq; hic addendū neceſſario, Officiales iſtos ordinis ſenatorii, etſi videantur loco eſſe poſtremo inter Senatores, autoritatē tamen habere eos maximam: & quorum cuiq; ad primas in regno dignitates, ipſo jure patet aditus. Nam cum hi exſequantur quicquid in Senatu unquam concluſum fuerit: uti ſufficientiam quiſque ſuam teſtatam facere, imo & diligentiam, in negotiis expediendis ſatagit: ita pro magis commendato & bene merito habetur.

Officiales ordinis non Senatorii.

OFficiales extra ordinem Senatorium dividuntur rurſus in tres claſſes: vel enim ſunt totius regni & M. D. Lit., vel ſunt

ſunt aulæ Regiæ, vel Diſtrictuum. Totius regni ſeu Generales ſunt hi:

Exercituum regni Generalis.
Exercituum M. D. Lit.
Excituum regni Campeſtris.
Exercituum M. D. Lit. Campeſtris.
Militiæ aulicæ Præfectus.
Secretarius major regni ſpiritualis.
Referendarius regni ſpiritualis.
Referendarius M. D. Lit. ſpiritualis.
Referendarius regni ſecularis.
Referendarius M. D. Lit. ſecularis.
Pocillatores utriuſque gentis duo.
Dapum inciſores duo.
Gladiferi etiam duo.
Theſaurarius curiæ regni.
Theſaurarius M. D. Lit. curiæ.
Theſaurarius Pruſſiæ.
Aſſeſſores judiciorum curiæ.
Notarius cauſarum curiæ.
Notarius Cancellariæ M. D. Lit.
Regentes Regni Cancellariæ.
Inſtigatores cauſarum fiſci.
Notarii campeſtres.
Excubiarū contra Tartaros præfectus.
Teloniorum, fodinarum argenti, plumbi, ſalis, præfecti.
Pecuniæ cudendæ præfectus. &
Præfectus ſylvarum.

Circa hos Officiales hoc obſervandum. Vt enim ordinis ſenatorii officialibus, ad primas

primas dignitates: ita hisce ad ordinem senatorium major patet aditus: præcipue vero Secretario majori, Referendariis. Censentur namque de Rege & republica esse præ reliquis bene meriti: & qui ob usum rerum, & facultates ampliores, dignitatem Senatoriam tueri commodius possunt.

Exercituum regni Generalis & M. D. Lit. est Dux & moderator belli secundum Regem, & vicarius Regis. Ducit exercitum: capit locum castris: acies instruit: dat signum pugnæ & receptus: commeatus & annonæ curam in bello gerit: precia rebus venalibus imponit, ponderibusque & mensuris earum modum statuit: in delinquentes animadvertit: & ut paucis reliqua comprehendam, in exercitu, & tempore belli indicti, uterque auctoritate regia plenipotenter utitur. Hoc etiam usitatum in hac dignitate conferenda, quod ferme semper demandetur aliquibus ex ordine Senatorio, qui magis habentur apti. Ideo non est, quod miretur quispiam, tam amplas dignitates, & quarum maximus in regno Poloniæ usus, in senatu non censeri. Senatoribus namque conferuntur: vel etiam dignitas senatoria confertur una, si quis ex privatis tanto muneri existimatur idoneus esse.

Campestris dux exercituum tam regni quam

quam M. D. Lit., est Vicarius Generalis Ducis à Rege datus. Excubiarum potissimum explorationumque curam gerit, mercenariis militibus, illo præsertim obsente, præest, totalemque jurisdictionem in exercitu eodem tempore exercet.

Militiæ Aulicæ Præfectus, est præses illorum militum, qui ad custodiam regiam, præsente rege, in castris ordinantur, exercetque in eos jurisdictionem, secundum regem, plenariam. Durat autem ejus potestas, quousque Rex manet in castris.

Secretarius major regni, absentium Cancellariæ præsidum vicem supplet in aula & comitatu Regis: nec tamen utilli, gestat signum regium, sed quoties opus est, petito ab illo annulo signatorio, tam diplomata publica, quam epistolas ipso præsente signat. Habet hic secundum Cancellarium prærogativam ante omnes, capessendi honores Episcopales, qui vacaverint. Habet & locum honoratiorem inter cæteros Officiales, tam aulæ, quam terrarum, seu districtuum.

Referendarii utriusque gentis & ordinis, sunt supplicum libellorum Magistri, & querimoniis hominum audiendis, Cancellariæque, ut verbo legis utamur, referendis præsunt. Quin etiam in litibus disceptandis, eidem Cancellariæ præsto sunt; ejusque permissu exponunt Regi

cum consilio causas & controversias litigantium : habentque locum in judiciis Regis, extra comitiorum tempus celebrari solitis, sententiæ ferendæ.

Pocillatores, utriusque gentis duo, ipso nomine indicant officia sua : quibus adjungere licet dapum incisores.

Gladiferi in pompa publica Regi præferunt ensem.

Thesaurarius curiæ regni & M. D. Lit. supremi Thesaurarii regni absentis vices gerit, adhiberturque aliquando & à præsente, ad pleraque omnia, quæ ipsum concernunt.

Thesaurarius Prussiæ est, qui pecuniam omnem, & rationes à Præfectis & ministris bonorum Regis & proventuum, atque etiam tributorum publicorum exigit : & vel ipse administrat, vel Thesaurario regni tradit. Assessores judiciorum curiæ, sunt plerique Officiales, qui in aula regis præsentes sunt, utpote supplicum libellorum Magistri, sive Referendarii, Vicecancellarius, & nonnulli ex Secretariis.

Notarii curiæ, tam regni, quam M. D. Lit. nomine declarant munus suum.

Regentes Cancellariæ sunt illi, qui Notariis curiæ cum potestate præsunt.

Instigator causarum fisci est, qui bona jure caduco ad Regem & fiscum ejus devoluta,

voluta, judicia à possidentibus repetit, & fisco vendicat : sive illa civium, sive nobilium, per confiscationem Regi competentia fuerint.

Notarius Campestris, est mercenariorum militum conscriptor : & stipendiorum solutor.

Præfectus excubiarum contra Tartaros, qui in finibus regni, versus Scythas assiduas gerit excubias, ne inopinas excursiones in regnum faciant : teneturque is semper tempestive Generalem exercituum præmonere, ut mature hosti cum exercitu occurratur.

Præfecti teloniorum sunt, qui tributa & vectigalia regni exigunt, eorumque rationes Regi competenti tempore reddunt.

Præfecti fodinarum argenti, plumbi, salis, curam gerunt horum metallorum : jurisdictionemque exercent in operatiorationibus reddendis Regi obnoxii.

Præfecti pecuniæ cudendæ, sunt potissimum Thesaurarii, ad quorum officium pertinet, ut proba & justi valoris monera in regno cudatur.

Præfecti sylvarum sunt, qui in sylvis, in quibus Rex solet venationibus aliquando indulgere, prohibent, ne quivis promiscue venetur.

Officiales Aulæ Regiæ.

Camerarius supremus.

Pocillatores.
Incisores dapum.
Vexilliferi.
Stabuli Præfecti.
Culinæ Præfecti.
Curruum Præfecti.
Camerarii, vulgo lectistratores.
Pincerna.
Subdapifer.
Stabuli Vicepræfectus.
Venator primarius.
Aulici, quorum magnus numerus
Secretarii.
Salariati.
Pueri Regii.
Cubicularii.
Notarius thesauri major.
Stipatores.
Doctores Medici.
Capellani.
Notarii thesauri.
Musici.
Ostiarii.
Satellites.
Hospitiorum distributor.
Curruum vicepræfectus.
Dispensator.
Vini distributor.
Tibicines.
Tympanistæ.
Equisones.

Argenti

Argenti custodes.
Culinæ familia.
Artifices omnis generis.
Artifices Stabuli famuli.
Artifices & famuli curruum.
Venatores & aucupes.
Apparitores.

Horum Officialium munera, ex ipsis nominibus nota esse possunt: sunt tamen plerique, qui peculiare quid habent: quorum officia paucis adnotabo.

Camerarius supremus præest cubiculo, Lectistratoribus & cubicularijs regijs, advertitque ut omnia pro dignitate Regis administrentur.

Subdapifer curat, ordine fercula mensæ regiæ adferri, præcedens cum sceptro seu baculo dapiferum.

Aulici, quorum magnus est numerus, sunt primarii ex Nobilibus constituti, equis stipendia merentes, præsidii honorisque regii causa: quem equestrem seu curulem equestres fere comitantur. Qui equitatus numerosus est, atq; splendidus: huic Marschalci moderantur, & delinquentes omnes puniunt. Sunt etiam quidam aulici, qui non habent necesse equos alere: hi prodeuntem in publicum Regem pedestres deducunt; quanquã in solemnibus pompis non inusitatum est, ut equites quoque equestrem Regem antecedant.

Secretarii, quamvis nullum peculiare certumque munus attributum habeant, ad nutum tamen Regis præsto sunt, in obeundis ejus nomine legationibus, inscriptionibus, & lectionibus publicarum ac regiarum scripturarum: in acciendis & deducendis ad Regem vel in Senatum Illustribus hospitibus & legatis Principum: in exquirendis & referendis sententiis, ægrotorum, & à consilio absentium primariorum senatorum: in recognoscendis pro Rege locis & factis, & causis controversis, regiorum præsertim hominum & administrorum, inter ipsos, vel cum magistratibus suis: & si qua sunt alia honesta & cum dignitate conjuncta ministeria.

Salariati, sunt Concionatores, servitores interioris cubiculi, & similes, quibus certa stipendia, & certa merces numerari soler.

Pueri regii & Cubicularii præsto sunt ad quævis domestica Regis ministeria. Cubiculariorum tamen peculiaris usus est in acciendis in Senatum & ad Regem Consiliariis, & deferendis quoquo versus literis, mandatis edictisque regiis. Quam ad rem opidatim, & vicatim, illis mandato regis equi submistrantur.

Officiales Districtuum.

OFficiales Districtuum possunt commode dividi in duas classes, ut quidam

dam sint Officiales terrestres: quidam Officiales castrenses.

Terrestres officiales sunt:

Succamerarius.	Subjudex.
Vexillifer.	Pincerna.
Iudex.	Subdapifer.
Dapifer.	Notarius.
Pocillator.	Gladifer.
Venator.	Quæstor.

Tribunus.

Succamerarius est, qui regendis finibus agrorum, ac bonorum terrestrium, tam ad Regem, quam ad Nobilitatem, capitula, cives, pertinentium, præst. Qui juratus oportet ut sit: habetque is ad id munus obeundum Vicarios, qui Camerarii vocantur: eosque sibi legit arbitratu suo ex Equestri ordine ejusdem territorii, & jurejurando adigit, mutatque quoties vult.

Iudex terrestris, causis & controversiis privatis, Nobilitatis, disceptandis & judicandis cum Subjudice præsidet; qui est ejus socius, non vicarius, loco tamen inferior: quibus adjungitur Notarius seu Actuarius judicii, qui habet quoque in illis judiciis jus dicendæ sententiæ.

Quæstor est exactor contributionum publicarum in certo territorio, obnoxius rationibus reddendis.

Tribunus custos est Arcis, in suo quis-

que territorio, durante bello, ob eamque causam vacationem habet militiæ.

Cæterorum Officialium ministeria ex nominibus nota sunt.

Officiales Castrenses.

Capitanei cum jurisdictione.
Capitanei sine jurisdictione.
Burggravii.
Vicecapitanei.
Iudices.
Notarii.

Capitanei cum jurisdictione sunt præfecti arcium & civitatum regiarum, qui vocantur brachium regale. Isti judicia exercent, querelarum quidem nomine appellata, utpote quæ fiunt in causis levioribus, singulis duabus ordinarie septimanis. Castrensia vero, ubi videlicet disceptatur de causis gravioribus, singulis sex septimanis: nisi quid obstet. Habent hi Vicecapitaneos, Iudices, Notarios: imo & familiam numerosiorem, & peditatum, ad prohibendum, ne cuipiam vis inferatur, vel insolentiores contra leges patriæ delinquant impune. Habent itaque jurisdictionem coërcitionemque late patentem, non modo in agrestes & opidanos: verum etiam in Equestris ordinis homines. Præterea omnium aliorum judicum, ecclesiasticorum juxta, ac profanorum, sententias executioni mandare

dare possunt, si executores vel nolint, vel non proficiant. Gerunt etiam curam commodorum & reditum regis, qui ex re familiari ac pensionibus opidanorum proveniunt. Qui tamen reditus, quarta detracta, illis ob merita eximia donantur. Illis etiam inter reliquos officiales cujuscunque ordinis, major patet ad ordinem senatorium capessendum aditus.

Capitanei sine jurisdictione sunt qui vulgo tenutarii bonorum regalium nuncupantur. Hi nulla judicia exercent: insolentias tamen leviores coërcendi jus quandoque habent.

Burggravii sunt custodes arcium, qui pacis juxta ac belli tempore, nocturnas, atque etiam, quando opus est, diurnas excubias, per se vel suos administros servant. Capitanei auctoritati subjecti.

Sequuntur nobiles, barones, comites, duces, possessiones ibidem habentes suas, & hæreditates: Tum & Ecclesiarum, sive Cathedralium & Collegiatarum Capitulares; sive Parochialium ac aliarum quarumvis Rectores: Vt omittam civitates, opida, villas, arces: demum & mercatores, artifices, & id genus plebem.

Iam ex his nobilibus, baronibus, & reliquis assumuntur ad dignitates senatorias, solius arbitrio Regis. Interim vero opera, cujus vel quorum visum fuerit,

utitur Rex in legationibus, in commissionibus, in finibus regundis, in contributionum publicarum exactionibus, in militia, & id genus muniis publicis.

Sed & ipsimet de medio sui, per electionem & liberis suffragiis, magis idoneos quandoque ablegant cum potestate Nunciorum terrestrium ad Comitia regni generalia: nonnunquam mittunt ad Regem de suis necessitatibus acturi: aliquando deputant Iudices ad tribunal regni. Quod cum sit ultimæ instantiæ, provocatio ab eo non datur, nisi ex paritate sententiarū causa aliqua remittatur ad Comitia, Regi & Senatui discutienda, & decidenda. Cum enim Rex causas & actiones Nobilium per appellationes ad judicium suum devolutas, expedire ob occupationes, quæ illi semper maximæ, non usquequaque potuisset: consultum illi esse volentes justitiæ & rebus suis; eam judiciorum formam adinvenerunt, deque indulgentia Principis confirmationem ejusdem obtinuerunt. Non tamen Rex jam vacat à jure dicundo: civitatum & opidorum omnium quæ jure utuntur Saxonico, causæ agitantur in curia. Causæ item Fisci ad judicium ejus pertinent regium, & quædam aliæ. Criminalium vero inter Nobiles causarum, ipse est unicus cum Senatu Iudex. In ejus namque manu fideli

fideli honores omnium positi & pœnæ.

Illud quoque libertatis habent præcipuum, quod una cum DD. Senatoribus ad electionem novi Regis pertineant, non solum deficiente, post obitum Regis, prole masculâ, quæ succedere debeat, (quis enim invitis illis regni sibi habenas sumeret?) verum etiam dum Princeps legitimus successor, secundum leges regni, in Regem debet eligi. Hic etenim, licet succedat semper, præcedit tamen facta in personam ipsius electio. Neq; hoc imminuit quidquam de majestate tanti Regis, cum & duo præcipua orbis Christiani capita, eadem ratione constituantur in imperio quisque suo, per modum videlicet electionis: atq; ii tamen idem jus in suos, quod & cuique Principi hæreditario itidem in proprios. Faciunt demum cum debito in reges suos cultu, observantia, & subjectionis testificatione, animis nimirum promptis, & volentibus: nec unquam committunt, quin hic eligatur, cui ipso jure debeatur successio. Non tamen eum modum negligunt, ne tantam libertatem ire perditum videantur: cum & regis eo majorem in populum benevolentiam hac se ratione magis promereri ac retinere existimant, & necessitate quadam Principem suum obstringere, quo filium, quem sibi designatum velit successo-

cessorem, literis, rerum usu, cæterisque virtutibus, inprimis vero pietate sedulo curet imbuendum: ab his namque omnibus instructum eum esse oportet, qui tam amplis, longe lateque patentibus, tum in medio potentissimorum hostium sitis regnis, imperaturus unquam est, & habenas eorum moderaturus.

II.

POLONIÆ MARTINI CROMERI

LIBER PRIOR.

De situ Poloniæ & gente Polona.

IN iis libris, quos triginta de origine & rebus gestis Polonorum conscripsimus, ostendimus, Polonos gentem esse Slavicam & Sarmaticam: Quæ quodam tempore è Sarmatia progressa, transmisso Vistula flumine, in iis Germaniæ locis, quæ prius Venedi & Vandali tenuerant, consederit, finesque domicilii & imperii sui versus occasum & septentrionem longe lateq; protulerit, ita, ut à Sarmaticis montibus, in septentrionem quidem secundum utramque fere ejus fluminis ripam, in occasum vero secundum dorsum Herciniæ sylvæ, quo Boëmia clauditur, atque inde porro secundum Albim fluvium, ad ejus ipsius

ipsius, atque adeo usque ad Visurgis seu Veseræ ostia, & sinum Venedicum sive Balcheum, quicquid terrarum est, ejus gentis ditione teneretur. Ac universe quidem eos populos Slavos seu Slavinos sese dixisse: A finitimis vero cum Venedos seu Vinidas, tum Vandalos etiam, eorum, qui prius ea loca incoluerant, populorum nominibus appellatos esse: peculiariter vero, eos, qui versus occasum Germanis erant viciniores, partim Sorabos, partim Obotritos, Lutitios, sive Luzitios, Vinulos, Ranos, Vilzos, Rugios, Vetalabos, Retarios, Licicavicos, Heveldos, Vuloinos etiam, quod nomen cum Polonorum nomine cognationem habet, dictos esse. Quos omnes Slavicæ nationis atque linguæ fuisse, & partim domesticis satraparum ac ducum defectionibus & pactionibus, partim armis in finitimorum Saxonum & Germanorum ditionem nomenque postea transiisse, memoriæ proditum est. Polonorum autem nomen vernaculum an commune fuerit horum omnium, an peculiare unius cuiusdam populi & vetustumne, an recentius, non liquet. Ante septingentos quidem annos, nusquam in annalibus ullis externis id invenio: Nec unum ejus etymon memoratur, quemadmodum alibi ostendimus. Nonnulli enim à Lecho seu Lacho

duce

duce, Polachos, quasi posteritatem Lachi, dictos esse: Alii vero à campestri planicie, quam incolunt, vel à venationibus, quibus impensius delectantur, Polacos & Polanos, mutataque una literâ Polonos, & ab iis regionem Poloniam appellari volunt. Ejus autem non iidem semper fines fuere. Nam Russiæ permagnam partem cum Podolia subactam, & Prussiæ nonnullam & Polessensem tractum barbaris Iazygibus sive Iazuingis ademptum quodam tempore, Poloni suo adjecerunt imperio. Præter illa autem dudum memoratorum à me populorum occidentalium detrimenta, posteriori tempore Silesia fere omnis Polonis sese subduxit, & Pomeraniæ Cassubiæque reliquæ magna pars detracta est. Decesserat & Russia Podoliæque pars magna, & Volynia, & Polessensis tractus. Culmensis quoque ac Dobrinum, & Masovia fere. Sed hæ provinciæ his duobus non amplius seculis recuperatæ sunt: Recuperata est etiam nonnulla pars Silesiæ & Cassubiæ, Pomeraniæque ea qua nunc Prussia continetur. Rursus tamen Lithuani, secutis fœdere & societate ipsorum Polonis, Polessensem tractum fere omnem, & Volyniam, & magnam partem finitimæ ei Russiæ & Podoliæ, avorum nostrorum memoria, regibus vel faventibus, vel conniventibus, ad

ad se revocarunt, quemadmodum suo loco exposuimus. Sed ii populi nuper adeo, extremo regni Sigismundi Augusti tempore, cum hoc opus nos ad finem perduxissemus, relictis Lithuanis, ultro in jus & ditionem Polonorum æquo fœdere prorsus venerunt. Quin & Lithuani ipsi, exemplum secuti, sese cum Polonis, renovato & ampliato antiquo fœdere, conjunxere. Instituta tamen sua, & magistratus, & jurisdictionem peculiarem retinuere. Cæterum nos quemadmodum illa superius recensita Poloniæ detrimenta in hac descriptione prætervimus, ita modo commemoratas accessiones cujuspiam alius operi reservamus, aliis jam distenti studiis & occupationibus. Nec Livoniam attingimus, cujus à vicinis principibus misere discerptæ, maxima pars ante paucos annos in ditionem ejusdem regis venit. Ne Prussiam quidem ducalem exactius describemus. Licet enim ea justis armis repressa ac domita, ex fœdere majestatem regis Poloni à centum amplius annis comiter agnoscat, neque linguam tamen, neque instituta & leges Polonorum accepit. Sed deletis pene priscis Prussis, à Germanici sanguinis hominibus habitatur & regitur: ea parte excepta, quæ finitima est Masoviæ: Quæ à Polonis colitur antiquitus, & Polonici fere juris olim fuit,

fuit. Nec citerioris autem Pomeraniæ partem eam, in qua est oppidum Lemburgum, & arx Bythovia, complectemur, propterea, quod ea beneficio regum superiorum in jus ducum ulterioris Pomeraniæ transiit. Quo nomine sunt tamen & ipsi beneficiarii regis Poloni, jurantque ritu solenni in verba ejus, quemadmodum & dux in Prussia, & ante eum, nostra memoria creatum, Magistri cum primoribus ordinis Crucigerorum, seu Teutonicorum S. Mariæ militum, cum ejus provinciæ dominarentur, jurabant. Valachiam quoque prætermittemus: quæ fuit & ipsa inter hos CC annos in clientela regum Polonorum, sed suis legibus, sua lingua, suisque ducibus utens. Qui duo primum fuere, Transalpinensis, & Moldavicus: quorum hic à nostratibus peculiariter Valachiæ Palatinus dicitur: ille vero Multanicus. Verum extitit postea tertius Bessarabicus ad pontum Euxinum, diviso inter fratres principatu Moldavico. Ac Bessarabia quidem jampridem subacta est à Turcis: Reliquarum autem duarum Palatini & ipsi jam deditii sunt ejusdem gentis, patrum, avorum, & proavorum nostrorum memoria in verba regum Polonorum, nonnunquam Vngaricorum quoque, & ipsi jurare soliti.

Polonia

Poloniæ fines & ambitus.

Nunc igitur Polonia, quæ quidem uno regno & jure continetur, quatenus à nobis describitur, secundum longitudinem terræ habitabilis è sententia geographorum, & inprimis secundum delineationem amici mei Vencesiai Grodecii, à tricesimo octavo gradu ad quinquagesimum secundum vel tertium (incerti sunt enim in illa solitudine Scythica fines ejus) ab occasu æstivo versus ortum hibernum obliqua protenditur, amplius quam per CC milliaria Polonica: (quorum unumquodque IV Italica in se continet; tametsi Russica & Podolica sunt aliquanto longiora.) Quin certis literarum monumentis doceri potest, Ociacoviam arcem ad ostium Borysthenis LIV gradu longitudinis sitam, aliquando in ditione Polonorum regum fuisse. Latitudo autem Poloniæ, qua maxime Orientalis, & quæ Occidentalis est, XXX plus minus milliariorum est. Et Occidentalis quidem habet imam poli elevationem LII, summam LIV graduum XL fere minutorum. Orientalis vero summam quidem LI ferme, imam autem XLIX graduum. Pocucensis tamen Russiæ tractus, à quadragesimo octavo incipit. Cæterum in medio, qua latissime centum milliariis patet Po-

lonia, & cum in meridiem paululum recurvatur, tum in septentrionem magis ad mare Balticum seu Venedicum, & secundum extremam oram Masoviæ dorso prominet, imam quidem poli elevationem habet in ora Scepusii quadraginta novem graduum, summam vero in litore maris, & in Pusensi ora quinque ferme & quinquaginta: ita ut figura ejus intensi arcus speciem præ se ferat: cujus nervus paululum reductus ad meridiem & occasum hybernum quadamtenus spectet, exterior vero curvatura in septentrionem & ortum æstivum obversa sit. Quod si quis novas accessiones Poleſiæ, & ei confinis Russiæ, Volyniæ, Podoliæ, & Livoniæ, Prussiamq; ducalem, & Lithuaniam cum sua Samogitia, & Russia alba Moschis finitima, (quæ omnia jam uno regno continentur) annumeret, multo longius & latius versus orientem solem & septentrionē ea patebit. Ad Nieprum enim sitæ sunt arces & oppida, Kiovia, Caniovia, & Circassi, ultra LIV gradum longitudinis. Prussiæ vero ducalis & Samogitiæ latus septentrionale quinquagesimum sextum, finitimæ autem Russiæ albæ LVII gradum latitudinis attingit. Porro continens his Livonia, quatenus cum duce novo Curonensi sive Curlandico (qui partem ejus nonnullam obtinet) regis Poloni Majestatem agnoscit, LXI gradum excedit. Atque ita longitudo regni Polonici, à finibus Marchiæ Brandeburgensis ad Nieprum ducta recta linea, non minus CCXL milliaria complectitur, si XV milliaria uni gradui respondent: Latitudo vero, ab ora Pocucensi ad Pernaviam Livoniæ, ducenta plus minus. Cingitur autem Polonia, sicut eam nunc circumscribimus, ab occidente sole incipientibus, Marchia Brandeburgensi & Pomerania ulteriore: à septentrione mari Venedico & Sarmatico: cujus adversa litora tenent Sueones sive Sueti. Inde Prussia ducali, eique continente Lithuania in ortum æstivum fere vergente. Hinc porro campestribus Scytharum sive Tattarorum solitudinibus prorsus orientalibus, & flexa in Euronothum Bialogrodensi Turcarum ora. Inde vero plene australi Valachia sive Moldavia: Deinceps Vngaria, & in africum & occasum hybernum obversa Silesia Boëmicæ ditionis, ad Marchiam pertinente. Et à Silesia quidem, & Marchia, & Pomerania ulteriore, & Lithuania, paluſtres densæque sylvæ eam fere dirimunt: Mare à Suetia: Ab Vngaria vero sylvestrium montium cacumina: itemq; ab occidentali parte Moldaviæ. Nam à reliqua Moldavia, quæ in ortum & ad Pontum vergit, Nester fluvius eam & finitimam ei

Podoliam dividit: idemque, nisi fallor, limes est ejus ipsius Podoliæ cum Bialogrodensi Turcarum ora: ut Nieper & Ponti Euxini sinus cum Tartaris Ociacovienſibus, aut certe cum utriſque incertus is est, ut diximus, propter vastitatem & solitudinem. E qua solitudine pensitant tamen opiliones Turcici regi Polono vectigal pascuorum nomine. Prussia vero ducalis sic est implicata regiæ (hoc enim nomine à ducali sejungenda est) difficulter ut queant distingui. A Masovia sylvæ eam dirimunt.

Poloniæ partes.

Partes insigniores Poloniæ sunt, major & minor Polonia, Russia, & Prussia regia, Podolia, Masovia, & Cuiavia. Quæ & ipsę deinde satrapiis, vel, ut vulgo loquuntur, palatinatibus ac territoriis fere distinctæ sunt. Major Polonia duas satrapias, nimirum Posnanienſem, & Caliſienſem, complexa, occidentalis est; Sileſiam, Marchiam Pomeraniamq; ulteriorem, meridionali occiduo & arctoo latere attingens. Magis autem ad occidentem vergit Posnanienſis satrapia; Caliſienſis contra ad ortum & septentrionem: qua parte sunt Paluci, Craina, & Cassubia, tractus terræ non contemnendi. Minor Polonia Orientalis est, Cracovienſi, Sendomirienſi,

mirienſi, & quæ hujus pars quondam fuit Lublinenſi satrapiis definita, hoc ipso ordine, quo nunc sunt enumeratæ, versus aquilonem & ortum æstivum sitis. Quæ à septentrione, Masoviæ & Poleſſenſi tractui, qui dudum Lithuanicæ ditionis erat; ab ortu, Russiæ; à meridie vero, Vngariæ & Sileſiæ finitima est. Sunt autem satrapiæ Cracovienſis partes, tractus Sciricius, & Submontanus, uterq; Scepusio & Vngariæ finitimus: Ac Sciricius quidem ad occidentem vergens, Cracoviæ vicinior est: Submontanus vero Russiæ & Sandomirienſi satrapiæ jungitur. Lublinenſis item satrapiæ pars est Poleſſe reliquum, quod à Lithuanis detractum non fuit, utrumq; à sylvis ita dictum verius, quam Podlaſſe dialecto Russica, quasi Poloniæ finitimum. Nisi quis forte Podlaſſe Polonis subjectum interpretari malit. Sileſiæ pars ea, quæ adhuc est Polonicæ ditionis, sic implicata est Cracovienſi satrapiæ, ut ab ea magna ex parte ambiatur. Satrapiam ea nullam habet: Sed in Cracovienſi fere censetur: Habet autem tria territoria, Oſuencimenſe, Zatorienſe, & Severienſe. Quorum duo priora superiori tempore suos habuerunt duces: Nunc præfecturæ regiæ sunt. Severienſe est in ditione Episcopi Cracovienſis. Meridionale & occidentale latus ejus ipsius Sileſiæ: cætera

tenet Sileſia Boëmicæ ditionis, nempe Ceſſinenſis, & hujus pars quondam Pelcinenſis: Ratiborienſis item & Opolienſis principatus, ſive ducatus, ut vocant. Ab ortu vero hiberno Scepuſienſem tractum vix & modice ea attingit. Eſt autem Scepuſium non exiguus terræ tractus, olim cum Polonici juris eſſet, ad Vngaricum traductus: de quo alibi ſuis locis attigimus. Deinde vero nonnulla pars ejus cum tredecim oppidis & arce Liblio, ſive Lubovulia rurſus Polono regi certo pacto ab Vngaricis Regibus addicta eſt, atque etiam nunc ab ejus præfecto & ejus nomine adminiſtratur, Cracovienſi ſatrapiæ tractuique Sciricio verſus meridiem adjacens. Inter minorem vero & majorem Poloniam primarias totius Poloniæ partes, intermediæ ſunt Satrapiæ, Siradienſis, Lencicienſis, & Ravenſis, nullum commune nomen habentes. Quarum prima ad meridiem & Sileſiam, Lencicienſis & Ravenſis ad ſeptentrionem vergunt, Maſoviamque attingunt. Harum autem occidentalior eſt Lencicienſis. Nonnunquam eæ tres una cum Cuiavia, imo & Maſovia, majori Poloniæ, ſicut Ruſſia & Podolia minori, accenſentur. Cuiavia vero ab ortu, Maſoviæ & Ravenſi ſatrapiæ; à meridie Leucienſi & Caliſſienſi jungitur. Continet autem in ſe duas ſatrapias, Bre-

Breſtenſem, quæ magis ad ortum & meridiem vergit; atque Inonladiſlavienſem, ſive Iuninladiſlavienſem, quæ magis eſt occidua & ſeptentrionalis. Cujus non exigua pars eſt Dobrinum, ultra Viſtulam, ab oppido ſic dictum: latere orientali confine Maſoviæ; ſeptentrionali vero, Pruſſiæ. Maſovia quoque eodem latere Pruſſiam, orientali Lithuaniam & Poleſſenſem tractum, & verſus ortum hibernum Poloniam minorem, ejuſque ſatrapiam Sendomirienſem, meridionali vero Ravenſem attingit: Duabus ſatrapiis diſtincta: Plocenſi nimirum, quæ occidentalis eſt; & ea, quæ peculiariter Maſoviæ nomen retinet, propterea quod diutius ducum ſuorum, de Polonorum principum ſtirpe oriundorum, dominatu ſegregata, poſtrema omnium noſtra memoria defecta ducibus, ex pactis, & jure feudi, ut vocant, Poloniæ redintegrata eſt. Quæ quidem orientalis eſt. Ravenſis quoque ſatrapia quondam pars Maſoviæ fuit, ſuoſque duces habuit, ſicut & Plocenſis, & pleræque omnes. Pruſſia regia præter meridionale latus, quod jam eſt expoſitum, ab occaſu ulteriorem Pomeraniam confinem habet. A ſeptentrione ſinu Baltheo ſeu Venedico, ſive Codano; ab ortu Pruſſia ducali cingitur. Tribus autem ſatrapiis diſtincta eſt, Culmenſi, Matiæburgenſi, &

Pomeranica. Quarum hæc occidentalis est: Reliquæ duæ, Vistula flumine ab illa diremptæ, orientales. Ex his autem Culmensis ad meridiem spectat, Mariæburgensis vero ad septentrionem. Varmia, & ipsa pars est Prussiæ regiæ, ad aquilonem seu euroaquilonem vergens, ducali fere undique cincta, & ab ea quodam tempore majorem in modum accisa: Mariæburgensem quoque satrapiam contingit: Nec in ulla satrapia censetur, subjecta episcopo suo, & sacro Ecclesiæ ejus collegio, Regis Poloni Majestatem agnoscentibus. Michalovience autem territorium est in satrapia Culmensi, Masoviæ ac Dobrino finitimum: olim pars Masoviæ. Ducalis Prussiæ (ut eam quoque, quo magis perspicua sit hæc Poloniæ descriptio, hic obiter attingamus) præter regiam Prussiam, limes est, à septentrione mare Sarmaticum, cum lacu Curonienſi, & ora Livoniæ: Ab ortu Samogitia, cæteraque Lithuania: A meridie vero Masovia Satrapiam ea nullam habet: præfecturas permultas. Olim Prussia priusquam sub jugum Christi missa est, alios fines habuit, & aliter divisa fuit. Fuit autem ea decem regionibus sive tractibus descripta: videlicet Pomesanienſi, in quo est Mariæburgum, Christiburgum, Quizinum sive Mariæverderum: Pogesanienſi, in quo est Elbinga & Hollandia: Erminio sive Varmienſi, qui retinet etiam nunc in lingua Germanica vetus nomen, & Ermeland vocatur: Natangino, ubi est Balga, Brandemburgum, Cruciburgum: Sambienſi, in quo sunt Mons regius sive Kœnigsberga & Lochstete: Nadravenſi, quo Tapelacoca, Insterburgum, & Vonsdorfia continentur: Salavenſi, in quo est Ragneta & Labia: Sudino, qui & ipse nomen suum retinet, & ad Aquilonem ortumque æstivum inter utrumq; Habum & mare longe prominet: Bartheno, quo Rastenburgum, Barthesteinum, & Resla sive Reselia continentur: & Salindo, qui nescio an is sit, in quo Galindas populos ponit Ptolomæus. In his Sudinus tractus fuit primarius, opibus & viribus maxime pollens, ita ut ad sex millia equitum, peditum etiam ingentem numerum conficeret. Cæterorum quilibet minimum ter mille equites, peditum vero decem millia conficere potuit, si vera sunt ea, quæ nos in vetusto quodam libro Germanica lingua scripto legimus. Cæterum Culmensis tractus, & Pomerania, Poloniæ, non Prussiæ partes fuere. Sed nos cætera prosequamur. Russia quam rubram nonnulli vocant, latere occidentali minori Poloniæ jungitur. A septentrione Russiam albam & Volyniam habet: Ab austro Vngariam,

ejusque populum Ceculos, & nonnullam Moldaviæ partem attingit eo tractu terræ qui Pocuce appellatur. Nam cætera Moldavia sive Valachia, qua Podoliæ quoque jungitur, magis est orientalis Russiæ. Continet Russia duas satrapias, nempe Belsensem, quæ ad Volyniam & Lithuaniam vergit, & eam, quæ peculiariter Russica & Leopolienſis dicitur, australem magis & orientalem: Nisi quod Chelmensis tractus ejus non exiguus ad septentrionem, etiam ultra Belsensem prominet, & Polessiæ finitimus est. Reliquum autem orientale latus ejusdem Russiæ, ac totius Polonici regni, claudit Podolia, ab aquilone & euro albæ Russiæ, à cætero ortu vastis campis Tartaricis atq; Turcicis, ut diximus, à meridie vero Moldaviæ continens: Totaque una satrapia censetur, quam Podolicam vocant. Olim Podolia & Russia, tam ea, quæ nunc Poloniæ pars est, quam ea, quæ est in ditione Lithuanorum & Moschorum, suos habuit duces, quemadmodum luculentius ostendimus in historia: Quorum stirps cum late propagata esset, partim ipsa sese intestinis dissidiis atque civilibus bellis confecit, partim à Polovuciis, qui Gothi fuisse videntur, ac Tartaris extirpata, partim Polonorum & Lithuanorum adjuncta est imperio, partim in nomen & jus de

se ortorum Moschorum transiit. Extant etiam nunc permulti, ducale nomen, sed plerique nudum propemodum, retinentes: Inter Polonos vero nul'a ducum supereſt memoria. Hi nunc sunt Poloniæ, quatenus hic eam descripsimus, fines, hæ partes.

Soli cœlique qualitates.

Est autem regio tota fere plana & aprica, maxime qua ad occidentem solem & septentrionem vergit, & quæ penitus orientalis est Podolia, ac vel nomine ipso declivitatem præ se fert, vicinorum Moldaviæ, Russiæ & Vngariæ montanorum intuitu. Minor Polonia itidem atq; Russia, quo propius accedit ad fines Vngariæ, hoc magis montana est & sylvestris. Quo longius autem inde recedit, eo lenius declivis est, magisq; culta & meliore gleba. Tametsi in meditullio quoque Sendomirienſis satrapia, aliqua ex parte leniter montosa, seu verius clivosa est. Prussia pleraque omnis, excepta Matiæburgensi satrapia, qua ad Habum & mare vergit, collibus molliter & ad fertilitatem amœnitatemque commode distincta est. Itemque pars nonnulla Cuiaviæ. Montes Sarmatici, qui Poloniam & Russiam ab Vngaria dirimunt, ardui & sylvestres, non ignoti sunt etiam veteribus Geographis &

Histo-

Historicis. Et in his celebris est inprimis Carpathus, quem nos Crempacum, ni fallor, vocamus. Alii Biesciadi, Modra, Turza, Vapienna, vernacula lingua appellati, externis ignoti sunt. In meditullio vero minoris Poloniæ Lysecius est, quasi tu dicas calvum, sive calvastrum, in quo monasterium est, S. Crucis nomine lignoque celebre: & Vavelus, arce Cracovienſi quam suo ipsius nomine nobilior, & is in quo situm est Cienstochovienſe monasterium, quem Clarum latine monachi, ni fallor, incolæ appellavere. Sylvestris sane fuit superioribus temporibus pleraq; omnis Polonia: Ex eone autem tempore, ex quo habitari cœpit, an postea pestium bellorumque incommodis eo redacta, non liquet. Sed Sigismundi senioris, filiiq; ejus Sigismundi Augusti, optimorum & mitissimorum, sapientiumque regum studio, diuturnam pacem nacta, nunc ubique diligenter excolitur, frugum leguminumque ferax, & pratis abundans. Nec tamen deest etiam nunc sylvarum copia. Neq; enim partim propter pascua & mellificia, partim propter ædificiorum materiam, & lignа mitigando frigori utilia ac necessaria, partim etiam propter saxosi vel arenosi soli sterilitatem. Sunt autem sylvæ pleræque piceæ, quernæ, faginæ, & abiegnæ: Ac

Ac piceæ quidem fere in planis & arenosis locis, abiegnæ & faginæ in montanis, quernæ in utrisque, sed uberiore gleba præditis. Multæ sunt etiam in planis juxta ac montanis locis mixtim omni genere arborum refertę, & pascuis opimæ. Ex his abietes, tiliæ, piceæ, quercus, apum alvearіis gravidæ fiunt, materiamque ædificiis navium ac domorum, malis, tabulis, & vasis aptam, ut & taxi & terebinthi, suppeditant: Quercus & fagi etiam pastum uberem porcis ferisque præbent. Omnes autem focorum, & fornacum, furnorumque ignibus alimenta subministrant. Tanta est enim vis frigoris in his regionibus interdum, ut radicitus arescant arbores, & aqua ex æditiori loco effusa, priusquam terram contigerit, in glaciem concrescat. Lacus quidem & paludes & flumina duobus tribusve mensibus hibernis, nonnunquam autem vel in quintum ac sextum usque glacie concreta, non modo peditibus, verumetiam equitibus & curribus ac plaustris, quamvis oneratis, multis simul longo spatio pervia & secura præbent itinera. Equidem quodam tempore ultima die mensis Martii Vistulam in Masovia, per firmam adhuc glaciem, cum curru & quadrigis & aliquot equitum comitatu transivi. Hac etiam præterita hyeme in Prussia glacialis piscatio in

lacu-

lacubus post initium Novembris cœpta, duravit per totum Martium: gelu autem per totum Aprilem. In tanta autem cæli intemperie pomaria tamen sunt non infrequentia, & fructuosa, ad Vistulam præsertim, & in suburbanis Cracovienſibus, Sendomirienſibus, Varſavienſibus, Torunenſibus, Gedanenſibus: Elbingenſibus item, Fraumburgenſibus, Veliſcenſibus & Bochnenſibus, licet remotioribus à Viſtula, totoque tractu Submontano atque Sciricienſi. In quibus pirorum, malorum, prunorum, perſicorum, ceraſorum, & nucum bonitas & varietas certat cum Vngaricis & Italicis. Sunt & vites, quarum uvæ in minore Polonia eſui quidem non inſuaves ſunt, præſertim ſi æſtas & autumnus temperiem ſuam ſervent: ſed vinum inde expreſſum acerbius, ubi defecatum eſt. Aliquanto ſuavius & copioſius exprimitur apud Croſnam Sileſiæ in finibus majoris Poloniæ. Apud Toruniam quoque in Pruſſia vineæ coli cœpere non infeliciter, ut audio. Neque negat ſolum Polonicum caſtaneas, mora, coronea, ficus, amygdalas, pepones, melopepones, herbas & flores omnis generis, & alias hortenſes Italiæ delitias, palatinariumque lenocinia, ſi adhibeatur cultura diligentior, & à gelu cuſtodia. Nec metalla foſſiliaque deſunt in montanis: plumbi quidem

dem intermixto argento apud Ilcuſſum, Slacoviam, Chranoviam, & Novagoram oppida ſatrapiæ Cracovienſis, & in finibus Sileſiæ: argenti vivi apud Tuſtanum in Ruſſia: æris & lazurii, & plumbi item apud Chencinos: ferri plurimis in locis ſylveſtribus: nitri apud Viſiciam & alibi: ſalis apud Bochnam & Veliſcam in ſatrapia Cracovienſi, & apud Haliciam, Colomeiam, Solum, (quod quidem à ſale nomen habet,) & aliis compluribus in locis Ruſſiæ. Ac in Ruſſia quidem id ex aqua ex profundis puteis hauſta decoquitur, & partim in modum farinæ vel nivis minutum relinquitur, partim in fruſtula conformatur: in tractu vero Cracovienſi, partim lapidea duritie ſolidum inſtar ingentium ſaxorum & rupium in ſubterraneis ſpecubus, alte lateque excavatis, & villas, templa, oppidaque ſuperædificata ſuſtinentibus, ferro excinditur, comminutumque deinde, & mola tritum, ad uſus hominum accommodatur: partim & ipſum ex aqua injectis lapidei ſalis fruſtulis & quiſquiliis, quæ ſecantibus id abraduntur, decoquitur. Color lapidei in maſſa lividus eſt fere, ac luto reſperſus. Candidum, & in modum cryſtalli pellucidum, rarius eſt. Tritum candet aliud alio magis. Coctum vero deſpumatis ſordibus candidiſſimum redditur, nivi non diſſimile.

Fertur,

Fertur, in salinis Bochnensibus reperiri quiddam pici concretæ simile, quod vocant carbunculum: Quod tritum & epotum solvat alvum. Ibidem exaudiuntur nonnunquam canum, gallorum, & aliorum animalium assimulatæ voces in profundissimis specubus: idque mali & incommodi alicujus imminentis portentum vulgo habetur. In majore quoque Polonia apud Pincum salinæ sunt, verum tenuiores. Sunt etiam in confinio Osvencimensis territorii & Scepusii aquæ salsæ, unde salem coctum vidimus regi exhibitum. Salinæ tamen nullæ sunt. Porro in desertis Podaliæ, & Borystheni vicinis locis, lacus est, cujus aqua sereno & ardente sole, in solidum salem concrescit, ita ut homines cum jumentis & curribus in eo, tamquam in glacie versentur, sectumq; in frusta arbitratu suo avehant. Quam primum autem pluit, solvitur illa glacies non sine periculo insistentium. Apud Biezzum vero sive Beciam oppidum in submontana regione, vitriolum effodi, ac in viridem lapideamque duritiem decoqui, nuper cœpit. *Coppervvasser*, hoc est, æris aquam, Germani, & nostrates item, appellant. Antiquitus autem id conficitur ad æris metalla in Scepusio. Marmor quoque & alabaster quibusdam in locis effodiuntur. Est in majore Polonia prope Sremum oppidum collis, ubi (res incredibilis; sed à multis confirmatur) ollæ, amphoræ, cacabi, & aliarum figurarum vasa fictilia sponte nascuntur, & sub terra effodiuntur mollia, in aërem autem prolata durescunt. Vidi unum atq; alterum, quod inde erutum esse dicebatur, rude, nec satis bene conformatum. Porro in mari Sarmatico Prussiam alluente colligitur succinum, sive electrum; (ambram etiam externi vocant.) quod fluctibus appulsum ad littora, homines nudi obviam euntes parvis retibus excipiunt & extrahunt, molle primum, sed mox in aëre durescit, tornoque ac scalpro varie conformatur. In lacubus quoque nonnullis à mari remotioribus id reperitur: ut in Pissia Episcopę Varmiensis, modicum tamen. Quin & in editioribus locis fossa altius humo fertur inveniri. Spumane maris concreta id sit, an succus & gummi arboris, an quippiam aliud, non est hujus loci disputare. Est sane leve & pellucidum: Estque fulvum & candidum: Candido majus pretium. Ferunt, si incendatur, odore venenum necari. Visuntur in nonnullis frustulis formicæ, muscæ, culices & alia insecta, non arte, sed vel opificio naturæ, vel fortuitis casibus inclusa.

Flumina Poloniæ.

Aquis irrigua est pleraque omnis Polonia:

lonia: sed fluvios navigabiles non multos habet: Præcipui sunt Vistula, Donaiecius, Sanus, Vieper, (quasi quis dicat porcum) Varta, Notessius, Nesser, Prutus, Bugus, Bohus sive Bogus, Pripetius, Narva, Drevancia. Nam Odra, quem veteribus Gutalum seu Viadrum esse volunt, in confinio Moraviæ & Silesiæ existens, & per hanc secundum Poloniæ limitem, perque Marchiam ac Pomeraniam ulteriorem permeans, infra Scecinum in Venedicum sinum decurrit. Olim intra fines Poloniæ tum oriebatur, tum decurrebat. Nieper Russiam albam, eique confinem Podoliam alluens, longo tractu in pontum Euxinum apud Ociacoviam munitionem Tartaricam sese exonerat, ortus in Moschovia. Borysthenes is est veteribus Græcis & Latinis, omnium scriptorum consensu, præter Bernardum Vapovium. Qui similitudine nominis, ut credibile est, adductus, Borysthenem vult esse Berezinam: qui in Nieprum ab æstivo occasu influit, minor eo & ignobilior. Vistula in Cessinensi ora è Sarmaticis montibus exoriens, versus æstivum occasum & septentrionem primum, mox versus orientem aliquantisper, deinde à Sendomiria versus septentrionem rursus per minorem Poloniam decurrit. A Varsavia vero rursus ad occasum æquinoctialem,

lem, & mox æstivum flexus, Masoviam interluit, Dobrinumque à reliqua Cuiavia dirimit. Vbi autem Prussiæ fines attigit, in septentrionem reflexus, deinceps mediam eam dividit. Supra Matiæburgum autem in duos alveos prætaltis aggeribus objectis sectus, insulam insignem & fertilem, quam Zulavam majorem vocant nostri, efficit, & nomen amittit. Ac sinister quidem alveus, qui major est, Lenivuca, dexter vero Nogatus vocatur. Quorum hic in Habum lacum tribus ostiis, ille vero duobus partim in eundem Habum, partim in mare infra Gdanum sese exonerat, longitudinis quidem gradu 41, latitudinis vero 54. Fontes autem Vistulæ sunt longitudinis itidem 41 gradu, latitudinis 49. minuto 20. Fluens autem amplius centum milliarium Polonicorum spatio Vistula, Solam, Premsam, Scavam, Donaiecium, Visiocam Ropa auctam, Nidam, Sanum, Viepram, Pilciam receptis Drevicia & Volboria, Bsuram, Narvam cum Bugo, Drevanciam, Berdam, Ossam, & Motlaviam minora flumina excipit: & Osuencimum, Zatoriam, Cracoviam, Cazimiriam, Sendomiriam, Varsaviam, Ploscum, Vladislaviam, Veruniam, Culmam, Grudentum, Quizinum, Novum, Gnevum sive Mevam, Matiæburgum, Dersaviam, & Gdanum urbes &

oppida non ignobilia prætefluit. Arces item Lipoveciam, Nepolomice, Corcinum, Zavichoſtum, Cervenſcum, Monaſterium, Zacrocimum, Viſſegradum, Sochacioviam, Dobrinum, Bobrovunicos, Racianzum, Sluzoviam, Dyboviam, Nieſſoviam, Starigradum, ſive Althauſum, & Suecæ, & adhærentes eis vicos alluit. Donajecius (quod nomen parvum Danubium ſignificat) ex eiſdem Sarmaticis jugis non longe à Viſtulæ fontibus paulo orientalior exortus, per Scepuſiũ & Submontanum tractum decurrit, Sorſtenumque & Muſſinam, & Melſtinum arces & Sandeciam oppidum, ubi Popruto augetur, prætérlapſus, non longe ab Opatovecio vico Viſtulæ miſcetur. Sanus à Bieſciadis jugis, longitudinis gr. 44. latitudinis 48, minuto 30, naſcens, & verſus ſeptentrionem & occaſum æſtivum profluens, poſteaquam Lieſcum, Sobenum, Sanacum, Brozoviam, Præmiſſiam, Radimnum, Iaroſlaviam, Lezeiſcum, Ruſſiæ arces & oppida prætergreſſus eſt, Viſlocumque alium à Viſloca, & Viarum minores fluvios in ſe recipit, apud Sendomiriam oppidum long. grad. 44 fere, lat. 50, minuto 30, Viſtulam & ipſe ſubit. Varta apud Cromoloviam ſatrapiæ Cracovienſis oppidũ ortus, longitudinis gradu 40, min. 50, latitudinis gradu 50, min. 30,

per

per Siradienſem ſatrapiam & majorem Poloniam verſus occaſum æſtivum fere decurrit, Olſtinum, Cenſtochoviam, Meſtoviam, Siradiam, Varram, Vneoviam, Colum, Cominum, Pyſdros, Sremum, Curnicum, Poſnaniam urbem, Obornicos, Stobniciam, Wroncos, Siracoviam, Mezichodum, oppida & vicos cum adjunctis arcibus, & Landiſbergam veteris Marchiæ prætefluens, Nyrumque, Wreſmiam, Velinam, Proſniam, Obram, & Noteſſium minores fluvios excipiens: & apud Coſtrinum oppidum, in Odram è Sileſia occurrentem influit, long. grad. 37, latitud. 52, min. 50. Noteſſius vero apud Cruſuiciam Cuiaviæ oppidum è Goblo lacu exiſtens, & ipſe per majorem Poloniam verſus occaſum hybernum means, Pacoſſum ambit: Labiſſinum, Naclum, Pilam, Vſce, Drenumque arces & oppida prætérlabitur. Neſter, quem Tyram veteribus vocari volunt, in Ruſſia è Sarmaticis jugis non longe à Tybiſci & Sani fontibus ortus, initio verſus Aquilonem profluit, deinde ad ortum converſus, Biſtriciam, Lipam, Seretum Ruſſicum, alium à Valachico, Sbrucium, Smotricium, Vſciam, & Moraquam ignobiliora flumina abſorbet, & Zidacioviam, Haliciam, Ceſſibieſos, Cervonum, Chocimum, Valachiæ, & alia quædam oppida prætérlapſus, infra

Pocuce Podoliam à Valachia longo ſpatio dividit: Ad extremum deflexo nonnihil in meridiem alveo, ſupra Bialogrodum urbem Scythicam, ſive Turcicam, quæ & Moncaſtrum dicitur, in Pontum Euxinum ſive continentem ei Obidovum lacum influit, long. grad. 53, lat. 47, min. 30. Bugus in Ruſſia & ipſe non longe ab Oleſco oppido, long. grad. 46, lat. 49, exoriens, & primum in occaſum, mox in ſeptentrionem ſecundum occidentale latus Volyniæ tendens, poſtremo ad occaſum reflexus, ubi Poleſſenſem tractum, receptis Volodaroa, Belſo, Rata, Suinia, Muchavecio fluviis, emenſus eſt, & Buſcum, Grodecum, Grodium, Lubomliam Ruſſica, Breſteque, Ianoviani, Drochicinum Poleſſenſia, & Cameneciam Maſoviticam oppida prætergreſſus eſt, apud Serocecium vicum, long gr. 43, lat. 51, min. 40, Narvæ à ſeptentrione & ortu æſtivo è Lithuania profluenti ægre miſcetur, nigrorem ſuum retinens aliquamdiu. Nec multo inferius victor Narva apud Novidvuorum oppidum Viſtulam ſubit. Eſt autem peculiaris Narvę natura, ſicut & Dlugoſſus annotavit, quod non ferat venenoſa animalia, uſque adeo, ut ſerpentes, qui navibus Bugo delatis adhæſerint, edito ſibilo refugiant, cum primum ad aquam ejus fluminis attigerint. Propius in Chelmenſi

menſi tractu è palude non longe à Lubomlia exiſtens, long. gr. 47, lat. 50, præter occiduum & ſeptentrionale latus Volyniæ, diverſus à Bugo, per Ruſſiam albam longo ſpatio verſus orientem ſolem progreditur, & cum nonnullis aliis, tum Styro, Turo, Slucio, Suiſlocio grandibus fluviis auctus, Nieprũ ſive Boryſthenem ſupra Kioviam ſubit, long. grad. 51, lat. 53 fere. Bohus autem, ſive Bogus, è palude ortus in finibus Podoliæ, long. grad. 49, min. 30, itidem per Ruſſiam albam meridionalior longo terrarum tractu ad ortum tendit: ad extremum deflexo in meridiem curſu, & ipſe in Boryſthenem non longe ab oſtiis ejus, long. gr. 55, lat. 48, ſeſe exonerat. Prutus è jugo montium Sarmaticorum. longit. gr. 46, min. 50, lat. 47, min. 30, verſus aquilonem in Pocuce delapſus, & Colomeiam Sniatinumque prę-terlapſus, inde per Valachiam ſive Moldaviam primum orientalis, deinde auſtralis verſus Bulgariam in Danubium decurrit, long. gr. 52, lat. 45 fere. In Pruſſia vero Alla & Paſſaria, non longis inter ſe ſpatiis orti, verſus ſeptentrionem fluunt: Et Paſſaria quidem infra Olſtinecium, ſive Hochſteinum, (ut vocant Germani,) ducale oppidum exiſtens, Morango, Libſtadia, Brunſberga, & Helgebeila oppidis præteritis, Habum lacum ſubit, longit.

gradu 42, min. 34, latit. 54: Alla sive Alna vero supra Allesteinum S. Collegii Varmiensis arcem & oppidum, cui etiam nomen dedit, oriens, præteritis Varteberga, Guteſtadia, Heilsberga, sive Allesberga, Varmiensibus, & Batthesteino, Sipelbeino, Fridelandia, Allemburgo, ducalibus oppidis, apud Velam Prægolæ, ab ortu hiberno per ducalem Prussiam decurrenti, miscetur, & cum eo infra Kœnigsbergam, hoc est, Regium montem urbem, long. gr. 43. lat. 54, Habo lacu recipitur. Drevantia vero non ita longo ab iis intervallo oriens, diversoque meatu versus Austrum fluens, supra Toruniam à Vistula excipitur. Atque hæc de fluminibus nunc sufficiant.

Lacus Poloniæ & Prussiæ.

Lacubus, piscosis inprimis, abundat Prussia. In his nominatissimus est Habus, cujus modo mentionem fecimus: quem etiam recens mare vulgo vocant: Ad quindecim milliaria in longitudinem, inter Gdanum & Regium montem urbes, secundum mare patens, & ab eo angusta insula, quæ Neringa appellatur, disjunctus: In latitudinem vero duo milliaria plus minus. Ac Elbingam quidem urbem non longo spatio adspicit, eique portum efficit, ejusdem nominis flumine navigabili influente, Tolkemitam vero, Fraumbergam, (cui basilica Varmiensis in modum arcis munita impendet,) Balgam, Brandeburgum, & Fisshausum oppida & arces alluit, receptisque, ut dixi, Vistula & Prægola, & aliis minoribus fluminibus, apud Loestete arcem mari miscetur. Hoc aliquanto amplior lacus alter est eodem nomine, cognomento Curonensis, in Prussia ducali, in quo sunt ostia Nemenis fluvii (Memelam vocant Germani) per Lithuaniam defluentis. Inter hos duos Habos & mare peninsula est, quæ & ipsa Neringa, sed Curonensis, appellatur, arces & oppida continens. Secundum hos est Drusnus sive Drausenus lacus in Mariæburgensi satrapia, unde Elbinga flumen profluit: Partecinus Lubnus, Reussina, & Viecininus in Culmensi: In Pomeranico vero Stuorzonagaci, quasi quis stratum vel factum aggerem dicat, inter Choiniciam, Slochoviam, ac Tucholiam oppida, septem milliarium spatio longus, quinque latus: Vnde Berda fluvius profluens, per Crempscum, Lubovum, & Charsicovum minores lacus in Vistulam influit infra Bydgostiam. Nec ignobiliores his sunt Vsdice, Lubscus, Osiecinus in eodem tractu: Alii minores. Sunt & in Varmiensi ditione non pauci: Præcipui vero Dadaius, Zainus, Vadan-

gus, Piſſia, Blanke, quaſi albus, Sinſer, Lingenaus, Lemanglus, Ellingus, Plauicus, Vulpingus, Clebergus, Coſnicus, Obelus, Marangus, & alii complures. Sunt & in ducali Pruſſia multi & grandes, quos omittimus. Habet & major Polonia & Cuiavia nonnullos piſcoſoſque. In quibus Goplus princeps eſt, quinque milliaria patens in longum, ſemis in latum. Secundum hunc ſunt Blendnus, Povizus, Sleſinus, Sanus, Piednicia, Niezamyſlus, Voniesca, Lomunice, Pcievus, Lubſtovus, Dravuſcus, Noblim, Tulangus, Ielen, & Lednicia, in cujus inſula Cneſnenſis baſilica initio condita fuiſſe, indeque propter difficilem aditum, in eum, quo nunc eſt, locum tranſlata eſſe putatur, quemadmodum Dlugoſſius memorat. In Cuiavia vero Tur, Lanſcus, Bielſcus, Lubotinus, Orlie, Berdovus, Borimovus, Crevianta: Et in Dobrinenſi tractu Gorznus, Mocovus & Scampſcus, minores aliquanto ſuperioribus. Pro lacubus minor Polonia, Sileſia, Ruſſia, ac Podolia piſcinas habent arte manuque factas permultas ac grandes. Non carent tamen & lacubus, Lublinenſis maxime & Chelmenſis tractus. E quibus Biale, hoc eſt, Albus, per antiphraſim ſic dictus, prætereundus non eſt: Cujus aqua Aprili & Majo menſibus fuſcos reddit lavantes: Piſces autem pinguiſſimos

mos profert, qui braſmi, à noſtratibus autem cleſcii vocantur. Eſt & in Belſenſi lacus Crinice, non amplus, verum profundus. De quo illud memorabile annotavit, idem Dlugoſſius, quod certis temporibus altero vel tertio quoque anno cum mugitu fluctus attollens exhauritur prope ad fundum uſque, aquis vicini montis cavernas ſubeuntibus. Atque ibi tunc facile prehenduntur piſces in aqua vadabili. Poſt dies aliquot ea refluit. In cæteris lacubus, atque etiam in majoribus piſcinis & fluminibus, hyberno tempore commodiores fere ſunt piſcationes, quam æſtate, pertuſa certis intervallis glacie, retique per majus foramen in aquam immiſſo: quod longis funibus ad perticas alligatis hominum equorumve opera longo ſpacio in diverſum tractum, coëuntibus rurſus piſcatoribus, alio foramine piſcibus refertum extrahitur. Sunt autem eadem genera piſcium in lacubus & piſcinis. Vtrobique enim ſunt lupi, ſive lucei, praſmi, percæ, rhombi, (ſi modo ſic appellandi ſunt ii, quos nos caraſſios dicimus,) ſumi, ſendacii, cirtæ, ſive certæ, à delitiis, ni fallor, apud Germanos nomen ſortitæ, tineæ, anguillæ, ruboculi, carpones, quos reginas vocant Itali, Latini Cyprinos, quemadmodum vult Ioannes Dubravius Olomucenſis Epiſcopus. Tametſi minus frequen-

tes hi sunt in lacubus, quam in piscinis: In quas parvuli tanquam in vivaria studiose includuntur. Ferunt etiam lacus nonnulli eos, quos sulvizas & sielavas nostrates, Germani marenas vocant. Piscis est dulcis & sapidus, aleci similis. Fluviatiles vero sunt cum iidem fere omnes, tum delicati inprimis, truta, barbo, sive mullus, (barvenam vocant,) fundulus, oculata, quæ lampreda quoq; dicitur, alosa, sive borbocha, cujus jecur potissimum est in deliciis: à nostratibus mientus vocatur. itemque lipien, sliz, berzana, tucleia, jasdez, & quæ bialariba, hoc est, albus piscis, à nostratibus appellatur: quibus latina nomina dare non habemus. Quanquam quid vetat, Alberti Magni, & aliorum scriptorum, qui ejusmodi res persecuti sunt, exemplo, eos vernaculis nominibus ad latinum sonum conformatis appellare? Quod in superioribus quoque nonnullis factum est. Cancris & anguillis abundat inprimis Nida fluvius. Anguillis etiam & stintis Habus, & alii nonnulli lacus Prussici. Marinis piscibus non admodum abundat ea regio. Nobiles autem præcipue sunt haleces, quos haringas Germani vocant, quorum sale conditorũ maximus est vulgo usus in tota Polonia, atque adeo in Lithuania quoque, Boëmia, Silesia, Moravia & Vngaria. Tanta eorum copia

copia est. Sed in Prussia pauci prehenduntur: A Cymbrica autem Chersoneso, & Scãdia, & ex Oceano Germanico plurimi & optimi navibus eo importantur. Pomuchlæ non desunt, neque passeres. Salmonem sive esocem, & sturionem, inter marinosne an fluviatiles numerẽ: nescio. Vtrobique quidem prehenduntur: Sed è mari sursum fluminũ certis temporibus enatant, transilientes obstacula. In quibus etiam insidiosis capsis collocatis capiuntur. Tanto sunt autem suaviores, quanto longius à mari & Habo recesserint. Quin universe pisces ii, qui in fluviis juxta ac lacubus & mari victitant, sapidiores sunt in fluviis, quam in mari vel lacubus capti. Non est hic prætereunda quarundã aquarum non vulgaris natura. Est in Scepusio rivus ex arduis montibus profluens, cujus guttæ in lapideam duritiem concrescunt, ita ut ex iis sponte existant fulcra sustentantia canales, quibus rivus ille ad molettrinas deducitur. Est & fons sive lacus pestilentem aquã & vaporem emittens, cujus non modo gustu, sed etiam afflatu animalia & aves necantur. Sunt etiam nonnullis in locis Poloniæ scaturigines tepidarum aquarum, sulphuris & aluminis odorem tedolentium, quibus scabies & ulcera hominum & jumentorum curantur. Sed nos ab aquis & aquatilibus ad terrestres animantes transeamus. Ani-

Animantia & feræ Poloniæ.

E ferarum animantium genere fert hæc regio copiam leporum, dorcarum, sciurorum: cuniculorum quoque alicubi: cervorum etiam, & aprorum, & ursorum, & luporum nonnullis in locis. In primis autem Nepolomicensis & Radomiensis saltus nobiles sunt cervorum venationibus. Et horum autem, & onagrorum atque bisontium, Prussia ducalis, eique finitima Masovia, ferax est, & inprimis Podolia: ubi agminatim in campis non modo hę feræ, verum etiam feri equi pascuntur. Est autem bisons prægrandis, verum perniciſſima fera, magnis & introrsus leniter incurvis cornibus nigris armata, quibus equum cum sessore correptum in sublime identidem jactat, & arbores mediocri crassitudine evertit. Magnitudinis ejus illud quoque est argumentum, quod in capite ejus inter cornua, duo, imo tres etiam homines, possunt considere. Habet villosum & hispidum corium, & sub mento palearia. Caro ejus sale condita in delitiis est magnatibus & principibus. Cornu, sonorum, & ob id venatoribus in usu est. Zubrum seu zanbrum vocant nostrates: Imo & Græci recentiores: Onager vero los appellatur. Alcem hanc esse volunt: De qua scribunt Plinius, & non-

nonnulli alii ex veteribus. Fera est longis cruribus & auribus, aliquanto major equo, colore cæsio & fusco, mas capite cornuto: Cujus ungula posteriorum crurum, si autumni initio spiranti adhuc desecentur, expetitur, comitiali præsertim morbo laborantibus salutaris. Ferunt etiam capreas montana loca, Vngariç finitima. Cæterũ uri, hoc est, boves sylvestres, quos nos thuros dicimus, in solis Masoviticis sylvis apud Vyskitcos extant. Et harum quidem ferarum carnes aptæ sunt humano esui: Cultui vero pelles submittrant panthera, sive is est lupus cervarius, (ris appellatur à nostratibus,) maculosis ventre & pedibus: quę partes maxime in precio sunt. martes, sive mardures, quas cunas dicimus. vulpes, lupi, rosomaci. lutri item & castores amphibia. Atque horum, castorum, inquam, caudæ etiam inter delicatos cibos & pro piscibus habentur, reliqua carne inutili propemodum. Extruit autem sibi hoc animal cubile ligneum in marginibus fluminum & lacuum, cæteris compluribus aliis super alias distinctum, ac secundum incrementum aquæ domicilium mutat, ita ut cauda natante reliquum corpus in sicco maneat. Pellem habet in dorso hispidam, sed mollem: unde fimbriæ fiunt exornandis vestibus hibernis & pileis.

Vrso-

Vrsorum quoque volæ cum digitis esitantur: pelles etiam stragulæ vestis usum præbent. Quin & vestire his famulos cœperunt ii, qui feroculi videri volunt. Cuniculi, lepores, & sciuri cultui juxta ac esui apti sunt. Sunt etiam in Podolia animalia sciurorum vel cuniculorum magnitudine, in cavernis degentia, varias & maculosas pelles habentia, quæ & ipsæ ad vestitum & pallia fœminarum expetuntur. Crzecicos vulgo vocant. Omni autem genere ferarum magis abundat Lithuania, propter vastitatem sylvestrem. De bisontium venatione scire operæ pretium est, quod in campis Podolicis segregati ex agmine singuli ab equitibus sagittariis ordine in gyrum dispositis conficiuntur. Vnus enim post alium fetæ adequitantes, jaculantur, citatisque equis refugiunt. Efferata autem illa ictu & vulnere, refugientem insequitur. Interim ferit eam alius: Quem illa rursus priore dimisso insequitur, donec defatigata labore & vulneribus concidat. In sylvis vero ii deprehensi opportuno aliquo loco, dejectu arborum à rusticanis hominibus ad id coactis, quasi intra sepes includuntur, plures etiam quam singuli, ita ut effugere inde non possint. Deinde extructa ex tempore principibus & magnatibus ac fœminis cavea sive tabulato editiori, ex quo tuto spectare possint, venatores cum venabulis ad suam quisque arborem disponuntur. Mox ab equitibus, strepitu & clamore, admisisque canum, fera excitata è vepretis in medium propellitur. Quæ à venatore post arborem latente, ut cuique maxime appropinqua, efferata ictu, arborem, cujus objectu ille se tegit, cornibus petit, & cum arbor sit gracilior, quam ut ambobus cornibus in eam possit impingere, fronte ac toto corporis nisu in eam incumbit, cornibus utrimque prominentibus. Vrget interim semel adactum in præcordia ferrum venator, sensim cedens appetenti se feræ ac circum arborem gyranti: nec desunt canes grandiores morsibus adjuvantes, donec ea exanimata vel defatigata prorsus concidat. Quod si venator ictum frustratus sit, aut minus oportune intulerit, aut à fera etiam correptus & proculcatus fuerit, aliquis è vicinioribus rubrum pannum feræ objectat. Hoc enim colore maxime efferatur. Ibi ea dimisso priori, hunc petit, recipientem se ad suam arborem, & ab eo feritur & conficitur. Linguæ ejus contactus vitatur, qua longius exerta attrahit ad se hominem, si vel extremam vestis ejus oram contingat. Est enim ea scabra. Vrsi vero, quamvis prægrandes, etiam vivi capiuntur, reti implicati, venatoribus com-

pluribus simul accurrentibus, & ligneis furcis caput pedesque feræ ad terram deprimentibus, donec ea fune constringatur. Constricta in arcam ligneam concluditur, ita, ut sese commovere nequeat, & avehitur. Vnde post, ubi libitum est, ad spectaculum & urbanam vel campestrem venationem emittitur. Sic autem colligatur, ut uno tractu funis ex arca prominens solvatur. Vidimus aliquando in spectaculo equulum, & quidem castratum, cum urso prægrandi commissum. qui ex intervallo accurrens, obverso tergo calcibus ursum petebat & refugiebat, urso ad stipitem, laxiore tamen fune, alligato. Sed alia persequamur. De jumentorum genere. Bobus & equis abundat Polonia: camelis, asinis, & mulis caret. Aliunde ii nonnunquam adducuntur, sed non durant. Ovium item & caprarū ferax est.

Volucria Poloniæ.

Avium quoque magnam habet copiam. Præter altiles autem, nempe gallos gallinaceos, domesticos juxta ac Indicos, (qui nuper adeo invecti sunt,) anseres, anates, & columbas, in delitiis hæ sunt: Pygargus, quem quidam bistardam vocant, eo quod tardior sit propter molem corporis, & vix à terra evolet: pavo, grus, cygnus, perdix, bonosa, coturnix, sturnus, si-

ve starnus, & quæ cietrzem & cieciorca, & glusletz, quasi surdaster, à nostratibus vocantur. Et ut rapaces, aquilas, falcones, accipitres, milvios, vultures, nisos, ardeas, & multas alias mittamus, minorum quoque aviculatum aptarum esui ingens est copia. In his nobilis inprimis ea, quæ in solis fere Lovicienſibus campis cum nive existit ac disparet: avicula passere non multo major: quam à nive sniegulam vocamus. Turdus ratior est, itemque padua, quam ita vocamus nomine vernaculo, quando latinum non habemus. avis est sylvestris, gallina non multo minor, in campis Russicis & Podolicis. In iisdem reperiuntur coturnices virentibus pedibus, quarum esus spasmum inducit. Ex avibus majores atque teneriores sub hyemis initium gregatim avolant, vereque novo redeunt: Nonnullæ minores, velut hirundines & cypseli, implicitis inter se pedibus & alis conglobatæ in lacus, paludes & piscinas sese immergunt, ac vere novo emergunt, & explicantes sese evolant. Hiberno quidem tempore retibus extractæ à piscantibus, sine ullo sensu & motu, & ad igné admotę, vel in hypocaustis calidis positæ, revivisc unt & evolant, sed statim læsæ frigore, vel ignis calore atque vapore insolito, emoriuntur. Cæteræ hyemis tolerantiores, in sylvis vel

circum domos & villas vitam degunt. Nec plura de situ, ubertate & omni descriptione Poloniæ.

Idioma, mores & ingenia Polonorum.

Genti Polonæ sicut originem, ita & linguam communem esse cum Boëmis, Russis, Moschis, Croatis, Moravis, Silesiis, Cassubiis, Bulgaris, Rasciis, Serbis, Illyriis, & universo nomine Slavico seu Venedico, alibi exposuimus. Tametsi dialectis ea tam varia est, ut nonnulli ex his populis ægre & vix se invicem intelligant. Cæterum ab aliis omnibus linguis ea prorsus diversa est: Nisi quod multa instrumentorum, operum, & aliarum rerum ad opificia & communem vitam pertinentium vocabula à finitimis, & priscis, ni fallor, incolis Germanis, mutuata est. Sunt hodieque non modo mercatores & opifices Germani multi sparsim in urbibus habitantes, verum oppida pene tota & pagi pleni utentium lingua Germanica in submontana regione, eique finitimis Russia & Scepusio, itemque in extrema ora majoris Poloniæ, deductis eo, sicut & in Silesiam & in Prussiam, quodam tempore Germanorum coloniis, & multis de plebe compendii sui causa subinde immigrantibus. Quin & equestres quædam familiæ antiquitus è Germania ducunt originem. Cui rei argumenta sunt stemmata sive insignia, & eorum nomina. Sed jam ii atque etiam oppidani & pagani diuturnitate temporis ac domicilii, & connubiis, magna ex parte in Polonos transierunt. Libenter autem & Poloni propter multum usum & commercia cum Germanis condiscunt linguam Germanicam. Libentius etiam Latinam, propter sacrorum ritus & sacerdotia, scribendique usum, qui vulgatissimus fuit antiquitus hac lingua, cum in privatis scripturis & epistolis, tum in actis publicis ac diplomatibus, mandatis, edictis, decretisque principum, & omnium judicum & magistratuum. Estque etiam nunc, aliquanto tamen minus, in usu. Nostras enim lingua neque tam copiosa est quam aliæ, neque scriptu lectuque facilis. Sed Prussiæ incolæ, cum maxima ex parte Germani, aut è Germanis oriundi sint, in conscribendis actis judiciorũ Germanica lingua magis utuntur, vulgo mixtim Polonica & Germanica loquentes. Prisci Prussi, quorum pertenues adhuc extant reliquiæ, peculiarem habuerunt habentque ab utraq; penitus diversam. In Russia, meridionali præsertim, jam fere usitatior est Polonica dialectus, quam vernacula, ex quo gens ea Polonorum cessit imperio. Polonis

propter ubertatem soli & militiam adversus Tartaros libenter ibi figentibus domicilia. Sunt etiam in Russia Podoliaque Armeni, mercaturam exercentes: Hebræi vero longe frequentiores, etiam in cætera Polonia, præter Prussiam, sparsim oppida & vicos incolentes. Vtrique sua lingua utuntur: sed & Polonica, vel Russica: Hebræi vero passim & Germanica. Penetrarunt & Itali mercatores atque opifices in urbes primarias nostra fere memoria: Estque nonnullus ejus linguæ usus etiam apud Polonos elegantiores. Libenter enim li peregrinantur in Italia.

Civitates & oppida Poloniæ.

Pagis autem & vicis potissimum, atque etiam oppidis, gens Polona antiquitus habitat: quibus fere castella & arces adjunctæ sunt, dominorum & præfectorum domicilia. Vrbes munitas atque cultas non multas habet. Princeps est *Cracovia* in minore Polonia, regum & regni domicilium: Quæ cum ædificiorum privatorum juxta ac publicorum splendore atque munitione, tum rerum omnium ad victum cultumque corporis pertinentium, & mercium exoticarum copia, emporio, magnis ad vitam degendam commoditatibus, hominumque frequentia, civilitate & elegantia, facile primum locum

cum obtinet, & cum claris Germaniæ Italiæque urbibus certat. Germanis autem mercatoribus abundat antiquitus. Neque caret Italis. Habet oportunitatem Vistulæ fluvii, quo pisces, ligna, & onis ædificiorum materia, & alia quædam è vicina Silesia importantur. Nonnulla etiam, cum alio, tum in Prussiam deportantur, & inde merces exoticæ reportantur. Habet etiam suburbana ampla & frequentia, & cum hortis atque pomariis delicatis, tum vivariis piscium & prædiis culta, ac temperie cœli amœna. Adjuncta sunt ei duo oppida: à meridie quidem Cazimiria, ponte ligneo juncta, interlabente Vistula. Est tamen intermedius urbi & ponti continens viculus, cui nomen est Stradomia. Quem flexus Vistulæ tria latera ambientis, & influentis in eum Kudaviæ occursus facit insulam. A septentrione vero pomariis urbis continens est Cleparia, non tamen cincta mœnibus, ut est Cazimiria. Habet & arcem peramplam Cracovia à latere Australi in colle seu rupe, Vistulę & Stradomiæ imminentem, mœnibus turribusque munitam, & magnificis regiæ ac basilicæ, in qua sedes est Episcopi, duorumque præterea delubrorum, & aliarum privatarum domuum ædificiis exornatam. Regiam quidem Sigismundus rex senior nostra fere memo-

ria in eam, quę nunc visitur, formam, amplitudinem & splendorem redegit. Habet Academiam quoque omnium disciplinarum atq; doctrinæ studiis & professione florentem. Olim tamen, quam nunc, honestis disciplinis & frequentia præceptorum juxta ac studiosorum florentiorem, cũ principes viri ornamentis patriæ magis faverent ac studerent, necdum vel Luteranismo infectæ, vel ferro Turcico divexatæ, & ferme subactæ essent gentes finitimæ. Sita est autem urbs ea non procul à finibus Silesiæ, Vngariæ & Russiæ, longit. quidem gradu 42, latit. vero 50.

Secundum hanc sunt haud ignobilia oppida, in eadem minore Polonia ac diœcesi Cracovienſi. *Lublinum*, tricesimo sexto milliario versus ortum æstivum, longit. 45 fere, latit. amplius 51 gradu: non spacioſum quidem, sed bene exædificatum, & externarum gentium, Christianarum juxta ac barbararum, emporio nobile: Deinde Sendomiria, Sandecia, Tarnouca, Biezzum sive Becia, Visliciа, & Ucussum & Osuencimum in Silesia.

In majore Polonia *Posnania* urbs est, æmula Cracoviæ, 50 milliariis ab ea distans, longitudinis quidem gradu 39, lat. vero 52, min. 30, itidem commerciis & emporio Germanorum exculta. Quæ & ipsa Academiam, opera & sumptibus Ioannis

annis Lubrantii episcopi nostra ętate fundatam, sed à succeſſoribus ejus neglectam habet. Nunc tamen ea cura & munificentia Episcopi Adami Conatii instauratur. Habet & arcem, & basilicam sedemque episcopi, cum oppidis Srodca & Valisſevo, interlabente Varta flumine disjunctam.

Secundum hanc sunt oppida Caliſsia, Gnesna, vetustate & Archiepiscopi sede basilicaque nobilis, Vuschovua, quam Freistadiam Germani vocant, Costenum & Slupcia episcopi.

In Russia *Leopolis* long. gradu fere 46, latitud. 49, sita quinquagesimo à Cracovia milliario: Vrbs est satis munita, duas arces adjunctas habens; emporio civiumque elegantia & humanitate florens, ac sede alterius Archiepiscopi, duorumque episcoporum, nempe Armenici atq; Russici, non ignobilis.

Sunt etiam oppida *Præmiſlia* & *Corſna*: Quorum Præmiſlia arce munita, & duobus episcopis, latino sive catholico, & Russico, cohonestata est. *Chelma* quoque itidem duos habet epicopos: sed propter oppidi seu vici immuniti infrequentiam, Tartaricasque excursiones, catholici episcopi cathedra Ctasnostaviam trãslata est.

In Podalia *Camenecia* est, urbs cum arce, natura loci manuque permunita, triginta milliariis bene longis distans à Leo-

poli: versus ortum hybernum long. gr. 49 ferme, lat. vero 48, min. 30. Habetque & ipsa suum episcopum.

In Masovia *Varsavia* est, longitudinis 43, lat. 52 grad. & minuto 20: pari fere spatio, hoc est, quadraginta milliariis, à Cracovia & Posnania. Deinde *Ploscum* basilica nobile & episcopo, ejusq; episcopi oppidum Pultovia cum arce, & Lomza.

In Cniavia sunt, *Breste*, & *Vladislavia* sedes & oppidum episcopi, cum arce, quam Stanislaus Carncovius episcopus nuper splendidiorem & magis habitabilem reddidit.

In Prussia vero *Gdanum* sive *Dantiscũ*, octogesimo ferme à Cracovia milliario, à Posnania vero quadragesimo, à mari, uno ferme: long. quidem gradu 41, min. 30. latit. vero 54, min. 20. urbs est tribus oppidis coagmenta, portu, navalibus, & horreis nobilis: copia & varietate mercimoniorum, partim maritimorum ex toto occidente & septentrione, partim terrestrium ex diversis mundi partibus, & fluviatilium, maxime Vistulæ præterlabentis opportunitate, abundans: munitione firma, civium & convenarum industria ac diligentia culta.

Gdano proxima dignitate nunc est *Tornnia*, viginti quatuor milliariis introrsum versus Posnaniam & Cracoviam ab eo

eo distans, & in ripa Vistulæ sita, longitudinis grad. 41, lat. 32, duobusque oppidis distincta. Olim emporio & omnibus reb⁹ florentior. Sed Gdani incrementa eam non parvis detrimentis affecere, & infrequentem reddidere: quod ab ipsa itidem Culmæ prius usu venerat: quæ civitas ea dignatione fuit antiquitus, ut ab ea cætera omnis Prussia atque etiam Masovia pleraque, jus peteret: quod inde etiamnum Culmense dicitur. Viguerunt in ea non ita pridem etiam bonarum literarum studia. Nunc ea pro amplitudine sua infrequens est admodum: Cumque superiori tẽpore in ditione regia fuisset, nunc paret episcopo, qui inde nomen habet. Tametsi cathedra ejus est in oppido Culmesea, uno milliario inde distante.

Elbinga etiam Prussiæ urbs est gemina, permunita & copiosa: nisi quod ejus quoque luminibus, ut ita dicam, officiunt, ab altera parte Gdanum, ab altera Regius mons sive *Konigsberga*, vicinæ, & majore commoditate portuum copiosæ urbes. Est autem Regius mons, ducalis Prussiæ caput, tribus oppidis & arce magnifica, nostraque memoria etiam basilica & sede episcopi Sambiensis insignis: terrestri quidem itinere decem octo milliarium, per Habum vero aliquanto minore intervallo à Gdano distans, longitud. gradu 43, lat.

lat. 54, min. 50. Prægola flumen oppida intersecat, & uno ferme milliario infra ea in Habum influit. Minoribus item oppidis frequens est admodum utraq; Prussia, & quidem nec incultis, nec immunitis. In regia primarium est *Mariæburgum*, cum ipsum per se mœnibus turribusque permunitum, tum arce amplissima & munitissima nobile, situm ad Nogatum brachium Vistulæ, sexto ab urbe Gdano milliario: Propter adjacentis autem insulæ, cujus mentionem supra fecimus, ubertatem glebæ, pagorumque frequentiam & cultum, copiosum & frequens. Ea vero insula in paluſtri olim restagnantis Vistulæ solo operibus & prætalti ac firmi aggeris objectu effecta, magno hominum labore non sine periculo ab inundatione fluminis defensatur. Major vocatur. Minor autem appellatur ea planicies, quæ ad Gdanum est inter alterum ejusdem Vistulæ brachium dorsumque montis vicini usque ad mare: & ipsa paluſtris fere olim: nunc autem fossarum ductibus exculta & facta compascua. Mariæburgo non multum ulla re cedit *Allesberga* sive *Heilsberga*, episcopi Varmiensis domicilium. Cathedra enim supra Fraumbergam est, quemadmodum superius attigimus. Initio vero, *Brunsberga* ea fuit collocata. Quod ipsum quoque

oppidum geminum, permunitum, frequens & copiosum est, ita ut inter primarias urbes Prussiæ numerari queat. Quam nuper vir amplissimus Stanislaus Hosius, S. R. E. Cardinalis & Varmiensis episcopus, una cum sacro ejus ipsius Ecclesiæ collegio, studiis literarum atque doctrinæ nobiliorem reddidit, nobis adjutoribus, & in religione catholica conservat, collegio religioso eorum hominum, qui de societate Iesu vocantur, in ea collocato. His oppidis non multum cedunt Gutestadia, Allesteinum, Resla, Vormita, Melsacum, Vatemberga, Sebergum in eodem tractu ac diœcesi Varmiensi. In Pomerania, Tucholia, Choinicia, Stargarta sive Starigrodum, Nouum, Gneum, Dersavia. in reliqua Prussia, Neimarchum, Brodnicia, Stuma, Grudentum, Lubavia, Razinum, & inter hæc interjectum ducale Quizinum, quod Germani Mariæverder vocant, non ita ptidem sedes Pomesanienſis episcopi: Cujus diœcesis insulam quoque majorem & Sturmense territorium complectebatur. Nunc ea caret episcopo. Hæc omnia oppida & ipsa per se mœnibus cincta sunt, & fere arces validas & bene ædificatas, sed vetustas, adjunctas habent. In cætera quoque Polonia non infrequentia sunt oppida, aut si vicos appellare malumus, pleraque sine

ullis

ullis mœnibus, nec nisi ligneis ædificiis, præter templa & castella sive arces adjunctas. Sunt item arces in editioribus locis & rupibus extructæ, nullis adjunctis oppidis: Melitinum, Tencinum, Landiscorona, Ogrodenecia, Lipovecia, Olstinum, Pilcia, Sorstenum, Soben Ocecium, Visnice. Sunt & monasteria ad munitionem pariter & commoditatem habitatorum exædificata, & vicis pagisve non longe distantibus frequentata: Tinecense, Mogilense, Miechovience, Andreovience, Bresense, Stananticense, Coptivunicense sive Pocrivunicense, Lysiecense, Cienstochovience, Vitovience, Suleovience, Landense, Lubinense, Cervensense, Paradisense, Mogilnense, Tremesnense, Secechovience, Vangrovecense, & Sarnovicense, Pelplinense, Olivense, Zucovience in Prussia. Pagi plerique omnes adlacus, rivos, & flumina siti sunt, sparsim duplici, utplurimũ, ordine disjectis agrestium domiciliis. In his casæ sunt ligneæ vel luteæ, humiles pleræque, omnes stramentis, nonnullæ asserculis intectæ, præter prædia domosque dominorum, quæ ampliores sunt & cultiores. In Prussicis tamen pagis agrestes Germani minus inculte habitant: Oppidani vero cultius etiam lateritiis fere domibus interjectu trabium firmatis, & ad omnem commoditatem

tatem instructis: Quæ tamen pleræque stramentis tectæ sunt: nonnullæ lateritiis tegulis. Vrbes longe sunt cultiores, nisi quod habent domos angustiores. Cæteræ vero Poloniæ urbes primariæ laxioribus domibus, nec minus cultis habitantur. In quibus cum Germani mercatores superiori ætate lateribus & lapidibus elegantius ædificare cœpissent, nunc Poloni quoque eodem studio tenentur, illosque superare contendunt: Nec in urbibus modo, sed etiam in villis lautius habitare student, Italorum fere opificum opera & industria. Hypocaustorum permagnus est usus majore parte anni in tota Polonia, præter Cassubiã, & Prussiæ partem quandam: ubi agrestes per hybernum tempus accenso in medio domicilii foco cum pecudibus, jumentis, ac cæteris animalibus & avibus domesticis in sordibus, fœtore, atque fumo (licet non desint ampla fumaria) vitam degunt: sicut & in Samogitia, & aliis ad Septentrionem vergentibus regionibus. Quanquam hypocausta quoque, agrestium duntaxat, pleraque fumosa sunt, (ut quæ furnis ad coquendos cibos & panes intus extructis calorem excipiant, & fumariis magna ex parte careant,) & anserum, anatum, gallinarumque cum pullis suis, ac oviculaꝝ quoque, capellarum, vitellorum, ac

fucularum, propter hybernum gelu, admissu & receptu sordida.

Polonorum instituta & mores.

Balnearum item excalfactarum frequens est Polonis usus æstate juxta ac hyeme ad abluenda & levanda sudore corpora. In quibus mares seorsum lavant à fœminis. Vestium genus neque unum est, neq; certum, aut suum cuiq; ordini, conditioni, ætati & generi hominum. Exoticis delectantur plurimi. Fœminæ passim cum alio cultu vario, tum vitorum amiculis utuntur. Quanquam id novum est. Reticulis tamen, aut lineis velis sive flammeis, eæ capita integunt. Puellæ antiquitus nuda capita sertis aureis, gemmatis, vel sericeis, vel floreis, vel herbaceis redimitæ, progrediuntur in propatulum. Sed nunc eæ, atque etiam matronæ, pileis sericeis, pellibus suffultis, itidem ac mares fere, tectæ incedunt. Victus genti antiquitus vulgo & in plebe, agresti præsertim & vicana, succidia, lactariis, piscículis, oleribusque potissimum constat. Nunc multi vervecina quoque, & vitulina, & bubula carne victitant. Quarum carnium fora in pagis quoque apud templa & parœcias festis diebus instituuntur. Vrbanis, atque nobilitati, victus est dapsilior: Et jam lautior etiam: mensæque cum altilibus, tum feris

feris animalibus, avibusque, & piscibus lautis, instructæ: in quibus permagnus est aromatum, neque exiguus saccari, & aliorum exoticorum condimentorum usus: Nec oleribus exquisitis & pistatiis eæ carent. Nec desunt bellaria, aliæque lautitiæ, cum domi natæ, tum exoticæ. Triticei panis viniq; usus non ita pridem inolevit apud elegantiores. Nunc quidem utroque multum utitur etiam vulgus in convivíis: Vino quoque, præsertim in minore Polonia vicina Vngariæ & Moraviæ. Nec obstat pretiú. Cæterum siliginei panis, & cerevisiæ, promiscuus est usus in tota Polonia. Fit autem cerevisia in Prussia quidem ex ordeo, in cætera vero Polonia etiam è tritico minutatim molito seu confracto & aqua decocto cum lupulo. Admiscetur nonnunquam tritico siligo, vel spelta, vel avena. Mel quoq; itidem cum lupulo aqua decoctum in frequenti usu est: Russis præsertim & Podolis, apud quos permagna est apum & mellis optimi ex dictamno & aliis bene olentibus herbis ac floribus collecti copia. Nec Prussis & Masoviis mel deest; Qui & ipsi itidem id decoquunt. Medonem vulgo vocant. Solet autem is conditi Varsaviæ peculiariter succo è cerasis rubive malis expresso, aut aromatibus: & pro ratione condimentorum, kerstrangi, malinici,

linici, ac troinici nomen accipit. Colot hominum fere candidus est: capillus flavus, vel magis albicans: statura mediocris, aut mediocrem paulo excedens. Habitudo corporum succulenta, nisi quod fœminis, & maxime puellis nobilioribus urbanisque, studium est, ut se reddant curatura junceas, quemadmodum inquit Ille. alioqui formæ atq; teneritudinis non magna ab iis adhibetur cura. Fucare autem faciem, & capillos tingere, indecorum habetur. Sed est in viris juxta ac fœminis naturalis quædam formæ bonitas, ingenuo rubore tincta. Ingenia Polonorum sunt aperta & candida, & falli quam fallere magis apta: non tam irritabilia, quam placabilia: minime proterva aut pertinacia: imo valde tractabilia, si commode ac placide tractentur. Exemplis autem inprimis ii commoventur: & sunt principibus & magistratibus suis satis morigeri. Ad comitatem, civilitatem, benignitatem & hospitalitatem prompti, ita ut ignotos & externos non modo libenter susciplant hospitio, sed etiam invitent, & omni officio prosequantur: & non modo ad convictum atque familiaritatem quorumlibet faciles, verumetiam ad mores & imitationem eorum, cum quibus vivunt, externorum præsertim, flexibiles. Iuventutis laxior est paulo & negle-

negligentior educatio: Sed ea naturæ bonitate compensatur. Ad Scholas quidem & magistros mittere mares liberos, & latinis literis teneram ætatulam imbuere, omnibus, pauperibus juxta ac divitibus, nobilitati ac plebi, oppidanæ præsertim, studium est. Multi pedagogos domi alunt. Itaque ne in medio quidem Latio quis reperiat tam multos vulgo, cum quibus latine tamen loqui possit. Puellæ quoque nobiles & urbanæ, vel domi vel in monasteriis, vernacula, imo & latina lingua legere & scribere discunt: Adultiores, puellæ quidem rei familiari, culinariæ præsertim & pecuariæ curandæ, lanificioque seu linificio potius, atque textrinæ, & acu pingendi arti, manus admovent: Mares vero agriculturæ, vel opificio cuipiam, vel mercaturæ, vel magistratuum & procerum sacerdotumve opulentiorum ministeriis vel affectationi sese addicunt. Multi domi cum parentibus vitam degunt, eosq; in re familiari curanda subleVant, ac decedentibus eis, patres familias facti, rem suam agunt. Complures libenter peregrinantur, dispendiorum rei familias negligentes, egestatisque & omnium, quæ peregrinantes consequuntur, incommodorum tolerantes. Externa enim magis, quam domestica admirantur. Itaque linguas earum gentium, ad quas pervene-

rint, cupide & facile discunt. Quin etiam in victu cultuque corporis & moribus, novi aliquid peregre afferre student, indeque elegantiæ laudem quærunt. Quod jam ad opiniones quoq; de religione proserpsit. Sunt autem docilia hominum ingenia, & valent quocunque intenduntur: Sed alienis inventis perdiscendis ea magis accommodant, quam ut novi aliquid ipsi excogitent, & excellere magnopere ulla re studeant. Id adeo fit, sive quod uni alicui arti & studio non libenter sese addicunt, sed multa nosse cupiunt: sive incuria, segnitie, laborisque fugitatione, quæ plerisque in rebus peculiaris est huic genti; præsertim quod homines, ad quorum usum fere liberalia juxta ac mechanica studia referuntur, mediocritate contenti, exquisitam artificum & operum præstantiam non magnopere requirunt: seu denique quod ditiores otio delitiisque sese dedunt, relicta tenuioribus ingenii & industriæ exercitatione; hos vero, cum sit difficile, ut ait Philosophus, egentem bene operari, præsidiis vitæ comparandis distineri, & alienis nonnunquam ab ingenio suo studiis & negotiis implicari necesse est. Atque ubi, quod satis est, compararint, & ipsi ferme superiorum similes evadunt, vel rei familiaris tuendæ cura, litiumque anfractibus, vel potentiorum consectatione distra-

distrahuntur: idque sive ambitionis stimulis incitati, sive quo se suosque certo aliquo præsidio ab aliorum injuriis & contumeliis vindicent. Nescio enim quomodo fit, ut ad vitæ commoda & ornamenta non modo comparanda, sed etiam tuenda non satis præsidii sit, hac nostra præsertim ætate, in solis animi & ingenii bonis, & in legibus ac jure communi. Non tam autem ad artes mechanicas tractandas Poloni apti esse videntur, quam ad studia doctrinæ. Nisi forte illas contemsere potius, quam assequi nequivere: Externis quidem plerisque opificibus antiquitus usi sunt, & utuntur etiam nunc non paucis. Bonarum literarum atq; doctrinæ studia accuratius consectantur, in primis ii, qui his præsidiis ex humilitate sordibusq; domesticis emergere cupiunt aut qui sua vel parentum voluntate ad sacerdotium animos adjiciunt. Severiores autem disciplinas ad nostra usque tempora potissimum consectati sunt Poloni. Non defuere nobis sane superioribus temporibus insignes mathematici, astrologi, dialectici & philosophi, atq; etiam theologi, ii præsertim, qui vocantur Scholastici, cum instituta Cracoviæ ante centum septuaginta annos Academia, magistri ejus generis Lutetia Pragaque accit, admirationi essent vulgo & primoribus,

atque ipsis etiam regibus. Humanitatis & linguarum eruditarum studia diu neglecta jacuere: Nec solum apud majores nostros, verum & alibi fatali quadam temporum conditione. Proinde non erat, unde nostrates ea discerent post acceptas cum religione Christiana literas & cultum vitæ mitioris. Quo factum est, ut illi quoque, qui tunc docti habebantur, & erant, nihil propemodum literis mandarent, nec in publicum sibi edendum esse ducerent, si quid forte excitandi sui aliorumve docendorum causa conscripsissent. Neque sane expedita erat edendi ratio, cum careret Polonia typographis. Ita doctorum virorum memoria cum ipsis pariter extincta est. Nunc certe posteaquam animadversum est, in pretio esse linguarum, eloquentiæ humanitatisque studia, cupide ea quoque nostrates amplexi sunt, sed ad usum civilem vulgarem magis quam ad gloriam. Non defuere tamen nostra hac ætate, neq; nunc desunt, cum in studiis humanitatis & eloquentiæ, tum in omni genere doctrinæ, magni quidam & excellentes viri, qui, cum commoda vitæ honestissimis disciplinis, & gloriæ, sive utilitati publicæ posthabuissent, eo evaserunt, ut admirationi sint, si non suis, certe externis, incorruptius judicantibus. Sed eos recensere nunc necesse non

non est. Nec medicinam posthabent, posteaquam ea, vulgatis delicatiore & laxiore victus ratione morbis, in precio esse cœpit. In aliis minus elaborant, propterea quod minus ea conducere videntur ad commoda & ornamenta vitæ comparanda. Non est enim novum, plurimos mortales hunc finem studiis laboribusque suis statuere, patresque similes illius habere, de quo canit poëta quidam:

Sæpe pater dixit, Studium quid inutile tentas?

Rem porro familiarem diligentius curare, non ita pridem, & eodem prope tempore, quo bellorum incommodis vacui luxum splendoremque, consectari cœpimus. Sed in ea minor est vulgo parta tuendi ac dispensandi quam acquirendi diligentia. Majores quidem nostri comparandis divitiis non magnopere incubuere, satis habentes, sine magna cura & labore, unde in diem propemodum, si non laute, non dure quidem certe, nec parce cum suis viverent: Itaque tranquilliores tunc res domi erant. Minus apperebatur alienum: minus erat litium: minus jurgiorum atque cædium: minus fraudium & perjuriorum. Major autem erat fratrum & agnatorum, cognatorum, affiniumque inter ipsos concordia & benevolentia. Major non modo parentum, sed

etiam quotumvis natu grandiorum reverentia. Perrara finium regundorum judicia. Herciscundæ vero familiæ nulla propemodum. Cæterorum enim cognatorum aut vicinorum natu majorum interventu & intercessione componebatur, si quid ulla de re exortum erat controversiæ, quod ipsi inter se vicini vel necessarii transigere familiariter nequiviſſent. Res militaris quoniam cum instituto gentis tum temporum quadam conditione in honore fuit superioribus, atque adeo omnibus fere seculis, extitere multi virtute bellica præstantes viri, maxime nostra memoria, non ita pridem extincti. Et quamvis in diuturna pace & otio, extant etiamnunc nonnulli. Nec emarcuit vulgo in Polonis vigor ille animorum, laudisq; bellicæ studium, si qua se usquam offerat idonea virtutis exercendæ occasio. Meditationem & exercitationem viri sapientes requirunt. Idque ideo fortasse, quia desunt virtuti sua præmia, & quod ignavo otio & conviviis plusculum indulgetur. Ad hæc autem, & festas epulas, conveniunt plerunque vicini & necessarii inter se, ad unum aliquem viri soli, vel pariter cum fœminis. Nec turpe habetur puellas interesse, & earum colloquia, convivia, choreasque à juvenibus frequentari, parentibus earum cognatisque natu majoribus

tibus præsentibus: Atq; ita plurima conciliantur matrimonia. Nec raro in ejusmodi conviviis simultates & inimicitiæ abolentur, & vel dissolutæ vel nutantes amicitiæ redintegrantur. Quanquam intemperantioribus compotationibus interdum cruentæ quoq; pugnæ inter convivas, amicos & necessarios accenduntur, jurgiis plerunque inter viliora servitia coortis. Potantibus enim dominis, nec illa à poculis arcentur. Quin illiberalis convivator habetur, cui curæ non est, ut servitia convivarum bene pasta ac pota sint. Quo fertiliores enim sunt hæ regiones, eo magis indulgent homines vulgo crapulæ prolixioribusque conviviis & compotationibus, ita ut multi eum solum ducant fructum laborum atq. divitiarum suarum. Vigent autem passim inter mares compotationes ad æquales haustus, non solum in conviviis, verum etiam in cauponis, ad quas vulgus compotandi causa convenire solet: Eoque provecta est hæc licentia, ut quod profestis diebus partum est, festo die potando fere prodigatur. Atque inde fit, proserpente potandi etiam profestis diebus & otii consuetudine & inertia, ut angustiore re familiari utantur multi: præsertim cum nemini curæ sit, quid privatus quisque gerat negotii, unde & quomodo sese sustentet: & fructuosa

sit autem dominis & magistratibus illa potandi licentia. Etenim non exigua vectigalium publicorum juxta ac privatorum portio è cauponis corrogatur. Exoleuit tamen sensim apud honoratiores illa ad æquales haustus potandi consuetudo, eorum studio, qui apud eas gentes, quæ humanitatem studiosius colunt, peregrinati sunt. Sed lautitia in victu potuq; magis ac magis indies inolescit. In cultu quoque corporis, vestiumque numero, varietate ac pretio, major luxus existit. Nec solum exoticis pannis & pellibus, verumetiam serico & purpura vestiri, & argento, auro, margaritis, gemmis exornari mos inolevit, inferioribus quibusq; præstantium genere, honore vel facultatibus, exempla cupide amplectentibus, nullis autem legibus sumptuariis modum in victu cultuque corporis cuiquam ordini aut homini præscribentibus.

Hominum ordines in Polonia.

Quo planiora autem & absolutiora sint omnia, quæ de gente Polona persequimur, ordines & genera hominum describamus: Quæ descriptio reipublicæ quoque fundamenta continebit. Distinguitur populus Polonus partim genere, partim ex religione sumpto vitæ instituto. Ac genere quidem in equestrem ordinem sive nobili-

nobilitatem, atque plebem distribuitur: Religionis autem instituto in sacrum & profanum ordinem. Liceat autem nobis eum qui sanorum atque sacrorum administrationem non habet, profanum appellare. Vulgo ecclesiasticum & laicum, vel spiritualem & secularem statum & ordinem vocitant. De his posterius: Nunc de nobilitate & plebe. Nobilitas Polona ad regimen atque defensionem cæteræ multitudinis regionisque segregata est: Atque inde qui sunt hujus ordinis, antiquitus milites, nunc equites fere ab equestri militia, cui sunt obnoxii, à latine loquentibus & scribentibus appellantur: Vernacula autem lingua Schliachta, à generis nobilitate mutuato, nisi fallor, à Germanis vocabulo, (quasi *geflechter*,) vocantur: & Ziemianie, quasi agratii, vel, ut vulgo interpretantur, terrigenæ, à terra & agris, quos fere colunt & habitant, antiquitus hæreditatiis, pretiove seu principis beneficio partis, vocantur. Habet autem ea multas & magnas prærogativas, quæ partim regum & principum munificentia firmatæ sunt, partim moribus & institutis invaluere: Quæ magna ex parte sparsim opportunis locis huic & historico operi à nobis insertæ sunt. Regi quidem ea soli fere subjecta est. Iudicatur tamen ad præscriptum legum & à magistratibus regni

regni & regiis, quemadmodum posterioti libro ostendemus. E cæteris, privatis præsertim, nemo nobilitatem cum agris & pagis subjectam habet: Nisi forte in Russia, antiquitus, & prisco ducum gentis jure. Habet etiam Cracovienſis Episcopus in Severienſi ditione: Habet & Varmienſis, ejusq; ipsius eccl'esiæ collegium: Quin & Plocenſis Præpositus: & alii fortasse. Licet tamen homini nobili sive equiti scultetiam, ut vulgo vocant, sive advocatiam, in bonis alienis paganis juxta ac oppidanis voluntate domini obtinere. (De Scultetiis autem & Advocatiis posteriore libro dicemus.) Licet etiam privati conditione in urbem vel oppidum cujuslibet commigrare, salvis personæ suæ prætogativis, nisi is decus nobilitatis amittat. Nobilitas porro genere censetur & meritis, adjuncto vitæ instituto. Habentur enim nobiles, quorum majores aut parentes virtutis ergo in eum ordinem allecti, militiæque adscripti, & gentilitio signo donati sunt, quive ipsi hæc meruere virtute sua. Sed præstabilius habetur, nobilem natum esse, quam factum. Nasci autem patre simul & matre nobilibus oportet legitimo conjunctis matrimonio. Quanquam nec plebeia mater liberorum nobilitatem minuit, dummodo pater sit nobilis. Nothi quamvis nobilibus & illustribus

stribus orti, non censentur in familiis, neque nobilitatis prærogativis fruuntur. Conferendi porro hujus decoris, hoc est, nobilitatis, potestatem, solus habet Princeps: Idque vel suo ipsius judicio & beneficio facit, vel interveniente testimonio, & quasi adoptione clarorum & principũ alicujus familiæ virorum, stemma & gentem suam cum eo, qui ita creatur, communicantium. Ejusmodi tamen creatis nobilibus obtinere & possidere bona terrestria statuto quodam novo non licet. Sed posteritas eorum pari cum aliis natis equitibus jure esse incipit. Amittitur porro nobilitas decreto Principis, ob admissum dedecus, & atrox aliquod facinus. Contaminatur etiam, & abdicatur quodammodo, si quis desertis militiæ & agriculturæ studiis, sordidum quæstum faciat arte mechanica, vel tenuiore & minutioribus mensuris ac ponderibus utente mercatura & cauponatione. Est autem pari dignatione Polonica omnis nobilitas: Nec est ullum in ea patritiorum comitumve discrimen, exæquata quodam tempore omnium conditione. Nuper adeo paucis quibusdam, parentum, vel ipsorummet amplitudine atque meritis, & principum beneficio, Comitum decus denuo partum est. Ducum, qui peculiares haberent dominatus vel territoria, nunquam

quam aliud genus fuit apud Polonos, quam id, quod à Boleslao Krivousta Principe propagatum fuit, cum is principatum inter liberos divisisset. Verum id jam defecit. Russi habuerunt antiquitus suos duces, habentque etiamnum ii, qui dudum Lithuanicę ditionis fuere, aut sunt etiamnum, & Volynii. Neque enim subactis, vel in deditionem acceptis ea prærogativa adempta fuit. De Prussorum & Curoniensium ducibus post attingemus. Multæ sunt autem nobilitatis Polonæ gentes, & quasi tribus, non locis, & regionibus, verum signis quibusdam gentilitiis, quæ arma & insignia vocant, eorumq; appellationibus distinctæ, quæ singulæ rursus multas stirpes & familias cognominibus & agnationibus distinctas complectuntur. Verbi gratia, Lelivicorum gens, cujus signum est, nova luna supernè stellam inter cornua continens in cæleſtino scuto, Tarnoviam, Pileciam, Melstiniam, & alias nonnullas honestas & amplas familias comprehendit. Signa vero gentilitia, sive insignia, partim à rebus, quarum sunt notæ, quemadmodum Topororum ab ascia, partim ab eventu, ut Telitiorum à visceribus transfixis, appellationem habent. Plurimorum ratio obscura est. Nisi forte à primis conditoribus gentium ea sumpta sunt. Neque enim olim, ut nunc, ab

arcibus, villis & pagis, quibus dominabantur, denominabantur equites. Sed undelibet sumpta aut indita nomina, ad longam posteritatem, amisso etiam vel commutato Patrimonio, recte transmittebant. Qualia supersunt etiam nunc multa cum alibi, tum in Submontano & Scirensi tractu, & in Russia. Vt sunt Herborth, Dunin, Iordan, Gladis, Pienianscus, Pirschala, Cmita, Farureius, & alia ejusdem generis. Nunc malunt plerique de arcium, oppidorum & pagorum nominibus, deflexa paululum per denominationem in *ski* sive *ki* voce, appellari. Ea vero deflexio vel adjectio syllabæ à latine loquentibus & scribentibus in *ius* commutatur, ita ut à Choina Choinski, & pro ea Latine Chonius, à Crasne Crasinski, & pro eo Crasinius, à Lasco Laski, appelletur: Cæterum pro eo non Lascius, sed Lascus dicitur. Quod nos in historia secuti sumus, perspicuitati orationis & externorum auribus inservientes. Idem veteres historicos Græcos & Latinos in barbaris nominibus factitasse animadvertimus. Interdum autem sine hac deflexione vel adjectione, arcis vel oppidi, vel pagi nomen, unde quisque ortus, vel cujus dominus est, cum præpositione *de*, vel *à*, vel *ab*, vel *in*, cognominis loco usurpatur, à magnatibus præsertim & clariori-

bus:

bus: ita ut verbi gratia, in Tencin, vel à Gorca, vel de Felstein quis appelletur. Observaturque in his vulgo discrimen quoddam non magis à Polonis, quam à Germanis & Boëmis: qui itidem utuntur hujuscemodi appellationibus. *In* enim præpositionem iis fere attribuunt, qui domini sunt locorum: cæteras etiam iis, qui inde duntaxat orti vel oriundi sunt, etiam si ibi non habeant ubi pedem figant. Gentilitiorum autem signorum, quæ quidem quærendo investigare potuimus, appellationes hæ sunt. In quibus enumerandis ordinem primarum literarum & vernaculæ linguæ sonum servabimus. Abram sive Valdorf: Amadei: Bialina: Biberstein: Bodulia: Bohoria: Boitza: Brog: Bozestado: Buincia, sive Buincza: Byliny: Ciolek: Copaczina: Comia: Cielantcoua: Coruitz sive Bies: Choleua: Cotfitz: Corab: Corciak sive Corczak: Dambroua: Dambroua altera: Dembno: Doliva: Dolenga: Drzevicza: Druzina: Drija: Dzialossa: Godziemba: Gosdoua: Grabia: Griph, quod & Suieboda: Gryzima: Grzimala: Habdanc: Herburthowa: Helm: Ianina: Iastrzembiec: Ielita sive Kossarogi: Iednorozez: Iunossa: Korsboc: Kerdei: Labentz: Larissa: Leliva: Liada: Levat sive Leopardus: Lodzia: Lzavia: Lis, quod & Murza: Mozela: Morskicot: Mandrostca: Nalencz:

Nalencz: Niesobia: Nieczuia: Novina: Oliva: Osmarog: Odrowanz: Ostoia: Orlia: Olobog: Ouada: Oxa: Pilava: Pirzchala: Povalia sive Ogon: Poboze: Pogonia: Polucosia: Prawda: Pomian: Przegina: Prus: Prus alterum, quod & Navilki: Prosnia: Rava: Radvan: Roza: Rogala: Ruchaba: Rolia: Scheliga: Slepowron: Socolia: Servicaptur: Schilde: Staricon: Starza, quod & Ossoria: Strzemien: Strzegomia: Sternberg: Srenava: Sulima: Swirczek: Sirocomlia: Schumberg sive Corfitza: Swinca: Tarnava: Topor: Topacz: Trzaski: Tramby: Varnia: Vieniava: Wzelie: Vierussova: Venzik: Vadwa: Vierzinkowa: Zabawa: Zadora sive Plomien: Zagrobia. Duorum nomina non tenemus. Ea sunt albæ aquilæ: anterior pars dimidia à capite cauda tenus erecta, cum duabus stellis à tergo: & quinque rosæ albæ in quincuncem collocatæ. Vnde simul ex gente Iastrzembecia ego maternum genus duco: Pater vero meus è Pirzchalia & Osmarogia. Nihil autem vetat his nostrum quoque adjungere, quo me una cum fratribus meis, & omni posteritate nostra optimus rex Sigismundus Augustus ornavit, dimidiam aquilam, pectore tenus naturali colore, extensis alis, laurea corolla circum collum redimitam in rubro scuto impartitus. Cui Ferdinan-

dus

dus Rom. Imp. electus immortali memoria dignissimus, cum legatione apud eum ejusdem regis nomine in septimum annum fungerer, gentilitium Austriacæ familiæ suæ stemma, rubram in albo scuto tæniam per transversum ductam subdidit, & duo nigræ Imperialis aquilæ capita galeæ coronatæ superposuit. Cur autem minus liceat cuipiam, à se parato, quam ab aliis relicto, decore gaudere? Et hactenus quidem de nominibus gentium Polonæ nobilitatis nobis dictum sit. Signa, origines, familiasque describere, longum & operosum esset, ne dicam infinitum. Antiquitus sparsim nobilitas in agris habitat, in sua quisque villa, vel castello, vel arce, rem familiarem operis & laboribus adscriptitiorum suorum vel mercenariorum cutans, & agricultura, gregum, armentorum, & apiariorum fructu, itemque venatione & aucupio, non modo sustentans sese cum domesticis suis familiis, verumetiam honestas divitias comparans, vendendis iis quę supersunt usui domestico, quæque desunt, inde vicissim comparandis. Matres autem familias, & puellas nobiles, lanificium, & linum, canabumque, & rem pecuariam tractantes, non dedecet vendere ea, quæ ex hujusmodi re familiari & fructibus ejus supersunt usui

usui domestico. Quin & culinæ curam eæ gerunt, exceptis illustrioribus & senatoriis, quæ hæc pleraque dedignantur, aut pedissequarum opera peragunt. Iter facientes, fœminæ quidem carpentis, vehiculis aut curribus vehuntur: Mares vero vel iisdem, vel equis potius. Pedestrem incedere per viam, longiorem præsertim, minus honorificum vulgo habetur, nisi paupertas necessitatem imponat. Iam autem lautiores & elegantiores de nobilitate in urbibus domicilia figere, villis & rusticis prædiis relictis, incipiunt. Prodeuntem in publicum nobilem virum juxta ac fœminam assèclis maribus: fœminam vero etiam puellis pedissequis stipari, honorificum habetur. Et in eum usum alit quisque domi suæ famulitium pro modo facultatum: indeque simili figura & colore vestium, non sine sumptu & luxu, vestiri usitatum est. Aluntur & equi complures. Equitantem enim aut vehentem herum famuli honoratiores non nisi per urbem, vel ad suburbana, pedestres assectantur. Ac Senatores quidem primarii, pedestres juxta ac equestres, medii fere inter assèclas mares incedunt, honoratioribus antecedentibus, cætera vero turba cum pueris subsequente. In cætera nobilitate assèclæ omnes heros subsequuntur. Matronas autem & puellas nobiles mares

quidem antecedunt, fœminæ subsequuntur, præter filias, & quæ in filiarum loco habentur, & sorores puellas, quæ secundum anteambulones proxime matrem vel sororem præcedunt. Spectatur autem in famulis & pedissequis cum usus ad ministeria, tum statura, forma, elegantia & genus. Nec deest copia equestrium ac nobilium juvenum, qui vel studio civilitatis, prudentiæq; usu rerum comparandæ incitati, vel tenuitate fortunarum adacti, vel præsidii contra vim potentiorum sibi suisque comparandi causa, non modo in magnatum & episcoporum, sacerdotumque ac doctorum clientelas, verumetiam in patium, ac tenuiorum inferiorumque nonnunquam, eorum præsertim, qui magistratus gerunt, aut aliquo sunt numero in aula Principis, aut opibus, industria, eruditione gratiave populari valent, affectationem & ministerium, parva, vel nulla mercede, à parentibus & propinquis traduntur, vel ipsi sese addicunt: Duratq; ea servitus, quoad utrique, hero, inquam, & servo sive clienti placet. Multi etiam de ditioribus necessariorum & amicorum liberos pio quodam & honesto juventutis educandæ studio ultro sibi in familiaritatem & ministerium adsciscunt. Ad eundem modum & fœminæ fœminis famulantur. Nec pudendum aut dedecori

affine

affine est genus hoc servitutis, sed liberale & sociabile: Nec rara est in eo vicissitudo, ita ut eum quis habeat in ministerio, cujus parentibus ipse serviverit: Honestaque habetur hæc juventutis equestris educandæ ratio, æquabilitatem quandam etiam in inæqualibus fortunis continens: Et multos ex humili loco ac tenui fortuna, non modo ad mediocres: verumetiam ad summos nonnunquam honores, amplissimasque facultates & opes, ipsorum virtus herorumq; beneficentia provehit: idq; maxime conciliandis luculentis conjugiis vel sacerdotiis. Honestatis magna semper à nobilitate ratio habita est. Fraudem facere, promissum fallere, pejerare, mentiri, probrosum & infame semper habitum est, atque etiam nunc habetur, quamvis in majore, quam olim, habendi studio & licentia. Quod si quid ejusce modi in probri loco cuiquam objiciatur, præsertim ab ejusdem ordinis viro non tam legibus & magistratuum judicio & auctoritate, quam ferro manuque vindicatur. Dissimulare quidem probrosum habetur. Loci tamen ratio ducitur. Plebeiis minor est cura dignitatis, atq; pomposæ ambitionis, exceptis urbanis fœminis, quæ & ipsæ bene cultæ & una aut altera pedissequa comitatæ incedere student: Vita autem laboriosior & solici-

tior, tam mulierum, quam virorum, nullo fere sexus discrimine: nisi quod fœminæ opificia non exercent, neque vecturam, neque negotiandi gratia peregrinantur. Vicina tamen oppida intra fines regni adeunt, domique negotiantur. In judicio standi jus non habent. In plebe autem numerantur, quicunque nobiles sive equites non sunt, sive sint agricolæ, olitores, apiarii & pecuarii, sive opifices & operarii, sive caupones, propolæ, vectores, & mercatores, & sive in agris, quemadmodum superius attigimus, pagis atque vicis vitam degant, sive in oppidis & urbibus. Ac urbes quidem & oppida à mercatoribus, opificibus & propolis habitantur. Vici autem & pagi, & suburbana prædia, ab aratoribus, olitoribus, pecuariis & apiariis. Caupones vero, molitores, operarii, vectores, jumentorumq; locatores, utrobique sunt. Sunt autem aliquando meliore & liberiore conditione urbani & oppidani, quam agrestes. Ac censum quidem annuum utrique dominis suis pensitant: verum agrestes & vicani plerique omnes, operas præterea gratuitas ad colendos eorum agros, & alios usus domesticos, non solum manuarias, verumetiam cum jumentis, ipsi, per se, vel per mercenarios & operarios suos præstant. Nec alio cuiquam commigrare inconsulto domino licet:

licet: ita ut videantur esse glebæ adscriptitii, nec multum à servis differant, præsertim ut nunc sunt tempora. *Cmiecie* seu *cmetones* vulgo vocantur. His autem deteriore conditione hortulani, qui hortos colunt. Utrique *chlopi* appellantur: Quam appellationem velut probrosam non fert nobilitas. Habent sane in eos domini vitæ necisque potestatem; præter eos, qui ab ineunte ætate literarum studiis sacrorumque ministerio sese addixerunt. In plebe urbana non desunt, qui rem lautiorem per famulos & vicarios administrantes, & ipsi otio, honestioribus studiis, vel delitiis vacant. Multi lautius & sumptuosius victitant. Atque inde crescunt rerum pretia; & non pauci ex iis ad egestatem rediguntur. Et hactenus quidem de nobilitate & plebe. Iam de sacro sive ecclesiastico ordine. Quod ut planius fiat, de religionibus prius pauca attingamus. Christianam religionem Polona gens, abjecto semel impio dæmonum cultu, sexcentis amplius annis constanter retinet, religioseq; colit, hæreticarum novationum insolens & impatiens ante nostram ætatem. Nuper adeo nostra memoria Lutherana primũ, mox etiam Berengaria seu Calviniana labes à mercatoribus, & bonarum literarum studiosis juvenibus, levitate animorum & curioso studio novitatis inductis,

peregre invecta, multorum animos infecit. Quod olim quoque de Hussitica & Viclefica, extremis Wladislai Iagellonis regis, & primis filiorum ejus Wladislai & Cazimiri temporibus (cum horum juxta ac illius ætas contemneretur,) usu venire cœperat. Sed principum & episcoporum virtute, auctoritate, studio, ac diligentia, cæterorumque procerum pietate, gravitate & constantia, malum altius radices agere permissum non est. Itaque retinuerunt ii tunc cum prisca religione etiam dignitatem auctoritatemque suam, & rempublicam. Quæ qui nunc vivunt, utinam posteris etiam suis relinquant! Iam autem non solum illæ, quas dudum memoravi, verumetiam Picardorum, Anabaptistarum, Arianorum, Pneumatomachorum, Tritheitarum, Photinianorum, Ebionitarum, Recutitorum, & nescio quæ non pestes, proh nefas, Poloniâ, laxatis semel licentiæ habenis, agminatim invadunt, & prætextu, seu verius abusu libertatis, præeuntibus nonnullis de nobilitate, sibi quisq; religionis magister, atq; adeo rex & lex, esse incipit. Sed hæc alibi prolixius deploravimus. Prussi aliquanto posterius Christo nomina dedere: Citius autem & cupidius Lutheranum dogma amplexi sunt, urbani præsertim, & qui sunt Germanici sanguinis, propter mercatorum & opificum Germanorum frequentiam & commercia, & lectionem librorum importatorum è Germania. Quum enim ea colluvies hominum quasi ad pileum vocata, semel ecclesiasticæ disciplinæ jugum excussisset, à magistratibus sive timore, sive perversa animi inductione, & ob jusjurandum præceptoribus suis in Germania datum, eodem inclinatis, non modo non repressa est sed magis etiam confirmatur & incitatur. Multi tamen adhuc pia majorum instituta retinent, præsertim ubi magistratus officium suum faciunt, alienum non usurpant. Masovi tenaciores antiquæ religionis & pietatis, à profanis novationibus ferme abhorrent. Abhorrent etiam Russi inprimis. Græcos autem hi sequuntur, quos ab initio religionis magistros habuere, & cum iis à nobis, hoc est, à Romanæ & catholicæ ecclesiæ consensu, sese per sacrilegum schisma præcidunt tanta pertinacia, ut nihil commune habere velint cum Latinis. Sic enim nos appellant, qui in cultu divino publice Latina lingua utimur, & cum sapientissimis & sanctissimis majoribus ipsorum, Græcorum juxta ac nostris, summam Romani Pontificis dignitatem & auctoritatem in universo Christianorum populorum cœtu agnoscimus. Nec in multis præterea à nobis ii dissentiunt:

& quidem ritibus & institutis ecclesiasticis magis, quam dogmatibus religionis. Vulgata autem divortia, quamvis levi de causa. Plurimi tamen ex iis, ex quo tempore Polonorum ditione tenentur, ad nos & Romanæ ecclesiæ societatem & institutа transierunt, eodemque cum cæteris Polonis jure sunt. Armeni oppida quædam Russiæ Podoliæque incolentes, suis & ipsi ritibus suaq; lingua in sacris utuntur. Non abhorrent ii tamen, sicut accepimus, à Romana ecclesia & Romano pontifice: Qui Principatum ejus in universa Christi ecclesia agnoscunt. Hebræi vero, quibus aliunde pulsis, Russiæ & Lithuaniæ, ac totius fere Poloniæ oppida referta sunt, suam retinent religionem: nisi forte superstitio vel impietas ea potius dici debet. Feruntur etiam Tartari Ceremissi in uno aut altero oppido Podoliæ suis uti ritibus & impietate Mahometana, quemadmodum & Lithuanici. Quorum in delubro apud Trocos nihil præter pileum turbinatum, qualibus vulgo ea gens utitur, in suggesto editiore positum, ante multos annos aspeximus. Sed mittamus barbaros incolas cum falsis suis religionibus, & ad institutum nostrum revertamur. Tam apud Russos igitur, & Armenos, quam apud Polonos, qui Christi Dei ac magistri nostri institutis convenienter

nienter pietatem colunt antiquitus, certus est ordo eorum hominum, qui religioni sacrisque peculiariter moderantur & inserviunt, non genere, sed eorum, penes quos ejus rei potestas est antiquitus & jam inde ab temporibus Apostolicis (Episcoporum inquam) auctoritate, segregatione, & initiatione sive consecratione, à cætera omni multitudine distinctus: quem sactum & ecclesiasticum & spiritualem dici supra memoravimus. In quo non modo episcopi & sacerdotes, verum etiam cæteri sactorum administri, & monachi monachæque censentur, è plebeio juxta ac equestri ordine allecti. Utrisque enim antiquitus jam inde ab initio patuit aditus ad hunc ordinem. Patrum demum aut avorum nostrorum memoria ab episcopalibus non tam functionibus quam sedibus, & primatiis quarundam opulentiorum basilicarum, sive ecclesiarum, ut vulgo vocant, cathedralium honoribus, quæ prælaturæ & canonicatus dicuntur, plebeii (theologis, jurecõsultis, & medicis aliquot exceptis) excludi cœpere. Quod jam ad Abbatias quoque & monasteria (ubi ex professo mundana omnia abdicantur) inducitur. Secernitur etiam sacer ordo vestitu & cultu corporis à cætera multitudine: Sed & inter se non modo à cæteris sacerdotibus episcopi, & ab

utrif-

utrisque monachi, verumetiam ipsæ inter se monachorum & monacharum sectæ, partim figura, partim colore vestium, partim toto vitæ instituto distinguuntur. Quæ quoniam communia sunt Polonis cum cæteris Christianis populis, persequi hic prolixius necesse non est. Proinde distinctis ordinibus, reliquam rei familiaris Polonicæ rationem paucis concludamus.

Res nummaria Poloniæ.

In magna rerum omnium copia, ut fit, major aliquanto fuit superioribus temporibus, quam nunc est, argenti & auri, reique numariæ penuria, præsertim cum auri & argenti metalla nulla extarent, & minus nota essent nostris majoribus transmarina mercimonia. Neque proprium habebant numum Poloni, sed externis & maxime Boëmicis usi sunt aliquandiu. Cœpit deinde ante ducentos, ni fallor, annos à Cazimiro Magno rege æs & argentum signari ad exemplum Boëmorum. Aureos vero numos primus omnium Sigismundus rex, hujus Sigismundi Augusti pater, nostra memoria signavit, bonitate & pondere Vngaricorum. Tametsi Alexandri quoque fratris ejus aureum numum vidimus. Sic autem crevit jam auri pretium, ut pro duplo carior

rior nunc sit aureus numus, quam fuit avorum nostrorum memoria. Id adeo, partim propter luxum, & crebriorem auri usum, exportationemque ad exteros, partim quia deterior nunc esse fertur reliqua moneta, cum ponderis diminutione, tum æris admixtione. Est autem ea multiplex. Ac grossus quidem argenteum numisma est cum admixto ære, olim vicesima octava, nunc quinquagesima secunda vel tertia, imo jam quarta & quinta pars aurei Vngarici, sexagenæ sive copæ sexagesima, marcæ quadragesima octava, floreni tricesima, fertonis duodecima, scoti vero dimidia. Sic vulgo dicuntur pondera sive genera, quibus pecuniam numeramus & computamus. Sunt & minores grosso numi. Medians quidem grossi dimidium, nona fere parte superans cruciatum Germanicum: Sed jam exæquatus. Solidus tertia pars grossi, ternarius sexta, obolus vero decima octava. Atque hi quidem nunc ærei sunt inalbati: Superiori tempore habuerunt admixtum argentum, ut etiamnunc habent grossi & mediantes. Argentei vero sunt trigrossus ac segrossus, hic quidem sex, ille vero tribus grossis æstimatione par. Vtrumque primus signavit Rex Sigismundus senior, Sed jam pauci extant. Exportantur enim, & conflantur ab avaris Iudæis, mercatoribus,

ribus, & argentariis apud gentes finitimas. Permagnus est autem etiamnunc apud nos usus externæ monetæ, quæ pro mercibus undelibet importatur.

Commercia Polonorum.

Magna sunt enim nunc, si unquam alias, Polonis variarum rerum cum cæteris gentibus commercia: quanquam commutatione mercium permulta peraguntur. Exportantur autem inprimis siligo, triticum, hordeum, avena, & alia legumina, linum, lupulus, coria boum, sebum, alutæ, mel, cera, succinum, pix, cinis, mali, asseres, cæteraque materies fabricandis navibus & ornandis domibus apta: Cerevisia quoque & herba quædam tingendis lanæ & serico idonea. Iam vero & boum, vervecum & equorum permagna vis non modo finitimis, verumetiam remotioribus populis suppeditatur. Ac equi partim propter pernicitatem & laboris incommodorumque tolerantiam, partim propter molliorem incessum à remotioribus etiam populis expetuntur. Importantur autem vicissim aliunde panni, non modo sericei & aurei, sed etiam lanei lineique subtiliores, aulæa, tapetes, & alia parietum, equorum & hominum ornamenta, quorum opificia minus exquisita sunt apud Polonos, licet non desit materia, & aliis

aliis gentibus suppeditetur. Margaritæ item & gemmæ, & pelles sabellinæ, panthetinæ, sive lupicervariæ, hermellinæ, mardurinæ, murium ponticorum, vulpinæ, lupinæ, utsinæ, & aliarum ferarum, quarum majorem copiam producunt interiores septentrionis orientisque sylvæ. Husiones quoque sive mariani, & haleces, & alia salsamenta, & vento vel sole durati pisces marini. Adhæc argentum, æs, orichalcum, & chalybs, cum facta, tum infecta. Boum etiam copiam auget uber pascuis Valachia, sive Moldavia, & Bessaria: sicut equorum Vngaria. Vina plurima ex eadem Vngaria & Moravia: Ex Austria, Rhetia, Slavonia, Italia, Creta, & Græcia, importantur etiam, sed pauciora. Gdanum autem, Rhenense, & Gallicum, & Hispanense, Canariense quoq; & Creticum navibus advehitur. Porro aromata, & varia eduliorum condimenta atque cupediæ, quæ una cum vino, & pannis aureis ac sericeis, gentem hanc atque regnum vehementer exhauriunt, de longe ab oriente & occidente importantur. Harum autem rerum atque mercium exportandarum & importandarum commercia sunt Polonis, maritima quidem cum accolis sinus Venedici & Oceani Germanici, Pomeranis, Mechelburgensibus, Holsatis, Danis, Frisiis, Hollandis, Braban-

Brabantis & aliis Belgis, Gallis, Livonibus, Moschis, Sueonibus sive Suetis, Norvegiis, Anglis, Scotis, Hispanis etiam & Lusitanis. Itemque per Pontum Euxinum cum gentibus Turcicæ ditionis: Terrestria vero cum Germanis, Moravis, Silesiis, Boëmis, Vngaris, Italis, Moldavis, Moschis, Armenis, atq; Turcis. Sed jam hunc librum claudamus, altero Reipublicæ Polonæ rationem describturi. Ac primum quidem de Magistratibus & muneribus publicis persequemur: deinde vero judiciorum, comitiorum & belli rationem explicabimus: sic tamen, utrobique ut Prussos ad calcem operis vitandæ perplexitatis causa reservemus.

POLONIÆ MARTINI CROMERI LIBER ALTER.

De Republica & Magistratibus Polonorum.

Princeps.

DE tribus primis & simplicibus rerumpublicarum formis, quæ vel unius, vel paucorum imperio, vel multorum omniumve quadam æquabilitate juris continentur,

unius principatum Poloni semper, præter duo quædam tempora, de quibus in historia memoravimus, amplexi sunt, bonis plerunque & moderatis, & à tyrannide alienis usi Principibus. Fuitque contenta Polonia Principis sive Ducis nomine, & imperio, donec Otto III ejus nominis Imperator Romanus Boleslaum cognomento Chrobrum (Chrabrum vulgo vocant) paulo post susceptam religionem Christianam, hoc est, anno post Christum natum millesimo & primo, regio diademate & honore dignatus est. Nec tamen ultra quartum regem tunc is honos mansit apud hanc gentem. Nam post alterum Boleslaum, prioris illius pronepotem, ducentis amplius annis, Principes Polonorum regio nomine abstinuerunt. Deinde vero anno Christi 1295 revocatum & renovatum id in Przemisslo, manet in hanc diem: Et quidem ad externos plerunque liberis liberi populi suffragiis delatum, cum antea Poloni externum Principem non habuissent: Ac neque ex alia familia per quadringentos amplius annos, quam ex ea, quæ à Piasto duxit originem. A centum & amplius octoginta annis regnavit perpetua successione Iagellonia magnorum ducum Lithuaniæ progenies. Non hæreditario tamen, sed electionis jure. Fuit autem initio liberior domina-

tus principis, & nullis propemodum legibus adstrictus, infinitam non modo omnium rerum, sed etiam vitæ necisque omnium potestatem habens. Post susceptam vero publice religionem Christianam, temperari ea cœpit primum piis monitis atque doctrina episcoporum & sacerdotum, (quorum permagna erat dignatio & auctoritas in rudi etiam tum & literarum experti populo,) ac cæterorum Christianorum populorum imitatione & moribus: deinde vero bellatricis nobilitatis meritis & obsequiis, fortassis autem & contentionibus, multa de suo jure remittentibus & indulgentibus equestri ordini regibus & principibus. Nunc sane angustis finibus regia potestas in sacrum & equestrem ordinem, & utrique subjectos homines atque bona, circumscripta est. Ac in sacerdotes quidem jam inde ab initio susceptæ religionis Christianæ rex nihil prorsus juris habet. De equitis vero capite & fama non nisi in Comitiis cum Senatu judicat, certis aliquot causis exceptis. Senatu autem inconsulto, neque bellum cuiquam facit, neque fœdus publice cum quoquam icit, neque tributa, vectigalia, ac telonia nova instituit, neque alienat quicquam de bonis regni, neque rem ullam majorem ad rempublicam pertinentem statuit aut facit. Porro leges novas

vas condere, pecuniam extra ordinem publice imperare, monetam signare, successorem sibi designare, ne cum Senatu quidem potest absque consensu cæteræ nobilitatis, sive equestris & militaris ordinis: De quo fere Magistratus etiam publici & Senatores leguntur: ita ut penes eum ordinem nunc sit propemodum summa reipublicæ. Itaque nunc regnum & respublica Polonorum à veteri Lacedæmoniorum, vel hujus temporis Venetorum, reipublicæ ratione non multum differt. Ius creandi regis penes Senatum est, de quo paulo post dicemus. Atq; id etiam equester ordo sibi vendicare cœpit, ita ut tum demum in eo ratum sit senatus judicium, si assentiatur cætera nobilitas. Non temere tamen discedit à stirpe regia masculâ, si qua extat. A novo Rege jusjurandum exigitur in hanc sententiam, Quod secundum leges & instituta majorum regnaturus sit, & suum cuique ordini & homini jus privilegiumque & beneficium, à prioribus Regibus collatum, salvum conservaturus, neque de regni finibus & bonis quicquam diminuturus, quin amissa etiam ab aliis pro viribus sua recuperaturus. Vicissim autem senatus omnis in verba ejus jurat. Inauguratur autem (si tamen hoc verbo uti fas est) olim quidem in Gnesnensi, nunc vero in

Cracovienſi baſilica, titu ſolenni Chriſtianorum, ab archiepiſcopo Gneſnenſi ſactis operante, ac duobus proximis epiſcopis: unctuſque inter ſcapulas ſacto oleo ante aram maximam, ubi etiam ſacroſanctam Euchariſtiam venerabundus accipit, & corona aurea redimitus, accepto in dextram ſceptro & in lævam pomo aureis, in editiore ſolio ex tempore præparato collocatur, omnibuſque rite peractis coronatus in regiam reducitur. Poſtridie pompa itidem ſolenni coronatus in forum urbis equo vehitur, ſenatoribus equeſtribus, epiſcopis quidem pone ſequentibus, profanis vero antecedentibus longo ordine. E quibus tres primores pomum, ſceptrum & ſtrictum gladium proxime ei præferunt. Ibi erectum ex tempore tabulatum ſublime cum iis pedeſter conſcendit, & in editiori ſolio collocatur. Sedentem ſenatus paulo inferior ordine circumſidet. Deinde aſſurgens ille, verſus quatuor mundi partes gladium vibrat, rurſumque reſidens, ejus contactu ſive leni ictu inter ſcapulas cujuſque, nobiles & equites auratos creat: quod perinde eſt, ac ſi baltheo militari donet. Vrbani autem & oppidani magiſtratus in verba novi regis jurant. Inde rite peractis omnibus, in arcem cum eadem pompa redit ur, & feſtis epulis indulgetur. Nec multo diverſa

diverſa eſt reginæ inauguratio: quæ fit præſente, deducente, & poſtulante pro ea rege. Deducit autem eam coronatam etiam ad forum rex ipſe quoque coronatus cum ſimili pompa. Sed non juratur in verba reginæ, nec ei defertur ulla poteſtas aut juriſdictio.

Vectigalia regia.

Vectigalia Principis aliquanto luculentiora & ampliora olim fuere, quam nunc ſunt. Penſitabant enim ei omnes agreſtes & adſcriptitii quotannis tributum *poradline*, quod nos raſtrale dicere poſſumus, (regale etiam vocatur) in jugerum, ſeu laneum & manſum, ut vulgo vocant, duodenos groſſos, & quidem latos ſive Pragenſes: qui dimidio eos, qui nunc ſunt in uſu, groſſos vernaculos excedunt. Quin ſi bonitatem & pondus argenti ſpectes, quadruplo, quemadmodum earum rerum periti affirmant, melior tunc erat groſſus quam nunc eſt. Penſitabant & alias quaſdam cum numarias, tum pecuarias, frumentarias, avenarias, & aliarum rerum penſiones: Nec modo agricolæ, ſed & oppidani: Quin & equites ſive milites non penitus immunes erant. Et jumenta autem hi ei, quacunque iter faciebat, alii ſecundum alios ſuppeditabant, & canes cum venatoribus ejus alere neceſſe

habebant. Ne monastica quidem & alia ecclesiastica bona initio prorsus erant liberta ab hujusmodi oneribus ac tributis: quorum appellationes videre licet in vetustis Principum diplomatis: Nempe Przewod, Powos, Stoza, Stan, Powolove, Targove, Crova, Podwodii, Voginia, Narzas, Sep, Podworowe, Opolie. Liberæ autem Principi erant ubique piscationes atque venationes: Aliis non erant, ne in suo quidem cuiquam fundo, absque peculiari Principis indulgentia. Mulctæ quoq; maleficiorum Principi dependebantur. Quæ cum ita essent, cumque permagna esset rerum omnium ad victum pertinentium vilitas, & necdum maritima cum externis populis commercia extitissent, aut vulgata essent, non distrahebantur fruges & alii fructus prædiorum Principis. quæque expensionibus in cellam ejus comportata erant, neq; ad unum aliquem totius regni locum (quod non sine gravi agrestium pressura futurum erat) convehebantur: sed in præfecturis asservabantur. Cumque ad officium Principis pertinere existimaretur, non desidem & uni alicui loco affixum hærere, sed obire omne regnum, & fines ejus tueri, omnium usibus sese exponere, querimonias afflictorum audire, jus dicere, tenuiores à potentiorum injuriis vindicare, quoquo is venerat cum equitatu & comitatu suo aulico, ejus præfecturæ fructibus & proventibus alebatur, quoad ei manere ibi libuisset, opusve esset, sive quoad horrea cellæque sufficerent, seu denique descriptis cuique præfecto, pro ratione præfecturæ & proventuum, certis temporum spatiis. Atque hoc illud est, quod scriptores quidam externi rerum Polonicarum imperiti ante nostram memoriam in eam partem acceperunt, & literis mandarunt, quasi rex Polonus egestatis causa regnum suum obire perpetuo necesse habeat, quo à suis hominibus quasi precario sustentetur. Cæterum postea cum Principes vel certo se loco continere, vel bellis distenti peregre diutius abesse cœpissent, distrahi cœpere fructus prædiorum, qui præfectorum cum sua cujusque familia moderatis usibus supereressent. Remissæ sunt deinde Principum beneficentia sacro equestri ordini, & utriusque adscriptitiis & subditis pleræque omnes pensiones & onera. Nunc sane equestris & ecclesiastici ordinis homines nihil Regi pensitare necesse habent. Ac ne oppidani quidem eorum, aut agrestes adscriptitii, præter binos grossos vernaculos de manso, sive laneo (quæ idem sunt) pagano, & eo quidem solo, quem adscriptitius ipse sibi colit. Nam qui sacerdotibus & equitibus

coluntur, itemque suburbani & sculteto-
rum (de quibus post attingemus) agri, ab
ea quoque pensione immunes sunt. Ne
subserviunt quidem Principi sacerdotum
& equitum homines agrestes & oppida-
ni, præterquam ad arces tempore belli re-
ficiendas, atque etiam novas, si id à sena-
tusconsulto fiat, condendas. Non ita pri-
dem Abbates & Præpositi monasteriorum
certas pensiones, quæ Stationes vulgo di-
cuntur, Regi denuo pensitare cœperunt. Adscriptitii quoque ipsorum ad co-
lendos Principi agros, subvectiones, &
pensiones quasdam frumentarias revo-
cantur, quo præfectorum regiorum præ-
sidio tutiores sint ab injuriis improbo-
rum. His autem exceptis soli præfecturarum adscriptitii, in suis quique præfecturis agros colendo, & vectigalia pensitando, rem familiarem Principis sustinent: Quæ nunc tamen aliquanto exquisitius cura-
tur, quam olim. Habet is etiam è metallis mediocre vectigal. In iis autem conducti-
tiarum operarum usus est: Quarum impensa deducta, reliquum cedit Principi. Omnium vero metallorum in Polonia fructuosissimæ sunt salinæ. Sed habet in iis equester ordo hanc prærogativam, ut in usum suum domesticum, statis anni temporibus aliquanto minoris emat salem quam cæteri homines. E teloniis quo-

que mercium & vectorum provenit vectigal Principi. Cæterorum hominum nemo jus ullum habet instituendi & exigendi telonii, præter peculiarem regis indulgentiam: idque ob necessariam extra ordinem refectionem viarum, pontium, & aggerum. Cæterum naulum à trajectu fluminum in suo cuique solo instituere licet. Duplex autem est telonium: vetus & novum. Ac vetus quidem exile est, quod ab iis penditur, qui intra fines regni negotiantur. Novum vero majus aliquanto, quod boum, equorum, coriorum, frumenti, lanæ, ceræ, sebi, & aliarum mercium, quæ ad exteras oras exportantur, & earum, quæ aliunde importantur, nomine pensitatur. Utriusque immunitatem habent ecclesiasticus & equester ordo, modo ne mercaturam quis exerceat, hoc est, venum ea exportet, quæ ipse aliunde emerit, ac non de suo pararit. Si quis tamen boves emptos suo pabulo & frumento per hyemem aluerit, perinde habetur, ac si domi ejus nati sint. Publicæ quoque civitates nonnullæ habent immunitatem veteris telonii. De novo fuit superiori tempore controversia inter equestrem ordinem atque regem. Hæc igitur nunc sunt perpetua Principis vectigalia: Quæ distrahere, aut addicere cuipiam jure hæreditario, Alexandri regis lege pro-

hibetur. Atque ea lex neglecta post, & ante paucos annos acerbius revocata, multos conturbavit, & non exiguos motus excitavit: qui nondum prorsus sopiti sunt. Extra ordinem nihil à quoquam, nisi forte à Iudæis, regi pensitatur. Ex his autem vectigalibus is cum domestica familia sua sese sustentat: inde comitatui suo aulico stipendia præbet: inde in legationes, dotes, & elocationes filiarum, arcium præsidia & sartatecta, viatum publicarum refectiones, machinas & apparatum bellorum, præmia bene merentium de se ac republica, & in alios usus impendit: inde & senatoribus fere, ac magistratibus publicis, & nonnullis sacerdotiis, certi ac perpetui reditus antiquitus constituti sunt, partim pietate & beneficentia Principum attributi, partim accepto in usus necessarios pretio venditi. Et hactenus quidem de Principe sive Rege ac vectigalibus ejus. Iam de legibus.

De Legibus Poloniæ.

Legum scriptarum nullus fuit usus apud Polonos vetustioribus temporibus: Nec ullæ extant antiquiores iis, quas Cazimirus Magnus rex condidit: Quæ sane pauculæ sunt. Nec multæ iis à filiis ejus Ioanne Alberto & Alexandro adjectæ sunt. Extremis demum fere temporibus Sigismundi senioris, & regnante filio ejus Sigismundo Augusto, magis ac magis exarsit & longius progressus est pruritus & libido novarum legum condendarum, & antiquiorum mutandarum. Quo fit, ut hæ propemodum exolescant, novæ autem vix, aut ne vix quidem inolescant; sed utræque, hæ quidem novitate, illæ vero vetustate sua, in contemptum vulgo veniant, maxima reipublicæ pernicie. Earum autem condendarum potestas est simul penes regem, senatum, & nuncios nobilitatis; nec nisi in comitiis. Statuta regni vocantur. Priscis temporibus viva lex erat Rex sive Princeps: Qui cum unus in tam amplo regno omnia neque præstare, neque providere, ac ne judiciorum quidem difficultates recte explicare posse videretur, & lubricus autem proclivisque ad tyrannidem gradus in summa potestate esse soleat, adhibiti sunt ei Senatores sive Consiliarii, qui & consilia actionesque ejus ad salutem reipublicæ, & judicia ad justitiæ & æquitatis trutinam dirigerent, & monitis consiliisque salubribus, quasi vivis quibusdam legibus, pro re nata cum animum ejus informarent, tum potestatem modificarentur.

Senatus Regius.

Hic est Senatus Regius, multo amplior modo, quam olim: certo hominum numero constans, quos Senatores & Consilarios

liatios regni appellamus. Qui non nisi jurati ad hoc collegium & ad consilium admittuntur. Et perpetuum est hoc munus quoad vivit quisque, certis annexum honoribus & magistratibus, partim ecclesiasticis, partim profanis. Sunt autem in Senatu antiquitus Archiepiscopi duo, septem Episcopi, Palatini quindecim, Castellani quinque & sexaginta. Archiepiscopi sunt, Gnesnensis in majore Polonia, Leopolienſis in Russia. Episcopi vero sunt, Cracovienſis in minore, Posnanienſis in majore Polonia: Wladislavienſis in Cuiavia & Pomerania, qui tamen jam à certo tempore Posnanienſem loco anteit: Plocensis in Masovia: In Russia Præmisliensis & Chelmensis: Camenensis in Podolia. Qui omnes, quo ordine nunc à nobis enumerati sunt, eum perpetuo servant in Senatu dicendaque sententia, & in publicis celebritatibus. De Prussicis suo loco dicemus. Sunt quidem præterea 3 Russici & Græci schismatis episcopi in Russia, quos ipsi Russi Wladicas vocant, nimirum Leopolienſis, Præmisliensis, & Chelmensis: qui una cum sectatoribus suis, & aliis Russicis itidem episcopis, qui sunt in ditione Lithuanica, à Kioviensi metropolita, & à Patriarcha Constantinopolitano, quod ad religionem & initiationes attinet, dependent. Habent & Armeni suum

sirum episcopum. Sed neque hic neq; Rusici pertinent ad regium consilium. Superiorib⁹ seculis, cum latius paterent versus occidentē solem fines Poloniæ, Wratislavienſis quoque & Lubussensis episcopi, & Camenensis, in senatu sua loca habebant: Atque etiam nunc duo ptiores in provincia Gnesnensi censentur. Et nostra memoria habuit uterque certa bona in Polonia. Nunc Camenensis episcopatus in ducum Pomeraniæ, Lubussensis in Marchionum Brandeburgensium faucibus, Wratislavienſis in regum Boëmiæ ditione est. Secundum episcopos in Senatu sunt Palatini, hoc ordine: Cracovienſis & Posnanienſis, alternis vicibus inter se priora & posteriora habentes loca & suffragia: Deinde Sendomirienſis, Calissiensis, Siradiēsis, Lencicienſis, Brestensis, Wladislavienſis, sive Iuniwladislavienſis, Leopolienſis sive Russiæ, Podoliæ, Lublinensis, Belsensis, Plocensis, Masoviæ, & Ravensis. Castellani, Cracovienſis, Voinicienſis, Sandecensis, & Biecensis in Satrapia sive Palatinatu Cracovienſi: Posnanienſis, Medirecensis, Rogosinensis, Sremensis, Præmentensis, Crivinensis, & Santocensis in Posnanienſi: Sendomirienſis, Visliciensis, Radomiensis, Zavichostensis, Zarnovienſis, Malogostensis, Polanecensis, Cechovienſis in Sendomirienſi: Calis-

Calisiensis, Gnesnensis, Landensis, Naclensis, Biechoviensis, Camenensis in Calisiensi: Siradiensis, Rospirensis, Spicimirensis, Velunensis & Conariensis in Siradiensi: Lencicensis, Brezinensis, Inowlodensis, & Conariensis alius in Lencicensi: In Brestensi Brestensis, Crusuicensis & Covaliensis: In Iuniwladislavensi Iuniwladislavensis, Bydgostiensis, & Conariensis item alius: itemque Dobrinensis, Ripinensis, & Slonnensis in terra Dobrinensi: In Russia Leopolensis, Præmisliensis, Halicensis, Sanocensis & Chelmensis: In Podolia unicus Camenecensis: In Lublinensi item Lublinensis: In Belsensi Belsensis: In Plocensi Plocensis, Racianzensis & Siepercensis: In Massovia Cyrnensis, Viznensis, Vatsavensis, Visslegradensis, Zacrocimensis, Ciechanoviensis & Livensis: In Ravensi Ravensis, Sochaciovensis, & Gostinensis: In Silesia unus Osuincimensis: Palatinum ea non habet. Ex his Castellanis qui primi in unaquaq; satrapia modo à nobis enumerati sunt, eum inter se servant ordinem, quo Palatinos recensuimus, excepto Cracovensi, qui ex quodam tempore Palatinos omnes loco suffragioque anteit. Voinicensis item & huic proximus Gnesnensis prærogativa quadam inter Calisiensem & Siradiensem Castellanos interjecti

terjecti sunt. Cæterorum hic esse legitimus ordo existimatur, ut Ravensi, qui superiorum extremus est, proximus sit Sandecensis: deinde Medirecensis, Visliciensis, Biecensis, Rogosnensis, Radomiensis, Zavichostensis, Landensis, Sremensis, Zarnoviensis, Malogostensis, Velunensis, Præmisliensis, Halicensis, Sanocensis, Chelmensis, Dobrinensis, Polanecensis, Prementensis, Ctivinensis, Cechoviensis, Naclensis, Rospirensis, Biechovensis, Osuencimensis, Brezinensis, Crusuiciensis, Bydgostiensis, Camenensis, Spicimirensis, Inowlodensis, Covaliensis, Santocensis, Sochaciovensis, Gostinensis, Viznensis, Vatsavensis, Racianzensis, Siepercensis, Visslegrodensis, Ripinensis, Zacrocimensis, Ciechanoviensis, Livensis, Slonensis: extremi tres Conariences: In quibus primum locum is, qui est in Siradiensi satrapia, medium qui in Lencicensi, ultimum qui in Inowladislavensi, obtinet. Sunt item in Senatu Magistratus quidam & administri Principis, quos Officiales regni vocant: Nempe Mareschalcus, qui magnus dicitur Cancellarius, Procancellarius sive Vicecancellarius, ac Thesaurarius. Est etiam unus de magistratibus aulicis, sed curiæ Principis, Mareschalcus curiæ. Putantur etiam duo Præfecti seu Capitanei, nempe majoris Poloniæ, & Cracovien-

covienſis, ad conſilium pertinere. Sed perraro uſu venit ut ii non aliquo alio honore Senatorio præditi ſint. Horum autem omnium magiſtratuum loca & ſuffragia in conſilio ſunt ſecundum Caſtellanos eo, quo hic à nobis conſcripti ſunt, ordine. Niſi ſi quo alio eminentiori honore ii cohoneſtentur: Quod fit plerunque. Hoc igitur eſt Conſilium publicum apud Polonos, & Senatus regius ſive regni, ſex & nonaginta conſiliariis conſtans: Quorum alii vocantur majores, alii minores conſiliarii. Sunt autem majores Archiepiſcopi, Epiſcopi, Palatini, primarii aliquot ſatrapiatum Caſtellani uſque ad Siradienſem fortaſſis: Cæteri omnes minores: qui poſterius in conſilium adhiberi cœperunt: & excluduntur nonnunquam à conſiliis ſecretioribus. In hoc ſenatu cenſentur etiam Pruſſici conſiliarii. Verum de his & omni republica Pruſſica ſeparatim poſterius perſequemur. Acceſſere nuper (poſteaquam hæc nos conſcripſimus) & Lithuanici, cum antiqui, tum quos Sigiſmundus Auguſtus Rex ad numerum eorum adjecit. Eos quoque alii loco reſervabimus. Porro Secretarii admittuntur quidem & ipſi jurati in Senatum, ſed, ut auditores modo, & quaſi ſeminarium quoddam ſenatus: Neque locum habent in conſeſſu conſiliariorum, neque

neque dictionem ſententiæ. Ex his autem unus primi ſive majoris Secretarii nomen & honorem obtinet, de quo plura paulo poſt: Duo referendarii ſive ſupplicum libellorum magiſtri ſunt. Putantur & ſuccamerarii aditum habere ad locum habendi ſenatus, claudendi & aperiendi oſtii cauſa, idque in ſuo tantum quiſque territorio. Iam & Senatorum, primariorum præſertim, filios adoleſcentes admitti in Senatum, non inuſitatum eſt. Quanquam ſolent & ii ſacramento adigi in numero ſecretariorum, quo liberius interſint conſiliis. Convocantur autem Senatores à Principe ad conſilium: præſentes quidem quoties opus eſt: qui vero longius abſunt, non niſi arduis de cauſis, utpote ad comitia, vel celebritatis alicujus gratia, nimirum ad nuptias Principis, ſeu liberorum ejus, aut ſi quis ſocius & obnoxius regno dux in verba Principis juraturus ſit. Cum iis vero, qui adſunt, Princeps pro re nata conſultat. Niſi forte res gravior ac difficilior incidat, quæ plurium conſilio & conſenſu ſit explicanda, velut de indicendis comitiis. Tunc enim abſentes ſinguli per epiſtolas regias conſuluntur, majores præſertim. Atque hæc de genere, numero, ordine & officio ſenatorum ſive conſiliariorum regni ſuffecerint, ſi unum illud addiderimus, quod ſubſerviunt ii

quoque Principi & reipublicæ quoties opus est; domi quidem in judiciis, cum aliis, tum recuperatoriis, quas commissiones vulgo vocamus; foris autem in legationibus obeundis, aut si quid aliud publice cum dignitate peragendum est. Cum autem ii certis magistratibus & honoribus præditi sint, habent etiam præter commune senatorium munus, cutamque totius reipublicæ, peculiaria officia pro diversitate magistratuum sive honorum attributa. Ac archiepiscopi quidem & episcopi officia quæ sint, nemini Christiano incognitum est: Nec ullum ii peculiare habent in Polonia, præ cæteris nationibus: Nisi quod Archiepiscopus Gnesnensis perpetua quadam Pontificis Maximi legatione fungitur, & legatus natus sedis apostolicæ appellatur. Quo nomine ampliorem habet jurisdictionem: de qua suo loco attingemus. Habet etiam primatis honorem ab eadem sede apostolica, absq; eo, quod antiquo gentis instituto & prærogativa primas regni, & princeps senatus. Proinde penes eum est potestas indicendi comitia, convocandi senatum, senatusque consulta definiendi & edicendi, absente Rege, & regno vacante. Sed nos institutum nostrum persequamur. Palatini munera sunt, esse ductorem copiarum suæ satrapiæ in expeditionibus bellicis: indeque nomen habet lingua vernacula, ut Voievoda dicatur, quasi dux belli, sive copiarum. Palatinus autem dicitur Romanorum imitatione, apud quos sub imperatoribus non obscurum erat nomen honosque Comitum Palatinorum. Porro in pace, Palatini est, in sua cujusque satrapia conventus nobilitatis instituere, iisque, & judiciis præsidere: pretia rebus venalibus præter tempus comitiorum & belli imponere: ponderum & mensurarum curam gerere: Iudæorum quoq; patrocinium & judicia ad Palatinum pertinent. Castellani quasi legati sunt Palatinorum, ductoresque & præsides nobilitatis sub suo quisque Palatino. Appellantur autem Castellani etiam vernacula lingua mutuato à Latinis vocabulo, à castellis sive oppidis, eorumque territoriis, quæ singuli singula habent attributa: non quod dominatum, jurisdictionem, aut curationem in eis habeant, sed legationem tantum bellicam, cujus modo fecimus mentionem: plerique etiam certos reditus anniversarios. Indeque suam quisque denominationem sumit, videlicet, ut Voimcienſis vel Sremensis, vel alius cujusplam loci Castellanus vocetur. Vocantur etiam persæpe nomine vernaculo domini, loci appellatione in *ki* vel *ski* syllabam deflexa, verbi gratia, pan Posnanski, pan

Ploski. Solus autem Cracovienſis Caſtellanus, præter nomen & reditus, nihil habet commune cum aliis: Sed liberum is honorem habet, abſque ullo prorſus munere, præter commune Senatorium: Tam Palatinum autem, quam Caſtellanum, lege eſſe non licet quenquam in ea ſatrapia, in qua nullum proprium habet fundum ſeu bona terreſtria. Vocanturque ii utrique vulgo communi vocabulo dignitarii, quaſi dignitate & honore præditi, addito fere ſatrapiæ ſeu terræ nomine.

Magiſtratus & Officiales Regni.

Magiſtratus vero ſive officiales regni ab officiis, & functionibus quibuſdam publicis, quibus funguntur, ad univerſam rempublicam pertinentibus, hanc ſumunt communem appellationem. Nam peculiaria eorum nomina ſuperius jam indicavimus. Quibus ſingulis REGNI nomen adjungitur, ut, verbi gratia, Mareſcalcus & Cancellarius regni dicatur, eodemque modo cæteri. Officia vero ſingulorum hæc ſunt.

Mareſcalcus quidem magiſter eſt aulæ regiæ, & adminiſter conſilii publici, penes quem jus eſt convocandi ſenatum juſſu Regis, vel primatis, præſtandi ſilentium & audientiam, faciendi poteſtatem dicendæ ſententiæ, legatos externos introducendi, ejiciendi è conſilio eos qui ad id

id non pertinent, pronuntiandi decreta regia in cauſis infamiæ & capitalibus, promulgandi ad populum ſenatus conſulta, moderandi pompis publicis, hoſpites illuſtres ſuſcipiendi, compeſcendi motus inquietorum atq; turbulentorum non modo circum ſenatum & in publico, ſed etiam in privatis Principis cœnaculis & habitaculis, animadvertendi in delicta, quæ in loco & oppido domicilii ſive hoſpitii regii, vel comitiorum admittuntur, denique in comitiis & in comitatu regio diverſoria diſtribuendi, & imponendi rebus venalibus pretia, unde etiam vectigal ſeu tributum forale ipſi provenit. Mareſcalci etiam eſt, in aulicum regis comitatum & adminiſtros menſæ regiæ, aliorumque numerum aulicorum, profanos præſertim, juriſdictio, cenſura & animadverſio: eoque geſtat is in publicis conventibus, & regi in propatulum prodeunti præfert erectum ſceptrum ligneum, ſive baculum.

Cancellarius & Vicecancellarius, nominibus & loco diſtincti, ſed poteſtate & munere exæquati, diplomatibus, edictis, mandatis, epiſtolis, & aliis ſcripturis regiis conſcribendis atque ſignandis, quæq; ad eum mittuntur accipiendis & legendis præſunt. Itaque in poteſtate ſua habent ſigna regia, Cancellarius quidem majus,

Vicecancellarius vero minus. Authoritas eorum eousque patet, ut multa inconsulto Principe signare: quæ vero contra leges esse videntur, jubenti illi negare possint. Dant etiam responsa regio nomine, & quibus de rebus consilium haberi deber, in Senatu proponunt: denique senatus consulta, regiaque & comitialia placita ac decreta literis mandant, & in publicum edunt. Sunt etiam ii cognitores privatarum querimoniarum, & provocationum ab urbanis & oppidanis, præfectorumque judiciis, ad regium tribunal devolutarum: Secretarii s, scribis, sacerdotibus, concionatoribus, & cantoribus aulicis ceremoniisque ecclesiasticis moderantur: is præsertim qui est de sacro ordine. Lege enim, quamvis non antiqua, alterutrum ex iis sacri, alterum profani ordinis esse oportet, cum antiquitus soli fere sacerdotes eo munere fungerentur. Sunt autem ii in proxima exspectatione honorũ sui uterq; ordinis. Sed neque sacerdoti cum episcopatu, exceptis Præmislienſi, Culmenſi, Chelmenſi & Camenecenſi, neque profano sive seculari cum ullo Palatinatu vel Castellania retinere munus hoc licet, præter peculiarem indulgentiam, aut conniventiam: est autem usitatum, ut de Vicecancellario fiat Cancellarius, propter loci & sententiæ dicendæ prærogativam.

Thesaurarius ipso nomine indicat munus suum. Est enim promus & condus thesauri regii; symbolorũ sive insignium regni, quæ sunt, corona, pomum, sceptrum, & gladius; suppellectilis & redituum regiorum, scripturarumque & monumentorum publicorum: auctor & moderator quorumvis quæstorum, curatorum, atque dispensatorum Principis, & rationum reddendarum exactor, monetariæ officinæ magister: stipendiorum tam militarium quam aulicorum solutor: reddendæ Principi rationi obnoxius. De Marescalco curiæ, & præfectis, referendariis, & secretariis, dicemus postea.

Numerantur etiam inter Magistratus & Officiales regni, duo duces exercitus: quorum alter generalis & supremus exercituum regni Capitaneus, alter Campiductor, seu campestris Capitaneus dicitur. Ac ille quidem dux est & moderator belli secundum Principem, & vicarius Principis. Ducit exercitum, capit locum castris, acies instruit, dat signum pugnæ & receptus, commeatus & annonæ curam in bello gerit, pretia rebus venalibus imponit, ponderibusq; & mensuris earum modum statuit, & in delinquentes animadvertit. Campestris vero, hujus est quasi vicarius à Principe datus: excubiarum potissimum explorationumque curam gerit,

& mercenariis militibus, illo præsertim altero absente, præest. Neuter tamen in Senatu locum habet: Quin temporarii esse perhibentur, neque inter magistratus regni habiti superioribus ætatibus. Longe minus autem alii quidem, qui ipsi nostra fere memoria pro magistratibus regni haberi & appellari cœpere. Neque tamen in Senatu locum habent, neque functionem ullam ad universum regnum pertinentem. Ii vero sunt gladifer, pocillator sive pincerna, structor mensæ, quem incisorem vocant, dapifer, subdapifer, magister culinæ, qui dapibus apparandis & cocis regiis præest. Et certe aut iidem sunt terrestres Cracovienſis satrapiæ, aut ea sola de omnibus nullos habet. Itaque nos quoq; de sententia peritiorum inter terrestres honores & magistratus eorum officia exponemus. Dicuntur autem terrestres honores & magistratus, qui non universi regni, sed terrarum atque satrapiarum sunt peculiares. Officia terrestria vulgo appellantur: & his qui præditi sunt, Officiales terrestres. Sunt autem ii, succamerarius, capitaneus, gladifer, vexillifer, pincerna, suppincerna, incisor, dapifer, subdapifer, tribunus, judex, subjudex, notarius, thesaurarius, venator, agaso sive equorum curator. Habentque certas suas functiones sive curationes antiquitus, in suaquisque

quisque satrapia sive tractu, ac terra, ut vulgo loquuntur: quarum quælibet olim, discerpto in multos dominatus regno, suum ducem habuit. Ejus autem hi fuerunt administri peculiares. Nunc magna pars solum nomen eundemque honorem retinent. Quales sunt gladiferi, pincernæ, suppincernæ, incisores, dapiferi, subdapiferi, ac thesaurarii: nisi quod in extraordinariis judiciis, quas commissiones vocãr, regiis mandatis subserviunt, & in colloquiis assident. Tametsi etiamnunc ii peculiaribus suis muneribus fungi recte posse existimantur, in suo quisque tractu, à quo denominationẽ habet, quoties eum Princeps adit: Nempe ut gladifer Posnanienſis in Posnanienſi satrapia gladium ipsi præferat in solenni pompa: pincerna poculum administret: incisor sive structor mensam apponat: dapifer dapes inferat: subdapifer dapiferum cum sceptro seu baculo præcedat, suppincerna potus curã gerat, thesaurarius condus ac promus pecuniæ sit ac supellectilis ejus. Cæteri sane funguntur etiamnunc fere suis muneribus. Ac vexillifer quidem in bello vexillum præfert exercitui suæ satrapiæ. Tribunus custos est arcis in suo quisque tractu, durante bello: Itaq; vacationem habet militiæ. Venator venationibus & sylvis præest. Agaso equitio sive armento equorum. Iudex causis

& controversiis privatis nobilitatis discerpandis & judicandis præsidet una cum subjudice: qui ejus est socius, non vicarius, loco tantum inferior. Notarius scriba est & actuarius judicii: Sed habet ipse quoque in judiciis jus dicendæ sententiæ, consuetudine magis, quam legum præscripto. Cæterum Succamerarius (ut ejus partes postremo loco explicemus, licet honore omnib⁹ his anteeat) olim fortassis præfuit cubiculo & cubicularibus Principis in sua quisque terra: Nunc regendis modo finibus agrorum ac bonorum terrestrium præest. Quem itidem atque judicem, subjudicem, & notarium, juratum esse oportet. Habetque is ad id munus obeundum vicarios & ipsos juratos, in singulis territoriis singulos, qui camerarii vocantur, sive cubicularii, propterea fortassis, quod antiquitus ministri cubiculi Principis ad id munus legebantur à succamerario. Nunc is eos sibi legit arbitratu suo ex equestri ordine ejusdem territorii, & jurejurando adigit, mutatque quoties vult. Cracovienſis Succamerarius præ cæteris ea prærogativa præditus est, ut salinarum ejus ipsius tractus arbiter sit & inspector. Capitaneorum officia statim exponemus. Cæterum hi, de quibus modo egimus, non omnes in omnibus satrapiis sunt, neque in singulis singuli. Et Cracovienſis

vienſis quidem satrapia succamerarium, gladiferum, dapiferum, tribunum, judicem, subjudicem, & notarium habet singulos: Posnanienſis cæteros quidem habet itidem singulos: Succamerarius vero, judices, subiudices & notarios binos. Habet enim hosce terra Vschovienſis peculiares, quæ à Polonia quodam tempore seiuncta fuit. Sendomitienſis satrapia cæteros quidem & ipsa singulos habet, præter tribunum, quem etiam Prisiovienſe territorium non itapridem suum habere cœpit. Caliſienſis item eosdem omnes habet singulos. Siradienſis structore & subdapifero caret: gladiferum, pincernam, dapiferum habet singulos: Succamerarios, vexilliferos, judices, & notarios binos. Habet enim hos Velunenſe territorium suos, ex quo tempore avulsum fuit à Polonia, sicut arbitror. Tribuni item duo sunt in eadem satrapia, Major & Minor. Lencicienſis gladiferum, structorem & subdapiferum non habet, cæteros habet singulos. Itemque Breſtenſis. Inowladiſlavienſis vero gladiferũ unum habet, structorem & subdapiferum nullum: Reliquos omnes binos. Habet enim Dobrinenſis terra peculiarem succamerarium, vexilliferum, pincernam, dapiferum, tribunum, judicem, subjudicem, & notarium. Ruſſia quinos habet succamerarios,

rarios, vexilliferos, pincernas, dapiferos, tribunos, judices, subjudices, & notarios: Nempe Leopolienſem, Præmiſlienſem, Sanocenſem, Halicienſem, & Chelmenſem: Gladiferum, ſtructorem, & ſubdapiferum nullum. Podolia itidem nullum de his tribus: Reliquos vero ſingulos, exceptis tribunis, quos duos habet, Camenecenſem atq; Trebowlienſem. Lublinenſis ſatrapia gladiferum, ſtructorem, & ſubdapiferum nec ipſa habet: vexilliferum, pincernam, ac dapiferum ſingulos: cæteros binos. Lucovienſe enim territorium peculiares habet ſuccamerarium, tribunum, judicem, ſubjudicem, & notarium. Belſenſis ſuccamerarium, vexilliferum, pincernam, dapiferum, judicem, ſubjudicem, & notarium habet ſingulos, cæteros non habet. Plocenſis ſuccamerarium, pincernam, dapiferum, ac tribunum ſingulos: Iudicem vero & ſubjudicem & notarios binos: (Habet enim hos Zawcienſe territorium ſuos.) Structore ac ſubdapifero ea ſatrapia caret. Ravenſis vero ſtructore item & gladifero: Subdapiferum unum habet: reliquos autem ternos, territoriis diſtinctos, videlicet Ravenſem, Goſtinenſem, & Sochaciovienſem. Maſovia judices habet undecim, totidem quot territoria: Nimirum Cyrnenſem, Viznenſem, Varſavienſem, Nurenſem, Vyſſ:grodenſem,

ſem, Zacrocimenſem, Ciechanovienſem, Lomzenſem, Oſtrolencenſem ſive Zembrovienſem, Rozanenſem, & Livenſem: Subjudices & notarios totidem: Succamerarios uno minus: Zembrovienſe enim territorium eo caret: Pincernas atque dapiferos octonos: Rozanenſe enim & Livenſe, atque item Zembrovienſe territoria hos non habent: Vexilliferum ne Lomzenſe quidem: Subdapiferum autem neq; hæc ipſa, neq; Nurenſe: neque Vyſſegrodenſe: porro ſuppincernas & theſaurarios totidem, quot ſubdapiferos habet Maſovia, nempe quinque: Suppincernam item Ravenſis ſatrapia habet: Breſtenſis vero theſaurarium: Cæteræ omnes neutrum: Magiſtrum culinæ nulla præter Cracovienſem, ſi modo non regni is eſt: Agaſonem nulla præter Ruſſiam: Venatores ſolæ Cracovienſis, Poſnanienſis, Siradienſis atque Lencicienſis ſingulos: Sendomirienſis vero & Maſovitica binos: Hæc quidem Viſnenſem & Lomzenſem: Illa vero Sendomirienſe & Radomienſe. Habent & Oſuiencimenſis & Zatorienſis terræ ſuos judices ſingulos: habet etiam Severienſis ab epiſcopo. Cæterorum terreſtrium magiſtratuum nullum habet Sileſia, Præfectis ſive Capitaneis exceptis: De quibus jam dicendum eſt. Capitaneus, quem Præfectum recte dixerimus, addito

dito nomine arcis, cui præest, custos est ac defensor non solum arcis regiæ, verumetiam pacis atque tranquillitatis publicæ, in sua quisque præfectura, quam à vi tutam debet præstare & vindicare, & furibus latronibusque repurgare. Itaque jurisdictionem coërcitionemque habet late patentem, non modo in agrestes & oppidanos, verumetiam in equestris ordinis homines. Qua de re accuratius suo loco tractabimus. Adhæc omnium aliorum judicum, ecclesiasticorum juxta ac profanorum, sententias ad extremum executioni mandat, si executores alii nolint, vel non proficiant. Gerit etiam curam commodorum & redituum Principis, qui ex re familiari, ac censibus & pensionibus oppidanorum & agrestium proveniunt. Et omnino arces, & villæ, seu rustica prædia cum suis sartis tectis, & oppida pagique Principis in ditione præfectorum sunt. Solus omnium Cracovienſis præfectus licet amplissimam jurisdictionem habeat, tamen sartorum tectorum arcis, & redituum Principis curam non habet. Est enim magnus procurator ejus arcis, qui utrunque hoc onus sustinet. Nam Posnanienſis præfectus, licet majoris etiam prærogativas & jurisdictionem in tota majore Polonia obtineat, atque ob id generalis majoris Poloniæ Capitaneus voci-

vocitetur, curat tamen sarta tecta arcis Posnanienſis duntaxat, & reditus regios ejusdem territorii. Cætera enim territoria jurisdictioni ejus subjecta, habent fere suos curatores, quos etiam minus proprie præfectos appellamus: de quibus post agemus. Oportet autem præfectum esse equestris ordinis, agros & fundos proprios in ea ipsa præfectura, cui præficitur, habentem. Neque externo autem, neque regio vel ducali genere orto, conferri præfecturam fas est. Nec duas cuiquam habere licet: Ac ne unam quidem primariam duntaxat & jurisdictione præditam cum primaria Castellania vel Palatinatu ejusdem satrapiæ: Posnanienſi & Cracovienſi exceptis, in quibus non idem jus est. Ne Silesiæ quidem cadunt sub hanc legem. Habet Præfectus quilibet suum Vicarium, quem Vicecapitaneum vel Burggravium vulgo vocant: Nos Suppræfectum fortasſis non inepte dixerimus. Penes quem est vicaria præfecturæ totius potestas, & rerum judicatarum executio. Habet & alterum administrum, statorum ac certis temporibus peragi solitorum judiciorum, quem judicem castrenſem dicunt. Vtrunque arbitratu suo creat & abdicat: Sed utrunque juratum itidem, atq; ipsum præfectum, & ex equestri ordine esse, certaque bona terrestria in ea ipsa præfectura habe-

habere oportet. Nec eundem judicem suppræfectum, terrestremve & castrensem judicem, esse fas est. Habet item præfectura quæq; actuarium juratum, quem notarium castrensem nominat. Non sunt autem sattapiis, verum arcibus ac territoriis fere, quæ districtus vocantur, distinctæ præfecturæ: nonnullæ etiam complura territoria in se complectuntur.

Præfecturæ totius Poloniæ.

Sunt vero hæ totius Poloniæ præfecturæ: In majore quidem Polonia unica generalis, Posnaniense, Costense, Wschovense, Calissiense, Gnesnense, Pysdrense, Conimense, Keinense, & Naclense territoria complexa: In minore autem Cracoviensis, quæ præter ptimarium, alia tria territoria, videlicet Prossoviense, Xianzense & Leloviense in se continet. Præter eam sunt Sandecensis & Biecensis, præfecturæ cum jurisdictione. In Sendomirienſi vero satrapia sunt: Sendomirienſis, Radomiensis, (Stenzicense quoque territorium dudum complexa, quod jam peculiarem præfectum habet,) Corcinensis, quæ & novæ civitatis dicitur, Chencinensis, Opocinensi, Pilsnensis. In Lublinensi ejusdem nominis præfectura est & Lucovienſis. In Siradiensi Siradiensis, quæ Schadcoviense quoque & Radomscense & Petricoviense territoria annexa habet:

habet: Velunensis item & Ostressoviensis. In Lencicienſi unica est, tria habens territoria, nimirum Lencicienſe, Brezinense, & Orlovienſe. In Cuiavia Brestensis, Crusuicienſe item & Covalienſe, & Prædecense, territoria adjuncta habens: Iunivvladislavienſis cum annexo Bydgostiensi territorio: & Bobrovvnicensis, Dobrinense, Ripinense & Libnense territoria complexa. In Russia Leopoliensis, Præmisliensis, Sanocensis, Halicienſis, Chelmensis, & Crasnostavienſis. In Podolia Camenecensis atq; Trebovvliensis. In Belsensi satrapia Belsensis, Buscensis, Grodlensis, & Grabonecensis. In Plocensi unica cum tribus aliis territoriis, Zavvcrensi, Mlavensi, Srenensi sive Srencensi. In Masovia Cyrnensis, Viznensis, Varsavienſis, cui Nurense quoque territorium paret, Vyssegrodiensis, Zacrocimensis, Ciechanovienſis, Lomzensis, Rozanensis; (in qua est Macovienſe territorium,) & Livensis. In Ravensi vero satrapia tres præfecturæ sunt, Ravensis, Gostinensis, & Sochaciovienſis. In Silesia sunt Osuiencimensis & Zatorienſis. Præter has præfecturas sunt & aliæ de superioribus fere detractæ, & peculiariter, quamvis minus Latine, tenuta, earumque præfecti tenutarii vulgo vocantur: qui partim non habent sua territoria, partim habent, ve-

rum sine ulla jurisdictione in nobilitatem. Nam ea est penes veros præfectos, quibus eæ tenutæ voluntate regia propter utilitatem, vel aliqua de causa detractæ sunt. Sunt autem ii tenutarii curatores, modo regiorum prædiorum atque redituum, & castellorum, plebisque subjectæ, non dissimili conditione magni procuratoris arcis Cracovienſis. In iis leges eæ, quæ de præfecturis quidem commemoratæ sunt, locum non habent. Omnium autem præfecturarum reditus, partim ex agricultura, & re pecuaria, partim è molis frumentariis & sylvis, partim è censibus & pensionibus agrestium & oppidanorum proveniunt, & vel certo pacto præfectis locantur à Principe, vel eorum fidei committuntur, ita ut rationibus reddendis obnoxii sint Condonantur etiam interdum ob eximia merita. Oppignorari quoque præfecturas non inusitatum est, eas præsertim, quæ jurisdictione carent, quæque non sunt primariæ cujusdam satrapiæ. Sed ita demum id legitimum est, si rata redituum portio quotannis de capite deducatur. Quod cum in desuetudinem abiisset superiori tempore, comitiorum decreto nunc revocatum est. In iis vero præfecturis, quæ jurisdictionem habent, si usus reipub. oppignorationem requirat, etiam assensu Senatus comitiali opus

opus est. Sola Sendomirienſis privilegio quodam neque oppignorari, neque locari perpetua locatione potest. Habent & episcopi, & proceres, atque equites locupletiores nonnulli arces & præfectos suos: Sed hoc nomine Principi nequaquam obnoxios. Habet arx Cracovienſis peculiariter decem custodes, qui burggravii, sumpto à Germanis vocabulo, appellantur, sine ulla potestate, præfecti auctoritati obnoxios: Qui pacis juxta ac belli tempore nocturnas, atque etiam diurnas, quando opus est, excubias, per se, vel per administros suos servant. Habentque militiæ vacationem: & eo nomine ambitur id munus à multis, & à rege confertur. Salinæ & alia metalla habent suos curatores & administros juratos, & rationibus reddendis obnoxios. Præest autem salinis Bochnenſibus & Velicenſibus, earumque administris & operis, unus salinator, qué zupparium Cracovienſem vocant. Ruſſicis item unus, quem Ruſſicum appellant. Et est honorata hæc utraque curatio. Sed neque in regni, neque in curiæ, neque in terrestribus magistratibus numerantur: Quemadmodum neque telonæ, sive quæstiones teloniorum, neque tributorum atque exactionum publicarum exactores. Et si vero utrique rationibus reddendis obnoxii sunt. Telonæ quidem, si non rede-

merint telonia: Quod faciunt plerunque. Hos omnes in hunc locum terrestrium magistratuum conjicere libuit, propterea quod eorum curationes ad præfectorum officia nonnihil accedunt. Scribam quoque sive notarium thesauri regii nihil vetat his adjicere, quem rex ipse edit, ac thesaurario vicarium adjungit. Est & scriba castrensis, quem etiam notarium campestrem vocant, mercenariorum militum conscriptor, & solutor stipendiorum.

Ministeria aulica.

Sunt etiam à terrestribus magistratibus non multum diversa ministeria quædam in aula Principis, quæ officia curiæ dicuntur. Quorum administri terrestrium plerorumque & regni officialium (quorum sunt cognomines) quotidianis ministeriis in aula Principis funguntur, fidemque suam Principi ad suum quisque ministerium jurejurando obstringunt. Sunt autem ii: Marescalcus, Thesaurarius, seu Vicethesaurarius, Succamerarius, Referendarii duo, Pincerna, Structor mensæ, Dapifer, Subdapifer, Magister culinæ, & Præfectus curruum. Nuper etiam his accessere Vexillifer, ac ductor aulicæ militiæ. Qui omnes addito nomine curiæ, à superioribus magistratibus & officialibus cognominibus suis distinguuntur: nempe ut Marescalcus curiæ, Thesaurarius curiæ

curiæ, atque eodem modo alii dicantur. Nec scio an & Secretarii in hunc ordinem referri debeant, licet nullum peculiare certumque munus attributum habeant, sed ad nutum Principis præsto sint in obeundis ejus nomine legationibus, in scriptionibus & lectionibus publicarum & regiarum scripturarum, in acciendis ac deducendis ad Regem vel in senatum illustribus hospitibus & legatis Principum, in exquirendis & referendis sententiis ægrotorum, & à consilio absentium primatiorum senatorum, in recognoscendis pro Principe locis, factis, & causis controversis, regiorum præsertim hominum, & administrorum inter ipsos, vel cum magistratibus suis, & si qua sunt alia honesta & cum dignitate conjuncta ministeria. Numerus eorum certus non est. In his eminet unus, qui appellatur primus seu major Secretarius. Is absentium Cancellariæ præsidum vicem supplet in aula & comitatu Principis: Nec tamen, ut illi, gestat signum regiū, sed quoties opus est, petito ab ipso annulo signatorio, tam diplomata publica, quam epistolas, ipso præsente signat. Quod si is quoque absit, peragit ea quispiam de cæteris Secretariis, quē Princeps jusserit. Habet autem primus quoque Secretarius secundum Cancellarium & Vicecancellarium prærogativam capessendi

honores publicos & magistratus qui vacaverint: in arbitrio tamen regis positam. Habet & locum honoratum supra omnes officiales terrestres & aulicos, excepto Mareschalco. Mareschalcus curiæ absente Mareschalco regni agit omnia quæ illius muneris sunt: A præsente etiam socius adhiberi solet ac debet ad ea quæ sunt majoris momenti peragenda, præferrque cum eo pariter Principi erectum sceptrum, Thesaurarius item Thesaurarii regni absentis vices gerit, adhibeturque & ipse à præsente ad pleraque omnia. Succamerarius, est magister cubiculi atque cubiculariorum puerorum, aliorumque domesticorum Principis administrorum: Sub cujus potestate est supellex ad lectum & cubiculum Principis cultumque corporis pertinens. Ianitoribus quoque idem præest. Referendarii, supplicum libellorum magistri sunt, & querimoniis hominum audiendis, Cancellariæque, ut verbo legis utamur, referendis præsunt. Quinetiam in litibus urbanis disceptandis præsto sunt eidem Cancellariæ, ejusq; permissu exponunt regi cum consilio causas & controversias litigantium. Nuper adeo sententias quoque rogari cœperunt in regiis judiciis. Sunt autem duo pari potestate, alter ecclesiastici, alter profani ordinis. Ductoris copiarum, magistri stabuli, ma-

li, magistri culinæ, & præfecti curruum quæ sint officia, ipsa eorum nomina satis ostendunt. Cæterorum munera jam sunt explicata in terrestribus officiis & curationibus. Eadem enim sunt horum atque illorum: Sed cedunt hi illis præsentibus in sua cuique satrapia sive terra. Hæc autem omnia honorata sunt ministeria: Minus illa, interioris cubiculi servitoris, curatoris lecti atque dispensatoris. Cæterum stipendiarii & aulici Principis equites, concionatores, & sacrifici, quamvis honorato sint loco, tamen inter officiales non censentur: Multo minus stipatores, sive satellites, cubicularii; & pueri: Sed perpetui sunt administri Principis, & præsto sunt ipsi iter facienti, & quovis loco manenti. Ac sacrifici quidem per vices operantur sacris quotidie præsente rege. Canunt etiam festis diebus, benedictionesq; & gratiarum actiones vitu Christiano ad mensam ejus peragunt. Concionator sacris concionibus fungitur. Aulici vero (sic enim vocantur) equites equis stipendia merent, præsidii honorisque regii causa, & equestrem eum vel curruſem equestres fere comitantur. Qui equitatus numerosus est atque splendidus, nobili juventute constans. In qua sunt complures magistratibus & officiis non modo aulicis verum etiam terrestribus præditi. Ei vero

Mareſcalci moderantur. Cæteri miniſtri non habent neceſſe equos alere. Itaque pedeſtres prodeuntem in publicum Principem deducunt. In ſolennibus tamen pompis non inuſitatum eſt, ut equites quoque aulici pedeſtres equeſtrem Principem antecedant. In longioribus autem itineribus ii, qui equis non merent, vel regiis, vel oppidatim ſuppeditatis, vel conductitiis equis aut curribus vehuntur. Ex his ſtipatores præſidii cauſa ſunt circum Principē: Quod tamen recens eſt in Polonia: ſed auget majeſtatem Principis. Cubicularii & pueri præſto ſunt ad quęvis domeſtica miniſteria. Sed cubiculariorum peculiaris uſus eſt in acciendis in Senatum & ad Regem conſiliariis, & perferendis quoquo verſus literis, mandatis, edictiſque regiis. Quam ad rem oppidatim & vicatim eis mandato Principis equi ſubminiſtrantur. Quæ, ſubvectiones, &, lingua vernacula, *poduodæ* vocantur: Curſum publicum Latini vocant. Incedentem in publico Principem, aulici quidam antecedunt: ſtipatores prælongis ſecuribus more peditum Germanorum armati latera ejus cingunt: cubicularii vero cum pueris ſubſequuntur, ſed ita, ut & aulici proceribus atque ſenatoribus profani ordinis, & cubicularii puerique epiſcopis ac ſecretariis eccleſiaſtici ordinis proxima Principi loca honoris

noris cauſa concedant: Niſi forte regem regina ſequatur. Tunc enim epiſcopi quoque & ſecretarii cum proceribus antecedunt: Reginam vero longus ordo ſequitur nobilium matronarum & puellarum. Hæc igitur eſt ratio univerſa aulæ & comitatus regii. Mitto enim cantores, abaci cuſtodem, mapparium, canum venaticorum curatores, dimenſorum diſtributores, janitores, tibicines, tubicines, opifices, & alia viliora miniſteria: quæ magna eſt turba, & ſumptibus Principis alitur. Et quoniam omnia perſequimur: volumus quidem certe. Habet etiam Regina ſuum comitatum, nec modo puellarum & matronarum quę in gynęceo ſunt, ſed etiam puerorum cubiculariorum & aulicorum, & in his peculiares adminiſtros ſive officiales. In primis Magiſtrum curiæ, qui omnibus præeſt, Reginamque prodeuntem cum ſceptro antecedit: Magiſtram curiæ matronam gynæceo moderantem: Deinde Cancellarium, vel Secretarium: Cujus ſunt munera, literas nomine Reginæ conſcribere, & ſignare, & legere, & compellantibus eam reſponſa dare. Quod quidem neſcio an cum Magiſtro curiæ commune habeat. Eſt autem & hic diſcrimen inter Cancellarium & Secretarium, quod hic non geſtat ſignum Reginæ, ſicut ille: ſed ab ea, quoties opus eſt, utendū accipit.

Habet Regina etiam thesaurarium suum, & pincernam sive pocillatorem, & structorem mensæ, & subdapiferum, & dapiferum, & culinæ ac stabuli magistros singulos: Itemq; dispensatorem, abaci custodem, mappatium, & janitores, eodé, quo regii sunt, honoris discrimine: Quibus omnibus victus, vestitus, & mercedes à rege præbentur. Indidem ipsius quoque reginæ mensa instruitur, res vestiaria, mundus muliebris, & jumenta comparantur. Quod si ea regi superstes sit, vidua de suo ac de fructibus & reditibus eorum bonorum, quæ Rex ipsi dotis ac donationis propter nuptias nomine de amplissimi Consilii sententia attribuerit, sese cum universo comitatu suo deinceps sustentat. Atque hæc de magistratibus regni terrestribus, & aulicis, nobis decursa sunto.

De ordine Ecclesiastico.

De ecclesiasticis magistratibus, honoribus, ministeriis & curationibus, quales sunt secundum archiepiscopos & episcopos, suffraganeorum, abbatum, præpositorum, decanorum, archidiaconorum, scholasticorum, cantorú, custodum, cancellariorum, vicariorum in spiritualibus, officialium, commissariorum, ministrorum, priorum, custodum sive guardianorum, pœnitentiariorú, parœcorum, quos etiam plebanos vocant, non est operæpretium

tium hic nos persequi: Ne de collegiis quidem, canonicorum, monachorum, & monacharum, fratrum conventualium, vicariorum, psaltarum, mansionariorum, & si qua sunt alia. Neque enim peculiare quicquam habent apud Polonos præ cæteris gentibus & nationibus Christianis, neque ad remp. pertinent, exceptis archiepiscopis & episcopis, & si quibus forte præterea peculiariter quædam reip. munera, quorum superius mentionem fecimus, mandantur. Magnus tamen, ut par est, honor eis & omnibus sacerdotibus habetur solo sacerdotii nomine. Major etiam olim habebatūr: id quod è vetustioribus literarum monumentis deprehenditur. Omnes autem ii episcoporum & archiepiscoporum potestati & jurisdictioni subjecti sunt, præter, si qui Pontificis maximi, cujus eximia potestas est, auctoritate exempti sunt.

Reliqui magistratus Poloniæ.

Plebes urbanæ, oppidanæ, vicanæ, & agrestes, partim Principi parent, partim proceribus & equitibus: partim certis sacerdotiis attributæ sunt. Reguntur autem à suis quæque dominis, eorumque præfectis ac procuratoribus, ex æquo & bono, sive ex arbitrio magis, quam certis legib?. Quanquam non carent tamen suo quæq; jure: Quod non est unius modi, quemadmodum

modum posterius ostendemus. Præter dominos autem, eorumque præfectos & procuratores, habet plebs quęque oppidatim, vicatim, & pagatim suos magistratus. Ac in pagis quidem scultetum sive advocatū hęreditarium vocant, qui est quasi deductor ac defensor colonię: qui vel ipse per se, vel per vicarium suum, (& ipsum advocatum, sed judicialem, vocant,) cum adjunctis aliquot ex aratorum numero scabinis (sic appellantur judices, sive assessores judicii) jus dicit. In civitatibus autē & oppidis & vicis præter hos sunt etiam consules. Ita vocamus eos, qui à veteribus decuriones appellantur: penes quos est civitatis cujusquā gubernatio & custodia: in delinquentes animadversio: publicorum commodorum administratio, curaq; ędificiorum & sartorum tectorum publicorum. Inter eos autem unus præsidet magister civium, quem vulgo proconsulem vocitant, qui eos, quoties opus est, convocat, & in consilium adhibet. Nam leviora sine illis ipse gerit. Cōsulum non idem est ubique numerus. Habent item singulæ opificum societates & contubernia in qualibet civitate & oppido suos magistros, & his adjunctos aliquot seniores. In majoribus urbibus sunt etiam ædiles unus & alter, de numero decurionum delecti, pecuniæ publicæ quæstores, & sartorum tectorum

ctorum curatores. In oppidis vero & vicis communiter hæc à decurionibus curantur. Hos magistratus, in oppidis præsertim, juratos esse oportet, præter advocatos hæreditarios. Nullos autem communes magistratus pagi inter se, neque civitates habent. Hæc de plebeiis magistratibus.

Electio magistratuum & Cleri.

Creandorum magistratuum, & honorum mandandorum, in Polonia non una est ratio. Olim episcopi ex præscripto sactorum canonum à collegiis primariorum sacerdotum, quæ capitula cathedralium ecclesiarum vulgo nominant, legebantur: Nunc Princeps, umbratili quadam electione illis relicta, aut ne relicta quidem, solus arbitratu suo edit episcopum, & Pontifici M. commendat (quod fiebat etiam à collegiis) ut ejus auctoritate approbetur, præficiatur, & ab aliis episcopis consecretur. Cœperunt autem sic editi sive nominati indulgentia vel cōniventia quadam admitti ad consilia publica priusquam approbentur à Pontifice: Non item ad functiones sacras, & jurisdictionem ecclesiasticam, & administrationem bonorum. Sed à morte episcopi collegium sacrū, distributis inter se curationibus, bona vacantia administrat: excepta Gnesnensi diœcesi, quæ peculiarem habet œconomū, etiam vivente archiepiscopo.

Ius

lus autem dicit in ea juxta ac in aliis diœcesibus vacante sede unus aliquis, quem collegium administratorem temporariũ renunciaverit. Abbatum & præpositorum eligendorum jus collegia monachorum hactenus retinuere: Sed jam vix retinent, ab episcopis primum, deinde à regibus etiam labefactum & violatum. Ad electionem quidem certe, regius assensus & episcopi auctoritas accedat, oportet. Cæterum in sodalitiis & conventibus fratrum mendicantium neutrum horum requiritur. Ne inferioribus quidem & quasi vicariis locupletiorum monasteriorum curationib⁹, quas fere præposituras vel prioratus vocant, prælati & canonici ecclesiarum cathedralium, partim à P. M. partim ab iisdem episcopis, alternis mensibus creantur. Primariorum tamen secundum episcopos in unaquaque ecclesia prælatorum & nonnullorum canonicorum edendorum sive commendandorum, &, ut vulgo loquuntur, præsentandorum jus regi concessum est pontificum superiorum indulgentia. Indultum est idem jus etiam privatim quibusdam, præsertim episcoporum curatoribus, in aliis quibusdam sacerdotiis. In parœciis vero & aliis minoribus sacerdotiis usitatum & legitimum est, ut jus edendi sit penes eos, unde profecta est donatio cujusque sacerdotii,

tii, vel in quorum bonis id proventusque ejus siti sunt, sic tamen, ut penes episcopum sit approbatio editi, & reprobatio, si non sit idoneus: aut si plures patiter edantur, dijudicatio. Quod de illis quoque, qui à rege vel alio quopiam profano commendantur, sive præsentantur, intelligendum est. Vocantur autem patroni usitato juri pontificio nomine, collatores etiam vulgo, qui jus hoc edendi sive præsentandi habent: Quibus invitis obtrudi sacerdotem sive beneficiarium per legem non licet, ne pontificis quidem maximi auctoritate: nisi ii sese indignos eo jure teddiderint, aut intra tempus legitimum, uti eo neglexerint. Obtruso pœna est proscriptio. Quæ sic obiter, & præter institutum propemodum, hic nobis perstricta sunto. Ad proprios reipub. Polonæ magistratus revertamur. Palatinos & Castellanos, & reliquum omnem senatum regni, Princeps legit, & jurejurando obstringit sibi, & regno, sive reipublicæ. Idem confert præfecturas, cæteroſq; omnes magistratus, honores & ministeria publica. Sed in magistratibus regni illud receptum est, ut non nisi in comitiis renuncientur. In judice vero & subjudice, & scriba sive notario, terrestribus ita adstricta est legibus potestas Principis, ut nobilitas ejus satrapiæ sive territorii, cujus

cujus judex, vel subjudex, vel scriba decessit, conventu instituto, auctore & præside Palatino, quatuor patresfamilias equites eligat: de quibus Princeps unum, quem vult, in locum vacantem surroget. Abrogari vero magistratus aut honor ullus nemini potest, nisi per maximam vel mediam capitis diminutionem, hoc est, libertatis civitatisve, sive nobilitatis & bonæ famæ amissionem: aut si quis alium magistratum honoremve adeptus sit, quê cum priori retinere jure non possit. Ipse se quisque abdicare arbitratu suo potest. Præfectura, & metallorum, teloniorumque curatione, Princeps amovere quemliber, quando vult, potest, nisi cui ipse promiserit, ac diplomate caverit, ut ad certum tempus, vel quoad vixerit, amoveri nequeat. Aulico item magistratu & ministerio amovere quenque Regi licet. Non temere tamen id facit, nec fere sine nota ignominiæ: nisi lex jubeat. Exactores tributorum annui fere creantur à Rege, vel comitiali placito. Plebeios magistratus partim domini vel præfecti creant, partim ipsi sibi cives & oppidani legunt, præter Cracoviam: ubi Palatinus jus legendi senatus habet: abrogandi non habet: Nec nisi morte, aut maxima mediave capitis diminutione honor is amittitur. Ex omni etiam numero viginti quatuor consulum quotannis octo, quos vult, Palatinus rebus gerendis præficit, quos præsidentes vocant: de quibus certo ordine singuli fiunt magistri civium in sex hebdomadas. Nec multum diversa est ratio consulum in aliis quibusdam civitatibus & oppidis: Nisi quod præfecti in suæ quisque ditionis oppido unum aut alterum legendi facultatem habent. Cazimiriæ, Cleparie, & Prossoviæ magnus procurator arcis Cracovienſis, cum in legendis consulibus, tum in aliis rebus, præfecti vicem obtinet. Idem advocatum & scabinos juris supremi Theutonici sive Magdeburgensis legit. Cæteros autem scabinos, ipsi consules sive decuriones in sua quique civitate & oppido legunt, & sacramento adigunt. Cracoviæ advocatum quoq; judicialem. Cæterum scultetus sive advocatus hæreditarius in quovis oppido, vico atq; pago semel à domino constitutus, magistratum hunc, obnoxium ipsi domino ad equestre ministeriũ, reiq; publicę ad expeditionem bellicam, etiam ad hæredes transmittit. Quin & in externum transferre assentiente domino potest. Est tamen jus fasq; domino amovere scultetum, & advocatum hæreditarium contumacem aut inutilem, persoluto ipsi pretio, quod habet inscriptum in diplomate, vel secundum æstimationem emolumentorum atque

ædificiorum. Nisi quid enorme & privatione dignum is commiserit. Quo quidem jure multi sic abuti cœpere ad augenda commoda sua, ut seultetis & advocatis hæreditariis sine ulla culpa ejectis prorsus, vel in ordinem redactis, agros eorum prædiis suis adjunxerint, judiciis vero judiciales advocatos arbitratu suo præficiant. Reditus magistratuum regni exigui, terrestrium vero & aulicorum nulli fere sunt. Ne urbanorum quidem, & oppidanorum, & agrestium ulli fere certi sunt. Honorem Poloni satis amplum & luculentum virtutis & honestorum laborum præmium esse duxerunt, etiam sine compendio: quod minus generosi animi magis plerunque consectantur. Sunt tamen certæ mercedes, & quasi sportulæ, quæ judicibus judiciorumq; administris penduntur à litigantibus. Primores aliquot Palatini & Castellani, mediocres tamen habent reditus, partim ex agris & prædiis, partim è salinis, vel teloniis, sive aliis quibusdam pensionibus à Principe antiquitus in omne tempus attributis. Episcopi nonnulli pergrandes habent, unde non modo ipsi commode & cum dignitate vivere, & senatoria munera laute sustinere, verumetiam inferioris ordinis sacerdotes, socios & administros suos recte alere ac tueri, & omnem cultum divinum

num cum dignitate administrare, & egenis denique liberaliter subvenire queant. Habent etiam decimas omnium segetum publico principum ac totius Poloniæ consensu jam inde ab initio susceptæ religionis Christianæ attributas, & aliis quibusdam pensionibus postea vel cumulatas, vel commutatas: indeque cum aliis quibuslibet sacrorum administris, tum patœcis, prælatis, & canonicis certas portiones antiquitus segregarunt. Habent & luculentos fundos, prædia, pagos, oppida, arces & territoria, partim priscorum itidem principum & regum, partim privatorum munificentia adjecta. Ne abbatum quidem & cæterorum sacerdotum, primariorum præsertim, quos prælatos vocant, & monasteriorum, atque etiam parœciarum piis & honestis usibus male prospexit similis pietas & beneficentia, ipsi etiam superiorum temporum episcopi, abbates, & sacerdotes successoribus & posteris suis permultum addiderunt, patrimonia sua, vel empta aliunde bona, censusve sacerdotiis adjungendo, templorumque splendorem, ædificiorum atque donariorum omnis generis magnificentia augendo, quo augustiorem cultum divinum redderent. Atque hæc omnia cum ipsis adeo personis ecclesiasticis majorum legibus ac Principum benignitate

immunia sunt à plerisque omnibus muneribus & oneribus publicis. Quo prolixior autem fuit hominum in ordinem sacrum munificentia superioribus temporibus, hoc erant abundantiores & ipsi, qui de suo liberales erant, licet minus curæ laborisque rei familiari impenderent. Nunc passim in alienas donationes ac decimas invaditur longe majore avaritiæ rapacitatisque infamia, quam egestatis relevatione. Multi tamen ex hoc ordine nullos habent certos reditus: sed partim Episcoporũ & opulentiorum non modo sacerdotum, verumetiam profanorum stipendiis, partim cæteræ multitudinis quotidiana beneficentia & quasi stipe vitã sustentant. Quales fere sunt etiã ii, qui vocãtur Mendicantiũ conventus, sive collegia.

Judicia Ecclesiastica.

Sed nos honorum & magistratuum omni ferme ratione explicata, ad judicia transeamus. Eorum autem ratio varia & perplexa est in Polonia. Habet ordo ecclesiasticus, quemadmodum & apud alios Christianos populos, sua, quibus cæteri quoq; homines, nobiles pariter ac plebeii, obnoxii sunt aliquatenus, in iis præsertim causis, quæ cum religionis, aut personarum, rerumve sacratum ratione aliqua ex parte connexæ sunt: Quales sunt, de institutis & ritibus religionis: quæque his adversan-

versantur, de impietate, hæresi, schismate, magia, incantationibus, fœnore, sacerdotiorum cauponatione, quam Simoniam vulgo vocant: Itemque de decimis, & fundis, & quibusvis censibus ac reditibus ecclesiasticis, de cæde, vi, & injuria sacris initiato homini, reive, aut loco sacro, seu sacerdotii fundo illata. Adhæc de jure patrocinii sive patronatus, quod vocant, & de sacerdotiorum jure quævis controversiæ: itemq; de jure matrimonii & natalium, & de miserabilium egentium personarum injuriis, quæque ex obligatione in foro ecclesiastico facta oriuntur. Testamentariæ causæ profanorum hominum in hoc æque ac profanis foris disceptantur, dummodo extra judicium testamenta sint condita. Aliter enim in eo foro disceptantur, in quo sunt condita. Nisi quid forte legatum sit pietatis ergo, & ad piam causam, ut vulgo loquuntur, hoc est, templis, ecclesiarumve ministris aut egenis: Quę causa propria est ecclesiastici judicii. Est autem judiciorum ecclesiasticorum summa penes episcopos: quorum vices gerunt ii, quos vocant vicarios in spiritualibus, Cancellarii & Officiales: Inter quos unus, qui est primarius, generalis appellatur: Cæteri foranei. Ab Episcopis, eorumque vices gerentibus provocatio est ad Archiepiscopos: & ad

Gnesnensem quidem ab ipso etiam Leopolensi Archiepiscopo: Idque eo nomine, quod ille est legatus perpetuus, sive, ut vulgo loquuntur, natus sedis apostolicæ. Pertinent autem ad ejus provinciam hi episcopi: Cracovienſis, Wladislavienſis, Posnanienſis, & Plocenſis in Polonia, Wratislavienſis in Silesia Boëmicæ ditionis: Lubessenſis in Marchia Brandeburgenſi: Vilnenſis in Lithuania: & Mednicenſis in Samogitia: Olim Culmenſis quoque in Prussia, & Camenenſis in Pomerania sub eo fuere: sed avulsi sunt postea. Ad Leopolienſem vero, Præmisliensis, Chelmenſis, Camenecenſis, Lucenſis, sive Luceorienſis, atque Kioviensis. Extrema tandem provocatio est ad Pontificem maximum antiquissimo Christianæ religionis instituto. Omnes autem judices eccleſiastici judicant, sive adeo judicare debent, è præscripto eccleſiasticorum & pontificiorum canonum: & præter diras sive censuras & interdicta eccleſiastica, habent jus quoddam coërcendi: sontes, in sui quidem ordinis homines laxius, in profanos autem restrictius, ita ut contra hos ad executionem rerum judicatarum, urbanorum ac terrestrium magistratuum opem ad extremum imploraſſe necesse habeant. Nec ii jure eis detsse possunt aut debent.

Judi-

Judicia Politica.

Habent & profani inter se nobiles juxta ac plebeii sua judicia: quibus sacris initiatum aut sacerdotio præditum præsse non licet. Ac nobilitas quidem terrestribus judiciis peculiariter subest: quæ à judice, subjudice, & notario terrestribus exercentur, alibi quidem quater, alibi sexies quotannis, alibi vero singulis mensibus: Nisi forte judex, subjudex, aut notarius desit: aut bellica expeditio, vel comitia, colloquiave (de quibus paulo post dicemus) interveniant. Tunc enim silent judicia nobilitatis, non terrestria modo, sed & alia. Sunt autem in qualibet satrapia sive palatinatu certa oppida, in quibus jus hoc dicitur nobilitati, in eo ipso territorio bona agrosque habenti. Nec evocari quenquam è suo territorio licet, nisi ipse certa obligatione nominatim ab hac prærogativa recesserit. Cæterum qui nulla habet bona terrestria, conveniri hoc jure non potest, ne sacerdos quidem, exceptis causis finium regundorum, & adscriptitii alieni profugi, cæsi, vel vulnerati: aut si ullo alio quam sacerdotii nomine bona terrestria possideat. Oppida vero ac territoria judiciaria hæc sunt: In Cracovienſi quidem satrapia Cracovienſis arx, Prossovia, Xianzum, Lelovia, Biezzum, Cichovia:

chovia: In quo oppido & Sandecenſe territorium judicatur: In Poſnanienſi, Poſnania, Coſtenum, Wſchona: In Sendomirienſi, Sendomiria, Radomia, Opocinum, Chencini, Viſlicia, Pilſna: In Caliſienſi, Caliſſia, Gneza, Pyſdri, Coninum, Kcina, Naclum: In Siradienſi, Siradia, Schadcovia, Petricovia, Radomſci; Item Velunia & Oſtreſſovia: In Lencicienſi, Lencicia, Brezini, & Orlovia: In Breſtenſi, Breſte, Cruſuicia, Conale, & Prædecia: In Inowladiſlawienſi, ejuſdem nominis oppidum, & Bydgoſtia: itemque Dobrinum, Ripinum, & Lipnum: In Ruſſica, Leopolis, Præmiſlia, Sanocu, Halitia & Chelma: In Podolica, Camenecia, ac Trebovvlia: In Lublinenſi, Lublinum, & Lucovia: In Belſenſi, Belſum, Buſcum, Grodlum: In Plocenſi, Ploſcum, Plonſcum, Bielſcum, Racianzum, Zavveize, Mlavva ac Srenſcum: In Maſovica, Cyrſcum, Vizna, Varſavia, Nur, Vyſſegradum, Zacrocimum, Ciechanovia, Lonza, Zembrovia, Rozanum, & Liva: In Ravenſi, Rava, Goſtinium & Sochaciovia. In Sileſia vero Oſuiencimenſe & Zatorienſe territoria ſuos utrunque peculiares habet judices, qui cum delectis de nobilitate jus dicunt, præfecto præſidente. Ad eundem modum & Severienſis, epiſcopi Cracovienſis ditio,

ditio, ſuum habet. Olim in Sileſia ipſi duces in ſua quiſque ditione judiciis præſidebant. His judiciis diſceptantur pleræque omnes cauſæ nobilitatis privatæ, ac civiles, quemadmodum loquuntur juriſconſulti, ac civiliter inſtitutæ. Regundorum finium controverſia hoc ipſo quidem judicio primum diſceptatur inter equites, vel inter equitem & ſacerdotem: Sed ad extremum ad Succamerarium terreſtrem remittitur: Qui in rem præſentem veniens, ipſe per ſe vel per vicarium ſuum cameratium illius territorii eum definit, certiſque metis atque ſignis fines controverſos deſignat. Atque hæc eſt unica Succamerariorum juriſdictio. Cæterum ſi cum regiis bonis equiti ſit controverſia, non apud terreſtre & Succamerarii judicium ea diſceptatur; ſed Princeps equite poſtulante edit recuperatores aliquot de ſenatu ac terreſtribus magiſtratibus ſive officialibus ejus ſatrapiæ, in qua eſt controverſia: quos commiſſarios appellamus. Inter quos etiam Succamerarius eſſe ſolet. Quin in rem præſentem venientes judicium id peragunt. Idem fit, ſi ſacerdotalis fundus & ager cum regio controverſos fines habeat: Niſi quod epiſcopus quoque ejus diœceſios editis à Principe recuperatoribus unum aut alterum de ſuis adjungit.

Eademque ratio est petendi recuperatores à Principe in causa herciscundæ familiæ, sive dividendæ hæreditatis inter fratres & propinquos. Quanquam hoc judicium etiam præfectus exercere potest. Criminales vero causæ de stupro, incendio, latrocinio, & vi armata alienis ædibus illata, ad præfectorum sive capitaneorum in sua cujusque præfectura judicium pertinent. Civiles item, quæcunque advertus eos equites instituuntur, qui certos agros & bona terrestria nulla habent, & qui, licet habeant, obligatione tamen sua ei foro obnoxios se fecerunt, aut merent publica stipendia, aut sacris initiato homini damnum vel injuriam intulerunt, aut alienum adscriptitium detinent, aut obstaculis denique liberam fluvii navigationem impediverunt, aut si quis executionem rei judicatæ prohibeat. Dicit autem jus præfectus in arce, aut alio loco publico suæ quisq; præfecturæ, sexta quaque septimana, per se ipse, vel per vicarium suum judicem castrensem. Atque hæ sunt judicii castrensis causæ. Officii vero, sunt, rerum judicatarum executio: viduarum de bonis dotalibus ejectarum, & aliorum spoliatorum restitutio. Itemque in deprehensos in scelere & recenti, ut dicunt, crimine, aut si quis rem alienâ apud se deprehensam non reddat domino repetenti:

tenti: ad hæc in turbatores conventuum & judiciorum, & qui vetitis armis utuntur: in tolerantes censuras ecclesiasticas ultra annum in injustos teloniorum exactores, & in sacerdotes, qui juri patronatus profanorum hominum derogant, aut profanos præter jus ad forum ecclesiasticum evocant, animadversio. In quibus causis quovis tempore cuivis querenti præsto esse debet præfecti auctoritas, per seipsum, vel per suppræfectum suum: Cujus jurisdictio ad causas officii pertinet, si præfectus ipse jus non dicat. Deniq; furti suspectos prehendendi, reosque judicandi, & supplicio afficiendi jus habet præfectus & suppræfectus ejus. Equestres tamen non nisi eos, qui ter ab eodem crimine damnatis editi, & in album furum relati sunt. Porro status controversiæ, hoc est, cum de genere cujusquam ambigitur, & eæ causæ, quæ infamiæ, confiscationis bonorum, vel capitis pœnam (præter eas, quas dudum præfectis attributas esse exposuimus) annexam habent, atque etiam de cæde equitis, ad solius Principis judicium pertinent. De quibus is in comitiis demum cum senatu cognoscit. Præter si maleficium in loco domicilii Principis ipsius & sub aspectu ejus patratum sit. Tunc enim, si actor recenti & calenti, quod ajunt, facinore comprehenda-

tur, absque citatione Princeps eum ipse per se, vel Mareschalcum judicat. De personalibus vero causis civilibus, aut civiliter institutis, quæ alioqui ad forum terrestre vel castrense pertinent, Princeps itidem quovis loco ac tempore cũ iis, quos ad manum habet, consiliariis, citatum judicat. Quæ citatio curialis, & post curiam, vocatur. Sed ejus usus ita restrictus est, ut ea in minore Polonia contra eum, qui in majore tantum agros ac domicilium habet, non valeat: neque contra. Id autem judicium regiorum terminorum nomen habet. Vbi etiam in præfectos & administros suorum bonorum & redituum, quod ad munera eorum attinet, quicunq; & undecunque ii sint, Princeps ipse sibi, instigatore, ut vocant, officii petente, & cuivis postulanti jus dicit: Ac de provocationibus quoque ab officio castrensi ad se delatis cognoscit. Injustus tributi publici exactor etiam apud Episcopum, Palatinum, vel Castellanum loci recte convenitur. Belli autem & expeditionis publicæ tempore, cum silent omnia supramemorata fora, penes Principem est jus omne, & judicium eorum, quæ in castris & in ipsa expeditione flagitiose aut scelerate admittuntur. De injuriis quidem damnisque datis in expeditione bellica palatini vel castellani, cuivis querenti contra

tra suæ quisque satrapiæ vel territorii homines, jus dicunt. Si quis autem non pareat, principi deferunt. Ab omnibus porro judiciis nobilitatis provocatio est ad principem: Nisi quod eæ, quæ fiunt à terrestribus judiciis, in Colloquiis fere prius disceptantur. Appellatur autem Colloquium, peculiare palatini cum dignitariis, ut vocant, ac terrestribus magistratibus judicium: Quod semel quotannis autumni tempore in qualibet satrapia sive palatinatu exerceri debet, provocationum à terrestribus & castrensibus ejusdem satrapiæ judiciis disceptandarum causa. Quod etiam terminos generales vocant. Vbi & alienationes & obligationes bonorum terrestrium recte fiunt. Ab hoc itidem ad regem est provocatio. Silesii soli Colloquiorum usum non habent, neq; Principem, sed vicinorum duorum triumve Principatuum judicia appellant, in eisque acquiescunt. Verum id quoque jam exolescit, pleraque omni nobilitate in jus terrestre Polonicum sese transferente. Fuit autem aliquando in comitiis facta mentio instituendæ in Polonia novæ judicum decuriæ, quæ de omnibus provocationibus absq; provocatione cognoscerent, quale est in Gallia, quod parlamentũ vocant. Sed non placuit, summam judiciorum cuiquam præter Principem concre-

concredere. Quo fit, ut Principe plurimis & variis judiciis distento, & aliis multis & gravibus tam ampli regni negotiis distracto, lites in multos annos comperendinentur, non sine dolore & querimonia multorum, præsertim augescente indies cupiditate hominum, nullaque, aut exigua certe, temere litiganti, & provocanti, & injusto judici, pœna imminente. Unde capitales existunt inter necessarios quoq; & cognatos inimicitiæ, cædes innumerabiles patrantur, coactisque hominibus & justis prope exercitibus nonnunquam confligitur, dum offensus longa judicii comperendinatione, armis jus suum quisque persequi ac tueri contendit. Sed ad provocationes redeamus. Earum duplex est ratio. Est enim appellatio, qua inter litigantes solos disceptatur, justene an injuste judicatum sit. Motio vero est, in qua judex à quo provocatum est, necesse habet tueri sententiam suam, ut si iniqua & legibus adversa fuerit, ipse pudefiat, mulcteturque. Quod tamen jam ferme exolevit. Ubique autem regio vel colloquiorum judicio injustum decretum rescinditur, vel corrigitur, universaq; causa disceptatur ac dijudicatur, etiamsi ab interlocutoria sententia provocatum sit. Tametsi non temere admittitur ejusmodi provocatio. Cognitionum quoque Principis

cipis de provocationibus non una est ratio. Nam de iis, quæ fiunt à colloquiis, non nisi in comitiis cum frequenti senatu cognoscit. Ad eundem modum de iis etiam, quæ fiunt à terrestribus judiciis. Nam de iis quoque recte à rege cognoscitur in comitiis, si prius ea instituantur, quam colloquia. Itaque indiscriminatim provocari solet ad colloquia, vel ad comitia. De cæteris vero provocationibus, quæ fiunt ab aliis judiciis, etiam extra comitia cognoscit is cum iis consiliariis, quos ad manum habet, quovis tempore & loco: sed tamen intra fines regni modo. Foris enim nemo equitum sistere se Principi necesse habet ulla ex causa, exceptis fiscalibus. Tam in comitiis autem, quam extra ea in judiciis regiis, adhibentur in consilium etiam supplicum libellorum magistri sive referendarii: Itemque judex, subjudex, & notarius ejus satrapiæ sive territorii in quo judicium exercetur: præter, cum de provocatione ab ipsorum judicio facta cognoscitur: Habentque ii postremi omnium dictionem sententiæ. Atque his fere foris atque rationibus nobilitatis judicia pertractantur. Nam barbaricus ille mos, & à religionis Christianæ institutis alienus, provocandi adversarii ad singulare certamen, & ferro usque ad necem vel deditionem de jure & injuria

vero-

veroque & falso decernendi, nihil habet commune cum judicio. Quod tamen nostra memoria semel tantum à Sigismundo rege seniore admissum est. Cum autem liberrimus sit nobilitati Polonæ armorum usus, ad judicium tamen terrestre & castrense, & ad comitia nemini armato venire licuit antiquitus: Nunc ea lex propemodum obsolevit. Iudicatur autem nobilitas suis legibus, quæ paucæ sunt, & constitutiones vel statuta regni vocantur: (tametsi Masovii peculiaria habent) vel moribus, vel ex æquo & bono, sive adeo judicum opinione. Magnam autem in iis judiciis vim habet exemplum, & res in simili causa à Principe judicata. Permagnam item, ne dicam nimiam, jusjurandum. Magnus est etiam usus præconum, quos ministeriales terrestres appellant, magnaque eis fides habetur, itidem ac tabellionibus in jure civili Romano & pontificio. Sed sunt ii fere illiterati, plebeii, & rusticani homines, palatini vel delegati cujuspiam regii arbitrio, nec semper exquisito delectu, creati. Verum in omni fere functione sua unum aut alterũ equitem testem adhibeant oportet. Actori nulla est pœna, si causa cadat, vel eam non prosequatur: Ac ne litis quidem impensas reus solvit. Reus condemnatus si judicatum non solvat, multatur & pignoratur.

Condemnatur autem actori in civili causa, quanticunque is litem jurejurando interposito æstimaverit. Licet tamen judici ante jusjurandũ ejus æstimationem moderari. Si non paruerit rei judicatæ reus, condemnatur in duplum: quod per lucrum appellant: Prior enim condemnatio lucrũ dicitur. Si duplum ad certam diem non exolverit, præfecti regii ejus territorii, in quo reus bona vel domicilium habet, opem actor implorat. Ex decreto autem præfecti bona rei possidenda ei traduntur, adjecta certa mulcta, quod vadiũ vocant, si is prohibuerit. Sin iterum id fecerit, duplicatur mulcta: Sin tertium, triplicatur. Quæ vadia duplicata & triplicata appellantur. Quæ tamen sublata jam sunt. Et post interpositum unum vadium, reus, si pergat esse contumax, proscribitur. Proscriptus vero, si vi sese nihil ominus suaq; tueatur, cuncta illius præfecturæ nobilitas contra eũ armatur. Ac ipse quidẽ prehenditur, bona vero ejus à præfecto possidentur, donec de reditibus eorũ non modo judicatum, sed multæ etiam & vadia solvantur. Indicta vero causa, hoc est, non citatũ, neq; convictum equitem, qui modo agri aliquid habeat, prehẽdere nulli magistratui, ac ne Principi quidem licet, præter furem à servis pœnę inter conscios & complices ter editum, aut in maleficio

quovis deprehensũ, aut qui satisdare nolit, vel non possit. Præfecto remissiori, in executione rei judicatæ, pœna est abrogatio præfecturæ: nisi forte eam oppignoratam teneat. Tunc enim centum marcarum multa ipsi à Principe irrogatur, detrahenda de summa ejus capitali, quoties officium suum non fecerit. Oppidanis vero & plebeis magistratibus equitem etiam in scelere deprehensum sine præfecti auctoritate judicare omnino fas non est. Sed sufficiant hæc nunc de judiciis nobilitatis. Neque enim omnem judiciorum rationem & formam persequi hic nobis propositum est. Habet plebs peculiaria judicia, in pagis quidem simplicissima, quæ vel ab advocatis judiciariis, & scabinis, vel à scultetis, vel à præfectis sive dominis, eorumve procuratoribus & administris, sine strepitu & figura judicii exercentur. In urbibus vero & oppidis exactiora sunt: quibus equites quoque, qui in iis domicilia & jus civitatis habent, sunt obnoxii in causis civilibus duntaxat. Ea vero partim penes advocatum & scabinos, partim penes decuriones sive consules & magistratum ciuium sunt, partim etiam penes magistros contuberniorum. Consules ac magistri contuberniorum sine strepitu & figura judicii judicant: Hi quidem singuli cum adjunctis sibi primoribus

ribus sive senioribus de levioribus causis sui quisque generis opificum: Consules vero de quibusvis, proprietatis modo & possessionis rerum soli, & hæreditatis, itemque capitalibus atq; sanguinariis exceptis: Quæ ad scabinorum & advocati judicium peculiariter pertinent. Parvi momenti causas etiam magister civium solus cognoscit. A quo itidem, atque à magistris contuberniorum, ad consessum Consulum est provocatio. Ab his porro ad Regem. Inolevit tamen multis in locis mos, ut prius Præfectus, vel qui Præfecti loco est, appelletur, atque inde demum ad Regem provocetur. Idque de regiis modo oppidis intelligendum est. Nam quæ alii cuipiam subsunt, in iis provocationes fiunt ad eorum dominos: Ab iisque sine provocatione judicantur. Sed si quis adversus eum, qui ipsi non subest, injuste judicaverit, sive per se, sive per vicarium & procuratorem suum, vocari potest eo nomine in jus, cui est obnoxius. Porro episcoporum & aliorum ecclesiasticorum hominum subditis opem superioris (nempe episcopi, vel archiepiscopi, vel pontificis maximi) contra vim & injuriam dominorum suorum implorare licet. In jurato autem judicio (sic enim vocatur id, cui scabini cum advocato jurati præsident) accuratior servatur processus judi-

ciarius. Exerceturq; id fere inter concives quintodecimo quoq; die, nisi is festus sit: Externis vero & hospitibus postulantibus, quoties opus est, exponitur. Atq; hoc quidem emptum dicitur, illud expositum. Est & tertium genus judicii hujus, quod magnum vocant, ac ter statis anni temporibus ob graviores causas magistro civium præsidente exercetur. A jurato autem judicio legitima est provocatio ad aliud quoddam judicium primariatum urbium. Quod quidem duplex est, itidem ac leges, quibus oppidani & agrestes fere utuntur. Neq; enim iisdem ii cum nobilitate legibus tenentur. Ac in Masovia quidem, ubi jus Culmense viget, ad Varsavienſem, vel Plocensem, hinc porro olim quidem ad Culmensem, nunc autem ad Torunensem in Prussia magistratum, atq; inde demum ad Regem provocatur. In cæteris vero partibus Poloniæ, ubi juris Teuthonici Magdeburgensis usus est, olim ad Magdeburgensem civitatem provocabatur. Sed Cazimirus Magnus rex aliud quoddam judicium in arce Cracovienſi instituit, quod juris supremi Teuthonici sive Magdeburgensis appellavit. In quo advocatus cum septem scabinis, magno procuratore ejusdem arcis præsidente, non tamen judicante, judicant de provocationibus, quæ fiunt à juratis quarumvis civita-

civitatum & oppidorum judiciis. Inde vero provocatio est ad aliud judicium, quod sex civitatum dicitur. In quo, ejusdem Cazimiri instituto, bini certorum oppidorum decuriones sive consules Cracoviam convenientes in arce jus dicunt sine provocatione. De quo in historia fusius persecuti sumus. Cognoscit autem Princeps de provocationibus iis, quæ ab urbanis & rusticis judiciis veniunt, & omnino de controversiis plebeiorum suæ ditionis, atque etiam de querimoniis adversus præfectos suos, ubi libet, etiam extra regnum, & cum quibus vult consiliariis. Sæpe etiam consiliariis & referendariis, aut secretariis earum cognitionem delegat, sed ita, ut ipsa tamen ad extremum, iis referentibus statum controversiæ, decernat: præsertim si causa ad equitem pertineat. Soli Cracovienses cives hoc præditi sunt privilegio, quod à Senatu urbano nonnisi ad Principem est provocatio, & quod ejus, itemque Cazimirienſis & Cleparienſis civitatum causæ ab eo non nisi Cracoviæ judicantur. Habent & sculteti sive advocati hæreditarii pagorum & oppidorum nonnullis in locis inter se peculiatia judicia. A quibus item ad jus supremum Teuthonicum, & inde ad sex civitates, vel ad Principem provocatur. Iure autem suo quisq;

judicatur, præter, quod causæ cædis & vulnerum Polonico tantum jure judicantur: Quo reus actoris jurejurando peragitur. Ac in recenti quidem crimine comprehensus, cædem capitis luit supplicio. Post interpositam vero viginti quatuor horarum moram, ad certam & lege constitutam capitis æstimationem damnatur: quæ diversa est equitis ac plebeii; Pro plebeio capite partim domino ejus, partim liberis & hæredibus cæsi cedit multa: Pro equestri vero, solis liberis & hæredibus exolvitur. Equiti tamen pro equitis cæde ultra multam pœna est etiam carcer annuus. Sed Masoviorum legibus carceris pœna solvitur is, qui profugus annum totum exulaverit. Cæterum plebeio equitem interfecisse capitale est, nisi transigat cum actore. Vulnerum certæ sunt æstimationes. Fit autem contemptu harum pœnarum, & capiendæ ex multa pecuniæ, ut crebrescant magis indies jurgia cædesque. Executio rerum judicatarum contra oppidanos & urbanos penes magistratum est in sua quemque civitate, aut si is negligat, domini vel præfecti auxilium imploratur. Et hactenus quidem de judiciis.

Comitia publica Poloniæ.

Comitiorum ratio nobis deinceps exponenda est. Duabus autem de causis ea habentur: propter consultationes de republica, & propter judicia. Cum enim Polonis, quemadmodum supra memoravimus, ea potissimum forma reipublicæ placuisset, in qua penes unum quidem esset judiciorum & rerum omnium in bello & in pace summa, sed ut is rerum agendarum & judicandarum consilia, cum complutibus consiliariis communicaret, hi porro tum propter alias functiones publicas, tum etiam propter curam rei suæ familiaris, ad latus Principis assidui esse non possent, placuit, ut ii ad certum locum & diem convocarentur à Principe, ad exercenda cum ipso judicia, consiliaque de republica capienda. Hæc sunt comitia publica: Quæ etiam generales regni conventus vocant. Qui olim simplicioribus & melioribus sæculis bidui vel tridui spacio peragebantur. Augescentibus deinde judiciis, & rebus agendis, extrahi cœpere in longius tempus comitia: Sic tamen, ut pro re nova & insolita annotarit Ioannes Dlugossus, in nonum diem ea extracta esse. Atque hæc fuit vetustorum comitiorum ratio. Posteriori tempore, hoc est, avorum fere nostrorum memoria, cum universa nobilitate, & una de omnibus civitate Cracoviensi, communicata sunt comitia: cœperuntque adhiberi legati nobilitatis, sive,

ut vulgo loquuntur, nuncii terrarum, hoc est, satrapiarum atque territoriorum, & civitatis Cracovienſis. Principio quidem unam ob rem, quemadmodum in hiſtoria ex Dlugoſio retulimus: nempe ſciſcendi in bellum tributi cauſa. Deinde vero, cum ſive incuria Principum, ſive conſiliariorum conniventia, multa, quæ ad ſalutem & amplitudinem reipublicæ pertinebant, negligi, & nobilitatis prærogativæ minui viderentur, ad alias etiam conſultationes de republ. accedere cœperunt, non ut conſiliarii, ſed ut monitores Principis atque conſiliariorum, & cuſtodes libertatis, & prærogativarum nobilitatis, ac legum publicarum. Laudabile ſane & ſalutare in primis genti Polonæ (ſi eo recte utatur) inſtitutum, & ad optime conſtitutarum olim rerumpublicarum Romanæ & Lacedæmoniæ mores accedens: Quarum in altera Ephori, in altera Tribuni plebis, Principum & potentium libidini inertique & inutili adminiſtrationi reipublicæ objecti erant. Nunc igitur ſine Nuntiis terrarum non habentur legitima comitia. Atque eam ob rem quoties ea debent inſtitui, indicuntur prius à Rege nobilitati conventus, quos vocant particulares, ad certos dies certaque oppida: Majoribus quidem Polonis, hoc eſt, Poſnanienſis & Caliſſienſis ſatrapiarum equitibus, Sradam:

dam: Cracovienſi vero ſatrapiæ Proſſoviam: Sendomirienſi Radomiam: Siradienſi Schacoviam; excepto Velunenſi tractu, qui ſuum peculiarem conventum Veluni habet: Lencicienſi Lenciciam: Cujaviis Radeoviam; Dobrinenſes tamen ſeparatim Ripini conveniunt: Ruſſis Vilnam; præter Chelmenſes, qui & ipſi Chelmæ ſuum habent: Podoliis Cameneciam: Lublinenſi ſatrapiæ Lublinum: Belſenſi Belſum: Plocenſi Razianzum in eodem tractu: Maſoviis Varſaviam: Ravenſi nobilitati Ravam: Sochacovienſi Sochacoviam: Goſtinenſi Gambinũ. His igitur locis (niſi juſta cauſa obſtet) nobilitas cum conſiliariis & magiſtratibus terreſtribus, ſive, ut vulgo loquuntur, cum dignitariis & officialibus ejuſdem ſatrapiæ, vel tractus, ad templum convenit, & implorata ſacro publico ope divini numinis, legationem regiam audit, ubi, quando & quibus de cauſis opus ſit haberi comitia: Deinde præeuntibus conſiliariis legatos ſuos ſive nuncios deligit, eiſque vel peculiaria dat mandata ad comitia, vel univerſe poteſtatem facit curandi ea, quæcunque in commune è republica fore videbuntur. Lege autem ab hoc munere legationis excluditur, qui privatum habet negotium & item in comitiis. Finitur nunciorum poteſtas unicis comitiis. Nec idem ſa-

ne est in omnibus satrapiis eorum numerus: Verum pro numero territoriorum esse debere existimatur. Nunciis ita creatis in particularibus conventibus, mox instituuntur alii conventus, quos generales vocant. in majore quidem Polonia Coli, in minore autem Corcini, quæ etiam Novacivitas nuncupatur. Et ad hunc quidem Cracovienſis, Sendomirienſis, Ruſſicæ, Podolicæ, Belſenſis & Lublinenſis ſatrapiarum; ad illum vero reliquarum proceres, & nuncii recens creati, ac de nobilitate qui volunt, conſtituta itidem à Principe die conveniunt, auditiſq; iterum mandatis regiis, mandata nobilitatis, & quæ poſtulat uſus reipublicæ, inter ſe conferunt. Atque inde itur ad majora comitia. Quo ubi conventum eſt, re ſacra ſolenni itidem in templo publice peracta, itur ad aulam. Ibi Principe & conſiliariis in corona conſidentibus, adſtantibuſque pone ſecretariis & nunciis, Cancellarius vel Procancellarius Principis nomine proponit in medium, quibus de rebus in commune conſuli operæpretium ſit: deinde conſiliarii ab archiepiſcopis & epiſcopis orſi, ordine dicunt ſententias. Hinc nuncii petita à rege venia ſecedunt in aliud conclave, iiſdem de rebus inter ſe conſultaturi. Reverſique ſive eadem, ſive alia die, per unum aliquem expo-

exponunt id, quod ipſis in commune viſum eſt, quid probent, quidve requirant. Nonnunquam pluribus mandant, ſi plura ſint negotia proponenda, ut ſuum quiſque ediſſerat. Non modo enim iis de rebus, quæ Principis nomine propoſitæ fuere, ſed etiam ſi quid aliud ipſis in mentem venit, de republica poſtulant vel admonent. Id vero ſi eſt ejuſmodi, ut conſultationem requirat, & ab eorum functione non alienum eſſe videatur, dicuntur etiam de eo ſententiæ à ſenatoribus, excluſis nunciis: interdum etiam non excluſis. In omnibus autem conſiliis poſtremus omnium dicit Princeps. Et quod ei placuit, decreti comitialis & legis habet vigorem, dummodo prioribus legibus, nobilitatiſque aut ſacri ordinis prærogativis ne adverſetur. Tunc enim refragari placito Principis non ſolum ſenatui, ſed etiam nunciis fas eſt. Itaque in ejuſmodi conſultationibus ſuſpendit fere ſententiam ſuam Rex, donec inter nuncios & ſenatores majoremve eorum partem conveniat. Sed hoc jam aliter modificatum eſt. Cætera autem conſilia de republica, quæ legibus diſerte excepta non ſunt, nec prærogativis nobilitatis præjudicant, cum ſenatu ſolo Princeps communicat. Quemadmodum judicia quoque cum eo ſolo exercet, minimum biduo vel triduo ſingulis

gulis hebdomadis per tempus comitiorum. Sed interdum ea delectis aliquot è senatu delegat. Atque ii quotidie fere, festis diebus exceptis, judicant. Verum ab his quoque assessoribus (sic enim vocantur ii judices) ad Regem provocatur. Atq; ii statum controversiæ cujusque, decretumque suum, in consessu reliqui senatus exponunt. Sententias tamen denuo non dicunt. Publicarum inter sacrum & militarem sive equestrem ordinem controversiarum arbitrium atq; transactio penes Regem est. Comitia quotannis, nisi quid forte impediat, instituì usitatum est. Nihil tamen prohibet, quo minus, vel rarius, vel crebrius instituantur. Crebrius quidem ut id fiat, requirit judiciorum & provocationum disceptandarum multitudo: Tametsi extrahuntur ea nonnunquam in quartum & quintum, ac sextum fere mensem. Locus certus comitiis habendis olim nullus erat. Sed ubi Principi collibuerat, etiam sub dio & in territoriis ea peragebantur. Postea lege in unum conclusa sunt oppidum in umbilico fere & meditullio totius Poloniæ situm Petricoviam. Sed ea jam inde nova lege in gratiam Lituanorum Varsaviam translata sunt. Potest tamen Rex assentiente senatu, justa aliqua de causa alibi quoque ea instituere. Nec illud prætermittendum est,

est, quod initio comitiorum nuntiis nobilitatis singulis certa pecunia in victum de publico numeratur; Senatoribus non item. Cæterum non venienti ad comitia senatori sine justa causa, lege multa irrogatur: Sed ea vix unquam à Rege exigitur. Habet ecclesiasticus quoque ordo in Polonia sua comitia: quæ synodi græco, sed latinis non inusitato, nomine appellantur. Quarum causas & universam rationem è jure pontificio petat, qui volet. Hic illud modo annotandum est, quod licet Archiepiscopus Leopolienſis suam habeat provinciam à Gnesnensi distinctam, tamen & ipse, & socii, vel, ut vocant, suffraganei ejus Episcopi, Gnesnensis Archiepiscopi auctoritatem agnoscunt, cum in provocationibus & judiciis, tum in Synodis: Ad quas ab illo evocantur, Est autem jus, mosque, Petricoviæ, Lenciciæ, aut Loviciæ provincialem synodum tertio quoque anno, nisi res majorem celeritatem; aliumve locum episcoporum consensu postulet, instituì; & adhiberi in consilium abbates & præpositos monasteriorum, & collegiorum sacrorum primariorum (quæ capitula cathedralia vocantur) legatos binos, vel singulos duntaxat. Sed nos à synodis & comitiis ab bellum transeamus.

Belli-

Bellica instituta & potentia.

Id autem in hac gente à nobilitate geri usitatum & legitimum est antiquitus: Qui cuncta equestris militat, quemadmodum antea diximus, idque pro modo bonorum & redituum facere debet. Sed cum nulla publice instituta sit bonorum æstimatio, modus hic fidei cujusque creditus, labente in deterius disciplina & fide, arbitrarius factus est, non sine reipublicæ totius incommodo & injuria. Arbitrarium est genus armorum. Tenuiores, & qui equum alere non possunt, pedestres militant. Sculteti quoque sive advocati hæreditarii, & quicunque fundos terrestres hæreditarios habent, non sunt immunes à militia. Multatur autem agris & bonis omnibus, si quis patetfamilias à bello abfuerit, aut filium adultum, fratremve, qui ipse separata bona & militandi necessitatem non habeat, pro se non miserit. Cæterum pupillis impuberibus, ægrotis senio confectis, & viduis, per necessarios & famulos militiam obire licet. Habent autem vacationem militiæ tribuni terrestres, præfecti arcium in finibus regni sitarum, vicarii cæterorum præfectorum jurisdictionem habentium, vicecapitanei & burggravii: & qui reipublicæ causa absunt. Habet item ordo cunctus ecclesiasticus, præter eos sacerdotes, qui bona terrestria hæreditario, seu alio quovis, quam sacerdotiorum jure & nomine obtinent. Evocatur ad bellum nobilitas antiquo more, dimissis quoquoversus per præfecturas literis signo regio consignatis: Quæ deinde in pertica resti alligatæ (unde *restium* nomen acceperunt) à præconibus sive ministerialibus terrestribus ad dignitarios & officiales, sive magistratus, primoresque nobilitatis cujusq; præfecturæ, sublimes & conspicuæ circumferuntur, & in foris urbium & oppidorum alta voce publicantur. Ter autem id fieri oportet, interpolatis quaternis septimanis: Nisi decreto comitiali tempus id accidatur, binæq; restes conjungantur. Post tertias demum restes domo se quisq; movet ad suæ satrapiæ conventum ad certum locum certamque diem indictum. Inde porro auctore ac ductore Palatino cum sui quisque territorii Castellano ad constitutum à Principe prope fines regni locum pacati proficiscuntur. Verum hoc quoque, ut alia nonnulla recte à majoribus instituta, augescente indies equitum licentia, conniventiaque magistratuum, in desuetudinem abiit, magno non modo sacerdotalium, verum etiam regiorum, & ipsius nobilitatis prædiorum, & adscriptitiorum incommodo damnoque. Necesse

ceſſe autem habet Princeps equeſtris ordinis homines ab hoſtibus in bello captos redimere, ac damna amiſſorum equorum, quæ ii extra fines regni acceperint, exolvere. Captum vero hoſtem, nobilem præſertim, is qui cepit, Principi tradere debet, acceptis pro eo duobus florenis. Vſu venit nonnunquam, ut hæ copiæ dividantur à Principe de ſententia ampliſſimi conſilii; ac cæteris quidem adverſus hoſtem proficiſcentibus, unius aut alterius ſatrapię nobilitas, vel plurium, ſi opus ſit, ad præſidium ejus oræ, unde item belli aliqua eſt ſuſpicio, relinquatur. Hæc eſt apud Polonos belli gerendi ratio: Hoc robur militiæ in equitatu ſitum. Hæ ſunt opes & vires gentis: hæ copiæ externis pene incredibiles, & cum quibuſvis maximarum gentium opibus ac diviriis comparandæ: quibus olim Principes Poloni res magnas & præclaras geſſerunt, non domi modo illata bella propulſando, ſed foris etiam hoſtes ulciſcendo, fines imperii longe lateque proferendo, & amicis atque ſociis ſuccurrendo. Sed cum abuterentur ii nonnunquam obſequio nobilitatis, eamque crebrorum ac diuturnorum, minimeque neceſſariorum bellorum incommodis exercerent, lege cautum eſt, intra hos ducentos annos, ut ne liceat Regi bellum facere ſine comitiis & aſſen-

& aſſenſu ampliſſimi conſilii: & ut nobilitas fines quidem regni, quoties, & ubi opus eſt, abſque ullo ſtipendio tueri neceſſe habeat, non ſine Principe tamen, præterquam in interregno: Cæterum extra fines ne ad ullam militiam educi poſſit invita, niſi acceptis à Rege in quemlibet haſtatum equitem quinque marcis, quod perinde eſt hoc tempore, ac quinque coronati Gallici vel Italici. Peditatus nullus eſt fere apud Polonos præter mercenarium, ſi quem princeps conduxerit. Mittunt quidem ei oppidani currus commeatu onuſtos cum peditibus: Verum is peditatus non multus eſt, & ſternendis muniendiſque viis, quam armis tractandis accommodatior. In extrema tamen neceſſitate & graviori bello, evocata ad expeditionem nobilitate, oppidani quoque & agreſtes decimum quenque peditem decreto comitiali armant & expediunt. Cum autem lentior ſit expeditio hæc univerſa, & nonnunquam civibus & amicis magis, quam hoſtibus incommodare ſoleat, excogitata eſt ratio conducendi militis mercenarii pedeſtris & equeſtris, ad ſubitarias Tartarorum & aliorum hoſtium excurſiones reprimendas, expugnandas munitiones, & alios militares labores ſubeundos aptior & promptior. Quę copię pariter cū decanis, centurioni-

bus, turmarum & cohortium ductoribus, tribunisque militaribus, ab alterutro duce exercitus longe laxiori potestate, & severiore disciplina, quam in expeditione publica reguntur. Est autem stipendium trimestre in equitem quidem senum, in peditem vero quaternorum florenorum antiquitus constitutum. Perexiguum id sane est, nisi in magna alioqui rerum omnium ad victum pastumque pertinentium copia & utilitate; longe levius etiam pretium rebus venalibus bellica lex imponeret, & charitas patriæ, studiumque bellicæ virtutis & gloriæ, & spes adipiscendorum publicorum honorum magis, quam ulla merces juventutem multitudine & otio abundantem ad facienda stipendia excitaret. In hoc vero stipendium publice confertur pecunia, tributo, quam exactionem vulgo vocant, agrestibus ac oppidanis, regis juxta ac nobilitati subjectis, imperato. Quo illi non inviti agrorum domorumque suarum vexationem redimunt, si modo redimunt: mercenariorum etiam militum, non contentorum stipendiis suis, licentia & rapacitate indies magis ac magis progrediente, & nec sacerdotum nec nobilitatis, atque adeo neque regis ipsius bonis abstinente. Id autem tributum ex agris quidem in laneum seu mansum, (certus agri modus est:) ex oppidis

pidis vero ostiatim penditur. Quinetiam venalis cujusl.bet potus nomine in oppidis juxta ac in pagis pensitatur. Pendunt & molitores de molettinis quiddam: & sculteti sive advocati de suis agris, itemque equites ii, qui nullos habent adscriptitios, & plebeii, qui neque domos, neque agros habent, & arte aliqua vel opera sua victitant. Doctores, magistri, & scholastici, & qui literarum doctrinæque studiis vacant, immunes sunt. Est & aliud quoddam tributum, in magna necessitate aliquando plebi universæ, exceptis scholasticis, imperatum: Quod quia de singulis capitibus pendebatur, capitale dictum est. Imponit nonnunquam & ipsa sibi nobilitas cum Rege & proceribus tributum de agris vel de censibus suis pensitandum, si usus & necessitas postulet. Non nisi in comitiis autem hæc tributa sciscuntur ac decernuntur, & quidem consentientibus consiliariis pariter & nunciis terrestribus. Cæterum ecclesiasticus ordo una cum bonis & hominibus suis jam inde ab initio susceptæ religionis Christianæ, non modo militiæ perpetuam, sicuti superius attigimus, vacationem, sed tributorum etiam publicorum immunitatem habet in Polonia. Verum ipse superiori tempore oppidanos & agrestes suos tributis, quæ cæteris imperantur, ultro reipublicæ gratia

subjecit. Nunc jam pro lege habetur, ut quoties regiis & equitum subditis tributum imperatur, nec hi exortes sint. Pensitant ipsi etiam nonnunquam sacerdotes cum Episcopis rogati, urgente necessitate, & charitate patriæ suadente, de suis sacerdotiis certam redituum suorum portionem. Quam pensioné contributionem appellant. Ejus vero decernendę jus est penes synodum provincialem. Exigendę vero penes eos, quibus episcopi cum primario suo collegio in sua quisq; diœcesi mandaverit. Superiorum autem illorum tributorum, quæ plebi atque etiam nobilitati imperantur, exactio plerunque regis arbitratu, nonnunquam de senatus atque nunciorum sententia, per satrapias compluribus imponitur: Nec diutius id munus durat, quam ipsum tributum. Dispensatio penes Regem fere & thesaurarium regni manet. Nonnunquam tamen & ipsa aliis comitiorum decreto mandatur. Dum hæc recognoscimus, excogitata est nova ratio comparandæ in defensionem regni militemque mercenarium pecuniæ. Rex enim benignissimus Sigismundus Augustus quartam partem redituum regiorum in eum usum perpetuo reip. concessit. Quæ pacis tempore in fiscum, in arce Ravensi constitutum, deponitur. Atque hæc habuimus in præsens, quæ de ratione

ratione belli, ac de universa republica Polonica in medium afferremus. Si quid præterea requiritur, è recentioribus comitialibus constitutionibus petatur.

Prussiæ Regiæ descriptio.

Prussia Regia nobis reliqua est, quæ quamvis eodem cum Polonis regno contineatur, tamen quia peculiare consilium publicum, peculiares leges, peculiaria judicia & comitia, ærariumque, & belli gerendi rationem à reliqua Polonia diversam habet antiquitus, de his nunc seperatim persequamur. Nec abs re fortasse fuerit si de Ducali quoque obiter attingamus. Igitur ea pars Prussiæ quę nunc Ducalis dicitur, ex eo tempore, ex quo devictis Barbaris populis sub jugum Christi missa est, simul cum episcopis suis Sambiensi & Pomesanensi ad nostra usque tempora Ordini Teutonicorum Crucigerorum, qui se de hospitali S. Mariæ militiæ Hierosolymitanæ dixere, paruit. Cujus Ordinis præses Magister generalis, socii vero administrationis, & præfecti territoriorum, Præceptores & Commendatores appellati sunt. Qui cum pro amicis & sociis, Polonorum hostes facti essent, armis eorum adacti quodam tempore, una cum episcopis in verba Regis Poloni juratunt, & aliquandiu majestatem ejus comitet conservarunt. Sed cum id deinde

aliquoties, & ad extremum nostra memoria Alberto Marchione Brandeburgensi Magistro, viro excelsi animi, & rei militaris perito, auctore detractassent: Sigismundus rex senior, ut se & posteros suos illa perpetua defectionum bellorumque molestia liberaret, & Poloniæ Lituaniæque tranquillitatem majorem præstaret, fractis iis bello, & ad necessitatem deditionis redactis, & partim decedentibus è Prussia, partim habitu & religione abjecta manentibus, illum ipsum Albertum sororis suæ filium singulari clementia pro Magistro ducem in Prussia jussit esse, hæreditariumque Principatum ipsi cum fratribus & posteris eorum maribus attribuit, ea lege, ut ii in verba regis Poloni ritu solenni jurarent: cum centum equitibus hastatis, quoties & ubi usus postularet, ei militarent: & in senatu regni locum haberent itidem ac Magister habuisset. Extant pacta conventa. Ex eo igitur tempore pars illa Prussiæ ampla & copiosa, duarumque episcoparum suppressione auctior, sub duce esse cœpit, summum omnium rerum potestatem Rege tamen Polono obnoxiam habente, & arbitratu suo consiliarios sibi legente, & præfecturas ac magistratus mandante. Vtinã quidem is sacra intacta reliquisset. Nec plura nunc de ducali Prussia. Regia vero, ex quo

quo à Crucigerorum imperio ad Polonum nomen (unde fere detracta erat) ante centum annos sese recepit, recepta ea quidem est à Polonis in societatem juris & reipubl., sed leges tamen suas & instituta à Teuthonibus fere hausta, vel post subactos & ferme extirpatos priscos & barbaros Prussos deductione coloniarum è Germania importata retinuit. Consiliũ quoq; à senatu regni sejunctum obtinuit. Habuit etiam initio suum gubernatorem, à rege datum. Sed postea suppressus est hic magistratus. Vtitur autem omnis ferme Prussia, ducalis juxta ac regia, jure municipali, quod Culmense vocatur. Quod tamen non satis certum in hanc usque diem. Eruitur id quidem è tenebris & colligitur, sed nondum in lucem prodit. Solæ Elbingensis, Brunsbergensis & Fraũburgensis civitates Lubecense amplexæ sunt, vel secum fortassis attulere. Et quoniam utrumque id paucis capitibus continetur, in cæteris recurritur ad Saxonicũ & Magdeburgense: indeque etiam ad Romanum, quibus de rebus, neq; Culmensi aut Lubecensi, neque Magdeburgensi & Saxonico jure, neq; plebisscitis civitatum, aut constitutionibus regiis cautum est. Dedit enim constitutiones & leges quasdam sapientissimus rex Sigismundus senior, partim toti Prussiæ regiæ, partim

Gdanensi civitati peculiariter. Easque auxit optimus ejus filius Sigismundus Augustus, cum in ea urbe esset ante annos duos & viginti. Quibus conscribendis nos adfuimus. Non ita pridem etiam, cum idem Rex comitiali decreto clarissimos & prudentissimos aliquot senatores ad Elbingensem & Gdanensem civitates corrigendorum quorundam erratorum & abusuum causa cum summa potestate delegasset, condiderunt ii leges nonnullas, rebus, locis, atque temporibus accommodatas. Quas nuper is qui fuit Princeps ejus legationis, vir amplissimus, Stanislaus Carncovius Wladislaviensis Episcopus, in lucem edidit. Vectigalia regia non ampla sunt in Prussia: Eaque proveniunt potissimum è civitatum pensionibus, agris & prædiis insulanis, & præfecturis: Quarum tamen pleræque donationibus, venditionibus, & hypothecis in impendia bellorum, superioribus temporibus accisæ, aut prorsus alienatæ sunt. Quod itidem aliis quoque vectigalibus in civitatum jus translatis factum est. Verum ea detrimenta crebris tributis, populariter in gratiam Regis scitis vel decretis, superiori tempore compensabantur. Metallorum ea regio ferax non est: Fruges non maligne profert, & linum, & lupulum: easque merces trans mare mittit. Mittit & materiam

riam fabricandis navibus & vasis, exornandisque domibus aptam, & ceram, & cinerem, & bubula coria, imo & carnes. Sed hæc ei fere suppeditat Russia, Samogitia, & Lituania: Quin & frugum, & aliarum rerum ad victum pertinentium majorem copiam eædem regiones, & Masovia cæteraque Polonia ratibus & navibus fluviatilibus subministrant. Accipit autem ea vicissim transmarinis commerciis vina, oleum, aromata, saccarum, sal, & alia condimenta mensarum: telam etiam & pannos laneos juxta ac ericeos, & quas præterea mittit Lusitania & India dives cupedias. Eaque omnia Polonis & Lituanis Prussia transmittit. Hinc est vulgo simul & nobilitati res lautior, vestitusque & habitatio cultior. In victu quidem frugalitas prisca adhuc fermè retinetur. Vtinam comportationes essent moderatiores. Sed est id commune vitium Septentrionalium populorum. Eæ tamen comportationes Prussis ordeacea cerevisia crassiore ferme peraguntur. Vini non magnus est usus. Distinguuntur Prussi, itidem ac Poloni, sacro & profano ordine: nobilitate ac plebe. Sed paulo meliore est conditione plebs in Prussia, quam in reliqua Polonia. Eodem quidem cum nobilitate jure, & iisdem legibus utitur, prærogativis modo quibusdam inferior: per

quas tamen plebeii neque à bonis terreſtribus, neque ab honoribus & magiſtratibus, neque à ſacerdotiis, neque à conſilio publico arcentur. Nec nobilitas modeſta & frugalis eos dedignatur. Quin decedit ea quoque una cum ſacro ordine nonnihil de immunitate ſua, reipublicæ & concordiæ gratia. Sacerdotibus juſtus honos habetur, à catholicis præſertim. Monachi & monachæ cum noſtra memoria præſultore Luthero domicilia ſua reliquiſſent, manent ea etiam nunc propèmodum vacua & ruinoſa, aliquot exceptis: quæ ſane infrequentia ſunt, & incolentes ea contemptibiles. Regis poteſtas in Pruſſia minus eſt reſtricta, quam alibi. Senatus conſtat duobus Epiſcopis, tribus Palatinis, totidem Caſtellanis, totidem Succameratiis, & tribus primariis civitatibus: quarum non mediocris eſt potentia. Earum vero bini conſules legati ſive nuncii pro ſingulis habentur, & alternis dicunt ſententias. Epiſcopi ſunt, Princeps, ſenatus, & moderator Varmienſis. In qua epiſcopa me Pius ejus nominis quintus pontifex maximus, ultro petente D. Sigiſmundo Auguſto rege, ampliſſimo Cardinali Staniſlao Hoſio, (ipſo libentiſſime aſſentiente) ante ſex annos, coadjutorem, ut vocant, dedit, ſucceſſoremque deſignavit, & collegium ſacrum acceptavit. Sed reverſ-

tevertamur ad inſtitutum. Eſt ergo Princeps ſenatus Pruſſicis Varmienſis Epiſcopus: Huic proximus Culmenſis, qui olim eum anteibat: Quorum hic Theutonum Crucigerorum opera quodam tempore de Gneſnenſi provincia detractus, Rigenſi addictus fuit, vehementer acciſis reditibus & epiſcopa, eccleſiaque in ditionem ordinis ipſius redacta. Ille vero, Varmienſis, inquam, initio quidem Rigenſis Archiepiſcopi metropoliticam auctoritatem agnovit. Nunc vero à permultis annis in nulla provincia cenſetur, & ſoli ſubeſt in rebus eccleſiaſticis Romano Pontifici: Magiſtri & Ordinis dominatum nunquâ agnovit: amicitiam & ſocietatem, cum & ipſi plerunque Germanici eſſet ſanguinis, libenter coluit: nec ſine malo ac detrimento ſuo & eccleſiæ ſuæ. Ad regnum vero Poloniæ ante centum annos certis pactis cum Rege Cazimiro initis ſeſe adjunxit. Wladiſlavienſis Epiſcopus habet non contemnendas poſſeſſiones in Pomerania. Atq; ea tota ferme in diœceſi ipſius eſt, indeque Pomeraniæ quoque Epiſcopi titulum is uſurpat, ſed ad Pruſſicum conſilium non pertinet. Palatini ſunt, Culmenſis, Matiæburgenſis, qui ante hac Elbingenſis dictus fuit, & Pomeranicus: Caſtellani, Culmenſis, Elbingenſis, & Gdanenſis: Succamerarii itidem atque Palatini: Civi-

tates,

tates, Torunenſis, Elbingenſis, & Gdanenſis, in ſingulis ſatrapiis ſive palatinatibus ſingulæ, eundem ordinem ſervantes inter ſe in conſilio, quem ſui Palatini. Hoc eſt conſilium Pruſſicum. Conſiliarios terrarum Pruſſiæ vocant. Quos & ipſos more aliorum juratos eſſe oportet. Varmienſis tamen Epiſcopus diverſam ab aliis jurisjurandi rationem & formulam pacto præſcriptam habet. Nam is, ſi Rex eſt in Pruſſia, ipſo præſente: ſin minus, nonnullis magiſtratibus Pruſſicis ad id delegatis in arce Mariæburgenſi, præeunte verba aliquo Epiſcopo, jurat. Civitatum delegati injurati ad conſilium admittuntur, aliquone privilegio, an per abuſum, neſcio. Habent autem conſiliarii Pruſſici ſua loca, & jus dicendæ ſententiæ in ampliſſimo totius regni Polonici conſilio. Verum ea loca ante aliquot annos poſt auctum Lituanorum acceſſione ſenatum aliqua ex parte variata ſunt, ita tamen, ut nihilominus Epiſcopi inter Epiſcopos, Palatini inter Palatinos, Caſtellani inter Caſtellanos conſideant. Ad calcem operis hujus ea ſingula ſecundum novam conſtitutionem Comitialem inter alios notata ſunt. Palatinorum juriſdictio & auctoritas in Pruſſia major eſt, quam in cætera Polonia. Penes eos ſunt multæ & ſupplicia delinquentium, rerumque judicatarum

catarum executio. Tranquillitatem quoque publicam in agris & extra urbes ii præſtant. Caſtellani & Succamerarii eodem ſunt jure, quo in Polonia. De Epiſcopis paulo poſt dicemus. Præter hos autem magiſtratus, habent Pruſſi theſaurarium. præfectos arcium, ſive capitaneos, gladiferos, judices, & ſcabinos: verum ii non pertinent ad conſilium. Theſaurarius eſt, qui pecuniam omnem & rationes à præfectis & adminiſtris regiorum bonorum & proventuum, atque etiam tributorum publicorum exigit, & vel ipſe adminiſtrat vel theſaurario regni tradit. Olim is œconomus fuit ſeu procurator Mariæburgenſis. Gladiferos ſingulos habent Culmenſis & Pomeranicæ ſatrapiæ. Iudices novem ſunt. In Culmenſi quidem & Mariæburgenſi ſatrapiis ſinguli: in Pomeranica vero ſeptem, nempe totidem, quot territoria. Sunt autem ea, Slochovienſe, Tucholienſe, Suecenſe, Derſavienſe, Zucovienſe, Puſcenſe & Mirachovienſe: habentque ſinguli judices in conſilio ſcabinos juratos aliquot. Præfecti, arcium & redituum regiorum in ſua quiſque præfectura curam & adminiſtrationem habent: Iuriſdictionem nullam ferme habent, præſertim in nobilitatem: neque in oppidanos amplam; In agreſtes ampliorē. Solus Mariæburgenſis neque redituum

regio-

regiorum curam gerit, neque in agreſtes juriſdictionem habet: arci modo præeſt, ejuſque præſidio: quod perpetuum eſt. Cæterum conſtitutione quadam amplioribus is cæteris præfectis & magiſtratibus prærogativas habet, velut generalis locum-tenens Regis in Pruſſia. Redituum vero & ſubditorum regiorum, & ſartorum tectorum ejus ipſius arcis curationem habet theſaurarius. Igitur primaria totius Pruſſiæ præfectura Marieburgenſis eſt: Cui Polonus antiquitus præficitur. Nunc primus de Pruſſis, è Polonia tamen oriundus, ei præeſt, vir vigilantiſſimus, & omni genere virtutum ornatiſſimus, mihique amiciſſimus, Ioannes Coſtka, nuper, dum hæc nos recognoſcimus, Palatinus Sendomirienſis à novo rege Henrico creatus. Secundum hanc in eadem ſatrapia ſunt hæ præfecturæ, Stumenſis, Gnevenſis, Novenſis & Stargardenſis ſive Starigrodenſis. In Culmenſi, Brodnicienſis, Grudentina, Radinenſis, Golubenſis, Rogoznenſis, Bratheinenſis, Covalienſis, Coptivvnenſis: In Pomeranica, Slochovienſis, Suecenſis, Tucholienſis, Derſavienſis, & Puſhenſis. Torunenſem vero, Elbingenſem, & Gdanenſem præfecturas, civitates ipſæ ſibi regia indulgentia & ex pacto vendicarunt, & per magiſtratus urbanos adminiſtrant. Epiſcopi cum collegiis

giis ſuis ſuos & ipſi habent arcium atque territoriorum præfectos, quos fere Burggravios vocant, ſuoſque judices & advocatos, & oppidanos magiſtratus. Habent & Cancellarios & officiales ſuos in cauſis eccleſiaſticis uterque Epiſcopus. Habent enim utramque juriſdictionem & ampliſſimam poteſtatem in ſuos. Varmienſis quidem epiſcopa in nulla cenſetur ſatrapia: Vno autem & non interpolato ambitu, in modum principatus, bona certis finibus peculiariter circumſcripta & arcibus atque oppidis exculta habet. Eaque ſic diviſa, ut duas partes Epiſcopus, tertiam collegium ſive capitulum obtineat. In his utriq; ſubjectam nobilitatem habent, & liberam juriſdictionem, ab omni Regiorum magiſtratuum juriſdictione exemptam. Præterea pertinet etiam Elbingenſis civitas cum ſuo territorio ad Varmienſem diœceſim: Quamvis jam aliquandiu hæretica labe infecta conniventibus regibus ab eccleſiaſtica epiſcopi juriſdictione ſeſe ſubtrahere nitatur. Bartena quoque terra & Natangia ante CC annos ejuſdem epiſcopi juriſdictioni ſubjectæ fuiſſe, & ſupra ſex millia manſorum tunc Epiſcopo Varmienſi per fraudem & injuriam Cruciferorum detracta eſſe memorantur. Subditi epiſcopi & collegii Varmienſis eodem, quo cæteri Pruſſi, jure

municipali utuntur. Sed habent etiam peculiaria, inter se autem communia instituta: quæ *Landtz-ordnung*, hoc est, terræ constitutiones, vocant. Conventus etiam communes habẽt. Ad eos autem nobilitas, civitates, & scultetι cum liberis (de quibus postea dicemus) evocati, pro se quisque binos vel plures etiam è singulis territoriis procuratores sive legatos mittunt, iis de rebus, quæ in consultationem veniunt, cum episcopo & legatis collegii constituturos. Cæterum ea nobilitas omnis, & advocatus, & civitates, præter jusjurandum, quo partim in episcopi, partim in sacri collegii verba jurant, novo quoqi Regi, ac deinde x quoque anno ei ipsi ex pacto fidem suam obstringunt. Tametsi de decimo anno in desuetudinem abiit, sublata causa, hoc est, pacatis prorsus rebus Prussicis, & extirpato ordine Teutonicæ militiæ. Iurant etiam sacerdotes, quando certum aliquod sacerdotium adipiscuntur: Primatii tamen, qui Prælati & Canonici cathedrales appellantur, intra mensem, posteaquam in id collegium cooptati sunt. Sed hæc Regum fortassis indulgentia pacatis prorsus rebus Prussicis in desuetudinem abiere. Eos autem Pontifex quidem max. creat, collegium vero una cum Episcopo eligit alternis mensibus: Excepto præposito, qui à Rege editur, sive

sive præsentatur, ab episcopo præficitur. Sed neque is, neque cæteri tres prælati locum & suffragium habent in collegio, sive capitulo, nisi sint etiam canonici. Culmensis ecclesiæ collegium ad quatuor canonicos redactum est. Qui singuli à cæteris una cum episcopo cooptantur. Ipse autem episcopus à solo rege designatur, à pontifice maximo creatur. Cæterum Varmiensis ex pacto recentiori è quatuor canonicis indigenis à rege propositis, unus ab ejus ipsius ecclesiæ collegio deligitur: deinde hic quoque à pontifice renunciatur, & confirmatur. Actum demum sactis pontificialibus ad præscriptum ecclesiasticorum canonum initiatur. Magistratus terrestres in Prussia quoque itidem, ac in Polonia, à Rege creantur: Iudex tamen ex aliquot, à Palatino cum dignitariis & cætera nobilitate de consessu scabinorum delectis, ab eo editur: Scabini soli à Palatino cũ cæteris dignitariis illius loci creantur. Sunt autem & Prussici magistratus omnes perpetui, præter præfectos: qui regis arbitratu mutari possunt, nisi beneficio ac diplomate regio sibi prospexerint. Civitates à decurionibus, seu consulibus, & quidem Germanicæ linguæ & sanguinis (Polonos enim pro externis habent, & neque ad artes mechanicas perdiscendas admittunt).

reguntur: Quorum non idem ubiq; certus tamen est numerus. Et ipsi jus habent cooptandi, quos volunt, in sua collegia, quoties vacat locus: eoque majore sunt dignatione & auctoritate, quando volunt, & obsequentiorem habent plebem. His præsident magistri civium, à decurionibus ac de numero ipsorum delecti, & ipsi, itidem atque decuriones, perpetui, in primariis quidem urbibus quaterni, in cæteris vero oppidis bini, per vices annuum gerentes magistratum. Habent item singulæ civitates juratos judices, sive scabinos, qui à decurionibus sive consulibus leguntur. Et ipsi autem perpetui sunt, nisi forte in numerum consulum cooptentur. Neque enim eundem consulem & scabinum esse licet, præter Elbingam & Brunsbergam: ubi pars consulum loco scabinorum judicia exercet. Cæterum unus è consulibus eis præficitur, quem scultetum vel judicem vocant. Primatiæ tres civitates etiam præfectos habent singulos, ut dudum memoravimus, quos vocant burggravios, & eos quidem annuos fere: Qui tranquillitatis urbanæ, ac totius territorii curam gerunt, causasque privatarum injuriarum & sanguinarias judicant, & pro iis multas irrogant. Hunc solum magistratum Rex in civitatibus creat, sed non nisi unum è sex vel octo è numero consu-

consulum ejusdem civitatis ab ipso collegio delectis. Iidem autem consules ex omni civium numero, Gdani quidem centum viros, alibi vero pauciores deligunt, qui sint capita multitudinis & quasi tribuni plebis: cum quibus communicant nonnunquam consilia de republica, & ex iis cognoscunt postulata plebis. Vitantur enim coitiones multitudinis propter externorum omnis generis hominum frequentiam, nequando in seditionem erumpant, ut nonnunquam factum est. Iudicia nobilitatis judices terrestres cum suis scabinis, præsidente Palatino, bis quotannis exercent in certis oppidis. Infamiæ tamen causa, & status controversia, itidem ac in Polonia, ad Regis judicium pertinet. A terrestribus judiciis provocatio est ad consiliarios Prussiæ: inde vero ad Regem. In oppidis vero judiciaria potestas fere omnis est penes consules, exceptis paucis causis quatũ mentionem dudum fecimus & si quæ sunt aliæ ad burggravios vel palatinos pertinentes: Sed eam ipsi consules, quod ad privatorum hominum inter ipsos controversias attinet, cum jurato judicio, cujus mentionem dudum fecimus, communicarunt. Ab eo vero judicio in primariis quidem civitatibus ad consules civitatis cujusque, in cæteris autem oppidis ad consilium totius Prussiæ: inde por-

ro utrimque ad regem provocatur. Rex vero de quibuſvis provocationibus ubilibet, & cum quibus vult, cognoſcit. Plerumque etiam cognitionem delegat Cancellariis & Iureconſultis. Alioqui privatum neminem è Pruſſia Regi evocare licet, exceptis iis cauſis, quæ ſunt fiſci & judicii regii propriæ. Magiſtratus terreſtres juxta ac urbanos evocat de iis duntaxat, quæ in magiſtratu perperam & præter officium egerint: vel, ſi mavult, conſiliariis Pruſſicis eas delegat, in comitiis cognoſcendas. Delegat etiam vel iiſdem, vel quibus vult, cauſas fiſci ſui, finium regendorum cum ſuis bonis, ac dividundæ inter fratres & cognatos hæreditatis: quaſvis item alias ab aliis ordinariis judicibus per provocationem ad ſe devolutas. Comitia bis quotannis habentur in Pruſſia ſtatis temporibus: Majo quidem menſe Mariæburgi, Septembri autem extremo Grudenti. Sed Grudentina jam Toruniã, propter majorem commoditatem urbis, tranſlata ſunt. Ex juſtis tamen cauſis ea quoque loca mutari poſſunt. In iis comitiis à conſiliariis de republica in commune conſultatur, ſive ultro, ſive ex præſcripto regio: de provocationibus terreſtrium & oppidanorum judiciorum cognoſcitur: & omnino judicia vel à rege de legata, vel ſi qua ſunt alia, exercentur.

Cum

Cum ducalibus quoque Pruſſis, ſeu ducis ipſius legatis, nonnunquam Elbingæ ex fœdere, vel Mariæburgi, conſtituta certa die conventus habentur, & conſultationes de legibus, & aliis rebus communibus, & controverſiis. Non ita pridem in Pruſſia quoque nuncii nobilitatis & minorum ciuitatum in comitiis adhiberi cœperunt, tributi ſciſcendi cauſa: cujus decernendi poteſtatem neque rex neque conſiliarii ſoli uſurpant. Ad regni quoque comitia nuncii nuper adeo mitti cœperunt. Sciſcitur autem cereviſiarum tributum plerumque in uſus publicos, vel in gratiam regis: & non modo à cauponibus, verumetiam ab iis, qui eam in ſuos familiæque ſuæ privatos uſus coquunt, penditur: vocaturque id vulgo ciſa vel acciſa. Nonnunquam etiam de cenſibus, agris, domibus, bonis & facultatibus, æſtimatione facta, certa portio penſitanda decernitur. Varmienſis epiſcopæ ſubditi nihil habent negotii cum comitiis. Solus iis intereſt & præeſt epiſcopus, ac deinde iis, quæ ibi conſtituta ſunt, ad peculiarem conventum ſuorum refert, de tributo præſertim. Nec temere ii diſſentire ſolent ab epiſcopi ſui & conventus Pruſſici ſententia. Nihil tamen vetat, ipſos arbitratu ſuo, auctoritate epiſcopi & capituli præeunte, peculiares

culiares leges, &, ut vocant, ordinationes sibi condere, tributumque scisscere. Quinetiam magistratus primariarum civitatum non raro imperant civibus suis tributum peculiare, & operas, aliaque onera in usus publicos urbium suarum, adhibitis capitibus plebis. Portus maris tres habet Prussia. Regia quidem Gdanensem & Elbingensem. Quorum hic in Habum lacum, ille recta in mare procurrit. Ducalis vero Regiomontanum sive Kœnigsbergensem, qua Prægola fluvius in Habum influit. Atque hic quidem cum portoriis & omni jurisdictione & impendiis in ducis; duo vero reliqui in ipsarum civitatum, quibus adjacent, & magistratus potestate sunt. Verum is tamen, magistratus, inquam, sine permissu vel mandato regio claudendi & aperiendi portus potestatem non habet. Quod de tributo quoque decernendo itidem nuper constitutum est. Quod ad bellum attinet, si qua vis hostilis ingruat Prussiæ, domesticis communibusque plebi cum nobilitate viribus depellitur. Ac nobilitas quidem cum proceribus equestris militat; sculteti item & liberi: (quos ita vocant, proprerea quod & ipsi ab operis & laboribus, quos rusticani dominis suis præstant, gratuitam immunitatem habent, medii quodam modo inter nobiles & rusticanos agricolas: Ferunt tamen nonnulla onera extra ordinem.) Civitates equitatum atque peditatum suppeditant: Rusticani peditatum tantum. Hæc ante institutam coadunationem (quæ necdum maturuisse videtur) de Prussia & in universum de Polonia nobis σαφέστερον, quod ajunt, ἡμὶ ἀμαυρότερον sunt exposita. Quæ cum civibus nostris, tum externis, non ingrata fore speramus. Sic enim fiet, ut minus peregrinentur in historia nostra.

III.

POLONIÆ REGNI DESCRIPTIO

Ex Thuani Historiarum lib. LVI.

ULtra Vistulam, qui limes est Germaniæ orientem versus, late jacent Sarmatiæ, Europæa prima, deinde Asiatica, ad Septentrionem porrectæ, quæ Tanai fluvio, & Mæotide palude discriminantur. In Europæa Poloniæ regnum situm est, quod etiam citra Vistulam versus occasum ad Oderam seu Viadrum usque protenditur, & Pomeraniam ac Prussiam amplissimas Polonicæ ditionis beneficiarias provincias, quanquam & easdem Imperium

Germanicum ſibi vindicat, Poloniam denique proprie dictam, à qua toti regno nomen, inter Viſtulam & Oderam amplectitur. Totum igitur regnum ab Odera ad Viſtulam & à Viſtula ad Boryſthenem hodie Nieperum dictum, à Ponto Euxino ad mare Balticum, ab extremis Lithuanorum finibus ad Moſcorum & Suecorum uſque limites extenditur. In Europææ Sarmatiæ ſpatio maximæ ac frequentiſſimæ regiones moribus ac lingua differentes. Polonia, Pruſſia, Maſſovia, Samogitia, Livonia, Lithuania, Volhinia, Podolia, in unum fortiſſimum regni corpus coaluerunt. Polonia, cui à *Pole* nomen, quod vocabulum planiciem & venationem ſonat, eo quod plana majori ex parte provincia & venationibus exercendis opportuna ſit, in majorem & minorem dividitur, & ab occaſu Oderam habet, & trans Oderam Germaniam omnium Europæ provinciarum maximam, à meridie Pannonias, ab ortu Lithuaniam reſpicit. regio ferax, oppidis ac vicis & caſtellis frequens, fluviis crebris irrigua, & adhæc generoſa nobilitate abundans, quæ armorum curam fere cum literis conjungit. itaque & regionum viſendarum gratia nobiles ac primores adoleſcentes crebro lares paternos deſerunt, & magnam ſecum doctrinæ copiam & optimarum rerum

rerum uſum non mediocrem, quod illis inclementis cœli rigore denegatur, ex peregrinationibus collectum domum referunt. Slavica lingua utuntur, ut & in Germania Boëmi, Sileſii & Moravi, à Slavis è Roxolania populis profecta, qui circa Attilæ Hunnorum Regis tempora vacuas Vandalorum ſedeis occupaſſe, & in interiorem Germaniam victricia arma intuliſſe memorantur. ab iis, ut genus, ſic lingua propagata hodie quam latiſſime per ſeptentrionem & orientem patet; eaque fere præter eos, quos dixi, Vindæ, Baltico mari vicinæ gentes, Pomerani, Luſatii, Roxolani, Moſci, quorum non ſolum in Europa, ſed etiam in Aſia latiſſimum eſt imperium, Circaſſii etiam Quinquemontani ad Pontum habitantes, Raſciani, Mœſii, Serviani, Bulgari, Boſnenſes in Illyrico, Dalmatæ, Iſtri, Carniolani, ac denique Carinthii utuntur. Poloni Mieciſlao duce circa annum Chriſti IↃCCCCLXV ſacra Chriſtiana ſuſcepere, Ioanne XIII Romæ ſedente. Antiquiſſima apud eos urbium Gneſna, à Lecho primo gentis duce, uti fertur, condita; & à *Gniaſdo*, quod nidum patria lingua ſignificat, appellata, quod in eo loco aquilarum nidum reperiſſet Lechus; unde Principibus Polonis alba aquila expanſis alis inſigne etiam hodie manet. urbs

archiepiscopali sede decorata est. archiepiscopus legatus R. S. natus & totius regni primas habetur; & subtracto è vivis Rege, etiam munere apud Polonos fungitur regio; mittendarumque ad exteros legationum, custodiendorum finium & promulgandorum comitiorum jus habet: Regem electum pronunciat, sacro oleo inungit, regiumque diadema imponit. in supremæ dignitatis signum sublatus præfertur ei baculus, & cibum sumpturo tympana militaria pulsantur, qui honos soli Regi in Polonia habetur. aula nulla post Regiam præterquam archiepiscopalis censetur; & aulici familiares ejus, non famuli, ut cæterorum episcoporum, vocantur. postea Cracus, qui circa annum Christi 1000 regnasse scribitur, Cracoviam ad Vistulæ ripam ædificavit, in eaque Regiam sedem fixit. postea Popielius senior, regionis montanæ pertæsus, in qua sita est Cracovia, regium tribunal Gnesnam retulit. & rursus Vladislaus Regiam circa annum CIↃ CCC XX Cracoviam transtulit; quæ & episcopali sede, & arce à Sigismundo I in colle Vouelo constructa maxime insignis est, & tribus oppidis contiguis, Casimiria, Cleparia, & Stradomio frequentissima efficitur. Casimiria Stradomio & interlabente Vistula, qui receptis amplius XIII magnis

fluminibus apud Gedanum urbem Borealis oræ nobilissimam & emporium illis locis celebertimum in mare exoneratur, à Cracovia separatur; amplissimo ponte interjecto, facultatem ultro citroq; commeandi præstante. Casimiriæ conjunctus est Hebræorum vicus, quem illi olim promiscue cum Christianis habitabant, postea separatim, ut se à plebis injuriis asserarent, locum hunc multis magnis & elegantibus ædificiis exstructis occuparunt. præterea Cracoviæ gymnasium est & schola ab Vladislao I. Iagellone instituta, in qua mathematicarum artium, philosophiæ, theologiq, ac juris studia florent ac docentur. Altera Poloniæ urbs est Posnania, quam Varta celebris fluvius alluit, post Cracoviam & superbarū ædium splendore ac magnificentia mercatorum atq; opificum omnis generis numero, & omnium rerum, non solum ad usum, sed etiam ad luxum necessariarum copia ceteras antecellens, episcopali & ipsa dignitate insignis. Secundum has duas primarias Vladislavia sive Cujavia numeratur, quanquam nec ædificiis, neque opibus cum utraque comparanda, cujus episcopo amplissima diœcesis subest, nempe tota Pomerania & Gedanum ipsum, de quo modo diximus. Sunt in ea provincia præter ea aliæ urbes & oppida, quibus & ab

illis

illis cognominatis regionibus Palatini, quos lingua patria Vaivodas appellant, quasi militiæ duces dixeris, præficiuntur, iique sunt, qui amplioribus provinciis præsunt. nam Castellani angustiorum regionum sunt præfecti. Lithuania post Poloniam sequitur, amplissima sed vasta provincia. campestris pabuli ferax, nemorosa, & pluribus æstate locis, postquam nives colliquatæ sunt, paluſtris. fluvios nobiliores habet Narvam, Chrononem & Beresinam, copia piscium maxime abundanteis; præterea Vilnam & Veliam, qui ad Vilnam de alterius nomine dictam urbem totius provinciæ metropolim confluunt. vitibus regio propter cœli rigorem, ut & Polonia, caret, sed populares birra atque cerevisia ex aqua, tritico, vel hordeo & lupulo cocta, item medone ex aqua, melle, lupuloque confecto utuntur. mattarum, castorum, harmelinorum, aspreolorum, nigrarum & albarum vulpium, luporum, pantherarum, ursorum pelles Lithuani in omnem Europam transmittunt; Hercinia silva bonam provinciæ partem occupante. in qua præter alia animalia visuntur & jubati bisontes taurorum specie cornibus quandoque sic deductis, ut treis proceræ staturæ viros eorum intervallum capiat. alces item cervina effigie, colore tamen ad albedinem inclinan-

clinante, cornibus nonnihil differentibus producit, quæ velocissime currunt, sed instar equi gradarii. pellibus bisontis & aliis præparatis in bello utuntur milites. carnes etiam inter delicata obsonia numerant, & alcinæ quidem ungulæ, si statis temporibus abscindantur, præsentissimum adversus comitialem morbum remedium credunt. A Libone quodam Roma exule fabulantur nomen provinciæ inditum, quasi Liboniam dicas, quæ postea primis mutatis literis Lithuania appellata sit. & argumento eam fabulam firmant, quod multas Latinas voces eorum lingua admistas habeat. Nobilitas in ea magna, & primariæ dignitatis viri: in quibus dux Slucensis, qui incredibili privatarum opum apparatu vel aliquibus Germaniæ & Italiæ Principibus exæquari potest: item Olicæ duces ex illustrissima Radevilliorum familia, ex qua Sigismundus Augustus Barbaram lectissimam in uxorem duxit Nicolai sororem, cujus industria & virtute juris Polonici Livonia facta est, sicuti suo loco diximus, magna & clarissimæ Chodkieviciorum comitum gentis inter Lithuanos & aliorum dignitas est. Ultimi septentrionalium ad illas partes Christianis sacris initati sunt circa annum CIↃCCCXXCVII, episcopo Vilnæ ab Vladislao Iagellone tunc insti-

instituto, cujus successores Græcorum ritibus addicti diu Patriarcham Constantinopolitanum, ut & Roxolani, solum agnoscentes, Romano Pontifici obtemperare noluerunt. Prope Vilnam Tatari gens Scythica supra Vacam amnem agros colunt, Mahumetanæ superstitioni addicti, quos Vitoldus anno S. CIↃ CCCXCVI ex media Scythia abductos cum uxoribus & liberis in media Lithuania collocavit. ii suis legibus vivunt, & ex æquo cum Lithuanis magni Principis imperium agnoscunt, eorumque opera Rex in bello uti consuevit. cum cæteris Tataris continuum magis quam infestum bellum gerunt Poloni, quippe in Podoliam & Russiam usque fere excurrentibus. & hoc quidem anno in feriis Paschalibus CIↃ IↃ CCC ex iis, Baca & Sicoza ducibus, ad Baram usque arcem progressi sunt, vicisq; aliquot & prædiis circumjacentibus succensis, dum onusti præda revertuntur, à familia Buczacii præfecti Camienecensis inopinata eruptione circumventi sunt ac trucidati, spoliis receptis, Lithuaniæ Principes magni Ducis titulum usurpabant, non ab imperatoribus concessum, sed ut Moscorum Principes plurium Ducum ditionibus in unum coalescentibus hanc prærogativam sibi privata auctoritate sumpserunt, ita & Lithuanos duces seciſſe vero

vero simile sit. Cæterum inter magnos Lithuaniæ duces præstantissimus fuit Iagello à Gedimino genus trahens, Olgirdi F., qui abrogatis gentilium superstitionibus primus Christianorum sacris initiatus est, Vladislai nomine accepto, & Reginam Heduvigen Ludovici Hungariæ & Poloniæ Regis filiam, quam Poloni regio diademate ornaverunt, uxorem duxit, & dotale regnum cum uxore accepit anno S. CIↃ CCCXXCVI. atque ut parem Polonis omnibus tam præclari beneficii referret gratiam, post consummatum cum Regina conjugium, Lithuaniam omnem cum Samogitia, & ea Roxolaniæ parte, quæ in ditione ejus erat, Poloniæ regno jure sempiterno adjunxit, & regibus Polonis obnoxiam fecit. ab eo stirps regum Poloniæ propagata est, quæ in Sigismundum Augustum anno superiore defunctum desiit. Lithuaniæ Roxolania regio subest. quod nomen tamen latius patet, & ut nomen ipsum præfert, disseminatam gentem significans, quicquid terrarum est inter mare Balthicum & Livoniam, Sueciam, Oceanum glacialem, Volgam, qui Rha hodie appellatur, Mæotim paludem, Pontum Euxinum, montes Sarmaticos, Poloniam, Lithuaniam, & Samogitiam, complectitur, in duasque regiones dividitur. quarum altera Carpathios montes

non

non longe à Cracovia attingit, & secundum Tyram ad Valachorum fineis, atque ex altera parte Borysthenem & pontum Euxinum porrigitur: tum ad utrumque Axiaci fluminis ripam vergit, & à Tanai Europæ & Asiæ limite ad Astracanum nobile emporium in citeriore Volgæ ripa ad ejus fere ostia, ubi à Medis, Persis, Armeniis, Scythis, & Moscis nundinæ celebrantur, per vasta terrarum spatia extenditur: inde Volga non magno interjecto spatio in LXX ramos scinditur, plurimis insulis factis; totidemque per ostia navigabilia in mare Hyrcanum sive Caspium evolvitur. & hæc quidem Roxolania, quæ ultra Borysthenem ad Persarum usque fineis extenditur, magno Moscoviæ duci paret: hæc, quam Regiam vocamus, Leopolienſi, Lublinenſi, Belsenſi, nec non Podoliæ, Voliniæ, Kioviæ, Circassiæ & Podlachiæ regionibus comprehenditur. eodem jure, quo Lithuania, atque adeo cum Lithuania in regni Polonici ditionem concessit, sicuti & Samogitia, quæ Prutenis & Livonis intermedia cum Lithuania contigua est, ferax frumenti & leguminum, silvis & nemoribus amœnissimis exornata, sed nulla celebri urbe aut illustri oppido insignis. Masovia autem doctissimorum & fortissimorum virorum fecundissima, eum antea

antea communi totius Poloniæ nomine censeretur, tunc primum peculiarem adepta est appellationem, cum Masslaus sive Masos Mieciſlai Polonorum Regis pocillator, circa annum Christi CIↃXXXIV, ardente bellis civilibus regno, mortuo Rege, provinciæ dominationem invasit, eamque de suo nomine Masoviam vocavit. verum à Casimiro I deinceps una cum Prutenicis auxiliaribus victus, & tandem supplicio affectus, vitam cum Principatu amisit. nomen tamen semel regioni inditum ab eo tempore mansit, quamvis provincia ad ampliſſimi regni corpus reversa. Vistula, Narva, & Bugo irrigatur, & uros, quos & turos patria lingua vocant, boum silvestrium genus nigrum, sola producit. Metropolis ejus est Varsavia ad Vistulam, cui ligneo ingenti ponte conjungitur, ubi ob loci opportunitatem comitia regni celebrantur. secundum eam Ploscovia dignitate præcipua est. utraque episcopalis civitas. Prussia sive Borussia, & Livonia supersunt ampliſſimæ provinciæ regni Polonici beneficiariæ, de quibus cum superioribus libris, qua ratione in ditionem Polonicam concesserunt, abunde dixerimus, non est quod earundem rerum repetitione lectori molesti simus. Initio apud Polonos summa

potestas penes unum fuit, isque Lechus memoratur, de quo diximus. quo sublato Principis unius imperium pertæsa gens, XII ex omni procerum numero sibi Duces seu Palatinos creavit, quibus & summam universæ reipubl. commisit administrationem. sed rursus ad unum delata potestas est, qui Cracus fuit, Cracoviæ conditor, circa annum Christi IↃCC. cujus stirpe extincta Palatini rursus rempgesserunt, donec Primislaus, homo plebejus, sed astuto ingenio & virtute supra nataleis, cum feliciter rem adversus Hungaros gessisset, anno XX seculi insequentis omnium suffragiis Princeps creatus est. quem alii atque alii longa temporum serie Principes secuti sunt usque ad Boleslaum I, qui ab Otthone III Cæsare, repudiato Ducis nomine, quo majores sui contenti vixerant, in civitate Gnesnensi Rex, socius & amicus Romani imperii appellatus est, anno Christi CIↃ I. quod cum successores diu servassent, eo tandem Boleslaus II post patratam Stanislai episcopi necem privatus est, quod tamen seculis aliquot deinceps Primislaus resumpsit, ex nobilitatis consilio à Iacobo archiepiscopo Gnesnensi Regio diademate insignitus, anno CIↃCCCXCV. Ab eo regium nomen mansit & dignitas regia, sed cum moderato potentiæ temperamento.

nam

nam quamvis Princeps supremam potestatem habeat, maxima tamen auctoritas remanet penes regni Senatum, qui ex nobilitate constat, plebe ab universa reipubl. procuratione omnino summota. ita ut optimatum veluti auctoritas regio imperio, regia vicissim potestas senatus & equestrium virorum libertate temperetur: sic fere ut amplissimum illud imperium regio splendore refulgeat, & regia in eo potestas, quæ plerunq; ad libidinem & insaniam vergens, cum cuncta liceat, omnium scelerum & injustitiæ seminarium est, sapientissimis senatorum & nobilitatis animadversionibus intra æquitatis terminos contineatur. itaq; cum apud alios quicquid Regibus placuit legis habeat vigorem, heic non modo nullam sine Senatus consilio & nobilitatis assensu fert legem, sed & legibus regni ipse obtemperare jubetur. incredibilis tamen est Regum in Polonia majestas, ac subditorum erga eum cultus, cum ex præscripto Legum regnare judicatur. quod enim præcipuum est, summa est juris dicendi penes eos potestas: & quanquam nihil in quemvis sine publici judicii auctoritate statuant acerbius, condonandi tamen multas, & ab legibus patrata nece gratiam faciendi jus habent. possunt & ad repentinos reip. motus urgente periculo universam nobi-

litatem signo dato ad arma vocare, & irruentibus hostibus sub vexillis opponere, mercenarium militem conscribere, creare militiæ magistros, exercitum exauctorare, & in militarium sanctionum violatores animadvertere. sed potissima eorum in creandis magistratibus & honoribus ac dignitatibus in eos, quos dignos censuerint, conferendis facultas spectatur. nam archiepiscopos, episcopos, cœnobiarchas, ecclesiarum primicerios dicunt: Palatinos, Castellanos, Marescalcos, Cancellarios, Thesaurarios, qui sunt regni senatores, ex arbitrio suo faciunt. gubernatores, & quos capitaneos vocant, cæterosque regionum judices ac magistratus in singulis præficiunt provinciis. secretarios, supplicum libellorum magistros, ac reliquam curialium ministrorum turbam creant. plebeios homines propter egregia bello & pace erga remp. merita jure nobilitatis ornant. castella, pagos, vicosq; regaleis viris de se ac regno bene meritis utendos concedunt. proscriptorum & sine legitimis hæredibus decedentium agros nobilibus vitis in perpetuum donant. Omnes demum legationes, leges, literæ, diplomata, privilegia, & universa fœderum, inductarum & bellorum negotia regio nomine conficiuntur, ac regiis sigillis firmantur, ita tamen ut in iis maxi-

maximam auctoritatem tota regni universitas habeat. Ad hæc accedunt opes non mediocres. nam ampliſſimum regum est toto regno patrimonium, portoria ex mercatura complura. magna quoque pecuniæ vis ex fodinis salis è profundissimis terræ venis raro naturæ beneficio tanquam è saxo eruti quotannis in ærarium infertur. quales sunt apud Bochnam, & Velisçam in Satrapia Cracovienſi, apud Haliciam, Colomeiam, Salum, & aliis pluribus Roxolaniæ locis. præterea in desertis Podoliæ ad Borysthenem locis lacus est, cujus aqua sereno & ardente sole in solidum salem concrescit, ita ut homines cum jumentis & curribus in eo tanquam in glacie versentur, sectumq; in frusta arbitratu suo avehant. sed vilitas annonæ, & nobilitatis immunitates, ac sacri ordinis inprimis, in caussa sunt, ut ampliſſimi regni, quam vicinorum, census sit tenuior. nam nobilitas universa omnibus soluta vectigalibus, bellica tantummodo munera privatis obire stipendiis tenetur, idque non nisi ad propulsandam hostium vim intra Sarmatici regni fineis. nam si ad inferendum exteris gentibus bellum extra Poloniam proficisci jubeantur, singulis ternis mensibus quinos aureos numos stipendium in hastam accipiunt. ita sacro ordine & nobilitate

ab omni onere immuni, coloni equestrium hominum senos in singula jugera circiter solidos agnoscendæ regiæ potestati pendunt. regia item plebs moderatum vectigal exsolvit. interdum regibus ex amplissimi ordinis sententia licet universis regni ordinibus tributum imperare in communeis & publicos regni usus. Tam exiguo ærario innumerabilis, & qui cæterorum Christiani orbis Principum opes superat, equitatus ex milite voluntario apud eos conficitur. nam Rex ex solis nobilibus, qui privatis sumtibus regno militare astricti sunt, centum quinquaginta millia gravioris & levioris armaturæ militum cogere, & in aciem, si necessitas ferat, educere potest. Secundum Regem maxima est & augustissima Senatus auctoritas, ad quem admittuntur Gnesnensis & Leopoliensis archiepiscopi, & VII episcopi, quo in numero Borussiæ episcopi non censentur. Post eos ordine veniunt Palatini numero XV, ut penes quos olim sublatis regibus summa reip. administratio bis fuerit. Et ultimi Castellani XXV, inter quos Cracoviensis Palatinus veteri prærogativa Palatinos omneis & dignitate & in dicenda sententia anteit. Sunt & alii, quos regni officialeis vocant, puta Mareschalli II Poloniæ & Lithuaniæ, cancellarii item II & totidem procancellarii, quo-

quorũ illi ambarum nationum sigilla majora, hi minora servant: summus secretarius, & II libellorum supplicum magistri, qui subditorum querelas ad Regem deferunt. Ita numerus omnium X CVIII conficit, quorum alii majores, alii minores consiliarii appellantur, quibus & Sigismundus Augustus alios recenter adjecit. Senatores à Rege in consilium vocantur, præsentes quidem quoties opus est, absentes non nisi justas ob caussas, ut si comitiorum tempus incidit, aut nuptiarum Principis aut liberorum ejus celebrandarum caussa, aut cum qui socius aut regno obnoxius dux in verba Regis juraturus venit. omnibus eadem est perpetua & constans tuendæ publicæ libertatis & propagandi regni voluntas. & cum deliberant, libere & sæpius acerrime sententias dicunt, Principem imprudentius regnantem objurgant, atque uno consensu & incorrupto judicio sanctissima majorum instituta & universas communis patriæ leges insuperabileis defendunt, quippe ex præcipua totius regni nobilitate generis & virtutum commendatione delecti & exacto fidei sacramento in Senatũ cooptati. iis quoque summus honos à Principe habetur: nam & venientibus ad se caput aperire summa cum oris suavitate & in proximo sedendi potestatem facere

Rex consuevit. Alii sunt præter senatores & regni munerum curatores, ut ærarii quæstores, capitanei, quos vocant, qui sunt in minore Polonia XL, in majore XXX, in Massoviæ Principatu XII: vexillifer, pincerna, dapifer, structor. Splendidissimus militiæ totius regni ducis in exercitu magistratus, penes quem ut Principis vicarium in acie rei summa residet, potissimum excellit. quare hoc tam illustri honoris gradu non nisi primarii donantur senatores. Secundum quem & alii belli duces, quos campestreis vocant, sed longo proximi intervallo, numerantur. Ea autem summa Senatorum, & contra moderata Principis in Polonia potestas ex eo locum habuit, quod qui reipub. clavum tenet, non naturæ legibus, quemadmodum cæteratum gentium Reges, in paternum & avitum regnum succedit, sed communibus senatorii & equestris ordinis suffragiis publicaque totius nobilitatis acclamatione Rex eligitur. & quanquam superiores Reges continuato fere temporum contextu alter alterum ex eodem genere exceperit, hoc non juri hæreditario, quod sibi vindicare prohibentur, sed virtutibus & innatis nobilitati Poloniæ erga regiam prolem studiis, ascribi debet, quæ natos paternæ virtutis hæredes futuros cum sibi persuaderet, quod in parentibus admirabatur, hoc de filiis eorum sperare facile potuit. ita tamen filii in paternum solium succedebant, ut non hæreditate, sed nobilitatis consensione regnum deferri existimarent, electione eo consilio prudentissime instituta, ut si qui Reges, quod in summa potestate fere usu venit, aut ab officio deflectere, vel publicam oppugnare libertatem vellent, hac saltem necessitatis lege & liberorum caritate in officio continerentur. sic Piastorum stirps 19, Iagellonum familia CC circiter annorum spatio in Polonia ordine successorio regnavit. A primis regni incunabulis, hoc est, ab anno Christi 1019 usque ad Sigismundi Augusti obitum novies interregnum in Polonia fuit. & primum quidem, quanquam obscuris testimoniis numeratur, cum deficiente Lechi sobole, Visimirus seu Cracus ad regnum electione vocatus est secundum post Craci mortem secutum est, quo tempore XII Palatini rempubl. administrarunt. tertium fuit, cum direpta de Principatu per equorum cursum controversia, Lesconi infimæ sortis juveni sceptrum obvenit. quartum post Popielum II Crusviciæ à muribus devoratum, ut tradunt eorum annales, quando Piastus ille, Crusvicien sis civis & agri cultor, probitate pollens, omnium consentientibus vo-

tis Princeps designatus est. quintum post Mieciſlaum II, quando uxor ejus ob regnum perverſe adminiſtratum à Polonis imperium fœmineum exoſis, Caſimiro etiam hæredе innocuo excluſo, pulſa eſt. ſextum, cum poſt Primiſlaum ab Otthone Lango & Brandeburgicis occiſum Venceſlao Boëmiæ regi ſumma delata eſt. ſeptimum poſt Caſimiri Vladiſlai F. mortem, cum Ludovicus Hungariæ Rex Polonorum ſuffragiis ad regnum vocatus fuit. octavum denique, quando poſt Ludovici mortem Iagello Lithuanus regni gubernacula ſuſcepit, cujus progenie in Sigiſmundo Auguſto deficiente res poſtremo ad interregnum anno ſupetiore rediit.

IV.

DE VALACHIA, EX Thuani Hiſtoriarum lib. XVIII.

TRans Tranſſilvaniam Valachia, ac proinde *Tranſalpina* dicta, ortum verſus & ſeptentrionem excurrit. Cujus regia hodie eſt *Tergoviſta* ſive *Tarnoviſa*, à Flacco quodam prætore Romano, ut indigenæ volunt, ita appellata; fidemq; opinioni vulgari adſtruunt, quod multis ex lingua Romana

mana detortis vocibus uſque adhuc in ea regione utuntur. Hujus limites ſunt ab occaſu Aluta: à ſeptentrione & ortu Hieraſus; qui, hodie Pruſtus, curvato flexu in Danubium influens, inſulam faucibus ſuis efficit; ultra quam porrigitur ſeptentrionem verſus Moldavia LXIV milliarium longitudine, & ipſa antiquæ Daciæ pars, in qua Getæ erant, Ovidiani exilii ſedes; quam Tyras, qui hodie Neſter, infra Ruſſiæ Polonicæ & Podoliæ fineis ab ea parte claudit: ab ortu pontus Euxinus: à meridie Hieraſus: ab occaſu Valachia ipſa. Mediam interſecat Moldava, è Tranſilvaniæ montibus paullo infra Hieraſi fontes ortus amnis, qui provinciæ dat nomen; & Soczaviam, quæ eſt Deſpotarum ſedes, præterfluit; & inde rapido curſu Hoinam, Dobeniſam, Argiamq; parvos, ſed perenneis amneis, ſecum trahens, in Aluram effunditur; qui poſtea Danubio juxta Nicopolim excipitur. Hæ provinciæ, quæ Chriſtiana facta, ſed ſecundum Græcorum ritus, colunt, olim Hungarici imperii beneficiariæ, atque adeo tributariæ erant. nunc juris Turcici ſunt; poſtquam Mahumetes, qui Byſantium ipſum Chriſtianorum in oriente Imperatorum ſedem in poteſtatem redegerat, Caſimiro Hungariæ & Poloniæ Rege bello Marianorum equitum occupato, neque Petro

tunc

tunc utriusque Valachiæ Despotæ laboranti suppetias ferente, eas subegit anno CIↃCCCCLV; tributo etiam II CIↃ aureorum annuo tantum tunc imposito, postea, Turcicis imperatoribus vicissim Asiatico ac Persico bello occupatis, rursus Valachi modo Hungaris, modo Polonis paruere. sed lacerato ac pene profligato Hungariæ regno, & icto cum Polonis fœdere, Turcici imperatores eas provincias, atque adeo Transsilvaniam, tributarias fecere; impositis pro libidine seu Palatinis seu Vaivodis: sic Principes vocant; qui, ut sunt ad omnem offensionis aut gratiæ auram mobilia horum populorum ingenia & infida, multoties etiam mutavere.

V.

DE LITVANÆ GENTIS Origine & Moribus, ex Alexand. Guagnini Sauromatia Europæa.

PTolomæus ille universi orbis Geographus curiosissimus, his in regionibus, quæ hodie à Lituanis coluntur, & quæ eorum ditioni, utpote Russia, Podolia, Volhinia, Podlassia Samogitiaque, subsunt, hos populos

pulos colonias suas (quorum hodie ne vestigium quidem apparet) antiquitus habuisse recenset, Galindos, Bodinos, Geninos, Sudinos, Cariones, Amaxobios, Stabanos, Sturnos, Nascios, Asubios, Wibiones, Ombrones, inter Lublinam & Brestiam, Sargatiosque. Quos omnes ex Cimbris, Gotisque & Sarmatis, ortum sumpsisse, idem Ptolomæus asserit. Sarmatorum autem deductio cum latius à nobis descripta pateat, Cimbrorum nomen & successiones mihi explanandæ videntur. Cimbros itaque à Gomero nepote Nohæ ex maximo natu filio Iapheto ortos esse, nomenque ab eo per tot secula paululum immutatum trahere, consentiens omnium historicorum opinio est. Hæc posteritas Iapheti, cum majorem orbis terrarum partem in Europa Asiaque minori occupaverit, quod ipsi cum etymon nominis dilationem significantis, tum fausta Nohæ parentis imprecatio portendebant; pars eorum à Gomero orti, ad Bosphorum Cimmerium Mæotidis paludibus proximum, (qui de illis Cimmerius est appellatus,) ultra fontes Tanais fluvii, ubi in ducatu Rhesanensi Moschoviç Principi subjecto oritur, sedes suas habuerunt. Postea successu temporis, quod haud difficile illis fuit, per regiones propinquas Russiam, Lituaniam, Livoniã, & Borus-

Boruſſiam, nunc Pruſſiam appellatam, & Cimbricam Cherſoneſum, ubi Sweci, Dani, Golandi, progreſſi, toto eo litore ſe paſſim diffundentes late dominati ſunt, & caſtrato paululum nomine, literaque interjecta, Cimbri nuncupati. Quando vero & qua occaſione hæc migratio contigerit, quoniam nulla gentis ab eo tempore monumenta extant, ex quibus id conſtare poſſit, ignorum eſt. Cæterum, fuerunt ſemper Cimbri gens bellicoſa, ſtrenua, manu prompta; id enim res ab ipſis fortiſſime audaciſſimeque geſtæ teſtantur. His namq; coloniis ſeptentrionalibus relictis in numero trecentorum millium, per Germanorum regiones in Helvetiam Galliamque inprimis penetrarunt. Deinde Hiſpanias populabundi vaſtaverunt. Inde annum circiter centeſimum decimum ante natum Chriſtum in Italiam excurrerunt, quam vaſtabundi paſſim deprædarunt, Romanorumque Conſulem Papyrium Carbonem cum univerſo exercitu fuderunt. Poſtea ab iiſdem M. Iunius Sylvanus, & ipſe Conſul, contracta infœliciter pugna ſuperatur. Aurelius deinde Scaurus Conſulis legatus amiſſis copiis Romanis, in manus eorum vivus perveniens, à Bolo Rege Cimbrorum occiditur. Id, Tacito affirmante, actum eſt anno trecenteſimo quadrageſimo poſt urbem

bem conditam. Tandem Romani majoribus copiis collectis in aditu Alpium contra Cimbros exercitum opponunt, fuſi tamen, & ad internecionem proſtrati. Vbi C. Manlius in pugna interfectus occubuit. Octuaginta vero millia Romanorum militum cæſa. Q. Servilius Cœpio, Imperator exercitus, ex conflictu funeſto vix cum denis elapſus, Romam tantæ cladis nuncius perveniens, bonis omnibus publicatis, ex decreto Senatus, quod temeritate ſua exercitum perdiderit, jugulatur. Ajunt, Romanos uno in prælio majori clade & detrimento nunquam affectos eſſe; quamobrem ſuſpenſis metu animis, de exitu imperii ſui magnopere ſolliciti, præſentique rerum ſuarum periculo vehementer conturbati ſunt, cú hoſtes exitium Vrbi minitantes propediem adventare nunciarentur. Cajum Marium ex Libya, ubi Iugurtham devicerat, ducem bellicoſiſſimum & fortunatum vocaverunt; duobuſque annis ab illa clade Romanorum elapſis, Marius Cimbrorum & Teutonum ad aquas Sextias cruento prælio ducenta millia fudit; tantaque fertur cæſorum multitudo, ut Maſſilienſes, congeſtis defunctorum oſſibus, vineas eiſdem obſepſerint, ſanguineque humano agri, quaſi ſtercore multo pingueſcentes, uberrimi feraciſſimique redditi ſint. Itaque

Cim-

Cimbri attenuati numero & viribus, sed animo minime fracti, in unum conglobati, Q. Catuli Proconsulis exercitum in fugam verterunt, ad fluviumque Atesin castrametati sunt. Quo Marius summa celeritate advolans, conjunctis copiis suis cum exercitu Catuli, inito prælio XXIX Iulii, centum quadraginta millia Cimbrorum occidit. Qua clade ad extrema redacti Italia egressi, patrias oras, utpote Daniam, Prussiam, Sueciam, Livoniam, Lituaniamque petierunt; ex quibus illi qui Lituaniam occupavèrant, Gepidæ nuncupati fuere. Hac vero in regione, ubi Samogitia, Æneas Sylvius Massagetas, gentem Plinio celebrem, consedisse testatur; Lituanorum vero gentem, qui antiquitus Gepidi vocabantur, ex Gotis oriundam. Erasmus vero Stella pulchris rationibus affirmat, cum Duce Litalano, sive Litwone Vedenuti Prussiæ regis filio, anno Domini 573, in has regiones vicinas, patris imperio, quas olim Alani incolebant, venisse, Lituaniæque nomen à sui denominatione eisdem indidisse. Samogitiam vero à fratre ejusdem Litvvonis Saimone Principe appellatam, idem Erasmus Stella in Prussica historia testatur, quæ tunc temporis longe in Prussiam & Livoniam usque extendebatur: Similiter Lotialos, sive Lotvvonos,

nos, qui nunc Livones post Germanorum ingressum Latinis dicuntur, ab eodem Litvvone cum Litvvania pariter nomen traxisse. Hæ autem gentes, utpote Prutteni, Polovvci, Samogitæ, Gepidæ, Lituani, Livones, Curlandi, Iatvvingi sive Iazyges & Iaczvvingi appellati, ut unum idioma; ita eosdem mores, consuetudines, legesque & bellorum expeditiones in Christianos, concordi Marte semper habebant, nisi singulæ singulis Principibus finibusque certis dirimebantur. Iaczvvingi autem fuerunt populi crudelissimi, qui in finibus Lituaniæ, juxta Masoviam, ubi hodie Podlassia, colonias suas habebant, nec in bello referebant pedem, quin vincerent aut vincerentur: ideo bellis assiduis interierunt; reliqui eorum in Lituanos, Russos & Masovitas, ob vicinitatem, abierunt. Opinantur alii, Lituanos à lituo, quod cornu venatorium significat dictos esse; quorum opinio ut anilis & stulta, jure ab omnibus irridetur. Matthias autem Miechoviensis & Dlugossius, Polonicæ hist. indagatores, ac annales Rutenorum testantur, Italos, Duce Delæmone, vel ob tyrannidem Neronis, vel promeritum exilium, aut ab Attila Hunnorum rege crudelissimas patriæ vastationes fugientes, has regiones, longa navigatione superata, ex sinu maris Balthici,

quod Prussiam, Samogitiam, Livoniamque alluit, per Nemnam fluvium, Cronomem Ptolomæo dictum, classe ingressos fuisse; quod & ipsa gens Lituanica strenue asserit: quamplures enim dictiones Latinæ & Italicæ idiomati eorum intermixtæ habentur. Ajuntque, hunc Palæmonem (quem ipsum nomen, Latinum Italumque esse prodit) cum certa comitiva ex nobilibus propinquitate junctis collecta, quorum præcipuos, Vrsinos, Columnas, Julianos, Cæsarianos, Gastaldos recensent, Lituaniæ nobilibus familiis & stemmatibus principia dedisse; vulgum vero Lituanorum, utpote colonos & agrestes, ex Gotis natos asserunt; in hancque sententiam plurimi Polonicæ & Germanicæ ac Russorum historiæ scriptores astipulantur; quorum judicio & auctoritati nos quoque acquiescentes, cum eisdem sentire volumus.

Hic itaque Palæmon ob innatam industriam à gente barbara Princeps salutatus, eam nomine patriæ suæ Italiæ (præpositio articulo Italis in fœminini generis nominibus efferendis consueto) *la Italia* appellasse creditur, quę postea longo temporis successu, Italicis motibus idiomateque in barbariem populi commutatis, Lituania dicta est. Quidam etiam eosdem Italos à littore maris Baltici, quod Prussiam,

siam, Livoniam, Lituaniæ ac Samogitiæ extrema alluit, eo quod ibi prius consederint, Lituaniam connominasse putant. Succedente postea Palæmoni quodam ex eadem gente Principe, Itali recens Latinorum nomen non modo deposuerunt, sed ignoram quoque & peregrinam eorum incolarum linguam, apud quos Principatum arripuerant, addiscentes in suam coopiarunt, vivendique normam & modum cum eisdem barbaris susceperunt. Cæterum, hæc gens Lituana longo tempore à sui imperii primordiis obscura fuit, Rutenorumque jugo subjecta, ut Princeps Kiovienſis, Russiæ quondam Monarchia, ab eis perizomata suberaque, ob egestatem & soli sterilitatem, in signum tantummodo subjectionis exigeret: Donec Mendolphus sive Mendog, & Witenen, Gediminusque, duces illustres heroica magnanimitate illa innata, dudum peritia rei militaris oppressa excitara, rebellionem contra Rutenos ab antecessoribus suis inceptam continuantes, unus post alium in Lituaniæ imperio succedentes, Russiæ Principibus partim strenuo Marte, partim astu frequentius aggressis, & quasi debellatis, tantum adeo viribus creverunt, ut jugo Rutenis omnibus injecto, etiam ad tributa sibi pendenda eos compellerent, quæ pluribus

ab annis Rutenis ipsi pendebant, ac pro perizomatibus & subere aurum argentumque exegere.

VI.

QVÆDAM AD LITVAniam pertinentia, ex Fragmentis Michalonis Lituani.

NOs Lituani ex Italico sanguine oriundi sumus. Quod ita esse liquet ex sermone nostro semilatino, & ex ritibus Romanorum vetustis, qui non ita pridem desierè apud nos, videlicet ex crematis humanis cadaveribus, auguriis, auspiciis, aliisque superstitionibus, adhuc in quibusdam locis durantibus; maxime cultu Æsculapii, qui sub eadem, qua olim Romam ab Epidauro commigraverat, serpentis specie colitur, & in veneratione habetur. coluntur & sacri penates, mares, lares, lemures, montes, specus, lacus, luci. Sed nec admodum diu sacer ille perpetuusque, qui cremandis victimis Romanorum Hebræorumque more fovebatur, extinctus est per baptismatis undam ugnis, id est, ignis. Etenim & ignis, & unda, aër, sol, dies, noctis, ros, aurora, deus, vir, devir, id est, levir, nepotis, neptis, tu, tuus, meus, suus, levis, tenuis, vivus, juvenis, vetus-

vetustus, senis, oculus, auris, nasus, dentes, gentes, sta, sede, verte, inverte, perverte, aratum, occatum, satum, semen, lens, linum, canapum, avena, pecus, ovis, anguis, ansa, corbis, axis, rota, jugum, pondus, culeus, callis, cur, nunc, tractus, intractus, pertractus, extractus, merctus, immerctus, sutus, insutus, versus, inversus, perversus, primus, unus, duo, tres, quatuor, quinque, sex, septem, & pleraque alia, idem significant Lituano sermone quod & Latino. Devenerant vero in hæc loca majores nostri, milites & cives Romani, missi olim in colonias, ad arcendum à suis finibus gentes Scythicas, seu, ut certior fert opinio, sub C. Iulio Cæsare appulsi, Oceani adversis procellis; nempe cum is Cæsar, ut scribit Lucius Florus, victis Germanis & in Gallia cæsis, Rhenum proxima parte Germaniæ domita superans, ac deinde Oceano in Britanniam disjecta tempestatibus classe, parum prospere navigaret. delatæ enim naves majorum nostrorum ad litus, ubi nunc est arx Samogitiæ Ploteli, creduntur egressi in terram. Quin & nostro tempore pervenerunt naves quædam transmatinorum in illud idem litus. Vbi nostri progenitores laborum & periculorum maris pertæsi, & captivis tam viris quam fœminis

minis onusti, cœpere in tabernaculis ad focos, more militari, adhuc in Samogitia durante, vitam degere. unde ulterius progressi, subegerunt vicinos populos Iaczuingos, deinde Roxolanos seu Ruthenos, quibus tum ut Moscis dominabantur Tartari Zavolhenses: & singulis Ruthenorum arcibus præsidebant ii, qui appellabantur Baskaki; è quibus exacti sunt à parentibus nostris Itali, qui postea Litali, deinde Lituani appellati sunt. Tum innata fortitudine, populis Ruthenicis, regionibus arcibusque è Tartarica atq; Baskakorum servitute ereptis, ditionem suam à mari Samogitico, quod Baltheum dicitur, ad pontum Euxinum, ubi ostia Borysthenis, & ad fines Valachiæ, alterius Romanorum coloniæ, & terras Voliniæ, Podoliæ, Kioviæ, Sievvier, atque campestres regiones, usque ad terminos Tauricæ ac Tovvani trajectum Borysthenis omnia occupando, & illinc aquilonem versus ad ultimam & proximam metropoli Moscoviæ arcem Mozaisco, ipsa quidé excluſa, sed Wiazmam, Dorohobusz, Biela, Toropetz, Luki, Pskovv, Novihorod, omnibusque citerioribus arcibus & provinciis inclusis, protulerunt. Postmodum amplificata sic virtute militari ditione sua, diadema quoque cum nomine regio obtinuerant Principi suo Mindavvgo,

davvgo, sacri baptismatis charactere insignito. Sed extincto illo rege, etiam nomen regium atque Christianum interierat, donec rursum vicina nobis & Christiana gens Polona, ad sacrum baptisma & regale fastigium anno Christi millesimo trecentesimo octuagesima sexto invitaret feliciter hic dominantem proavum Sacræ Majestatis vestræ, divum Wladislaum, Lituanice Iagellonem nuncupatum, quo virtus duarum gentium confinium consociata fortior foret in reprimendo cõmuni Christiani nominis hoste.

Iusticia quoque præstant nobis Tartari. nam reddunt unicuique statim quod ipsius est. Apud nos vero capit Iudex decimam partem rei judicatæ ab actore innocente. quæ judicis merces appellatur Peressud. quæ illico in tribunali solvenda est. Cum autem de minima fundi agitur particula, non decima datur, sed licet non fuerit tanti pretii res judicata, centum grossi; quorum unus duos cruciatos nummos Germanicos valet, cum dimidia cruciati parte. majoris vero decimam capit semper summæ bonorum totius, quantacunque deducta fuerit in litem.

Ex injuriarum autem personalium & violentiarum utcunque insimulatarum causis, capit à reo ratione mulctæ tantum quantum adjudicat actori adjudicat autem

tem propter tanta sua lucra actori, aperte etiam calumnianti favens, pro offensione ejus qualicunque, mari sexagenas grossorum vicenas, fœminæ quadragenas: pro damnis vero realibus, quicquid calumniator pejerans asseruerit, centenas & millenas, etiamsi ne unam quidem sexagenam valere appareat tota ejus substantia. Et pro homicidio, non juxta legem divinam, ut sanguis sanguine vindicetur, sententia fertur, sed pecuniaria fit, cum decimis magistratus. Quocirca frequentia hic committuntur parricidia. Et licet actor ingenuus in causis injuriarum victoria potitus, placetur à reo mollibus verbis: at non judex. is enim semper pecunias haurit, ab hoc multitias, ab illo decumarias.

Capit & decimas à pragmaticis sanctionibus & transactionibus. In criminalibus vero causis, non decimam sed totum capit, quicquid furtivum aut latroni ademtum deprehenditur penes aliquem, qui ejus proventus appellatur Lize. Quando autem res ipsa furtiva penes furem seu evictorem ejus, portanda est ad alium judicem: valorem ejus integrum capit prior judex. ita ut necessum sit apud nos repetenti rem suam surreptam, impendere in magistratus plus quam res ipsa valeat. quapropter multi cernentes sua jumenta

menta furtim abacta, aut vi erepta, non audent litem propterea intentare. Fur etiam in recenti crimine captus, non à magistratu loci illius in quo deliquit aut captus est, judicatur. sed per multa viarum discrimina ducitur judicandus ad suum dominum, interdum ad talem in cujus domum furta inferebat. quamobrem secure furta committuntur. At apud vicinos nostros Tartaros & Moscos, jurisdictio in omnes baronum & nobilium subditos, tam in civilibus quam criminalibus causis, non privato cuiquam, sed publico ordinarioque competit magistratui, eidemque sobrio, & simul cum aliis habitanti. nostri autem, & singuli seorsim, & bibentes id agunt, remotis arbitris & testibus, ubi quidvis patrare licet. Capit etiam præses apud nos præter scelus, 12 grossos à jumento quod quis rapit, & appellans erraticum, trahit illud ad stabulum curiæ. Sic & ab homine etiam immerito in carcerem detruso, totidem exigit grossos, prætendens, ea stipendia jure sibi, & carceris & stabuli ratione deberi. Famulus quoque judicis, executor sententiæ, capit decimam rei judicatæ partem. quin etiam citra judiciarium strepitum, accipit decimam debiti crediti, seu depositi, quantumcunque liquidi, etiamsi minime eat inficias. Et Notarius

decimam pene pro litteris diffinitivis, ac pro qualibet opera sua exigit aliquid: pro solo citationis sigillo ad causam unius grossi, quatuor & quo carius omnia vendantur, necesse est citationem geminam, eamque sigillatam & manu protonotarii subscriptam esse: quod interdum antequam fit, notario in aliis occupato, elabitur non citatus reus, ut eorum natura est fugere. Capit item alius judicis apparitor Wisz, diem reo dicturus, in causa vel minima, si quidem Palatini fuerit, grossos 50; si vicarii ejus, 30; si regius, vel se eum simulat, centum. Capit tantundem alter, id est, 100, vel 50, vel minimum 30. isque Deczki dicitur, qui reum accersit, & ad causam cum citatione ducit. item satelles tantundem rapit, qui à contestata lite, ad testes sistendum examinandumve, aut ad agrum pratumve ab aliena pecude proculcatum aut depastum, seu ad aliud minus damnum videndum delegatur. Si pauper tantam pecuniam non habuerit, jumentis spoliatur. Iniquum & hoc, quod pauper aliquem è magnatibus citaturus, non invenit tum vel maximo præmio apparitorem. Nec hoc minus iniquum, quod vicinus meus potentior, ejusdem mecum pagi hæres, alterius sit fori: nec tam facile, ut ego citatur: & quod appellationis remedium sublatum

sublatum sit nobis, enormi pœna apposita, ut est in stat. Lit. dist. 6. art. 1. Prohibita etiam contra potentes vadia, quæ tenuibus sunt arma & quasi scuta ad protegendum. Ad hoc quicunque in testimonium nominantur, quibuscunque in causis, præterquam in limitaribus, injurati fidem plane faciunt, solo quæstu falso testificandi viventes. Librum publicum ad referendas in eum vendiciones & alia, præter privatas schedas, non habemus. Reus, etiamsi manifestus fuerit rerum alienarum raptor atque violator, non tamen ante ad judicium accersitur, quam post menstruum à citatione spatium. Adhæc dum jumentum, quod 50 vel 100 grossis valeat, mihi eripitur, summa agriculturæ opportunitate, ego raptorem citare in judicium nequeo, donec prius citaturo eum satelliti solvero id integrum quod raptum valet, cum deinceps non solum solutio expensarum me non sequatur, sed nec reum de re ablata in judicium trahere, nisi post menstrua quædam intervalla, liceat. Itaque injuria affectus aut totum raptori permittit, aut vi vel fraude par refert.

Tametsi vero duo ex optimatum numero Palatini in omni Lituania fungantur judicum munere, locis non admodum disjuncti inter se; verum hi qui sufficere

ficere possunt, ut tam numerosi populi & tantarum provinciarum lites dijudicent? præsertim cum iisdem curæ sit respublica, ut vocentur Voivodæ, id est, belli duces. quo fit ut occupati multitudine & publicorum & privatorum negotiorum, diebus festis, nempe cum sunt liberiores à negotiis, de litibus cognoscant. Sed id etiam mali accidit, quod non habeant certis locis tribunalia. Sæpe sunt quinquaginta amplius milliaria quærendi, justitiæ consequendæ causa, ab affecto injuria. eunt miseri homines à finibus Samogitiæ & Livoniæ, usque ad terminos Masoviæ & Moscoviæ, persequentes judicem ordinarium. Adhoc habemus quotannis quadraginta dies, recolendæ dominicæ passioni, jejunio, orationiq; dicatos, quos litibus attentius prosequendis transigimus. Habent ii Voivodæ suos vicarios, qui itidem, curato bene corpore, pro tribunali sedere inter conviviorum strepitus solent, parum gnari jurisprudentiæ, sed in suo Pereslud emulgendo accurati. at Moscovitæ gloriantur se à nobis leges sumpsisse Vitovvdinas, quas nos jam contemsimus: à Tartaris vero arma, vestes, & rationem bellandi absque curribus, exoticis cibariis & potionibus.

VII.

VII.

DE DVCATV SAMOGITIÆ, ex Alexand. Guagnino.

SAmogitia Regio satis ampla, proxima Lituaniæ, à septentrione Livoniæ contermina est; matique Baltheo sive Germanico ac occidente, nonnihil in septentrionem reflectendo, adjacet: Prussiam quoque in vicinia habet. Nullo castro munito insignis est: civitates tamen in ea, cum pagis tam regiæ quam nobilium, complures sunt. Huic regioni Præfectus, sive Capitaneus supremus, à Rege Poloniæ, magno Duce Lituaniæ, præponitur, neque temere is nisi gravissimas ob causas officio movetur; sed quoad vivit perpetuo manet. Episcopum habet Romanæ obedientiæ. Agrestis turba in humilibus casis, iisque oblongioribus, vitam ducit, in quibus ignis in medio accensus ardet, ad ignem vero paterfamilias cum domesticis servisque sedet, jumentaque & totam supellectilem domesticam cernit: Solent enim sub eodem quo ipsi habitant tecto, sine ullo interstitio pecora habere. Majores eorundem cornibus animalium, urorum videlicet, pro poculis utuntur. Audaces sunt & strenui homines, & ad bellum prompti,

prompti, loricis aliisque plurimis armis, præcipue autem cuspide venatorum, utuntur. Equos adeo parvos habent, ut vix credibile sit, ad tantos labores, eos posse sufficere, quibus foris in bello domique in colendis agris utuntur. Terram non ferro, sed ligno proscindunt: quod eo magis mirandum, cum terra eorum tenax & non arenosa sit. Araturi, ligna complura, quibus vomeris loco utuntur, secum portare solent: scilicet, ut uno fracto, aliud atque aliud, ne quid in mora sit, in promtu habeant. Quidam ex provinciæ præfectis, quo provinciales graviore labore levaret, multos ferreos vomeres fabricari fecerat: cum autem eo sequentibus aliquot annis, segetes quadam cœli intem. erie expectationi agricolarum non responderent, vulgus agrorum suorum sterilitatem ferreo vomeri pertinaciter adscribebat, nec aliud quicquam in causa esse putabat præfectus eorum vulgi seditionem timens, amoto ferro suo, eos more agros colere permisit.

Provincia hæc nemoribus sylvisque abundat, in quibus horrendæ quandoque visiones fieri dicuntur. Mel nusquam melius nobiliusve, quodque minus ceræ habeat, albumque sit, quam in Samogitia reperitur. Sylvæque illic summas divitias ferunt. Stipitibus enim cavatis mella passim

passim promuntur. Sunt etiam nunc illic inter agrestes, idololatræ complures, qui serpentes quosdam, quatuor brevibus, lacertarum istar, pedibus, nigro obesoque corpore, Givojitos patria lingua dictos, tanquam penates domi suæ nutriunt, eosque domo lustrata certis diebus ad appositum cibum prorepentes, cum tota familia, quoad saturati in locum suum revertantur, timore quodam circumstantes venerantur. Quod si adversi illis aliquid acciderit, serpentem deum domesticum male acceptum nec saturatum esse credunt.

Accidit hoc nuper in Lituania 6 à Vilna milliaribus in pago quodam juxta civitatem Troki, quod quidam Christianus ab ejusmodi serpentis cultore aliquot alvearia apum emit. quem cum ad verum Christi cultum multo labore adduxisset, utque serpentem quem colebat occidere persuasisset, aliquanto post, cum ad visendas apes suas eo reversus fuisset, hominem facie deformatum, ore aures tenus miserabilem in modum diducto, offendit. tanti mali causam interrogatus, respondit, se quod serpenti deo suo domestico manus nefarias injecisset ad piaculum expiandum hac calamitate puniri, multoque graviora, si ad priores ritus suos non rediret pati oportere. Est etiam

quatuor

quatuor à Vilna milliaribus Lavariski villa Regia, in qua à multis adhuc serpentes coluntur. Hæc quamvis non in Samogitia, sed in Lituania gesta sunt, pro exemplo tamen adduxi.

Agrestis turba in Samogitia sacrificium quoddam solennesque epulas gentili more sub finem mensis Octobris collectis frugibus quotannis celebrant hoc modo. Ad locum convivio epulisque sacris delectum omnes cum uxoribus, liberis & servis conveniunt, mensam fœno supersternunt, desuper panes apponunt, & ex utraq; panis parte duo cerevisiæ vasa statuunt. Postea adducunt vitulum, porcum porcam, gallum & gallinam, & cætera domestica jumenta, exordine mares & fœmellas. Hæc mactant gentili more ad sacrificandum hoc modo. In primis augur sive incantator quispiam, verba quædam proferens, animal verberare baculo orditur: deinde omnes qui adsunt jumentum per caput pedesque baculis verberant: postea tergum, ventrem, & cætera membra, concutiunt dicentes: Hæc tibi, ô Ziemiennik deus (sic enim illum dæmonem agrestis turba appellat,) offerimus, gratiasque tibi agimus, quod nos hoc anno incolumes & omnibus abundantes conservare dignatus es: nunc vero te rogamus, ut nos quoque hoc anno

anno præsentifovere, tueri ab igne, ferro, peste, & inimicis quibuslibet, defendere digneris. Postea carnes jumentorum ad sacrificium mactatorum comedunt, & ab unoquoq; ferculo, antequam comedant, portiunculam amputant, & in terram omnesq; angulos domus projiciunt, dicentes: Hæc tibi ô Ziemiennik nostra holocausta susipe & comede benignus. Omnesque tunc temporis lautissime solenniter & opipare epulantur. Hic vero ritus gentilis & in Lituania Russiaque ab agrestibus, quibusdam in locis observatur. Mare quod Samogitiam alluit, Baltheum, à quibusdam Germanicum, ab aliis Prutenicum dicitur: sinus Bakthicus proprie nuncupatur. Interluit enim Cimbricam Chersonesum, quæ Germanis *Iutland*, Latinis *Iutia* vocatur. Alluit quoque Germaniam; & omnem Pomeraniæ regionem, atque longo tractu Livoniam, Curlandiam, Regionesque quasdam Moschorum Principis, Swetiam, Phinlandiam, Daniamque circumluit. Hujus Regionis Samogitiæ, Rex Polonus, magnus Dux Lituaniæ, titulo utitur. Vexillum album bicorne, stemmate Magni Ducatus Lituaniæ in campo rubeo insignitum, Samogitia in bello gestat. Incolæ Regionis, omnibus fere cum Lituanis, vestiuntur habitu cinericio, moribus, regione,

idiomate, paucula differentia interjecta utuntur. Ideo nunc ad describendos mores Lituanorum orationem dirigemus.

Lituania admodum sylvosa est, prout & Samogitia. paludes lacusque ingentes & amplissimos, in quibusdam locis maris formam referentes, habet. Præterea multos fluvios navigabiles. Quorum alii orientem versus, utpote Bog, (Herodoto Hypanis dictus) Perepetus, Tur, Svvislocz, & Beresina, in Borysthenem, vulgo *Dnepr* dictum, exonerantur. Borysthenes vero pluribus fluviis haustis in oriente, tandem in meridiem decurrens, in Pontum Euxinum illabitur. Alii vero, Cronon, vulgo *Niemen* dictus, Vilia, Karevv, Bug, in occidentem nonnihil in septentrionem reflectendo decurrunt, in mareque Germanicum juxta Gedanum celebertimum emporium Prussiæ exonerantur. Dzwina autem, Ptolomæo Rubon, ex Moschovia ortus, à Riga duobus milliaribus eidem mari commiscetur.

Animalia in Lituania omnis generis parva sunt. Gens misera, maxime in villis & pagis, gravi servitute oppressa. nam ut quisque famulorum caterva stipatus; domum coloni alicujus ingressus; impune quidvis facere, res ad vitæ usum necessarias capere, absumere, crudeliter etiam colonum verberare potest. Colo-

Colonis quavis de causa ad dominos suos absque muneribus aditus non patet, quod si etiam admittantur, ad præfectos & officiales relegantur, qui nisi munera accipiant, nihil boni decernunt: & unumquodque verbum judicis in Lituania aurum est. Coloni quinque dies, aliquando sex, dominis suis laborant. dies vero lunæ privato labori conceditur. atque ut plurimum diebus Dominicis (nulla enim Divorum festa agrestes observant) quodvis opus absolvunt, agriculturam exercent, segetes prataque metunt, triturant, & id genus alia. Hoc vero & in Russia peculiare est. quod si interrogaveris, Quare Dominico die laboras? respondere solent, Nonne & die Dominico comedere oportet? Imperatam pecuniam quotannis ter quaterque pro defendendis regni finibus pendunt. à dominis quoque tributis adinventiciis graviter onerantur. Panem atro & vilissimo, siligine una cum spicis commolita, utuntur. Molendina sive pistrina manualia agrestes in pagis trina quinave domi habent, eisque ad commoliendas fruges utuntur; dumque hæc molendina manibus vertunt, patrio more agrestem quendam concentum edere solent, dicentes, Melior; hoeque verbum frequentius ad cantilenæ similitudinem repetunt. Id vero est tam vitis quam mu-

lieribus peculiare, quod de illa re, quam tunc in opere habent, cantilenas agrestes canant. Tubas quoque ligneas oblongas habent, quas inflantes, mirum quendam & dissonum concentum edunt; aliquandoque unus duas insimul tubas harmonia quadam respondente inflat.

Omnes fere Lituani, & Samogitæ, Livonesq; vestitu vili cinericio communiter utuntur: ut cum turmatim vulgum stantem in foro conspexeris, neminem nisi cinericia veste indutũ videas, cothurnosq; ex tilię libro, vel ex pellibus jumentorum, una cum setis detractis, conficiunt. Currus leves absque ullo ferri ministerio conficiunt, & omnia companguut arboreis gomphis, & ligna coacta vicem ferri complent, rotasq; ex uno ligno in gyros aptas contorquent. Pinguedine vel pice nunquã linunt currus, & quando multi insimul vehuntur, mirus quidam concentus querulorum axium longe auditur. Versus:

Neque linunt Ruteni querulos pinguedine currus;
Haud picis auxiliũ stridulus axis habet.
Auditur veniens longe crepitare colassa:
Sic fragiles currus, Russe, vocare soles.
Nam faciunt habiles uno vectore quadrigas
Invectas Ruteni, quas equus unus agit.
Nec facile invenies ferrato harentia clavo
Plan-

Plaustra, facet ligni cuncta ministerium.
Et sine ferri usu pangunt sua plaustra terebru,
Et lignum ligno consolidare solent.

Frumenta omnis generis, primo in calidissima casa fumo exsiccant, & postea in horreo coram extructo excutiunt.

Arandi seminandique modus in Russia alba Moschoviæ confini, & in Magno ducatu Lituaniæ.

IN primis agros hoc modo præparant: Circa festum Divorum Petri & Pauli, in æstate, ad festum usque assumptionis Mariæ, nemora myricesq; exscindere solent; quam excisionem arbustorum vulgariter *Lada* appellant. Nam si nemus densum fuerit, stramine supersternunt, per hyememq; sic durare patiuntur. Vere autem postea redeunte, post Paschatis festum, sole torrido aliquot diebus ingruente, illam prostrationem prædictam arbustorum, stramine suppositio superstratoque, succendunt, & in cinerem comburant, ubi vero terra combureretur, illic nihil fere nasceretur: ideo ligna incombusta congerunt, in struemque composita denuo succendunt, sicque in illa terra combusta & inculta, collectis duntaxat carbonibus, & titionibus superfluis,

triticum seminant primo, & supra sementem, uno equo juncto aratro, arant & occant, in Russia videlicet. Lituani enim bobus cornibus arattrum trahentibus arare solent: tantaque ibi fecunditas dictu incredibilis subsequitur, ut Cererem in illis regionibus natam affirmates. Eodem modo & hordeum seminatur, metitur, & colligitur, nisi quod crassiora nemora pro hordeo exscinduntur, & pinguiorem terram triticum exigit. In hujusmodi autem agris per annos sex vel octo, fimo stercoreque non superposito, seminare solent.

Quod si arbores nimis altæ & crassæ in ea sylva, ubi seminaturi sint, essent: utpote pinus, fraxini, robora, & id genus aliæ: eas non succidunt; nisi frondes ramosque circumsecant, ne solem agro præripiant. Rusticus vero unus, omnes arbores una semel ascensa circumsecabit non descendendo. instrumentum enim ad id factum, quasi sedile, ad stapedæ similitudinem secundum proportionem hominis sedentis factum, arbori fune longo appendit; sicque sedens, à puero, fune alia ab arbore ad arborem facile transfertur: habetque ad latus alligatum lignum curvum, ad id studio præparatum, quo arbori appropinquatus, firmiter eam apprehendit, quam à vertice ad radicem usque circumsecat, & frondes illas eodem modo supra-

supradicto æstate redeunte succendit & seminat.

Siliginem postea seminant hyemalem super hæc culta novalia, tritico vel hordeo collecto: sed duabus vicibus ad siliginem arare coguntur, quam seminare incipiunt circa festum assumptionis Mariæ, XV Augusti. Quod si segnis agricola non absolverit seminationem ad alterum festum nativitatis Mariæ, quatuor hebdomadis, ad sequentem VIII Septembris diem, tunc fructifero proventu consueto frustratur. Hanc seminationem siliginis hyemalem appellant. Vere enim redeunte, aliam, Æstivalem vocatam, seminant.

Est quoque alius seminandi mos nuper adinventus, in prædicta prostratione succisioneque nemorum superius descriptorum, hoc modo: Duabus partibus hordei, tertiam siliginis intermiscere solent, quam commixtionem vere instante, tempore consueto seminant. eadem æstate hordeum solummodo demetunt. siliginem vero subter hordeum ad modum graminis paulatim densissime crescentem per hyemen durare sinunt: quæ sequente æstate adeo fœcundissime densissimeque excrescit, ut equo vix eam densitatem penetrare possis; & ex uno grano triginta plureſve spicæ pullulare in tantam altitudinem solent, ut vir equo insidens, vix ex

ea appareat. Omnes vero agros Rutenî uno equo juncto aratro proscindere solent. terra enim per se nimis facilis est.

Hic autem ordo in seminandis frumentariis, in tota fere Sarmatia observatur. Primo post festum Paschæ triticum seminant. postea siliginem æstivalem dictam: ab æstivali seminatione vulgariter Iarzycza appellatur, ad differentiam hyemalis siliginis, quæ, ut diximus, pro festo assumptionis Mariæ seminatur ad hyemem futuram: unde vulgariter Ozimina dicitur. Ex hac si æstate seminaretur, nihil prorsus nasceretur, & è contra si æstivalis ad hyemem pro hyemali seminaretur, (quamvis sibi grano similes essent, & ejusdē quasi naturæ viderentur) nulli usui esset, sed in gramen inutile verteretur.

Hanc itaque æstivalem circa festum Paschæ seminant. Secundum agri possibilitatem præparationemque, Poloni, Lituani & Ruteni nigri, cum Masovitis & Prutenis, propter cœli soliſq; beneficium, & regiones temperatiores, priori seminatione longe antecedunt Rutenos albos & Moschovitas in Septentrionem degentes, qui ob intempetiem aëris posterius his omnibus seminare coguntur. attamen interdum eodem tempore agros demetunt. Hoc autem mirum est, quod siliginem seminantes æstivalem post Paschatis festum inter-

interdum aliquot elapsis hebdomadis, tamen eadem æstate, ut decet maturam quasi per octo duntaxat hebdomadas, demetunt, colligunt & recondunt.

Pisa circa ferias divi Adelberti seminant, vulgariter *Groch* dicta, quæ ad longum usum exsiccata reservant.

Avenam & hordeum post Pentecostes festum seminant, quæ vulgariter *Owies* dicitur. Hordeum *Iecz mien* appellant.

Cicer undecim post Pascha hebdomadis elapsis ante D. Petri festum seminatur. *Tatarka* Polonis, *Grecicha* Rutenis & Lituanis dicitur.

Rapæ circa D. Ioannis Baptistæ ferias seminantur. Et omnia eadem æstate seminata colliguntur, triturantur, triturataque in domibus reconduntur, ita ut granum ex penu ad seminandum depromptum, in decem, aliquando in octo hebdomadis, secundum solis clementiam, ad penu unde exivit revertatur, agricolæ suo centuplum fructum referens.

Poloni omnes, Ruteni nigri, (quorum Metropolis Leopolis est,) Masovitæ, Silesii, Pruteni & Lituani quidam, in horrea & acervos magnos recondunt frumenta, & aliquando apud bonum patremfamilias quadringentos sexcentosve acervos, quasi turres quadrangulares eminentes reperies, ad quindecim pluresve interdum

terdum annos reconditi frumenti plenos.

Sed Ruteni albi, Moſchovitæque omnes, & Lituani, ſtatim de agro in penu frumenta defalcata & triturata congerunt & recondunt. quidam in cavernis ſubterraneis, in abditis ſylvarum ſtudio ad id effoſſis, & intus bene cum corticibus arborum adaptatis, frumenta, inſuper omnia victuaria, carnes porcinas falſas, & id genus leguminum ad victum pertinentium, veſteſque & præcipuam ſupellectilem, recondere ſolent, præſertim belli tempore, ubi miſeri coloni ſecuri ſint ab incurſu hoſtili frequenti & rapinis ſuorum militum.

Hoc autem apud eos in villis præcipue obſervatur: Si quis forte capite damnatus fuerit, de ſeipſo, jubente domino, ſupplicium ſumere, ſuiſque manibus ſe ſuſpendere, etiam ſi recuſaverit, minis verberibuſq. exagitatus cogitur. Atque hæc nobis de Lituanis ſufficiant. Hic tibi Lector candide ſciendum reſtat, quod in hoc magno Ducatu, qui Polono Regi cum univerſis ſuis provinciis ſubeſt, plurima ſunt oppida & caſtra, tam Regia quam Nobilium, Eccleſiaſticorumque, quæ hic non ſunt poſita. Hic enim nos ſolummodo provinciales inſignioreſque civitates & arces, quæ olim pro Ducatibus cum ſuis territoriis habebantur, deſcripſimus.

Sunt

Sunt præterea complures Duces particulares in Lituania, Comitatuſque; ex quibus Slucenſis Ducatus celebrior eſt. Princeps enim illius, quamvis Regi Polono Magno Lituaniæ Duci ſubſit, & ad quævis mandata Regis exequenda paratus fuerit, rerum tamen in ſuo Ducatu, qui xxx miliaribus Polonicis in longitudinem & latitudinem patet, integre potitur, & theſauro privato cum Italiæ Germaniæq; quibuſvis Principibus magnis facile adæquari poteſt. Sunt quoque Duces alii plurimi inſignes, quorum reſpectu Magnus Ducatus Lituaniæ dicitur. Ex his primas obtinent Illuſtres & Magnifici Domini Radivilones, Dominus Nicolaus Radivilus, in Bierze & Dubingii dux, lumen patriæ & alter Cicero, Hectorque Lituaniæ, Palatinus Vilnenſis, & illuſtris Heros Nicolaus Chriſtophorus Radivilus, Dux in Olika & Nieſwicz, Comes in Schidlovviec, Marſchalcus Curiæ digniſſimus, fraterque ſuus idem Dux, Dei gratia Epiſcopus Vilnenſis deſignatus, Georgii nomine gaudens. Ille quoque alter Scipio illuſtris heros Dominus Ioannes Chodkievvicus, Comes in Sklovv & Meſs, Caſtellanus Vilnenſis, Archimarſchalcus magni Ducatus Lituaniæ, exercituumque imperator, & gubernator Livoniæ, ac capitaneus Samogitiæ generalis, virtutum ſpecu-

ſpeculum inſigne, Martiſq; & Minervæ alumnus. Inſuper multos alios heroum antiquorum quorumvis dignitatem adæquantes duces, & viros inſignes, Lituaniæ celebertimus Principatus fovet, quos ſigillatim recenſere ut difficile ac longum, ita minus neceſſarium nobis videtur.

VIII.

IOANNIS LASICII

Poloni

DE DIIS SAMOGITARVM cæterorumque Sarmatarum.

SAmogitia mare attingit Balthicum. Cujus figura triangularis eſt. longitudo ſeptuaginta milliarium Germanicorum. Hanc ſeparant fluvii: à Pruſſia Nemel; ab Curlandia, regione Livonica, Helingegau, quæ provinciæ, aliæq; uſque ab Borythenem, in Pontum Euxinum illabentem, regis Poloniæ imperium agnoſcunt. In ea regionis ſylvoſæ parte, quæ ad Regiomontum, Academia, anno Chriſti 1544, 17 Auguſti inſtituta, plurimum claret. Sunt antiqui Boruſſi, lingua, moribus ab iis diverſi Germanis, qui hodie permiſti Polonis, Pruſſiam incolunt.

Tra-

Tradunt veteres, majores Samogitarum, (Zamagitis enim ſe ipſi vocant) Italos fuiſſe. Neronem Imperatorem de bellica expeditione cogitantem, illos etiam exſules Romanos, qui in Giaros ſterili quadam inſula habitabant, evocare in militiam voluiſſe. Verum hos metu crudelitatis imperatoriæ conſcenſis eorum à quibus bis terve evocabantur navibus, ipſiſmet autem cæſis, ad Pontum Euxinum appuliſſe. dehinc per ſaltus, ubi olim Romana venatio fuit, quiq; hodie magna ex parte exciſi jam, Ruſſiæ, Podoliæ, Lituaniæque cognomina habent, uſque ad mare Balthicum, quod Ruſſi, à Varetzgois quibuſdam populis Livonicis, quibus tum parebant, mare Varetzgoie appellant, penetraſſe. rei hujus ut idololatriam, gentiſque calliditatem, Romanæ ſimilem: ita ſermonem ex Latino quodammodo, barbaroque conflatum, indicium eſſe. Michalo fragmine quinto de moribus Tartarorum, & ſuorum Lituanorum, paulo hæc aliter refert. ait enim, claſſis Iulii Cæſaris ex Gallia in Britanniam navigantis partem, coortis tempeſtatibus, ad littus Samogiticum, ubi nunc eſt arx Ploteli, perveniſſe, ſæpeque etiam hodie in illud ipſum littus, naves navigantium, vi ventorum ejici ſolere. ubi Lituanorum progenitores, periculorum maris pertæ-

pertæsi, & prædis onusti, in tabernaculis ad focos, more militari, & adhuc in eadem Samogitia recepto, habitarint. unde ulterius progressi, Iaczuingos atq; Roxolanos subegerint. Haud absurda conjectura. Nam & Zamagitia, propter mare vicinum, & Lituaniam superiorem, terræ inferioris appellationem habet: & Lituanorum cum Samogitis idem propemodum sermo est, idem habitus, iidem mores, eadem ferme religio. Quæ regio cum aquilonaris sit, tam parvæ sunt in ea media æstate noctis tenebræ, ut radii solis occumbentis excipiant orientem, tumq; plurimum agricolæ segetes demetant suas. nempe quod duabus ante meridiem horis, totidemque post, solis æstum ferre in agris messores nequeant. Et licet vix ante, quam tribus post Pentecosten hebdomadis, agros conserant: tamen id ardor cœlestis efficit, ut eodem quo & apud nos tempore, messis fiat: æstas haud diu duret. Similis in Moscovia fervor, (mirandam divinam providentiam) sex hebdomadis, frugibus maturitatem adfert.

Secus fit in Irlandia ultra Sueciam, sub ipso polo. ibi enim sex mensium dies est: totidem est nox: cujus tenebras focus perennis dispellit. qui locus abest à Stokholm, metropoli & regia Sueciæ, trecentis milliaribus Germanicis. Id Ioannes tertius,

tius, Rex Suecorum, qui nunc rerum potitur, cuique sua ditio bene nota est, cuidam medico, is autem mihi narravit. Sita est Stokholm in ipso littore, trans mare Balthicum, è regione Samogitiæ.

Solum Samogiticum fertile quidem est, sed cultores ejus pigri, nec aliis quam ligneis, superstitione quadam, in arando utuntur vomeribus. Idcirco inopia panis laborant: cujus loco rapis tostis, quæ minori labore proveniunt, & instar humani capitis nascuntur, vesci soliti: his vero absumtis, ad panem comedendum se convertunt. Mellis albi, lactis, butyri, pecoris divites, pinguibus pascuis felices. Nec eis pisces desunt. Potus, hydromel & cervisia est. Hæc in vasis, ex corticibus factis, positis intus saxis fervidis ex aqua, frumento, lupulo, una nocte cocta, protinus fæces accipit, posteroque die bibitur. percommoda alvi purgandæ ratio. Præcipui cornibus urorum ornatis (boves sunt sylvestres, valde feroces) pro poculis utuntur. Strenuos compotatores, cantharo hydromelis, indusio, mantili, manicis, sudatiolo, seu re quavis alia operis domestici libenter donant. Quibus cervisia non est, ii aquam bibunt, proceri, agiles, animosi, robusti, ad arma promti.

Vivunt autem vulgo centum annos. sunt enim frugales, & modicis exercitiis dediti.

Wla-

Wladislai Iagellonis Polonorum Regis opera, anno humanæ salutis 1413, (Lituani autem 1387,) Christiana religione initiati sunt. quibus episcopum Miednicii præfecit. duodecim parœcos dedit. dandis pecuniis, pannis cæruleis, pileisque rubris, juxta montem Schatria, ad baptismum amplectendum illexit. Vbi monacho regio, de mundo Adamoque à Deo creatis concionante, unus illorum hisce verbis Regem compellavit: *Mentitur*, inquit, *ô Rex, hic homo, non admodum senex. multi enim nostrum centesimum annum superaverunt: tamen hæc minime recordantur. eadem illis pueris quæ senibus cœli conversio, eadem temporum vicissitudo, idem cursus & fulgor syderum fuit.* Cui Rex, officio & ipse concionatoris fungens, *Verum ait*, inquit, *nec falsum sacerdos; qui non sua ætate, sed multis ante seculis mundum divino mandatu ex nihilo extitisse dixit.*

Rei pecuariæ adeo sunt studiosi, ut unus agricola sexaginta, alius duplo plus, paullo minus alius cornuti pecoris, præterea oves & captas alat. Equi illorum parvuli: ob nimium opinor frigus: sed tamen robusti. quorum uno, anno Domini 1554, duobus florenis Vilnæ in Lituania emto, & trahæ juncto, vectus sum cursu celeri usque Cracoviam 120 milliarium Germanicorum.

Fœminæ pecori curando, viri agris colendis dant operam. iidem deni aut viceni, plures vel pauciores, in uno tugurio linum, lanam, cannabim pectunt, nent, texunt, vestes conficiunt. Quicquid horum supersest, id Rigam vel Regiomontum, hinc in Hollandiam, pretio tolerabili mittunt. lino enim maxime & cannabi, agros suos complent. Dispersi per sylvas camposque degunt. rara oppida, nec pagos nimium multos, arces autem munitas nullas habent. quorum fenestræ meridiem versus spectant. Studio Sigismundi Augusti Regis, anno 1572, 7 Iulii mortui, in cœtus & societates convocati. Mapalia, quæ turres appellant, sursum angusta, atque qua fumus & fœtor exeat, aperta, ex tignis, asseribus, stramine, corticibus faciunt. in his homines cum omni peculio, in pavimento tabulato stante, habitant. ita patersamilias omnia sua in conspectu habet, & feram noxiam, & frigus à pecore arcet, ad ostium cubat, deastro foci custodia commissa, ne vel ignis damnum domicilio det, vel prunæ nocte extinguantur. Vbi crebro accidit, ut vel sus vel canis ex olla in foco stante, carnes auferat: aut rostrum, aqua fervente, lædat. Qui in pagis degunt, ii caulas separatas ab æstuariis habent. Tam hi quam illi plumis concisis

culcitras farciunt. quæ non possunt non pungere, & vigilantem reddere cubantem. Paterfamilias, mactatis autumno avibus domesticis, iisque pecudibus ac bobus, quos se brumæ tempore non posse alere animadvertit, genio cum suis indulget: quæque supersunt, ea doliis inclusa, maritimis vendit. Foras egressus, alcem, aprum, cervum, avem, sciurum, bombarda, venabulo, balista, arcu conficit. Sunt enim jaculatores & sagittarii præstantes. In quorum curribus nihil omnino ferri invenias. omnia lignea, rotæ ex radicibus arborum inflexis, quas procul audias venientes, axibus, quod eas non illinant, stridentibus.

Virgo non ante nubit, quam triginta annos, aut minimum 24 expleat, & ipsa manibus suis, aliquot corbes vestium, omnibus cum sponso venientibus dispertiendarum, paret. tum enim dat singulis vel indusium, vel mappam, vel mantile, vel texta è lana tibialia, vel chirothecas. hæc in agrum non prodit, ni prius parentibus inserviat, & in omnibus morem gerat. idem facit filius. ac præmissi qui eam in matrimonium petant, primum omnium, num progenitoribus sit morigera, reique familiaris studiosa, considerant. Et viri & fœminæ, sunt amantissimi honesti. ratissima apud eos homicidia, furta, stupra, incestus.

cestus. Puella stricto persequitur cultro se ad impudicitiam solicitantem. quæ duobus, ante & retro pendentibus de zona tintinnabulis, nocte aurem semper cum face incedit. quibus rebus monentur parentes, ubi sit, quidve agat filia. Pater filio uxorem quærens, nec formam nec dotem spectat, satis esse ducens dotatam, si sit morata. quæ succi plena atque adulta, magna cum lætitia in domum soceri inducitur.

Præfectos, quos Civonias vocant, non adeunt, quin ipsis aliqua munuscula adferant. Summus toti regioni, dum vivit, præest Lituanicus Senator. hodie est vir eximius Ioan. Kiska Palatino Vitepscensi natus. Inter eos qui minoris dignitatis sunt, fuit Iacobus Lascovius, Polonus nobilis, tractus Calissiensis, ex quo hæc percepi: qui in hisce hominibus pie erudiendis, & in certa loca cogendis, Sigismundi Augusti jussu, plurimum operæ impendit. Cui Deum Vnum prædicanti, respondebant idololatræ: *Quid tu nobis Vnicum Deum, quasi omnibus nostris potentiorem inculcas? plus uno multi possunt, plura plures agunt.* Idem agrum illorum ad 40 jugerum millia dimensus est. horum tria, uni rustico assignata, præter alia minutiora commoda, quinque florenos fructus annui Regi adferunt.

Iussi autem à Lascovio arbores excindere, invitissimi id, nec prius, quam ipsemet inchoaret, fecerunt. deos enim nemora incolere persuasum habent. sequitur persuasionem effectus. nam in sylvis illorum horrenda quædam visa ac spectra, tam auribus quam oculis spectantium sese offerunt. Tum unus inter alios percontari, num etiam decorticare arbores liceret. annuente præfecto, aliquot magno nisu hæc repetens decorticavit: *Vos me meis anseribus, gallisque gallinaceis spoliastis: proinde & ego nudas vos faciam.* credebat enim demens, deos rei suæ familiari perniciosos, intra arbores & cortices latere. Quorum tantus pene est numerus, quantus aliorum apud Hesiodum. Nam præter eum, qui illis est Deus Auxtheias Vissagistis, Deus omnipotens atq; summus, permultos Zemopacios, id est, terrestres, ii venerantur, qui nondum verum Deum Christianorum cognoverunt. Percunos Deus tonitrus illis est. quem, cælo tonante, agricola capite detecto, & succidiam humeris per fundum portans, hisce verbis alloquitur: *Percune devaite niemuski und mana, dievvu melsu tavvi palti miessu. Cohibete,* inquit, *Percune, neve in meum agrum calamitatem immittas. ego vero tibi hanc succidiam dabo.* Verum postquam nimbus præterit, carnes ipse absu-

absumit. Percuna tete, mater est fulminis atque tonitrui: qui solem fessum ac pulverulentum, balneo excipit: deinde lotum & nitidum, postera die emittit. Audros deo, maris cæterarumque aquarum cura incumbit. Algis, angelus est summorum deorum. Ausca, dea est radiorum solis vel occumbentis, vel supra horizontem ascendentis. Bezlea dea vespertina, Breksta tenebrarum. Ligiczus, is Deus esse putatur, qui concordiæ inter homines & auctor est & conservator. Datanus donator est bonorum, seu largitor. Kirnis cærasos arcis alicujus secundum lacum sitæ curat. in quos, placandi ejus causa, gallos mactatos injiciunt, cæreosq; accensos in eis figunt. nimirum sicut ille avarus Euclio apud Plaut. in Aul. ture ac corona laris gratiam aucupabatur:

Nunc tusculum emi, & hasce coronas floreas,
Hæc imponentur in foco, nostro lari:
Ut fortunatas faciat natæ nuptias.

Kremara porcorum ac suum est deus: cui similiter focos excitant, & cervisiam super eos fundunt. Pizio juventus, sponsam adductura sponso, sacrum facit. puellæ quoque quendam Gondu adorant & invocant. Modeina & Ragaina sylvestres sunt dii: uti Kierpiczus hujusque adjutor Siliniczus, musci in sylvis nascentis:

 cujus

cujus in ædificiis magnus apud illos est usus. huic etiam muscum lecturi sacrificant. Tawals deus, auctor facultatum. Orthus lacus est piscosus; quem colunt: quemadmodum & Ezernim lacuũ deum.

Sunt etiam quædam veteres Nobilium familiæ, quæ peculiares colunt deos. ut Mikutiana Simonaitem, Michelovicziana Sidzium, Schemietiana & Kiesgaliana Ventis Rekicziovum, aliæ alios. Kurwaiczin Eraiczin agnellorum est deus; est & Gardunithis custos eorundem recens editorum. Prigirstitis hic est, qui murmurantes exaudire putatur. jubent igitur ut quis summisso murmure, hoc vel illud loquatur, ne clamantem Prigirstitis audiat. Derfintos pacem conciliat. ut & Bentis is creditur, qui efficit, ut duo vel plures simul, itet aliquo instituant. Lawkpatimo ituri aratum vel satum supplicant. Priparscis est, qui augere nefrendes existimatur. Ratainicza equorum habetur deus, ut Walgina aliorum pecorum. Krikstthos cruces in tumulis sepultorum custodit.

Sunt & omnium augurionum divinationumque observantes, habentque Apidome mutati domicilii deum. nato cujusvis generis, vel cœco vel debili pullo, actutum sedes mutantur. Quin ipse quoque rex Wladislaus, gente Lituanus, has à matre superstitiones didicerat, ut eum diem infaustum sibi futurum crederet, quo primum calceum sinistrum fortuito accepisset. adhoc movebat se interdum in gyrum stans pede uno, foras è cubili proditurus. quorum similia multa observantur ab Samogitis. Ita olim Germani, Plutarcho in Caio Cæsare teste, non ante prælium cum hoste committebant, quam nova luna fulsisset. Et nostrum quidam infeliciter se venaturos sibi persuadent, si domo egressis mulier occurrat, seu quis certum numerũ capiendorum leporum, vulpium, luporum nominet. Krukis suum est deus, qui religiose colitur ab Budraicis, hoc est, fabris ferratiis. Lasdona avellanarum, Babilos apum dii sunt. hunc Russi Zosim cognominant. Sunt etiam deæ, Zemina terrestris, Austheia apum. utręq; incrementa facere creduntur: ac cũ examinantur apes, quo plures in alveos aliunde adducant, & fucos ab eis arceant, rogãtur.

Nusquam autem vel candidius mel est, vel minus ceræ habet. unde illæ massæ cereæ, quæ navibus in Belgium, Galliam, Hispaniam deportantur. Præterea, sunt certis agris, quemadmodum nobilioribus familiis, singulares dei, videlicet Devoitis agri Pojurskii, Vetustis Retowskii, Guboi ac Twerticos Sarakowskii, Kirnis Plotelscii, Vielona Deus animarum. cui tum

oblatio offertur, cum mortui pascuntur. dari autem illi solent frixæ placentulæ, quatuor locis sibi oppositis, paullulum discissæ. eæ Sikies Vielonia Pemixlos nominantur. Warpulis is esse putatur, qui sonitum ante & post tonitru in aëre facit. Cæterum quid agant Salaus, Szlotrazis, Tiklis, Birzulis, Siriczus, Dwargonth, Klamals, Atlaibos, aliique ejus generis, non libenter id Christianis aperiunt. Opitulatores illos hominum esse, ideoque invocandos persuasum habent. Numeias, vocant domesticos. ut est Vblanicza deus, cui curæ est omnis supellex. Dugnai dea, præest farinæ subactæ. Pesseias, inter pullos omnis generis recens natos, post focum latet. Tratitas Kirbixtu, deaster est, qui scintillas tugurii restinguit. Alabathis, quem linum pexuri in auxilium vocant. Polengabia diva est, cui foci lucentis administratio creditur. Aspelenie, angularis. Budintaia, hominem dormientem excitat. Matergabiæ deæ offertur ad cœnam ea placenta, quæ prima è mactra sumta digitoque notata, in furno coquitur. hanc post, non alius quam patersamilias, vel ejus conjux, comedit. Simili modo Rauguzemapati offerunt, posteaque ebibunt, primum vel cervisiæ vel aquæ mulsæ, è dolio haustum. quem Nulaidimos, illum autem primum è massa exemtum panem,

nem, Tasvvirzis cognominant. Eidem cervisiario deo offert, id est, præbibit patersamilias cervisiæ, post fæces acceptas intumescentis, spumantem pateram. tum demum & alii hauriunt. Si is absit, mater id familias facit. Luibegeldas divas venerantes, ita compellant: *Luibegeldæ per mare porire sekles gillie szaute. Vos deæ transmisistis ad nos omnia semina siliginea, in putamine glandis.*

Eadem turba agrestis, ut est auctor Alexander Guagninus, in Sarmatia, sub finem mensis Octobris, frugibus plane collectis, solenne quoddam sacrificium, eo modo celebrat. nam omnes ad sacras epulas coacti, mensæ fœnum, postea panem, ac ex utraque parte duo vasa cervisiæ plena imponunt. deinde adducta utriusq; sexus domestica animalia, suem, gallum, anserem, vitulum, & si quæ sunt alia, hoc ritu mactant. primus augur, certa verba prolocutus, animalis caput cæteraque membra fuste verberat: quem turba idem agens, ac hæc dicens, sequitur: *Hæc tibi, ô Zemiennik deus, gratias agentes offerimus: quod nos hoc anno incolumes conservaris, & omnia nobis abunde dederis. idem ut & in posterum facias, te oramus.*

Antequam vero ipsi comedant, uniuscujusque ferculi portiunculam abscissam,

in omnes domus angulos, ista dicentes, abjiciunt: *Accipe, ó Zemiennik, grato animo sacrificium: atque latus comede.* tum demum ipsi quoque prælaute epulantur. qui ritus etiam in nonnullis Lituaniæ atque Russiæ locis observatur, ac Ilgi dicitur. fieri id sacrum Lascovius ait postridie festi omnium Sanctorum. qui dies est secundus Novembris. quo die Samogitæ, Prussis, quibus erant oppignorati, quique in terra ipsorum fuere, excisis, Vitoldo Duci Lituaniæ (qui diem obiit 1430, 27 Octob., Wladislai Iagellonis patruelis frater) sese ultro subjecerunt. Tertio post Ilgas die, deum Waizganthos colunt virgines, ut illius beneficio, tam lini quam cannabis habeant copiam. ubi altissima illarum, impleto placentulis, quas Sikies vocant, sinu, & stans pede uno in sedili, manuque sinistra sursum elata, librum prolixum, vel tiliæ vel ulmo detractum (ex quo etiam calceos contexunt) dextra vero craterem cervisiæ, hæc loquens, tenet: *Waizganthos devaite auging mani linus teip ilgies, ikmani, nie duok munus nogus eithi. Waizganthos*, inquit, *produc nobis tam altum linum, quam ego nunc alta sum; neve nos nudos incedere permittas.* post hæc craterem exhaurit, (nam & fœminę bibaces sunt) impletumque rursum, deo in terram effundit, & placen-

placentas è sinu ejicit, à deastris, si qui sint Waizgantho, comedendas. Si hæc peragens, firma persteт, bonum lini proventum anno sequenti futurum, in animum inducit. Si lapsa, pede altero nitatur, dubitat de futura copia, fidemque effectus sequitur. Iisdem feriis, mortuos è tumulis ad balneum & epulas invitant: totidemque sedilia, mantilia, indusia, quot invitati fuerint, in tugurio eam ad rem præparato ponunt, mensam cibo potu onerant. dehinc in sua mapalia reversi, triduum compotant. quo exacto, illa omnia in sepulcris, potu perfusis, relinquunt. tandem etiam manibus valedicunt. interea hæc ii auferunt, qui in sylvis arbores cineris causa, quo fullones transmatini carere nequeunt, comburunt, & asseres faciunt, navium materiam, in Oceanum mittendam. Consimili huic errore, Christiani, seculo beati Augustini, in cœmeteriis apud memorias defunctorum, ut idem epistola 64 ait, comessabantur.

Veri quoque Livones hoc tempore, qui dura Germanorum servitute premuntur, monumentis mortuorũ cibum, potum, securim, & nonnihil pecuniæ, hac cum mœnia imponunt: *Transi*, inquit, *ó miser, ab hoc rerum statu, in mundum meliorem. Ubi non tibi Germani amplius, sed tu illis imperabis, habes arma, cibum, viaticum.*

Cum

Cum autem nimia æstatis brevitas fruges demessas plane siccari non sinat, fit hoc sub tectis ad ignem. Tum vero precandus est illis hisce verbis Gabie deus: *Gabie devaite pokielki, garunuleiski kvibixstu. Flammam*, inquit, *eleva, ac ne demittas scintillas.*

Smik Smik Perlevenu. hunc deum Lituani vere aratum venerantur. prima agri lyra vomere facta, hujus ipsius est. quam huic qui illam duxit, toto anno transgredi haud licet: alioquin divum sibi infensum haberet.

Skierstuwes festum est farciminum. ad quod deum Ezagulis ita vocant: *Vielona velos atteik, musmup und stala. Veni*, inquit, *cum mortuis, farciminа nobiscum manducaturus.*

Aitwaros est incubus, qui post sepes habitat. id enim verbum ipsum significat.

Kaukie, sunt lemures, quos Russi Vboze appellant: barbatuli, altitudine unius palmi extensi: iis qui illos esse credunt conspicui: aliis minime. his cibi omnis edulii apponuntur: quod nisi fiat, ea sunt opinione, ut ideo suas fortunas (id quod accidit) amittant. Nutriunt etiam quasi deos penates, nigri coloris, obesos & quadrupedes, quosdã serpentes, Givoitos vocatos. hos timore perculsi, dũ ex antris ædium ad pastum appositum prorepunt, seque

seque pasti in ea recipiunt, aspiciunt & colunt. Si quid infortunii accidat cultori, serpentem male fuisse tractatum censent.

Srutis, & Miechutele, colorum dii sunt: quos in sylvis, colores ad lanam tingendam quærentes, venerantur.

IX.

ARTICVLI CONSTITVTIonum bellicarum Magni Ducatus Lituaniæ, in Comitiis generalibus constituti, à supremoque & generali copiarum imperatore fortissimo, & heroë perpetua memoria dignissimo, illustri Domino Gregorio Chodkiwicio, Castellano Vilnensi, confirmati & militibus imperati.

OMnis qui se obligaverit servitio sacræ Regiæ Majestatis, debet in eo ad tempus præscriptum perseverare. Si vero longius servitium militare indictum protractumque fuerit; miles autem servire amplius nolens in primo quartuali non indicaverit; tunc indictum servitium sequentis quartualis adimplere tenebitur.

II In alterius armis nemo audeat servire, sub pœna amissionis honoris.

III Si quis è castris discesserit, servitio

non

non finito; nobilis ille si fuerit, honoris; plebejus vero capitis pœna puniatur. Ille autem qui ejusmodi hominem occiderit, præsertim non habentem literas à Campiductore, sive Rotmagistro suo, juste ab eo factum censebitur.

IV Lites, discordiasq; milites invicem seminare non audeant, sub gravi pœna.

V Quod si aliquis ex militibus, præcipue vero pedestribus, arma sua stipendiaria; quibus hostilis impetus arcetur, lusu alearum amiserit, vel si eques equum militiæ destinatum perluserit, tam lucrator, quam amissor, uterque suspensionis pœna puniatur.

VI Quicunque in Campiductorem, sive Rotmagistrum suum, Decurionemve, vel etiam servus in Dominum suum, manu aut verbis inhonestis sese commoverit, capitis pœna plectatur.

VII Si quis in custodes castrorum impetum fecerit, vel custodiam demandatam obire renuerit, aut ad custodiam sine voluntate Campiductoris abierit, capite puniatur: excepto, si excubiæ ordinariæ illum prævenerint.

VIII Quicunq; vulneraverit aliquem in ductu legionum sub extensione vexilli, pœna honoris & capitis puniatur.

IX Quicunq; pedester in custodia locum suum non tenuerit, aut causa alicujus necessi-

necessitatis inde discesserit, vel si in ordinatione aciei excubiisve obdormierit, vel officium injunctum indiligenter oscitanterq; obierit, circumspectori excubiarum liberum erit talem interficere. Si autem Campiductori oblatus fuerit, capitis pœna puniatur, honoreque privetur.

X Si quis in custodiam campestrem destinatus, sive ex muro cum hoste collocutus fuerit sine voluntate Campiductoris, convictus testimonio, pro ejusmodi facinore capitis pœna punitor.

XI Si aliquis miles ex thesauro Sacræ Regiæ Majestatis tam de tormentis pulverem globosve, quam de aliis bonis Sacræ Regiæ Majestatis aliquid in usum suum convertere ausus fuerit; sine quavis misericordia, turpi & vituperoso mortis genere puniatur.

XII Si quis speculatorem ab hostibus missum in domo sua foverit, vel de illo notiriam habuerit; talis, omni misericordia semota, in quatuor partes dilaniator.

XIII Quicunq; tempore necessitatis, sive conflictus, à vexillo in fugam sese dederit, aut verbo aliquo fugiendi causam alicui præbuerit, caput & honorem amittito: similiter qui tempore periculi non conseruerit manus cum hoste, puniatur.

XIV Si aliquis temerarie in terram hostilem irruerit, vel occasionem hostibus,

bus dederit, sine voluntate Campiductoris; caput amittito.

XV Tempore nominis dati (quod Polonice *hasło* dicitur) unusquisque miles in ordine suo pacifice permaneat. Quod si post hoc extra ordinem comprehensus fuerit, vel si nomen indictũ interroganti proferre nescierit, capitis pœna puniatur.

XVI Dato signo requiei per vocem tubæ, nullos clamores aut strepitus in castris aliquis facere audeat, sub gravi pœna.

XVII Si quis litem aliquam tempore distributionis nominum excitaverit, vel bombardam in hostem exoneraverit, capite plectatur.

XVIII Tabernæ & nocturnæ comessationes prohibitæ & vetitæ tunc temporis sint, sub gravi pœna.

XIX Nemo militum audeat aliquid violenter alicui eripere, sub pœna suspensionis. quod si aliquid acceperit præter victum, quod unius grossi pretio constet, sine quavis misericordia juguletur.

XX Nemo militum victus acquirendi causa absque servo Campiductoris in villas audeat discurrere, neve alicui injuria inferatur, sub pœna gravi.

XXI Hominem alienigenam, advenam, & ignotum, nemo in servitium militare suscipere audeat sine licentia Campiductoris, sub gravi pœna.

XXII Ser-

XXII Servitorem alterius commilitonis, sive Decurionis, nullis ad se persuasionibus & promissis allicere audeat, sub gravi pœna.

XXIII Nemo militum equos stipendiarios currui jungat; neque causa necessitatis privatæ, quamvis oportunæ, illis uti, vel alicui in usum dare audeat, sine licentia Campiductoris.

XXIV Advehentibus victum in castra, si aliquid per vim raptum fuerit, suspensionis pœna esto.

XXV Siquis in viam publicam mercandi prætipiendiq; victus causa extra castra abierit turpe ob lucrũ, graviter puniatur.

XXVI De emptione & venditione cibi & potus, Campiductor æstimationem faciat.

XXVII Quicunque ante æstimationem aliquid emerit, emptor pecuniis, venditor mercibus privetur. similiter & de eo intelligendum est, qui cariori pretio quam Campiductor constituerit, aliquid vendere ausus fuerit.

XXVIII Satellites à Campiductore missos, ad comprehendendum malefactorem, nemo verbis inhonestis proscindeere audeat, sub gravi pœna. Similiter administratori justitiæ carnifici nemo illudere audeat, sub pœna honoris.

XXIX Militum præfectus sub pœna

honoris tenetur indicare, quot milites in legione sua desiderentur. Arcis vero sive civitatis, cujus præsidia agit, incolam aut civem ad militiam nemo suscipere audeat sine licentia Campiductoris, sub gravi pœna.

XXX Vnusquisque militum præfectus diligenter animadvertat, ne arcem fidei suæ concreditam ad ultimum usque periculum vitæ tradere præsumat, sub honoris & capitis pœna.

XXXI Decuriones commilitonesqi, si rotmagister (quod absit) per signa aliqua castrum hostibus tradere conatus fuerit, illum captum Campiductori præsentare tenentor.

XXXII Rotmagister, sive militum præfectus, ad reserationem & occlusionem portarum castri, quotidie præsens tenetor adesse, neminique castrum tempore incongruo aperire audeat. Noctu vero omnes milites congregatos habere in arce tenetor.

XXXIII Nemo in castrum intromittitor, nisi certa notitia de illo habeatur, cujas sit, vel ob quam causam venerit; &, si justam causam dixerit, solus in castrum absque famulis intromittatur, qui absque Campiductoris licentia intromitti non possint.

XXXIV Quicunque militum, maxime

xime autem pedestrium, deprædationis causa in terram hostilem frivolus abierit, talis pœna capitis puniatur.

XXXV Si alicui custodia ordinaria venerit, ille autem præsens custodi non adfuerit, capitis pœna esto.

XXXVI Si quis custodiæ munus obiens, sequentis custodiæ adeuntem non expectando abierit temeratie, caput amittito.

XXXVII Cui ex ordine custodiam obire contigerit, idque muneris temeratie per ebrietatem alearumque lusum neglexerit, caput & honorem amittito.

XXXVIII Nullus rotmagistrorum commilitonumve extra arcem discedat, neque suos milites ad quamvis legationem negotiorum suorum destinare audeat, sine licentia Campiductoris, maxime vero Campiductore ibidem præsente, sub gravi pœna.

XXXIX Rem forte inventam nemo apud se pernoctare sinat, sed Rotmagistro suo sive Campiductori eam indicet, sub pœna patibuli.

XL Quicunque militum absque armis, ad quæ stipendia accepit, ambulaverit, vinculis corrigatur.

XLI Nemo rixas motusque aliquos in arce excercere audeat, sub pœna atroci. quod si quis alicujus vulneraverit caput,

item pro frivola gladii extractione, manum amittito.

XLII Ad quamvis justam defensionem arcis, maxime obsidionis tempore, nemo militum eorum, qui præsidia agentes in ea manent, propter seipsos laborare detrectet.

XLIII Rotmagistri & Decuriones, singuli suos milites semper instruant, doceantque, quomodo unusquisque in acie legitime ordinateque stare, & armis suis competentibus commode uti possit, quod si ex ordine aliquis foras excesserit, caput amittito.

XLIV Commilitones, sive Decuriones, honeste sese gerant erga Rotmagistrum suum, non solummodo manu, verum etiam verbis. similiter & Rotmagister erga eosdem, neminem dehonestando, verberandove. sed si quid aliquis peccaverit, in corona omnium Decurionum, sociorumque, eum judicet & puniat. rebellem vero Campiductori indicet.

XLV Quod si aliquis commilitonum, sociorumve, sive ipse locum-tenens, Articulos supra scriptos, honoris & capitis pœna præmunitos, juste & legitime non observaverit, eum Rotmagister suus Campiductori sub fidejussione & nobilitatis honore ordinate transmittat.

X.

PRVSSIÆ CVM SVIS PROvinciis, & civitatibus, compendiosa descriptio, ex Alexandro Guagnino.

PRæclarus ille Germanorum legatus, & orator apud multos extraneos Principes celeberrimus, Æneas Sylvius, qui in Prussia legatione frequenter obibat, scribit in suis Chronicis, quod Prussia rectius & convenientius Vlmigavia appellanda sit. & hoc non sine causa: nam populus, qui hanc regionem primo incolebat, Vlmigavus nuncupabatur. Ioannes autem Boëmus scribit, ab ortu solis in hanc regionem populos Amaxobios, Alanos, & Gotos, Venedosque, sive Vandalitas commigrasse. Matthias vero Miechovienſis, Polonorum Chronographiæ scriptor, lib. 2, cap. 8, refert, Regem Bithyniæ Prussam nomine ab Hannibale Carthaginensi admonitum, ut Romanis bellum inferret: quod cum ille suscepisset, male ei cessit. longe enim pluribus Romani totius orbis domini quam Prussa rex Bithyniæ copiis valebant. quocirca ab illis adeo cum universo exercitu profligatus est, ut Bithyniam Regionem propriam relinquere cogeretur, & in Vlmigaviam, longa peregrinatione venire, quam à suo

nomine Prussiam appellavit. Commemorat & in alio loco eorundem Chronicorum idem Miechovienſis, multos Romanos in terram iſtam propter atrocia bella Romæ exorta migraſſe, ſeque partim in Pruſſiam, partim Lituaniam, Livoniamque & Samogitiam diffudiſſe. Etaſmus vero Stella aſſerit, in hanc regionem gentiles quoſdam populos, Sargatianos, Gelidanos, Alanos, Venedoſque veniſſe, qui omnes in Vlmigavia, non diu tamen, domicilium habuerunt. Sebaſtianus autem Franc, Germanorum Chronographiarum ſcriptor, ſic de Prutenis eorumque ſedibus inquit: Pruteni proximi ſunt Viſtulæ, ſive Vandalo fluvio, qui Poloniam à Germania diſterminat, hic fluit ex Sileſia; Poloniaque minori & Maſovia præterlapſa per Pruſſiam Gedanum uſque decurrit, ibique in ſalſum mare exoneratur.

Ab æquinoctio itaque Pruſſiam Saxonia attingit: ab occidente Pomerania & mare Balticum ſive Germanicum: ab ortu ſolis Lituaniæ, à meridie Poloniæ regno & Maſoviæ Ducatui conterminata eſt: à ſeptentrione Curlandia Livoniaque terminatur. Regio eſt fertiliſſima, frugum pecoriſque abundans. Incoluerunt illam (maxime autem juxta Viſtulam fluvium) Vlmigavi, Alani, Amaxobii, Gothique, ut teſtis eſt locupletiſſimus Ptolomæus,

mæus. Hæ gentes inprimis immundos ſpiritus & profanas creaturas adoraverunt, uſque ad tempora Friderici Cæſaris hujus nominis ſecundi, cujus conſenſu & approbatione à Teutonici ordinis Crucigeris, qui primo Mariani vel Pauperiani nuncupabantur, perdomiti ſunt, & ad fidem Chriſtianam converſi, anno Domini 1216. De his fuſius Chronica Pontificum De ordine fratrum Teutonicorum eorumque origine legi poſſunt. Poterit inſuper Sebaſtianus Francus in ſecunda parte Chronographiæ ſuæ videri.

Priſca antiquorum Prutenorum religio.

ANno Domini 503, Gentilibus Prutenis, ſive Vlmigavis, Rex quidam Bruteno dictus imperavit. qui cum juſtos annos ætatis conſecutus eſſet, regium ſceptrum diutius tenere reſignavit, quietam vitam ducere in ſtituens. quocirca fratrem Veydenutum ſucceſſorem ſibi in regno elegit: traditoque fratri ſceptro, ipſe Bruteno ſummus ſacerdos gentili ritu effectus eſt, nomenque ei dignitatis inditum fuit Kirie Kirieyto, quaſi dicas, Proximus noſter Dominus. Huic Pontifici ſuo Pruteni, & idolis, præclaram ſane & cum maximo ſumptu habitationem ſub quercu quadam erexerant, locoque Romanæ à Roma nomen indiderunt.

Circa hanc quercum octo ulnarum in latitudinem & altitudinem tela optima sericea extensa fuit. in quam habitationem nemo præter Patriarcham eorum Kirie Kirieyto dictum, & præcipuos ministros idolorum munia obeuntes, intrare poterat. Si autem aliquis invisendi, honorandi, adorandi vel offerendi gratia ad idola venisset, tunc constituti Deorum ministri telam, ut idola viderentur, à quercu semovebant. Quercus hæc tripartita fuit. inter cæteras sylvas quercinas delectissimo in loco (ubi nunc oppidum Heyligenbeil, id est, sancta securis, constructum est) sita erat. Ex una parte Prutenorum Deum, qui Petuno, id est, fulmen, dicebatur, habebant. In hujus laudem & honorem ignis ex quercubus construebatur, qui die noctuq; perpetuo ardebat, & nunquam extinguebatur. quod si negligentia ministrorum ad hoc officium præstandum deputatorum ignem extingui contingeret, capitali supplicio afficiebantur. Ex altera parte collocatum erat Patrimpo idolum; cujus cultus erat in serpente vivo retinendo, qui lacte, ut eo commodius viveret, alebatur. Tertia ex parte dæmoniacum idolum, Patelo nomine, situm fuit. hujus honor in retinendo alicujus mortui hominis capite consistebat. Habuerunt præterea alios multos deos, quos adorabant, cultuque divino prosequebantur; semper tamen inter querceta holocausta eis offerre solebant; & quot fere res habebant, tot præsides & deos constituebant. Fuit igitur deus singularis Vurschayto gentiliter dictus, quem magno honore venerabantur, & pro lare sive deo domestico super omnia mobilia, jumentaque, utpote equos, boves, oves, capras, sues, &c. eum præponebant. Alter Deus fuit Schneybrato dictus; hunc super anseres, gallinas, anates, columbos, pavones, &c. constituebant. Tertium Deum domesticum, Gurcho dictum, habebant; is omnibus esculentis cibariisque præponebatur.

Præterea tonitruis, lunæ, stellis, serpentibus, bubonibus, & omnibus pene creaturis, divinum honorem deferebant. Fuit hic populus quondam barbarus & incultus, nec ullam scripturam noverat. Propterea nec fidem adhibebant, si quispiam diceret, hominem homini per literas animum & voluntatem aperire posse. Potus illorum, aqua melli commixta, & lac equinum erat. Liberales valde & hospitales advenis se exhibebant.

Divisio Prussiæ in XII *Ducatus.*

ANno Divinæ incarnationis 373, Vedenuto Princeps Prussiæ (qui Bruteno fratri voluntarie sceptra deponenti

succeſſit) duodecim filios procreavit; quorum hęc nomina fuere: Saymo, Neydro, Sudo, Slavo, Nantago, Barto, Galindo, Varmo, Oggo, Pomedzo, Colmo, & Lituo. Cumque jam Vedenuto Princeps XXVI annum attigiſſet, regiones Pruſſiæ inter filios diviſit, Saymonemque natu majorem ſummæ rerum præfecit. Atque ita Pruſſia in duodecim Ducatus, ſecundum filiorum Principis Vedenuti numerum, diviſa eſt, & unuſquiſque à ſuo Principe nomen accepit. Quos hic ſecundum ordinem, cum ſua diſpoſitione, caſtriſque & civitatibus, annorumque numero, quando videlicet à Crucigeris potiſſimum erectæ ſint, deſcribemus.

Sudavia, Ducatus 1.

PRimus & præcipuus Pruſſiæ ducatus Sudavia olim erat, qui à Sudavo Vedenuti filio, Principe ſuo, nomen ſortitus eſt. Hic Ducatus omnes alios & præſtantia & fertilitate antecellebat: nam quocunque tempore neceſſitatis, ſex millia equitum, & octo millia peditum præſtare valebat. In hac regione præcipui Nobiles & Proceres totius Pruſſiæ priſcorum tempore ſedes ſuas habebant. nunc autem paludibus & ſylvis maximis obſitus ſcatet, nec ullum veſtigium tam inſignis & nobilis regionis remanet, præter ſeptem

ptem pagos, quos coloni poſſident, in Luptavenſi territorio. tota enim eſt devaſtata à Crucigeris ordinis Teutonici, non aliam ob cauſam, quam propter inobedientiam & infidelitatem. Diſtinguit Sudaviam à Sambia regione palus quædam; à Ducatu vero Nadravienſi fluvius Lavvo appellatus.

Sambia, Ducatus 2.

SAmbia, nunc Szamland appellata, regio Pruſſiæ, à Principe Saymo nomen accepit. Hæc priori, cum potentia, tum fertilitate, non multum cedere videtur. poterat enim ex illa 4000 equitum, & 4000 peditum congregari. A Natangia regione fluvio Prægel dicto diſterminatur.

Sequuntur caſtra & civitates ad Sambienſem Ducatum pertinentes:

Lebenicht, condita anno	1256
Kneypach, anno	1380
Regiomontum cum caſtro & antiqua (ut illi appellant) civitate,	1260
Fiſchuſia,	1269
Lechſtet,	1289
Mulmelburgia,	1279

Girmavia, Bobetia, Tyremburgia, Rudavia, Lubtavia, Bonûdia, Neuhuſia, Schaccia, Roſitta, Wargia, Chremetia, Gaymen, Ceilgarbia, Waldovia.

His nominibus arces in Sambia olim appel-

appellabantur cum suis civitatibus, quę omnes à Crucigeris bene muratæ & fossis cinctæ extiterunt. nunc quædam arces in curias judiciales redactę sunt. quarundam etiam magna pars humi prostrata jacet.

Natangia, Ducatus 3.

NAtangia regio à Principe Natãgo nomen ducit: quæ à Bartia regione flumine, Alla nominato, secernitur; à Pomesania Passaria fluvio disterminatur. Regio est opima. Arces & civitates plurimas, prout inferius ordine descriptæ sunt, habet:

Valdovia civitas, condita anno Domini	1256
Girdavia civitas, anno	1326
Cintia oppidum,	1313
Creneburga civitas cum arce,	1253
Heyligenbeil oppidum,	1301
Friedlandia civitas,	1312
Schippenbeilia civitas,	1319
Brandenburga opid. cum arce,	1362
Balga arx,	1239
Damnovia civitas,	1400.

Nadrovia, Provincia 4.

REgio Nadrovia à Principe Nadro denominata est. eam à Natangia fluvius Pregiel disterminat; à Slavonia, Nara amne distinguitur. Hæc majori ex parte à fratribus ordinis Teutonici, propter infidelitatem incolarum, devastata est. Reliquiæ ejus & vestigia reperiuntur, casæ & tuguria, in quibus piscatores habitant.

Slavonia, Ducatus 5.

SLavonia regio quondam, priscorum Prutenorum temporibus, pro Ducatu computabatur. A Principe Slavo nomine denominationem accepit. Ex majore parte à Lituanis Crucigerisque depopulata est. Eam à Lituania Memula fluvius disterminat. Has infra scriptas munitiones & arces complectitur cum civitatibus & oppidis:

Ragneta, à Crucigeris fratribus constructa anno incarnationis divinæ	1253
Tilsa, anno	1289
Renum, anno	1276
Licovia,	1273
Salavia,	1385
Labia,	1258
Tapia,	1255
Vintburgia,	1409
Christoverdet,	1253
Boytia,	1338
Cestia,	1185
Norbeitia,	1381
Vonsdorsa,	1391
Angerburgia,	1412
Dringosortia,	1403.

Bar-

Bartonia, Ducatus 6.

BArtonia à Barto Principe nominis etymologiam ducit. Cum Lituanis & Moschovitis, terminis disceptat. A Lituania 70 stagnis & solitudine, à Galindia vero flumine quodam finitur. Nunc magna ex parte à Lituanis & Crucigeris pervastata est. Arces has cum oppidis, à Crucigeris erectas, complectitur:

Nordemburga, munitio à Crucigeris erecta anno	1505
Iohansburga, anno	1268
Gurgburga,	1259
Insterburga,	1342
Richteverder,	1396
Bartovia,	1365
Rhenum,	1375.

Galindia, Regio 7.

HÆc regio à Galindo Principe Galindia nuncupata est. Cujus Masoviæ sylva ingens à Meridie fines excipit. Quondam tam populosa fuit, ut successiu temporis, populus in ea progenitus locum non haberet. Vnde præpositi regionis obstetricibus severe mandarunt, ut nullam fœminei sexus post partum prolem hac luce frui permitterent. quam rem cum minus observatam animadverterent, mamillas fœminis, ne amplius prolem educarent, amputarunt. quod facinus mulieribus

ribus summæ tristitiæ & miseriæ causa fuit. Erat autem in illa regione mulier quædam, auctoritate, nomine & potentia clara, quæ pro Prophetissa habebatur: oracula enim interrogantibus dabat. huic cum mulieres calamitates suas exposuerunt, Prophetissa illa, miseræ sorti fœmineæ condolens, dolos quibus viros circumveniret, & perpetratum facinus ulciscereturque, indagare cogitareque cœpit; convocatisque omnibus proceribus, & nobilioribus vitis Galindiæ, monuit eos, ut Christianis bellum, sine ullo armorum genere (eventus enim rerum prædicere solita erat) quam celerrime inferrent: hanc enim voluntatem deorum esse, serio affirmabat. quibus Galindi auditis, sine ulla mora (certum enim esse credebant) juvenes senesque valida manu inermes in Polonorum & Masoviorum Christianorum provincias cum impetu excurrunt, nactaque ingenti hominum & jumentorum præda, ad sua proficiscuntur. Interim vero captorum Christianorum aliquot aufugiunt, continuoque reliquis Christianis nunciant, quomodo Galindi sine armis in terram eruperint. Christiani re intellecta bene armati Galindos assecuti maxima cruentaque strage profligant, prædamque repetunt; bellumque continuantes, fugientes hostes

hostes in regionem usque eorum persequuntur; quam armis & igne evertunt: reliquias tamen matronarum, ancillarum, & juvenum, in captivitatem abducunt. Has civitates & munitiones Galindia complectitur:

Orteleburgum castellum, cujus instaurationis annus est	1266
Rastemburgum oppidum,	1329
Neyburgum arx & oppidum,	1238
Passenhumia oppidum,	1388
Dreschlovia arx & oppidum,	1338
Lucia castellum,	1348
Lucemburgia oppidum,	1349.

Varmia, Regio 8.

VArmia sive Wermelandia regio à Warmo Principe nomen sortita est. à Pomesania provincia stagno, & flumine à Passaria discernitur: à Natangia parvis quibusdam fluviis. Has arces cum civitatibus complectitur:

Ressel arx & civ. extructa anno	1337
Sreburg arx, anno	1348
Bichofstein civitas,	1325
Wartemburga civitas,	1325
Allenstein arx & civitas,	1367
Melsatia arx & civitas,	1326
Helsberga arx & civitas,	1320
Wermeditum arx & civitas,	1316
Gulstadia civitas,	1326.

Hogker-

Hogkerlandia, Provincia 9.

HOgkerlandia sive Pomesania à Principis nomine Hogo appellata est. Eam à Natangia, Passaria fluvius separat: à Pomesania, duo fluvii, Melsink & Drasen appellati. Hasque arces cum oppidis complectitur:

Brandemburgum castrum & oppidum, extructum anno	1258
Frauemburgum oppidum,	1279
Tolkiemit oppidum,	1365
Munhusia castellum,	1365
Scharpovia, prædium,	1400
Elbingense castrum, constructum anno	1237
Civitas vero ipsa Elbinga, celebris & populosa, emporio clara, instaurata est anno	1239.

Culmensis, Ducatus 10.

CVlmia Regio Prussiæ, à Culmo Principe denominationem trahit. A Polonia & Pomerania, Vistula fluvio secernitur: à Pomesania, flumine Ossa: à Michlovia vero & Dobrinia territoriis, Drebnicz fluvio fines suos dirimit. Has civitates & munitiones habet:

Culmina, civitas ampla, erecta anno	1223
Wentslavia arx, anno	1215
Alduſia castrum,	1238

Grandentz arx & civitas,	1299
Gugeleburga civitas,	1230
Schonſe arx cum civitate,	1305
Straſburga arx & civitas,	1285
Bartonia arx,	1346
Neumarckt civitas,	1325
Rogoſna arx,	1293
Colmenſe civitas,	1251
Torunia arx cum civitate ampliſſima, emporio clara, ad Viſtulam condita anno	1235
Papavia arx,	1375
Frideck arx,	1331
Lipno arx,	1319
Leſna civitas,	1328
Golba arx & civitas,	1300
Luben arx cum civitate, extructa	1233
Reden civitas cum arce,	1235
Bergelavia arx,	1305
Lautergia arx,	1301.

Hujus Ducatus titulo rex Poloniæ utitur.

Pomeſania, provincia 11.

POmeſania à Pomeſa Principe, finitur ab aliis regionibus Viſtula, Elbinga, Druſno, Drobnicz, Weſſera multæ in ea præclaræ arces & civitates, ut ſequitur, habentur.

Marienburga civitas ampla, anno Domini 1302 extructa eſt: arx vero anno 1281 à fratribus Teutonicis erecta ſub Magiſtro

Magiſtro ordinis illius Hartmano Comite Heldroienſi, natura loci munitiſſima, valloque fortiſſimo & foſſa profunda circumducta, muro & propugnaculis, ac commeatu copioſo, apprime firmata, Regis Poloniæ præſidiis tenetur.

Nevvichia opid. extructũ anno	1329
Stum arx cum civitate,	1249
Chriſtburga arx & civitas,	1258
Preuſmarck arx,	1329
Salfeld civitas,	1328
Merinek arx cum civitate,	1290
Holand arx & civitas,	1329
Lubſtadia civitas,	1202
Oſſterrada arx & civitas,	1270
Roſenburga arx cum civitate,	1289
Marienverder arx cum civitate,	1311
Garneſia civitas,	1328
Germanica Eilovia arx cum civitate,	1337
Lebmulia civitas,	1337
Hohenſtein civitas,	1301
Schonembergia arx,	1319
Roſembergia civitas,	1315
Eilemburga civitas,	1299
Neumburga civitas cum arce,	1289
Salavia civitas cum arce,	1306

Michlovia, Provincia 12.

MIchlovia admodum anguſta terra eſt. inter Brodnam & Drebnicz fluvios

jacet. Hujus causa Poloni cum fratribus Teutonicis perpetuas rixas fovebant. Nullam arcem præter unam civitatem Strasburgam, & tres munitiones, Berklii, Dornik, & Mechloviam habet.

Pomeraniæ regione amplissimam, longo tractu mari adjacentem, unde & nomen habet, in Poloniæ regionum descriptione latius indicabimus. De qua multa bella Poloni cum Prutenis gentilibus & Crucigeris habebant. In hac sita est celeberrima urbs Gedanum sive Dantiscum appellata. à mari Germanico uno miliari abest. eam celeberrimus fluvius Vistula præterlabitur. ibidemq; amplissimis ostiis in mare exoneratur. Celeberrimum in ea totius Pomeraniæ & Prussiæ emporium est, regi Poloniæ subjecta, anno 1285 translata.

Prutenorum prisca barbaries.

PRuteni Gentiles, barbarie indomita rigentes, perversi & infideles erant, vanas creaturas quaslibet pro Diis colebant, nec se ad fidem Christianam converti patiebantur. Idiomate proprio à Livonico non dissimili utebantur. Polonis & Masovitis tributarii erant, sed frequenter nacta occasione jugum excutiebant: ideo multa bella longo tempore Poloni cum eis tenuerunt. Postea anno Domini 1211, Conradus Masoviæ Princeps, ex regibus Polo-

Polonorum genus ducens, à Prutenis Gentilibus sæpius variis excursionibus infestatus, ad Imperatorem Fridericum hujus nominis secundum legatos destinavit, implorans auxilia adversus infideles Prutenos. qui libenter fratres ordinis Teutonici Crucigeros, à Saracenis tunc temporis Hierosolyma pulsos, in Prussiam 20000 misit, quibus Princeps Masoviæ Culmensem terram inprimis donavit; cum arce Dobrzinensi, hac conditione, ut tempore necessitatis subsidium sibi contra infideles Prutenos ferrent, Prussiamque subjugatam insimul partirentur.

Hæc autem Prussiæ regio, plerisque sinuosis flexibus est ubique amœna, & opportunis portibus maris Balthici maxime commoda. urbium illustrium, oppidorum, arcium que frequentia & opimis incolarum divitiis, opibusque, ac terræ ubertate, supra modum claret. Pecoris omnigeni inæstimabili copia, piscationibus, venationibusque & sylvis fructuosissimis, aëtisque temperie, cum amœnitate conjuncta, prædita est. & postquam fidem Christianam Prussia suscepit, 72 arces præcipuas & 62 civitates principales habuit, à Crucigeris domus Teutonicæ erectas. quarum numerus nunc, temporis successu, plurimum crevit. multæ enim & frequentes civitates ac oppida, munitio-

nesque, tam à Polonis quam Crucigeris, varia Marte utrinque decertantibus extructæ sunt. Longitudo ejus ex Aquilone in Austrum, à Torunia urbe confini Masoviæ usque ad Memulam castrum cum oppido, 58 miliaribus extenditur. In latitudinem vero 50 miliaribus, Lituanos & Masovitas contingens, patet.

Flumina præcipua & principalia in Prussia duodecim reperiuntur. Istula sive Vistula, quæ Silesiam, Poloniam, Masoviam & Prussiam præterlabitur. similiter Cronon sive Nemen ex Lituania decurrens, Nogat, Elbinga, Wesera, Passaria, Alla, Prægel, Ossa, Drebnicz, Lica, Lavia. Extant quoque alia plura flumina omni genere piscium abundantia, minus tamen hominibus, præcipue externis, cognita. Lacubus plurimis, aliquando 7 miliaribus Polonicis patentibus, piscibusque omnis generis exundantibus, undique scatet. Gummi quoque genus lucidissimũ, quod succinum sive glessum, vulgaritet burstin vocatur, in litore maris Balthici copiose colligitur. Cum autem Prussia, ut copiose superius descripsimus, barbarorum colonia antiquitus fuerit, Polonorum ac Teutonicorum armis subactam, sacrisq; initiatam se agnoscit, qui in eam colonias suas, barbaris penitus fere extirpatis, deduxerunt: nunc que tam Polonis, quam Germa-

Germanis equitibus, pariter civibus agricolisque, frequens est. Barbarorum tamen reliquiæ ad Curlandicum lacum hucusq; supersunt, qui cum Livonibus & Lituanis vicinis, idiomate, moribus, habituque, concordant. Porro nulla in universo Poloniæ Regis dominio regio reperitur, quæ tam frequentibus civitatibus, arcibus & oppidis, ut Prussia, abundet.

Hæc autem Prussiæ regio amplissima, omniumque fructuum, tam ex terra quam aqua nascentium, abundantissima, duplex est, Ducalis & Regalis. nam Dux, gratia Regis Poloniæ, in suis civitatibus & arcibus integre rerum potitur, ut vasallus & feudalis ac beneficiarius regni: Regiomontique, quæ est civitas maritima, sedem suam habet. In qua collegium communis studii ab Alberto præfato, primo ex Magistro Duce creato, fundatum. Est autem Regius mons urbs emporio clara: ad eam enim merces ex septentrionis regionibus copiose apportantur. In hanc sedem suam magistri transtulerunt Marienburga nobilissima, eaque munitissima arce, ac totius Prussiæ propugnaculo. quæ cum se expugnari non pateretur, Casimiro Regi Poloniæ, ut diximus, pro certa stipendiorum militibus Ordinis persolutione, dedita est. In ea assidue milites præsidiarii à Rege Poloniæ asservantur,

victu & omnibus ad bellum neceſſariis tam apprime proviſa, ut ſex annorum obſidionem ſuſtinere poſſit. Eſt enim Regalis Pruſſiæ (id eſt, illarum arcium & civitatum, quas Rex electus extra Ducem armis majorum ſuorum acquiſitas poſſidet) caput & Metropolis. A Gedano ſeptem milliaribus diſtat. Plurimas nobiles civitates & arces quas ſuperius enumeravimus, Pruſſia complectitur.

Epiſcopatus vero IV Catholicos, poſtquam fidem Chriſtianam ſuſcepit, Pruſſia habebat: Warmienſem, Culmenſe, Sambienſem & Pomeſanienſem. nunc Sambienſis Warmienſi, Pomeſanienſis autem Culmenſi adjuncti. Warmienſem Epiſcopatum, qui eſt præcipuus, Reverendiſſimus D. Staniſlaus Hoſius Polonus, S. Romanæ Eccleſiæ Cardinalis digniſſimus, ſingulari pietate, & vitæ ſanctitate, ac doctrina cæleſti & ſcriptis divinis coruſcans adminiſtrat; qui malleus hæreticorum indefeſſus, & Catholicæ Eccleſiæ propugnator ſtrenuus jure cenſendus eſt. Culmenſem Epiſcopatum, Reverendiſſimus Dominus N. Coſtca, virtutum & doctrinæ ſpeculum inſigne. Nunc de Pomerania regione ampliſſima dicendum nobis occurrit. quæ etiam, Polonorum armis antiquitus perdomita, imperio paret. nam Boleſlaus Rex bellicoſiſſimus, anno Domini

mini 1003 Ruſſiæ Principibus debellatis, ſtrenuoq; Marte contuſis, perpetuum victoriæ monumentum, Herculeum imitatus opus, tres ferreas columnas in Boryſthene fluvio collocavit. Deinde, ann. Domini 1008, Saxonibus bellum intulit, & omnem illorum regionem, circa Oderam, ad Albim & Salam fluvios, Cherſoneſumque Cimbricam, quæ hodie Dania appellatur, ſumma belli dexteritate ditioni ſuæ ſubjugavit. Vrbes earum regionum maximas, partim ſolo æquavit, partim ſuis Polonis munivit, gentemque univerſam Pomeranorum barbaram & incultam ad fidem Chriſtianam ſuſcipiendam armis coëgit, & ut ſempiterna memoria victoriæ feliciſſimæ apud poſteros extaret, in Albi, & Sala, Oſſaque fluviis, columnas æreas inclytus triumphator locavit. Totam Pruſſiam ac Pomeraniam, Chriſtianis infeſtiſſimas, perdomuit.

Ducatus Pomeraniæ.

POmerania regio ampliſſima, ab Holſatia ad Livoniam uſque, longo tractu juxta mare Germanicum extenditur, unde & nomen habet. Pomorze enim Slavis mari adjacentem regionem ſignificat. In hac Regione natio Slavonica antiquitus conſederat; ſed nunc Germani magna ex parte eam incolunt. Has præ-

cipuas civitates à mari procul sitas complectitur; Stetiniam, unde Ducatus Stetinensis dicitur, Neugardiam, Lemburgam, Stargardiam Bergradum, Camenetiam, Publinam, Grifemborgam, & alias complures. Quæ vero mari impendunt, Colberg, Camin, Cosslin, Gribswald, Sund, Puczka, Revecol, Louemburg, Hechel &c. Iulinum in hac regione urbs erat celebertima. nunc ruinis deformis jacet. Pro hac regione Poloni cum Prutenis Gentilibus, & Crucigeris, longo tempore acriter decertabant. nunc titulo ejus Rex Poloniæ, qui in ea majori ex parte rerum potitur, Duxque Prussiæ, feudalis Regis Poloniæ, utuntur.

Gedanum, sive Dantiscum, hujus regionis metropolis, urbs amplissima & insignis, à mari Germanico uno miliari abest. Eam celebertimus fluvius Vistula præterlabitur, ibidemq; amplissimis ostiis in mare exoneratur. In ea totius Pomeraniæ & Prussiæ celebertimum emporium est. ex ultramarinis enim regionibus longinquis, Anglia, Britannia, Scotia, Gallia, Hispania, Swecia, Dania, & Nordwegia, naves ad eam appelluntur. Ex Lituania quoque, Russia, Volinia, Poloniaque, variæ merces fluviis navigabilibus in eam deferuntur; præcipue vero siliginis & frumenti ingens copia ex supra nominatis regio-

regionibus advehitur. Regi Poloniæ subjecta est, Castellanumque à Rege præfectum habet. Ex mari in urbem perducta est fossa qua naves maximæ intra mœnia veniunt. Burggravius cum proconsulibus, & consulibus, regio nomine civitatem administrant. Cives omnes fere Germani sunt, mercatoresque ditissimi, ita ut Gedanum ædificiorum pulchertrima dispositione, commerciorum varietate, maris Vistulæq; oportunitate, incolarum & externorum incredibili multitudine, civium divitiis, & instrumentorum bellicorum, ad hostes propulsandos, ac machinarum æneārum numero, cum præcipuis Europæ urbibus, meo judicio conferenda sit. Prætorium maximo sumptu, eoq; regio, exædificatum, cum superba turri; ædesq; sacræ, cum privatis, ingenti auri pondere, artificiose erectæ; Geldaque publicum urbis palatium; ac horologium divinis fere manibus elaboratum, cujus campanæ mirabilem quendam & suavissimum concentum edunt, secundum artificis voluntatem, & temporis convenientiam, in admirationem omnium gentium advenas attrahentes. Propugnaculum munitissimum in ipso maris portu extructum, frequentibus directis machinis, ab armatis militibus custoditur. Vexillum totius Pomeraniæ, aquilam nigram in collo coronatam,

natam, gladium evaginatum manu humana tenentem, pro stemmate in campo aureo gestat, similem Prussiæ, quam in ejus principio expressimus.

Elbinga, civitas insignis ad ostia Albis fluvii, in littore maris magnificentissime & sumptuose extructa, splendidis civium opibus & mercatorum divitum frequentia claram spectabilemque se reddit. Ejus titulo Rex Poloniæ, scribens se Dominum terræ Elbingensis, maxime in privilegiis, utitur. Districtum enim amplissimum circumjacentem habet. Atque hæc de Prussia breviter dicta sufficiant.

XI.

ORIGO ET SERIES PRINcipum Teutonici ordinis.

ANno Domini 1188, cum Balduinus rex Christianus Hierosolymis regnaret, Saraceni & Barbari ex arce nomine Ptolomaida, latine Acona, Germanice Acris dicta, variis excursionibus Sanctam terram infestare solebant. Quamobrem Rex contra barbaros Saracenos auxilium petiit à Christianis. Longobardi igitur sexaginta galeras, & in his quinquaginta millia virorum, in subsidium miserunt, cum quibus multi homines probi, piæ peregrinationis causa, in terram Sanctam profecti sunt. Horum numerus erat 500, partim ex Saxonia, partim ex aliis provinciis Germaniæ, qui omnes in unam navem congregati, Aconam usque pervenerunt, ubi per integrum annum, cum infinita multitudine Christianorum, Aconam, antequam caperetur, oppugnaverunt. In oppugnatione, multi Christianorum, telis barbarorum læsi erant, unde in morbum inciderunt, passimque sparsi, cum neminem in terra aliena, qui sublevaret inopiam, haberent, multi fame perierunt. Erant autem ex peregrinis præcipui, octo boni & pii viri Teutones, qui cum viderent Christianos tam misere interire, commiseratione ducti curam illorum susceperunt, diligentiaque illorum plurimi infirmi convaluerunt. Postea xenodochium, sive hospitale, sub titulo beatæ virginis Mariæ, Aconæ erexerunt. Primusque xenodochii præfectus, Henricus de Valpot electus est, ex Germania oriundus, hic maximam diligentiam in fovendis infirmis & egenis adhibuit, ultimum diem Aconæ peregit, ibidemque sepultus est, anno Domini 1190. Postea Bulduinus Rex, Hierosolymis templum, & xenodochium, pro pauperibus & plutibus nobilibus infirmis, qui in bello

Aconiensi læsi erant, extruxit, sub titulo beatæ virginis Mariæ.

Tandem anno 1191 Clemens Papa hujus nominis tertius hunc ordinem confirmavit, & intitulationem dedit fratribus Teutonicis xenodochii Hierosolymitani beatæ virginis Mariæ. Præterea Divi Augustini regulam illis servandam imposuit, Stemmateq; cũ cruce nigra eos insignivit.

Postea Patriarcha Hierosolymitanus, singulos fratres Teutonici ordinis à Pontifice Romano confirmatos, alba chlamyde ex utraq; parte crucem nigram habente ornavit, sicque illi habitum suum susceperunt. Fuerunt, qui vestiti sunt, XXIV fratres laici & VII sacerdotes. His lorica indutis, gladio accincto, missam celebrare concessum erat. nullus barbam tondebat, & super saccũ stramine impletum, regula jubente, dormiebant. sed statim hæc mira quadam metamorphosi immutata sunt.

Secundus, Henrico de Valpoth, primo magistro Xenodochii Hierosolymitani, Otto de Karpen, nobilis Germanus, in magisterio successit, anno Domini 1200, sub Imperatore Romanorum Philippo hujus nominis II, & Innocentio summo Pontifice. Hic in humilitate & cordis simplicitate Deo & fratribus servivit. Sexto anno officium absolvit. Aconæque sepultus est.

Ter-

Tertius ordinis magister, Hermanus Brand Olsacensis, electus est sub Pontifice Innocentio III, & Philippo II, in ordine Germanorum Imperatorum XXII, anno 1206. Præfuit officio, quatuor annis. Pauperibus quantum potuit satisfecit. Aconæ sepultus est.

Quartus, Hermanus à Salicen, Nobilis Misnensis, Ottonis, & Friderici I I, Imperatorum, Innocentii I I I & Honorii Gregoriiq; IX, Pontificum, temporibus, anno Domini 1210, electus est. Hic omnium præclarissima privilegia Ordini à Pontifice, & Friderico II, Cæsare, consecutus est. Nam cum simultates & odia inter Pontificem Romanum & Fridericum Cæsarem exortæ essent: ille hujusmodi cladem prudentia sua è medio sustulit. Sub eo Conradus Marchio Thuringensis habitum susc epit. Bis mille nobiles, & auratos equites Germanos in ordine habuit, quos 30 continuis annis rexit. Ejus temporibus fratribus Ordinis à Saracenis Hierosolyma pulsis, Prussia concessa est, Regum Poloniæ, Conradique Ducis Masoviæ, & Imperatoris Friderici I I concessu. Quorum viginti millia in Prussiam venerunt, Prussosque Gentiles, auxilio Polonorum, ex terra Culmensi ejecerunt.

Quintus Magister, Conradus Turingo-

rum

rum & Cathorum Marchio, sub Cælestino IV Pontifice, & Friderico II Imperatore, anno 1240, electus est. habitum Mariemburgæ in Prussia suscepit, cum multis nobilibus adolescentibus, & viris eximiis, ac prudentibus. Cum Prussis Gentibus multa bella gessit, magnoque labore fines Regionum Ordinis dilatavit, &, siquæ ruinam minarentur, illas refarciens optime conservavit. Postea è vivis excessit. Mariemburgæ sepultus est.

Sextus Ordinis Magister, Poppa ab Osterling, electus est Conradi IV Imperatoris & Innocentii IV Pontificis temporibus, anno 1252. Multa præclara bella cum Prutenis, Livonienſibus, & Swantopolo Duce Pomeranorum, gessit. Postea ante Ligniciam civitatem cum Conrado Silesiæ Duce, sanctæ Heduigis marito, à Tartaris totam fere Sarmatiam vastantibus interemptus est: à Christianis vero Wratislaviam delatus, ibique in Basilica divi Alberti, terræ mandatus est. Hujus magistri tempore Regiomontum constructum est.

Septimus Magister, Ioannes Sangerhusenſis, officium suscepit, tempore Vilhelmi Comitis Flandriæ, Romanorum Imperatoris, & Alexandri IV Pontificis, anno 1263. Infidelium Prutenorum vires mirabiliter diminuit, Ordoq; eo præsidente

sidente plurimum profecit. Dominicanorum Monasterium Toruniæ fundavit. Brandenburga quoque civitas cum arce, ejus temporib? ædificata est, anno Domini millesimo ducentesimo sexagesimo sexto. Tapia quoq; munitio erecta. Annis duodecim præfuit. Treveris sepultus est.

Octavus Magister, Hartmannus, Comes Heldringenſis, constituitur, sub Rodolpho XXVII Imperatore, Habsburgensi Comite, & Clemente IV Pontifice, anno Domini 1275. Vir pius & industrius extitit. Nadraviam Sudaviamque regiones Prussiæ debellavit, cum cæterisque finitimis longas acies tenuit. Eo præsidente, anno 1279, Menia civitas ædificata est. Anno Domini 1281 Mariemburgense castrum erectũ est. Venetiis ultimum diem clausit, ibidemq. sepultus est.

Nonus Magister, Burchardus à Swenden, sub Rodolpho Cæsare XXVII, & Pontifice Ioanne XXI, electus est anno 1283. Eo præsidente, fratres ordinis, cum Prussis infidelibus bellum acre larga sanguinis effusione gesserunt, eosque in integrum ad obedientiam compulerunt. Postea, septem annis in officio expletis, magistratu se abdicavit. Mortuus est Rodiis, ibidemque ad Basilicã S. Ioannis sepultus.

Decimus Magister, Cõradus de Feuchtvangen, munus magisterii suscepit, sub

Adolpho XXVIII Imperatore, & Nicolao IV Pontifice, anno 1290. Eo præsidente ordo multum profecit. Septem annis fratres in officio continuit. Pragæ, Bohemiæ metropoli, spiritum exhalavit, Trebniciæque sepultus est.

Vndecimus Magister, Gotfridus, Comes de Oloch, electus est, sub Cæsare Adolpho XXVIII Germanorum Imperatore, & Pontifice Cœlestino V, anno Domini 1267. Hic Venetia cum multis fratribus in Prussiam profectus est. Decem annis officium gessit. Postea Comitiis celebratis, magisterium resignavit, in Germaniamque profectus, è vivis excessit.

Duodecimus Magister, Sofridus de Feuchtvangen, anno 1307 creatus est, Alberti Imperatoris Austriæ Ducis & Clementis Pontificis temporibus. Hic sedem Venetiis Prussiæ castrum Mariemburgam transtulit: nam in terra sancta, Venetiis, Neapoli, & in Anglia sedes suas & præclara ædificia propter quasdam simultates amiserat. Duobus annis officio præfuit. Mariemburgæ mortuus est.

Decimus tertius Magister, Carolus Treverensis, susceptus est sub Henrico VII Imperatore, & Clemente V Pontifice, anno 1309. Erat insignis vir, prudens & industrius. Anno Domini 1312, eo præsidente, Memula arx in Curlandia regione

gione Prussiæ fundata est, ad propulsandos Lituanorum incursus. Tandem prædictus Magister à Pontifice Romam citatus, adeo crimen objectum auxilio Dei diluit, ut in adversariorum caput redundaret. Romaq; discedens, in itinere, Viennæ morbo oppressus expiravit, ibique tumulatus est. Hujus tempore pestis per integrum annum tantopere grassata est, ut omnia frumenta penuria hominum in agris manerent.

Decimus quartus Magister, Vernerus Vrselensis, temporibus Cæsaris Ludovici XXXIII & Ioannis Pontificis XXII suscepit officium suum, anno 1322. Ordini cum summa laude præfuit. Cito post interemptus est à fratre ordinis Ioanne Bunsdorfio, in vigilia sanctæ Elisabeth, cum ex vespertinis precibus egrederetur.

Decimus quintus Magister, Ludolphus Dux Tulisurgensis, sive Brusviciensis, sub Ludovico XXXIII Cæsare & Ioanne Pontifice XXII Magisterii celsitudinem suscepit, anno 1325. Vir pius & sapiens extitit. Fratres ad cultum divinum summopere compulit, largeque illis omnia administravit, ideo eos liberalitate obedientes sibi effecit. Iustitiam magnopere administravit.

Decimus sextus Magister, Dictrichus, Comes Aldemburgensis, octogenarius

jam, electus est, temporibus Ludovici XXXIII Imperatoris, & Ioannis XXII Pontificis, anno Domini 1329. Eloquentia validus, autoritate gravis, justitiaque rigidus extitit. Gentilibus terrori fuit. Templum beatæ Mariæ virginis Mariemburgæ extruxit. Toruniæ obiit, translatus Mariemburgam, in templo S. Annæ sepultus est.

Decimus septimus Magister, Rodolphus Dux Saxoniæ, Ludovici XXXIII Imperatoris ac Benedicti undecimi Pontificis tempore, in officium susceptus est, anno Domini 1339. Hic anno Domini 1341 magnas copias conscripsit. Neumatcoviamque oppugnavit. Interim vero Lituani Prussiam invaserunt, eamque fere totam igne & cædibus consumpserunt, multos captivos abducentes. quæ causa illi tantum mœrorem attulisse creditur, ut mente captus, ab officioque depositus, præ mœrore vitam terminarit. In Marienverderque civitate sepultus est.

Octodecimus Magister, Henricus Dusmariensis, Clementis VI Pontificis tempore officii dignitatem consecutus est. Sex annos in regendo ordine consumpsit. Cum Lituanis & Rutenis bellum egregium, in die purificationis beatæ Mariæ, gessit, auxilioque divino decem millia inimicorum prostravit. E vivis postea decessit, Mariemburgæque humatus est. Hic virginum cœnobium, Lebenich dictum, Regiomonti erexit.

Decimus nonus Magister, Henricus Kimpradiensis, Carolo Cæsare XXXII & Clemente VI imperantibus, ad dignitatem Magisterii accessit, anno 1348. Eo præsidente Ordo doctis viris abundavit. Fratres in timore & amore Dei instruxit, annis 31 officio præfuit, Mariemburgæ vitam terminavit, ibidemque sepultus est.

Vigesimus Magister, Conradus Zolner, temporibus Venceslai XXXIII Imperatoris Romani, & Vrbani sexti Pontificis, ad officium vocatus est, anno Domini 1379. Multa egregia bella & facinora, contra Gentiles Lituanos & Samogitas, temporibus Keystudi, Iagielonis, Vitoldi, & Suidrigelonis, Ducum Lituaniæ, gessit. Ordinem in potestate octo annis tenuit. Mariemburgæ naturæ debitum persolvit.

Vigesimus primus, Conradus Valenrodensis, Venceslai XXXIII Imperatoris, & Bonifacii Pontificis tempore, munus Magisterii oblatum suscepit, anno 1388. Vehemens & iracundus extitit: totis viribus bello incumbebat. Monachos, Sacerdotes, & omnes ecclesiasticos, furore percitus, odio persequebatur, nullumque in hora mortis ad se venire passus est.

Anno 1321 fratres ordinis, armata manu, per fluvium Crononem, Lituanis, Nemen dictum, ad arcem Cawnensem in Lituaniam navibus terraq; pervenerunt, ibique tres munitiones celerrime erexerunt, Neuverder, & Riteverder, & Metemburg appellatas. ex his Crucigeri Lituanis magna damna inferebant, regionem igne & ferro vastando, incolasque occidendo.

Vigesimus secundus Magister, Conradus Iungingen, ad munus obeundum vocatus est, Venceslao XXXIII Imperatore & Bonifacio Pontifice præsidentibus. Hic propter morum probitatem magnam laudem apud omnes obtinuit, pacisque observantissimus erat. Ideo ab Ordinis fratribus eum multa pati oportebat. Annis duodecim officio præfuit. Postea ex carceribus corporis liberatus, Mariemburgæ Divæ Annæ templo humatus est.

Vigesimus tertius Magister, Vlricus de Iungingen, Conradi frater, Rupperto XXXIV Cæsare & Gregorio XII Pontifice munia obeuntibus, officium suscepit, anno 1404. Strenuus & bellicosus vir extitit. Regulas Ordinis non admodum observavit. Consanguineos odio prosequebatur, illorumque arces partim eripuit, partim destruxit. Cum Lituanis & Polonis plurima bella gessit. Hunc postea Iagie-

lo Rex Poloniæ, & Lituaniæ magnus Dux Vitoldus, cruento prælio profligavit: ubi & ipse, cum plurimis Commendatoribus, quorum ducenti recensentur, cecidit. Dux quoque Stetinensis, & Olesnicensis, Kerczdorffq; Dux exercitus Crucigerorum, à Polonis capti. Quinque millia Crucigerorum à Polonis cæsa sunt, Lituanorum tamen in castris Polonorum militantium septem millia trucidata fugataque in primo conflictu.

Vigesimus quartus Magister, Henricus Comes Plavensis, sub Sigismundo XXXV Imperatore & Ioanne XXIII Pontifice electus est. Hic volebat ulcisci injuriam quæ à Polonis Crucigeris illata erat: sed antequam quicquam inciperet, ab officio dejectus est, & Engelsburgæ in carceres conjectus, deinde ad Lebsteg missus, ubi septimo anno in vinculis peracto fatis concessit. Sepultus Mariemburgæ.

Vigesimus quintus, Michaël Sterbergensis, Imperatoriæ culinæ Magister, Sigismundo XXXV sceptrum tenente & Ioanne XXIII Romano Pontifice, ordini præpositus est, anno Domini 1410. Primo anno, cum suscepisset officium, Iagielo Rex Poloniæ, & Vitoldus Dux Lituaniæ, Osterrodam, Helsburgensemque Episcopatum, Resenburgam, Elbingam, & Christburgum civitates depopulati

sunt. Argentoratum obsederunt, re tamen infecta discesserunt. Novem annis Ordinis curam gessit. Postea, ut deponeretur, precibus obtinuit. Gedani vitam finivit. Mariemburgæ vero sepultus est.

Vigesimus sextus, Paulus Rudolfiensis, Sigismundi XXXV Imperatoris & Martini Pontificis tempore, Magisterii celsitudinem consecutus est, anno Domini 1419. Hujus tempore provinciæ & civitates Prussiæ ad Regem Poloniæ Casimirum defecerunt, & jugum Crucigerorum excusserunt. Officium novem annis hic magister retinuit, mortuus tandem, Mariemburgæque sepultus.

Vigesimus septimus, Conradus Erlihusius, Alberti XXXIX Romani Imperatoris tempore, officium suscepit, anno 1438. Hic à bello, quoad vixit, abstinuit, nimio dolore ob fratrum perversitatem consumptus. Mariemburgæ mortuus, ibidemque sepultus.

Vigesimus octavus, Ludovicus Herlihusius, sub Cæsare Friderico, hujus nominis III, fratres regere cœpit, ann. 1450. Hujus tempore Prussia ab Ordine defecit, ad Regemq; Poloniæ Casimirum major pars eorum defecit. Milites quoque Ordinis præsidiarii Mariemburgam Regi anno Domini 1457 pro summa 476000 florenorum vendiderunt, cum aliis castris

stris & civitatibus. Postea Rex Poloniæ, capta arce Choynicze, pacem cum Crucigeris iniit. Atque ab hoc tempore Pomerania Regno Poloniæ adjuncta est, pro qua Poloni 150 annis perpetuo cum Crucigeris belligerabant.

Vigesimus nonus, Henricus Rheus, Comes Plavensis, dignitatem Magisterii affectus est, sub Friderico hujus nominis III Imperatore, anno Domini 1467. Undecim hebdomadis officio præfuit. Regiomonti in Cathedrali Ecclesia terræ mandatus est.

Trigesimus Magister, Henricus Comes Ritherbergensis, anno 1470 officium suscepit, præsidentibus Friderico III Imperatore, & Sixto Pontifice hujus nominis quarto. Fuit vir rigidus furibundusque. Theodorum Episcopum Prussiæ captum in vinculis fame peremit. Ordini annis septem præfuit. Regiomonti sepultus est. Hujus tempore bellum sacerdotum in Germania fuit.

Trigesimus primus, Martinus Truchses Weczhausensis, sub Friderico III Imperatore, & Sixto IV Pontifice, ordini præfectus est. Duodecim annis præfuit. Casimiro, regi Poloniæ, obedientiam præstitit. Regiomonti mortuus, ibidemque sepultus est.

Trigesimus secundus Magister, Ioan-

nes de Tiefen ex Helvetia, celebri familia oriundus, Maximiliano sceptrum tenente, & Iulio Pontifice præsidente, Ordinem in tutelam susceptit, anno 1489. Eodem anno Polonia Regi iuramentum præstitit. Postea eidem regi Ioanni Alberto auxilium contra Valachos ferens, cum exercitu profligatus, ipseque peremptus est. Regiomontum delatus, ibidem terræ mandatur.

Trigesimus tertius, Fridericus Dux Saxoniæ, Turingorum & Hermandurorum Marchio, Maximiliani Imperatoris & Iulii Pontificis temporibus, anno Domini 1468, in festo divi Michaëlis, Regiomonti Magistratum suscepit. Nunquam Regi Poloniæ iuramento se obstringere voluit. qua de causa à Polonis sæpius infestatus, in patriam suam Hermanduriam profectus, ubi, duodecim annis extra Ordinis fines exactis, mortuus est. Hujus tempore Ioannes Albertus Rex Poloniæ è vivis decessit, cui in regno Alexander frater germanus successit.

Trigesimus quartus, Albertus Marchio Brandenburgensis, Casimiri regis Poloniæ nepos, Maximiliani Cæsaris & Iulii Pontificis temporibus, Ordini solenniter cum ingenti pompa Regiomonti præfectus est, anno Domini 1511. Sigismundo Regi Poloniæ avunculo suo iuramentum

mentum præstare noluit, sed arces necessariis omnibus munivit, ut se contra Polonorum incursum defenderet. Magnum & diuturnum bellum cum Rege Poloniæ habuit, in quo ex utraque parte multi ceciderunt, eam ob causam, quod iuramento se obstringere Regi noluisset.

Gesta hujus Magistri tempore præcipua.

ANno Domini 1519, in autummo inter Sigismundum Regem Poloniæ, & Magistrum Prussiæ Albertum Marchionem, bellum ortum est. Anno 1520 Albertus Marchio, die festo Circumcisionis Christi, Bransbergam inopinate occupavit. Eodem anno, Mielzak, Milimlyn, Regi traditæ sunt, cum aliis plurimis civitatibus castrisque. Quadragesimali tempore, mense Aprili, copiæ Regis Oland civitatem & arcem sub Magistro cœperunt, Eodem anno Brandemburga arx & civitas à Polonis capta & depopulata est.

Anno Domini 1520 Volfangus, Dux Schonemburgensis, cum exercitu Ordinis decem millium peditum & quatuor millium equitum, Gedanum oppugnavit, ex episcopique monte (ut vulgo vocant) civitati imminenti, quater mille globos tormentorum bellicorum, in civitatem fundtra tamen exoneravit. nullum enim hominem læsit, sibi vero ingens damnum in tormen-

tormentis & globulis intuit: nam ex muro civitatis tormentum unum præstantissimum in mille frusta concussum est; & si aliquis ex exercitu se ostenderet, in hunc quatuor vel quinque tormenta ex turribus civitatis exonerabantur. tantaq; miseria & penuria omnium Crucigerorum milites afflicti erant, ut multis suorum desideratis, quibusdam captis, fuga sibi ab obsidione consulere cogerentur. Interea vero Poloniæ Rex in subsidium Gedanensibus 1200 equitum electorum misit, qui milites Crucigerorum, à Gedani obsidione discedentes, insecuti sunt, plurimosque ex eis trucidaverunt, quosdam captivos abduxerunt, multi etiam à Cassubiis & Pomeranis jugulati sunt. Postea Regius exercitus Ditschoviam & Stargerdum arces occupavit. Choynicz quoque arx cum civitate capta est. Postea cæteræ civitates & arces ultro se Regi Poloniæ obtulerunt, & milites Ordinis una cum Crucigeris ex Prussia sunt ejecti.

Anno Domini 1525, die octava Aprilis, Prussia, quam primum religiosi Crucigeri videlicet tenuerunt, in mundanam politiam & principatum sæcularem cessit. Albertus enim Marchio Brandenburgensis, in ordine trigesimus quartus & ultimus Magister Crucigerorum, belli cum Rege Poloniæ pertæsus, difficileque contra

tra stimulum calcitrare videns, Regem sibi per internuntios fratres & affines suos reconciliavit, Cracoviamque veniens, juramentum solenniter Regi Poloniæ Sigismundo, in Majestate Regia ad id fabricata in medio foro Cracoviensi sedenti, Regalibusque induto, præstitit cum multis Principibus. Ibique prædictum Albertum Marchionem Brandenburgensem, post juramentum solenniter præstitum, Sigismundus Rex Principem secularem, equitemque, ut vocant, auratum creavit. Tertasque omnes Prussiæ certis sub conditionibus eidem, ut feudali, clientique, & subdito suo concessit, vexillumque illi suum sub insignibus Polonicis dedit. Atque hic finit ordo ille, ut vocant, Teutonicorum Crucigerorum in Prussia. Anno Domini 1526, Alberto Prussiæ Duci, sorore Regis Daniæ in matrimonium data est: ex qua suscepit filium, Albertum Fridericum modernum ducem Prussiæ, qui etiam post mortem patris Regi Poloniæ juramentum homagiumque solenniter præstitit. Nunc, quo ordine & quibus ceremoniis hoc juramentum præstitum sit, quoniam ipse præsens rerum spectator fui, breviter dicam.

Anno Domini 1596, mense Iulio, in Comitiis regni generalibus, Lublini celebratis, Albertus Fridericus Marchio Brandenbur-

denburgensis, Alberti Ducis Prussiæ prædicti filius, patri in Principatu succedens, juramentum Regi Poloniæ præstitit, hoc modo. Decima nona die Iulii, amplissimum suggestum, (sive Majestas, ut dicitur, Regia) tectum sericeis & stragulis tapetisque pretiosis, in suburbio Lublinensi sumptuose etigitur, ubi Rex sessurus esset. Concursus fit ad forum immensæ hominum multitudinis; opplentur viæ, omnesque plateæ, quacunque incessus erat. Satagit pro se quisque vel ornatus splendido vestitu, vel armis instructus apparere. Interim Majestas regia ex arce in thronum proficiscitur; cingitur ingenti & splendida Senatorum Procerumque universi Regni corona, præcedentibus Principibus vitis, ac omnis ordinis consiliariis, & aulicis. Vexillumque pulcherrimum & amplissimum album, novo Duci de more cum insigniis donandum, Erasmus Debinski, Cancellarii regni filius, præferebat. Postea Rex in domum quandam suggesto oppositam divertitur, ibique ornatu regali induitur, sandaliis videlicet aureis, alba Dalmatica, & chlamyde, sive Piviali ex panno aureo confecta, & Corona regia aurea, gemmis lapidibusq; pretiosis concinne affabreque ornata; chirothecas quoque annulis gemmisque ornatas manibus imposuit. Inducta Majestas regia ornamentis re-

tis regalibus, de modo illa in suggestum procedit media inter reverendissimos Dominum Iacobum Vchanski Archiepiscopum Gnesnensem primatem regni, ac Dominum Padniewski Episcopum Cracoviensem, præcedentibus & subsequentibus contigue primariis Dominis, Consiliariis, Spiritualibusque. Gladium evaginatum ancipitem Dominus Andreas Zborowski, Gladiator (ut dicitur) Regni, præferebat. Pomum aureum, cruce insignitum, Petrus Zborowski, Palatinus Sendomirienſis, portabat, & sceptrum Staniſlaus Myſkowski, Palatinus Cracovienſis, anteferebat. Cum itaque sacra regia Majestas in solio sedit, quatuor Germani proceres Prussiæ, nomine Ducis sui, supplices venerunt, & genibus flexis unus eorum orationem facundo lepore ad S. R. M. recitavit. Oratione finita, regia Majestas quatuor consiliarios suos cum illis quatuor Germanis ad Ducem Prussiæ accersendum misit. Veniens itaque illustrissimus princeps Albertus Fridericus, disertissima facundia orationem fecit ad S. R. M. singularem fidem, supplicitatem, & subjectionem testantem. Respondit est postea ipsi Principi consiliariisque ejus Latinis verbis, nomine Regis, Sacram regiam majestatem tam ipsum Principem quam omnes subditos & optimates

timates ejus omni favore & gratia complecti defendereque velle. His finitis accessit Princeps ad solium, & pedes regios genu flexus cum summa reverentia attigit: accepitque de sacra regia majestate manibus vexillum album intignitū aquila nigra, cum literis S & A colligatis in pectore, cum institutione ore Regio facta his verbis: Nos Sigismundus Augustus Rex, annuentes vestris & vestrorum subditorum precibus, tradimus & concedimus Illustritati tuæ, prout parenti tuo illustrissimo tradideramus, in feudum, terras, civitates, oppida, & arces in Prussia: & ad eas Illustritatem tuam investimus, per hujus vexilli traditionem: ac instituimus gratia & benignitate nostra, qua tuam Illustritatem uti nepotem nostrum carissimum complectimur. speramusque, quod ejus beneficentiæ nostræ & memor & grata fidelisque Illustritas tua sit futura. Deinde Princeps Prussiæ caudam vexilli tenens, super libro Euangeliorum in hæc verba juramentum præstitit.

Ego Albertus Fridericus, Marchio Brandenburgensis, in Prussia, Stetinensis, Pomeraniæ, Slavorum, Cassubiorum Dux, Princeps Rugiæ, & Burggravius Norimbergensis, promitto & juro, quod Serenissimo Principi ac Domino, Domino Sigismundo Augusto, Regi Poloniæ Invictissimo, Magno Duci Lituaniæ, Russiæque ac omnium terrarum Prussiæ Domino & hæredi, sicut meo naturali hæreditarioque Domino, & ejus Sacræ Majestatis hæredibus, & successoribus regibus, & regno Poloniæ, ero fidelis & obsequens, ejusque Majestatis ac hæredum & totius regni Poloniæ bonum procurabo, & damnum præcavebo, ac omne id faciam, quod ad fidelem vasallum feudalemque pertinet. ita me Deus adjuvet, & hoc sanctum Dei Euangelium. Accepto hujusmodi juramento, Majestas Regia gladium ancipitem à Gladiatore regni Domino Andrea Zborovvski accepit, novumque Ducem ter præcinxit, inclinatum de more, dicens: Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime. Postea ei torquem auream Regio munere non indignam imposuit. Mox omnis ordinis Nobiles, qui ad Equestre munus contendebant (in quorum ego numero, eodem more præcinctus fui) præcincti sunt. Quibus omnibus ex ordine solenniter peractis, ac depositis regalibus indumentis, cum toto illo comitatu Duceque Prussiæ cum suis præcedente in arcem rediit.

XII.

LIVONIÆ DESCRIPTIO.

Addita est quoque brevis narratio, quomodo hæc regio in jus invictissimi Regis Poloniæ Sigismundi Augusti, Magni Ducis Lituaniæ, cesserit, & quo pacto à Moschorum Principe & Svveciæ Rege diminuta fuerit.

LIvonia sive Lieflandia, Regio amplissima, ab Oriente, Russiæ, Moschorum Principi subjectæ, contigua est; Nervaque fluvius navigabilis (in cujus utraque ripa duæ arces ejusdem nominis, una Livoniensium, altera Moschorum, sibi ex adverso sitæ sunt) imperium Moschoviticum à Livoniensi distimitabat. Sed modernus Moschorum Monarcha, Ioannes Basiliades, Derpt insigni urbe Episcopali cum sibi adjacente provincia occupata, ulterius fines suos (prout inferius dicitur) promovit. A septentrione cum Svveciæ Regno & Phinlandiæ Ducatu fines suos sinu maris Balthici disterminat. Ab occidente mari Baltheo (quod Germanicum & Prutenicum appellatur) contermina est. A meridie Samogitiæ & Lituaniæ, nonnihilque in Occidentem vergens, Prussiæ adhæret. Nonaginta miliaribus Germanicis in longitudinem, & quinquaginta in latitudinem, cum sinu maris Balthici adjacenti extenditur. Sed nunc bellis sævientibus, pluribus in locis vastata & diminuta est. Continet autem in se plurima territoria, quæ pro Ducatibus computari possunt. Horum singula cum suis civitatibus & castris succincte describi curabo. Sed primo quomodo & quando Regionis incolæ nomina Christo dederint, paucis aperiam.

Totum pene orbem terrarum, post maximum illud universæ terræ diluvium, fallacium dæmonum fraude seductum, veram unius Dei religionem, impio multorum & falsorum Deorum cultu, vanaque superstitione, commutasse constat. Quidam enim mortuos homines, propter merita beneficia & egregia gesta, cultu divino venerabantur. Alii malignos Dæmones, ementitis miraculis & prodigiis hominum oculis sese insinuantes, adorabant. Denique belluis atque serpentibus, & sculptis pictisque arte humana simulachris, gloriam veri Dei exhibebant. Donec Iesu Christi, veri Dei hominisque benignitas, & Euangelii ejus claritas, post multa sæcula, quasi lux clarissima, mundo cœlitus affulgens, has terras terribileisque tenebras discussit. Sed regiones Septentrionales, & omnes gentes ad Aquilonem vergentes, Christianæ religionis ignaræ, vano idolorum cultui diu-

tius subjugatæ fuerunt. difficilis enim ad eos externis gentibus aditus erat, propter efferam barbariem, & crudelitatem populi. Romani etiam & Græci, qui primo fidem Christianam amplexi sunt, septentrionalium plagarum minus exactam notitiam habebant: unde factum est, ut Livonia, cum cæteris ad aquilonem vergentibus regionibus, novissime omnium sacro Baptismi fonte lavata fuerit. Demum Friderici primi ex Ducibus Germaniæ Romanorum Imperatoris temporibus, mercatores rem familiarem ex Germania per mare Balticum in Livoniam appulerunt, & gentis barbaræ simplicissimæque animos ob mutua mercimonia commutanda pellexerunt. Erat autem hic populus miræ simplicitatis, opumque parandarum & rei familiaris justo negligentior. melle enim expresso (quo maxime regio abundat) ceram, velut alias quisquilias & purgamenta, domibus everrebant. Postea succedente quæstu, & mercatoribus Occidentalibus eo loci confluentibus, Sacerdotes paulatim se illis immiscere, adjungereque, piæ peregrinationis causa, cœperunt, ut, mercatoribus videlicet thesauros Livonum acquirentibus, ipsi animas gentis Christo, per verbum Euangelii salutiferum, lucrifacerent. Erat igitur ea tempestate vir quidam, Meinardus nomine, in Lubeca, civitate celebertima, pietate & sanctimonia vitæ insignis. hic una cum mercatoribus conscensa navi in Livoniam, anno partæ per Christum salutis CIↃ CC, trajicit; & conspiciens, in tam insigni & præmatura messe nullos operarios extare, continuo ibi unius famuli convictu contentus, ætatem transigere constituit, casamque sibi ex arbustis propter imbres arcendos construxit. Paulatim deinde hominum familiaritatem captare, & tædio superato, adhibita jam mutui convictus & contractę notitiæ cum incolis regionis oportunitate, religionis & rerum divinarum eos admonere cœpit, sensimque à vano Idolorum cultu ad Christianæ fidei observantiam adducere: auspicanteque Deo, & pium viri religiosi conatum secundante, complures incolarum in agnitam veritatis doctrinam concesserunt, quorum crescente numero, multorumque animis (ut fit) rei novæ & inusitatæ religionis studio flagrantibus, Basilica instauratur. Nec multo post Meinardus à Bremensi Archiepiscopo in Livoniæ Episcopum consecratur. qui in messe Christi strenui operarii munus adimplens, rem Christianam multum adauxit, & magnam gentis partem ad Christū convertit. Postea vitam cum morte feliciter commutavit.

Huic ex vita decedenti Bertoldus Cisterciensium abbas succesſit, qui contra irruentes hoſtes fidei Chriſtianæ, una cum peregrinis militibus, qui pietatis ergo ad militiam Chriſto exercendam ex Germania confluxerant, pugnare inſtituit. Vbi vero ad pugnam ventum eſt, equo infreni in mediam barbarorum aciem projectus confoditur. Tandem creſcente multorum pietate, plurimi ſacræ ſe militiæ devoverunt, Ordiniſque fratrum Teutonicorum habitu ſuſcepto, Enſiferos fratres ſeſe nuncupaverunt. Sed cum rebus gerendis ſupereſſe non poſſent, hoſtiumque barbarorum vis undiquaque invaleſceret, Teutonicorum fratrum Ordini in Pruſſia ſe conjunxerunt. Cum enim audiviſſent, quod Ordo Teutonicus Crucigerorum in tota Germania proficeret, Volquinus Præpoſitus eorum, à quinto in ordine Magiſtro Pruſſiæ Conrado, olim Comite Turingenſi, in ordinem Teutonicum ſuſceptus eſt, anno Domini 1234. Suffragiiſque ejuſdem Magiſtri Pruſſiæ Conradi, Gregorius ſummus Pontifex Romanus hujus nominis IX, juſſit ubique, & præcipue apud infideles Prutenos Livonoſque, proclamari, quod Ordo fratrum à gladio in Livonia (qui nondum confirmatus erat) Teutonico ordini in Pruſſia unitus, incorporatus adſcituſque eſſet. Suſceperunt itaque fratres à gladio Livonienſes, crucem, habitumque, more fratrum Teutonicorum in Pruſſia. Et ſemper ab hoc tempore Magiſtri Pruſſiæ, à Livonienſibus Magiſtris tributa certa & obedientiam exigebant, uſque ad tempora Alberti Marchionis Brandenburgenſis, Magiſtri Pruſſiæ, qui anno Domini ſupra milleſimum quingenteſimum decimo tertio, pecuniam, quam obedientiam, accipere maluit. Itaque Livonienſes, data præſcripta ingenti ſumma pecuniæ, in poſterum ab obedientia Prutenicis Magiſtris exhibenda liberati ſunt. Hanc tamen libertatem paulo poſt per inſolentiam ſuam amiſerunt: Rex enim Polonorum Sigiſmundus Auguſtus eos in poteſtatem ſuam, prout inferius dicetur, redegit. Sed ad rem accedo. Livonienſes Cruciferi, habitu fratrum Teutonicorum in Pruſſia aſſumpto, graviſſimis bellorum laboribus cum barbaris fortiter exantlatis, hactenus rerum in Livonia potiti ſunt, Magiſtrumque ſibi elegerunt, qui cum Commendatoribus, ſeu etiam Præfectis, totam regionem gubernabat. Erant præter hunc in Livonia Epiſcopi quinque: utpote Archiepiſcopus Rigenſis, Derptenſis, Habſelenſis, Oſeliæ, Curlandiæ, Revaliæque Epiſcopi. Hi ſua munia ſtrenue & magnifice ut

Principes obibant. Sed anno Dom. 1558, Moſchorum Dux, Derpta ſive Torpato, inſigni urbe Epiſcopali, potitus, Epiſcopatum Derptenſem penitus abolevit. Rex quoque Poloniæ Archiepiſcopatum Rigenſem cum omnibus arcibus & civitatibus (rerum enim in Livonia potitur) tenet. Revalienſem Epiſcopatum Svveciæ Rex, urbe Revalia capta, adminiſtrat. Oſelenſem Epiſcopatum & Abſelenſem frater regis Daniæ, Magnus nomine, una cum inſula Oſelia poſſidet.

Ordinis Teutonici Magiſter, una cum ſuis Commendatoribus, plurima oppida & arces munitas poſſidebat. & primo quidem ordinis Magiſter & Archiepiſcopus Rigenſis, ſimul & conjunctim Rigam urbem metropolim regionis occupabant; monetamque uterque propriam, qua adhuc incolæ regionis utuntur, cudebat. Verum Magiſter, præter dominii & poſſeſſionis conſortium, arcem quoque ibi habebat. Hic jam ordine territoria, arces & civitates, tam Magiſtro ordinis, quam Epiſcopis & Commendatoribus ſubjectas, deſcribere pergam. Hæc vero ſunt territoria ſive provinciæ, in Livonienſi dominio, quæ pro Ducatibus valent: utpote, Leitlandia, Vikeclandia, Curlandia, Semigalia, Eſtlandia, Virlandia, Harria. Gervenlandiaque.

Leit-

Leitlandia ſive Rigenſis Provincia.

LEitlandia regio Livoniæ, præcipuas has arces & civitates, Regi Poloniæ ſubjectas, habet.

Riga urbs celeberrima, totius Livoniæ metropolis; muro fortiſſimo propugnaculiſque & turribus denſis, tormentis bellicis apprime munitis, valloque inexcuſſo tribus ordinibus tormentorum, undiquaque munita; foſſis duabus, ex utraq; valli parte, circumducta, & ſtipitibus acutis circumſepta; rebus bellicis, tormentis & commeatu copioſo, militibuſque ſtipendiariis, pacis & belli tempore, bene proviſa. Arcem quoque bene munitam, & omnibus neceſſariis proviſam, ſibi adjunctam habet. in qua olim Magiſtri ſedem ſuam habebant. eam nunc Gothardus Kietler Dux Curlandiæ, regis Poloniæ feudalis, nomine regio adminiſtrat; in civitatem tamen ipſam jus nullum habet. Adminiſtratorem enim, ſive Capitaneum aliquem, cives ſibi dominari (libertatem aſſerentes) non patiuntur: ſed obedientiam & tributa Regi Poloniæ fideliter exhibent, ipſique civilibus legibus urbem adminiſtrant. Hanc urbem fluvius Dvvina ampliſſimus (ex Severa regione Ruſſiæ, Moſchovitæ Duci ſubjecta, ortus) una cum arce alluit,

& duobus à Riga in mare ampliſſimis oſtiis exoneratur. Per hunc naves ex mari, de ultramarinis regionibus, utpote Svvecia, Dania, Holſatia, & cæteris repoſtis provinciis, appellunt: Ex Ruſſia quoque & Lituania cineres, aſſeres, ligna cæſa, & lævigata omnis generis ad naves fabricandas, frumentum quoque grandi copia, & cætera, importantur. Magnumque hac in urbe & celeberrimum eſt emporium. quamvis enim 2 milliaribus à mari diſtat, naves tamen omnigenę facillime de mari ſub ipſa mœnia urbis veniunt & redeunt.

Hæ vero arces, civitates & præfecturæ, Capitaneatuſque, in hac Leitlandia ſive Rigenſi provincia, continentur; Videlicet

Dunamunt, arx inexpugnabilis natura oportunitateque loci. Mari adjacet, in oſtiis Dvveni fluvii, 2 à Riga miliaribus ſita, præſidiiſque Polonicis munita. In ea omnes naves ex ultramarinis regionibus ad Rigam venientes, merces indicare, teloniaque perſolvere, coguntur.

Blokhaus, munitio inter Rigam & Dunamunt, ad Dvvinam condita. In eaquoq; omnes naves excutiuntur. Hę autem duę arces Rigenſibus maxime inviſæ ſunt.

Kircholm, arx murata ad Dvvinam fluvium, duobus miliariaribus à Riga ſita, in orientem procedendo.

Hæ

Hæ quoque arces Dvvinæ impendunt:

Vxul, arx deſolata, curia tamen in ea, ubi Præfectus manet, extructa. A Kircholm duobus miliaribus abeſt. Crudelem illic quondam conflictum, & hominum ſtragem inſignem, cumulus oſſium ingens congeſtus teſtatur.

Lenvard, arx ab Vxul quatuor miliaribus ad Dvvinam ſita.

Aſcherad, olim Palatinatus: arx ad Dvvinam munita. Moſchovitæque ab ea aliquoties repulſi ſunt. Quatuor miliaribus à Lenvarda abeſt.

Nitavv, Seſuegen, Georgenburk, Levvborg, Roſſiten, Lucen, Luden, Nevenhul, arces muratæ abſque civitatibus.

Dunemborg, arx ad Dvvinam munitiſſime ſita. Commendator ſive Palatinus ei olim Magiſtri nomine præſidebat.

Segevolt, arx & civitas, olim Ordinis. Marſchalci primi à Magiſtro propria erat, cum cæteris ad eam pertinentibus, videlicet Levvburg, Nitavv, Georgenburg, & Choen caſtris.

Aties, arx; Wolmer civitas & caſtrum; Hermes arx. quatuor milliaribus à Pernavva & Phelin.

Has ſupradictas omnes arces, & civitates, cum ſuis Palatinatibus, & Præfecturis, invictiſſimus rex Poloniæ poſſidet, excepto Mariemburga caſtro, quod Moſchoviæ

schoviæ Princeps occupavit. Adzel autem, & Rodempeus, à Moschovitis exustæ & desolatæ sunt.

Archiepiscopatus Rigensis.

IN eodem territorio Rigensi Rex quoque Poloniæ omnes arces, civitates, Capitaneatus, & Præfecturas Archiepiscopales possidet.

Kokenhaus, arx & civitas, natura & opportunitate loci munitissima, ad Dvvinam fluvium sita, cæterarum Archiepiscopi arcium principalis.

Vxul, Lenvard, supranominatæ arces: Krevvburg, Landon, Sesuegen, Schamborg, Serben, Conemburg, arx cum civitate, Salis, Vansel, Dalen, Iencel, Treyden.

Smilten, arx à Moschovitis desolata, Cremon, castrum olim Capituli Metropolitanæ Ecclesiæ Rigensis.

Sancel, arx apprime munitissima, mari adhærens, ad Archidiaconatum Rigensem quondam pertinebat. Hæ itaque omnes arces, & civitates enumeratæ, Regi Poloniæ subsunt.

Arces nobilium in prædicto Archiepiscopatu hæ sunt: Nochrosen, Rosemberg, Mayan, Pierkiel, Roppe, Nabbe, Elner, & Bersen. Earum domini Polono Regi obtemperant.

Episco-

Episcopatus Derptensis

DErpt, sive Torpatum, sive Derbet, insignis urbs Episcopalis, & arx in colle munitissima, urbi impendens. Hæc anno Domini 1558, ab exercitu Moschorum Ducis, violenta oppugnatione cum tota circumjacenti provincia, capta est. Hæ vero arces ad hunc Episcopatum pertinebant: Faleanvv, castrum, & monasterium insigne; Neinhaus, 18 miliaribus à Derpt sita, Rutenis contermina; Werbeke, Oldentorn, Kitiepe, Verpech. Nobilium arces in hoc Episcopatu quatuor præcipuæ erant, videlicet, Olsen, Kanelichth, Raden, Cunctal, sive Regental; omnesque à Moschorum Duce cum Episcopatu subjugatæ sunt.

Episcopatus Habselensis & Ozelensis.

VIkechzlandia regio ad Habselensem Episcopatum cum suis arcibus & civitatibus pertinebat. quæ quatuordecim millaribus in longitudinem, duodecimque in latitudinem patet, mari Germanico adhæret, & has arces complectitur, quas Svveciæ Rex unà cum regione possidet.

Habsel, arx principalis cum civitate, in qua est Ecclesia Cathedralis. Eam rex Svveciæ vi ad deditionem coëgit.

Lode arx munita, quam Dux Curlandiæ

diæ Gothardus Kietler à Suecensium impetu nuper defenderat, & aliquot eis grandia tormenta ademerat; sed postea ab eisdem capta est.

Lehal castrum, & civitas, in qua est insigne virginum monasterium. nunc præsidiis Svvecensium tenetur.

Ficzkel & Felin, arces, à Moschovitis exustæ & desolatæ sunt.

Verder arx munitissima, ad fluvium Zundam sita, ab ipsis Cruciferis Livonensibus destructa & demolita est.

Ozilia insula in mari Germanico, aliquot à litore miliaribus sita est. Ad Ozelensem Episcopatum pertinebat. Arces & civitates duas munitissimas habet. eas Cruciferi regi Daniæ prodiderunt. quas nunc Magnus ejusdem Regis Daniæ frater possidet, Episcopatusque titulo utitur. Harum arcium una Arnczburg, altera Sonemburg, appellatur.

Thuan. libro LIX. *ad annum* 1574. Ioanni Suecorum Regi hoc anno res parum feliciter cessere. Nam in Livonia, cum Nicolaus Achazius & Pontius Gardius Gallus cum Germanis & Scotis circiter VCIↃ, qui superiori anno Revaliam venerant, ad recipiendam Vesenbergam medio inter Revaliam & Narvam itinere positam profecti essent, trimestri obsidione tempore per desidiam transacto,

transacto, tandem post aliquot irritas oppugnationes exitiosa inter Germanos & Scotos rixa exorta est, quæ ad justum prælium devenit, in quo ex Scotis CIↃIↃ perierunt, cæteri cum vexillis suis ad Russos, qui Vesenbergam tenebant, transfugerunt. Itaque obsidione soluta Aprili mense Suecici Duces re infecta ad sua redierunt. Russi successu elati ad rapinas effusi totam Harigiam ad Revaliæ usque portas excurrentes vastant. Nec melior fuit popularium ac rusticorum conditio sub Livonis equitibus; qui & ipsi rapinis & licentiæ assueti, nec suis quidem parcentes, summaque immanitate cuncta diripientes, tota ea æstate bacchati sunt: & ad extremum, ut sævitiam perfidia cumularent, Hapselam, Lodem & Lealem arces, quas pro stipendiis exactis ab Ioanne traditas acceperant, Daniæ Regi, pacisCente Nicolao Vngetno Osiliæ vicario, vendunt octoginta aureorum CIↃ, solutione in VIII Kalend. Quintileis sequentis anni dilata. quod provinciæ detrimentosum, Livonis propudiosum, & emtori infructuosum fuit. Nam paulo post Russi Duce Knesio Mikita, licet illi pacem cum Dano haberent, Lodem, Lealem, Vikelam, & ipsam tractus illius metropolim Hapselam, præsidio & commeatu instructissimam, flagitiosa præfectorum

ctorum sive ignavia sive perfidia, deditione capiunt, & expostulantem de injuria Danum ambiguo responsoludificati sunt.

Curlandia Regio.

HÆc regio in Livonia sita. A Septentrione maris Balthici sinu, ab Occidente vero, ubi Prussiam contingit, pelago, qui Curlandicus appellatur, alluitur. A Meridiæ Samogitiæ confinis est, Regique Poloniæ subest. sed eam Gothardus Kietler, regis gratia & benignitate tenet, tituloque ejus utitur. Has civitates & arces complectitur:

Vinda, arx cum civitate & Palatinatu, Polonis Kiefs dicitur. In ea Magistri sedem suam habuerunt, & Comitia conventionesque celebrare soliti erant. nunc Polonicis præsidiis tenetur, administrante illustri & magnifico Domino Ioanne Chodkievvicz, Generali Samogitiæ, & supremo Gubernatore Livoniæ, ac magno Marschalco Magni Lituaniæ Ducatus.

Goldingen, arx & civitas cum districtu amplo.

Grubin & Candaph, arces cum præfecturis ditissimis.

Tuczkom, Sabel, Durbin, Asempoth, Shruden, Frauemburg, Alsangen, arces. Nevvburg, castrum in finibus Samogitiæ.

Episcopatus Curlandiæ septem arces continet, quas Magnus Regis Daniæ frater possidet. Episcopatusque titulum sibi usurpat. hisque nominibus hæ arces nominantur: Edwalen, Pilthen, Hasempot, Angermunde, Dondangen, Neinhaus, & Ambothen.

Semigalia Ducatus.

HIc Ducatus Curlandiæ adhæret. A Meridie Lituaniæ contiguus est. Hasque arces continet: Solemburg, arx & præfectura; Basemborg, Doblin, Nithaw, arces cum districtibus. Civitates nullas habet. Totumque territorium, una cum arcibus enumeratis, Curlandiæ Dux prædictus Regis Poloniæ gratia & benignitate commissum tenet.

Estlandia Ducatus.

ESt landiæ, sive Estoniæ Ducatus, mari Svveciæ à Septentrione adjacet. Has arces præcipuas cum civitatibus & præfecturis complectitur:

Felin, arx & civitas munitissima. Vna cum ultimo Magistro Livoniæ Vilhelmo Furstemberg, feudali Regis Poloniæ, à propriis militibus stipendiariis Germanis Moschorum Duci dolose prodita est. Civitas ipsa exusta, arx vero præsidiis Moschoviticis munita, unaque cum districtu, sive Palatinatu, Moschorum Duci

subest. Magister vero in ea captus, Moschoviam abductus, in vinculis spiritum exhalavit. Atque hunc extremum exitum Magistri Livonienses habuere.

Lais & Talczkosen, arces, à Moscho quoque occupatæ sunt.

Tarnest, sive Taurus, arx munitissima, præsidiisque Moschoviticis provisa. A Lituanis, Duce exercitus illustri & magnifico domino Nicolao Radzivvil Palatino Vilnensi, pulveribus bombardariis suppositis ejecta, & cum Moschovitis, à vi & impetu pulveris volantibus eversa est. Ego etiam huic oppugnationi cum patre meo interfui. Hac autem arce expugnata & exusta, Lituani quibusdam Moschorum abductis, quibusdam occisis, velut Tartari, arce desolata relicta & non occupata, nec munita, (quæ facile instaurari potuit,) cum spoliis, tormentisque & cæteris supellectili bellica ablata discesserunt, anno Domini 1561, Iulii ultima.

Operpal arcem exercitus regis Poloniæ exussit & desolavit.

Has autem in hoc Ducatu arces rex Poloniæ possidet:

Karxhaus, Helmeth, Rugen, Panarvam, arcem insignem & munitam, cum civitate, mari adjacentem. Hæc à Svveciæ rege primum occupata erat, sed postea à Polonis inopinate capta in ditionem Regis Poloniæ cessit.

Virlan-

Virlandia.

TErritorium hoc Livoniæ inter Orientalem & Septentrionalem plagam situm, à Septentrione Balthici maris sinu terminatur, ab Oriente Nerva fluvio celebri, ex lacu Pleybas emergenti & in mare Balthicum ingredienti, alluitur. A Meridie Estlandiæ, ab occasu Hariæ contermina est. Et octo milliaribus in longitudinem, à Nerva fluvio ad Revvaliâ usq; extenditur; hasque arces complectitur:

Nerva, arx & civitas insignis, munitissimaque, ad fluvium ejusdem nominis sita. Ex adverso in altera ripa arcem à Moscho erectam, Ianovv-Gorod dictam, habet. Atque fluvius prædictus Nerva, has arces interfluens, Moschorum & Livonienſium imperium olim dissimitabat.

Additio. Hæc urbs hodie ob continua bella, & incendium, superioribus annis misere est deformata.

Tolczeburg, arx ad sinum maris Balthici, inter Nervam & Revaliam civitates æquali distantia sita. Distat à Revalia xv mill. & mænia illius à fluctibus marinis pulsantur.

Wesenburg, arx & capitaneatus.

Bercholm, olim arx Episcopi Revaliensis erat. Ass quoque, & Est, duæ arces nobilium Livoniæ: una Roberti à Gilsen; altera Bernardi de Tabe.

Has omnes arces cum suo territorio Moschorum Princeps occupavit. Verum rex Svveciæ jam easdem recuperavit.

Haria Provincia.

HAria juxta mare Sveciæ sita, in longitudinem sedecim miliaribus, & octo in latitudinem, extenditur. Cum Virlandiæque territorio pro Ducatu computatur.

Hæ arces in ea sitæ sunt:

Revalia, urbs celebris cum arce munitissima, ad sinum maris Balthici condita est. Sede Episcopali clara. Sub Rege Poloniæ à Svveciæ Regis exercitu occupata. Monetam Revalienses propriam quadrangulatem cudunt. Revalienfis Episcopus arces aliquot sibi subjectas possidebat; in civitatem tamen nullum jus imperiumve habebat, sed Magister ordinis eam administrabat.

Badis, castrum & monasterium insigne, Suecenses inopinata irruptione ceperunt.

Fegueur, arx olim Episcopi Revalienfis. A Moschorum duce expugnata nunc tenetur.

Gervenlandia Ducatus.

GErvenlandia regio mari adjacens, septem milliaribus in longitudinem, sex in latitudinem patet. Frumenti & cæterarum

teratum rerum ex terra nascentium feracissima. unam arcem, Vitenstein dictam, principalem, cum pagis & curiis compluribus nobilium, habebat. Eam sub Rege Poloniæ, Suecensium Rex occupavit. Bialykamien, id est, albus lapis, Polonis dicta. In his territoriis sive Provinciis Livoniæ prædictis (quæ etiam pro Ducatibus computari possunt) variæ sunt multarum gentium linguæ: plebs ipsa Livonica tribus fere linguis (non multum tamen à se differentibus)-utitur, ad Lituanicumque idioma magna ex parte alludunt. Barbariæ & moribus incultis rigent. Lituanis & Samogitis ob vicinitatem in omnibus persimiles sunt. Vestitu vili, eoque ut plurimum cineritio, ad Germanicum habitum alludenti, utuntur. Ex tiliæ libro, more Lituanorum & Rutenorum, cothurnos connectere solent; vel ex jumentorum pellibus, una cum setis detractis. Fœmineus sexus in pagis, more gentis Cyganorum, (vel, ut quidam volunt, Cyrenæorum) vagabundæ, vestiuntur, vestitumque quibusdam globulis plumbi, cupri & electuariis exornant. Indusia quoque, circa collum præcipue, annulis intertexturisque variis ornant.

Crinibus passis mulieres vetulæ & virgines omnes promiscue incedunt. Capitis

pitis ornamenta quædam, mire ex globulis quibusdam confecta ad similitudinem unionum gemmarumve, variis coloris, gestant. Omnes fere matronæ, sagæ & incantatrices peritissimæ sunt, artibus magicis supra modum deditæ. Pane vilissimo teterrimoque, & cibariis simplicissimis, utuntur. Frumenta omnis generis, trituranda excutiendaque, perinde ut Lituani, primo in calidissima casa, ad id præparata, fumo exsiccant, & postea in horreo coram extructo excutiunt. In ollis figulinæ artis nusquam, sed in lebetibus æreis, cupreisve, in pagis & civitatibus coquunt; neque tibi ollam argilleam ullibi per totam Livoniam videre licebit. Paleis quoque frumentorum, vulgus magna ex parte cũ farina siliginis mixtis, utitur. Et quamvis miserrima gens fuerit, supra modum tamen callida, fallax, tumida, atrox, & ad cædes patrandas prompta. Polonos, Lituanos, Rutenos, cæterosque extraneos, Regi Poloniæ militantes, (extra Germanos, quorum sub jugo olim fuerunt) maxime invisos habent, eosque deprædatores & comestores bonorum, fundique sui calamitatem, appellant, & ubi possunt, quoscunque milites astu circumventos & incautos opprimunt. Vni vel duobus viris transitus difficilis est, præcipue si apud agrestes pernoctaverint; nam somno oppressos,

pressos, magna ex parte trucidant suffocantque. Diversoria in hac regione rara vel penitus nulla reperiuntur, sed ad curias & prædia viatores divertere, ibidemque pernoctare solent. Templa quoque rarissime, nisi in arcibus, visuntur.

Cives & Nobiles omnes Germani sunt, Germanisque moribus & idiomate utuntur. Fœmineus sexus pallia rubea, communiter capiti imposita, ad talos cum frequentissimis plicis gerit. Vittas mulieres in capitibus non gerunt, sed contricatos crines, (quos maxime nutriunt, vel ad id præparatos adaptant,) tam matronæ quam virgines capiti circumnectunt. Pileos sive biretos quadrangulares, more Cardinalium Romanorum, gestant; quædam vero palliis cum velamine, velut tecto, frontem & caput tegente, utuntur.

Sponsa, cum ad matrimonium contrahendum deducitur, corona argentea deaurata rotunda & in altum prominente ornatur; omnisque virginalis & matronarum chorus, rubeis palliis vestitus, longo ordine præit & sequitur. Cervisia ex hordeo & lupulo passim in pagis & civitatibus gustu amarissima, maxime differenti à cæterarum regionum cervisia, utuntur: attamen gens illa, & omnes Germani regionis incolæ, hunc potum suaviter præbibunt.

Siliginis & frumenti Livonia dives est; adeo ut exteræ quoque & transmarinæ nationes, Lubeca, Amsterdam, Olandia, Dania, Svveciaque, ejus ubertatem percipiant; ad quas grandi copia frumenta è Livonia deportantur. In Livoniam quoque ipsam ex Russiæ Lituaniæque regionibus, fluvio Dvvina & Nerva, siligo & id genus rerum plurimum advehitur. Pecoribus & jumentis domesticis omnis generis abundat; lacubus, fluviisque piscosis, & sylvis ad venationem idoneis referta; in quibus habet utsos, alces, vulpes, lynces, marturos, castores, & omnis generis animalia. Lepores in Livonia mutant æstate & hyeme colorem, perinde ut Helvetiis in alpibus: hyeme sunt albi, & æstate cinericii. Inferunt & Moschovitæ pelles utsarum albas in Livoniam, quas ex frigidissimis Septentrionis regionibus, maxime ex Dvvina provincia Oceano glaciali adhærenti, acquirunt. Religiosissima gens Livonica, post susceptam Christianam fidem, Romanæ Ecclesiæ ritum ardenter observans erat: Domini etiam ordinis Teutonici, & ipse Magister, priusquam ad Lutheranismum descisserent, religiosa pietate diligenter ordinis regulas, in moribusque & habitu cultum decentem, observabant. Divorum delubra, pietate & pulchritudine decorabant,

bant, quæ hodie à Lituanis pene demolita & desolata videntur: ditionemque suam ab omni incursu barbarorum strenue summa cum laude vindicabant: omnia denique illis ex voto (benignitate divina propter religionis antiquæ observantiam prosperante) cedebant: & Moschum barbarum, potentem hostem, à finibus suis sæpissime summa cum victoria propulsabant; prout ex his duobus præclaris & victoriosissimis certaminibus (quæ mihi explanare lectori haud ingratum visum est) apparebit.

Ab anno, quo lux divina, humana in specie cœlitus mundo affulsit, 1381, Magnus Moschoviæ Dux, Livoniensem castrum Nienhuys, in provincia Derptensi, acerrime oppugnabat. cui oppugnationi ipse sua persona cum trecentis millibus armatorum intererat. Demum post diutinam & acrem obsidionem, crebrasque irruptiones, mœnia & propugnacula diruta, labefacere inceptabant: obsessi etiam defatigati, & viribus exhausti ac destituti, divinæ propugnationi & tutelæ humiliter sese submittunt. ipse etiam præfectus arcis, nocte Veneris diem antecedente, insomnis ante aram quandam prostratus, flagranti corde orabat ut Deus in tam deplorato rerum statu sibi suisque auxiliari dignaretur, felicemque gravis

obsidionis liberationem elargiretur. Sole igitur tenebras noctis discutiente, cum Moschovitæ certam jam arcis expugnationem sibi promitterent, Præfectus ille è precibus exurgit, arcuque arrepto telum cum cuspide præacuta, è fenestra progunaculi in medium exercitum Moschoviticum jaculatur, &, aspirante conatibus Deo, ipsius magni Principis cor lethaliter transfigit. Concurrunt trepidi Moschovitæ, dominumque exanimatum levant, & cum magno ululatu deplorantes funestissimum casum Domini sui, relictis castris & arrepto cadavere, in Moschoviam, fuga sibi consulentes, pergunt. Livones ex arce sese propipientes, hostes fugientes persequuntur, per agrosque, sylvas & pagos, palantes assecuti trucidant, obruunt, telisque transfigunt; & videntes, mirabili memorabilique modo numinis auspicio se liberatos, arcum ad perpetuam rei memoriam, Deo dicatum, in Basilica arcis ad altare appendunt. Solebatq; in eo templo cultus divinus magna pietate & devotione peragi. Sed postea anno Domini 1551, Lutheranis dogmatibus assumptis, nullum pristinæ pietatis vestigium conspiciebatur: arcus tamen prædictus immotus ad altare pendebat. donec tandem anno Domini 1558, Ioannes Basiliades modernus Dux Moschoviæ, eadem arce potitus, religionem quoque Lutheranam immutavit.

Aliud celebre & perpetua memoria dignum prælium Livones contra Moschoviæ Ducem gesserunt, anno 1500, sub ordinis Teutonici Magistro, Domino Woltero à Pletenburg. Qui cum Moschis bellum inferre statuisset, publica jejunia & solennes litanias, secundum morem Ecclesiæ Romanæ, instituit; nondum enim eos Lutherana doctrina à Catholicismo transversos egerat, Mensesque Septembri, paulo post nativitatem Mariæ virginis, exercitū ordinat. Rigensis quoq; Archiepiscopus mille Germanos equites adducit, Torpatensis Episcopus quingentos, Revalienſis & Habselensis itidem quingentos simul. ita ut magister Livonicus septem haberet Germanorum equitum millia, & quinque millia Curionum pedestrium, (qui populi sunt Livoniæ, in regione quæ Curlandia dicitur.) Hoc cū exercitu Magister Russiam finitimam Moschoviæ Ducis invadit, arcesque & oppida quædam expugnat. Inde ipso exaltationis sanctæ crucis die ad urbem Pscoviam exercitum ducit. Iuxta hanc sita est planicies duorum miliarium latitudine patens. in quam cum devenerunt, obviam illis procedit Moschoviticus exercitus, centum millia armatorum (in duode-

duodecim acies distributus) continens. His adjunctæ erant Tartarorum copiæ, barbarie feroces, triginta millia conficientes. Itaque Teutonicus Magister, ubi aut turpiter fugiendum aut ingenti cum animo adversus tantum exercitum, barbarie & armis formidabilem, procedendum videt, nihil de victoriæ spe remittens, aleam belli tentare constituit, &, animis suorum confirmatis, classicum canere jussit. Moschovitæ quoque ex adverso signa tollere, patrioque more tubas inflare, & timpanulas (quas parvas singuli præfectorum habere solent) pulsare cœperunt. Magister Teutonicus, globos tormentatios sclopetatiosque, velut crebra continuaque tonitrua, in Tartaros contorquet. Tandem maximo clamore, strepitu, armorumque coruscatione, utrinque concurrunt. Tartari & Moschovitæ, arcubus & sagittis assueti, densissimo creberrimoque telorum jactu æthera obumbrant: quæ tamen emissa aërem irrita verberabant. Tartari ubi prælio à Teutonicis fusi fugatique fuere, duodecim Moschorum acies centum millia conficientes, viribus animisque recentes succedunt. Teutones cæsis Tartaris, ubi bellum recrudescere sentiunt, quanto majorem hostium vim prioribus succedere vident, tanto majoribus animis in hostes irruere, & velut ab integro nova virtute resumpta, ingenti cum fremitu, cæsim punctimque, vergente jam ad vesperam die, confligunt. Ex Moschovitis qui supererant, fuga sibi consulentes, in Pscoviam se recipiunt. Prælio itaque diremto, compertum est, ex Teutonicis unum duntaxat desideratum, complures que, sed non lethaliter, vulneratos: Moschovitarum vero & Tartarorum circiter centena millia trucidata; ita ut duobus milliaribus cadavera passim prostrata jacerent: triginta vero millia fuga elapsi sunt. Memorabilis sane triumphus, & sempiterna memoria dignum singularis virtutis & fortitudinis exemplum. Hac igitur clade suorum Moschorum Dux Basilius Ioannides audita, summo stupore admiratus, tantum exercitum à tam exiguo tam turpiter cæsum & prostratum, ad quinquaginta annos cum Teutonicis inducias confestim firmavit; Rutenique & Moschovitæ ab eo tempore Teutonicos ferreos viros appellabant.

Ex his igitur felicissimis & victoriosissimis duobus Livonorum cum Moschovitis præliis (quamvis multa varii eventus prælia inter eos utrinque eveniebant) apparet, quod Livonienses, ordoque Teutonicus, priusquam à Catholicismo descisserent, manu divina contra quosvis incursus hostium propugnabantur, omni-

omnibusque rebus ex terra nascentibus, & cæteris fortunis, copiosè affluebant. Vbi vero Lutherana dogmata amplecti anno Domini 1527 cœperunt, pietatem & religionem avitam cum omnibus virtutibus una excusserunt. Postea variis & diversis plagis omnes passim gravissime afflicti sunt; adeo ut universa elementa in vindictam eorum conspirasse viderentur. Terra enim regionis, quæ omnium frugum & fructuum leguminumque feracissima erat, victum (nihil proferens) illis denegabat. Aqua etiam lacusq; olim piscosi nullos pisces dabant. Aër quondam salubberrimus, hominum saluti à Deo concessus, in venenum & contagium conversus erat. Igne etiam & ferro Moschovitæ universam Derptensem Provinciam crudeliter vastabat. Sed Teutonici fratres nobiles, & cives, hujus afflictionis culpam, & numinis offensam, Catholicis imputabat.

De intestino & civili Livoniensium bello, & causa expeditionis Regis Poloniæ contra Magistrum Livoniensem.

MAgister Livoniæ, cum omnibus Teutonici ordinis fratribus & equestri ordine, post Lutheranismum susceptum, Archiepiscopo Rigensi collegæ suo, ob non susceptum dogma Lutheri adversabatur. Hic autem Archiepiscopus ex illustri

stri prosapia Marchionum Brandenburgensium genus ducebat, frater Alberti Marchionis Brandenburgensis, olim Magistri Teutonici ordinis, & postea Ducis in Prussia, neposque Regis Poloniæ.

Magister itaque, Comitiis generalibus celebratis, concluſit & constituit, Archiepiscopum bello appetendum esse. in quod totus ordo & nobiles cum omnium suffragiis consenserunt. Episcopus quoque Torpatensis Hermanus, ut erat inconstantis animi, facile ad oppugnandum Archiepiscopum inductus est. Revaliensis etiam & Habselensis Episcopi, Magistrum metuentes, facile in castra ejus concesserunt. Et ita universa Livonia in Rigensem Archiepiscopum hostiliter conspiravit. Anno itaque 1557, paulo post natalem divi Ioannis Baptistæ, ordinis Teutonici Magister, Vilhelmus Furstemberg, exercitum cum Commendatoribus conscribit. tres quoque Episcopi prædicti copias suas eidem conjungunt. Sicque instructissimo exercitu, & magno cum apparatu, Rigensem Provinciam hostiliter invadunt. Archiepiscopus Rigensis tametsi defensionem meditaretur, & magnam nobilium partem sibi adjunctam haberet, infirmior tamen erat, & viribus impar, ut tanti exercitus vim sustinere & propulsare neutiquam posset. In arcem itaque Co-

kenhu-

kenhusen, natura loci munitissimam, in edita rupe constructam, cum suis profugit. Magister vero eum cum universo exercitu ibidem gravi obsidione oppugnabat, tormentis machinisq; ballicis muros fatigans. Sed neque tormentorum crebra tonitrua, neque validos hostium impetus muros labefacere poterant; sola fames & inedia obsessos ad deditionem compulit. Octavo itaque obsidionis die, portis adapertis, Archiepiscopo jubente, hostibus sese dederunt. Ordinis Teutonici Magister Archiepiscopum, non ut unius Provinciæ & urbis Rigensis consortem, non ut claræ prosapię Brandeburgensium Marchionum Principem, non ut Præsulem & Primatem, sed veluti barbarum hostem tractat, contumeliis & probris ludificatur, omnibusque oppidis, arcibus & pagis multatum, carceri mancipavit, totoque anno vinctum detinuit.

Rex Poloniæ Sigismundus Augustus, ubi id ab ordinis Marschalco (quem Magister bonis omnibus spoliatum, eo quod bellum contra Archiepiscopum dissuadebat, expulerat) resciviſſet, nepotis sui servilem captivitatem ægre ferens, Episcopum quendam in Livoniam ad Magistrum destinavit. Qui cum multis rationibus de liberando Archiepiscopo nomine Regis coram Magistro ageret, Magister neque excarcerandi Archiepiscopi nec componendorum dissidiorum spem præbuit. Itaque Legatus re infecta ad Regem revertitur. Qui, ut operam suam irritam cognovit, ordinis Magistro, omnibusque ejus auxiliariis, bellum denunciat. quo nuncio accepto, confestim magister ingentem thesaurum in Germaniam ad exercitum ibidem conscribendum, mittit; adductaque sunt aliquot millia equitum & sex vexilla peditum Germanorum in Livoniam. Rex Poloniæ haud diu moram trahens, infestis signis in Livoniam contendit: equitum simul & peditum armatorum virorumque electissimorũ centena millia, cum tormentis, amplissimaq; bellica supellectili, procedunt. Ordinis Magister universos quos habebat præfectos & commendatores Regi opponit. Episcopi quoque tres, Derptensis, Revalienſis, & Habselensis, copias suas eidem conjungunt. Itaque ordinis Magister tunc temporis habebat Germanorum equitum septem millia & sex peditum vexilla, bene armatos. præterea etiam agrestium aliquot millia Livonorum. Sed Magister, Polonorum validissima lectissimaq; manu conspecta, victoriæ spem prorsus abjecit; legatumque ad Regem, qui præsens in armis erat, ocyus destinavit, prælium deprecando, & pacem humillime effla-

gitãdo. Rex clementer & benigne reſpondit, Niſi viduas, pupillos, orphanos, & inopes, innocenteſque colonos miſereretur, nullo pacto pacem ſe cum Magiſtro initurum; ſed ut Magiſter ordinis agnoſcat, (inquit,) me ſanguinis aut belli ſitientem non eſſe, ipſe, ſi pacem expetit, huc ad nos intra 18 horarum ſpacium accedat, Principemque & Archiepiſcopum Rigenſem una adducat. dein pacis & concordiæ rationem inibimus. Teutonicus Magiſter hoc reſponſo accepto, conſeſtim Archiepiſcopum, qui non longe aberat, cuſtodia liberari & è vinculis educi jubet. Ambo itaque, trecentis equitibus inermibus ſtipati, ad regem veniunt. Ibi cum ultro citroque de pace ageretur, tandem concluditur, ut Magiſter ordinis Archiepiſcopum in priſtinum ſtatum reſtitueret, omneque damnum & detrimentum eidem illatum reſarciret; præterea Regi Poloniæ ſtipendia in milites erogata perſolveret. Graves hæ erant ordini Teutonico pacis conditiones. attamen Magiſter, metu gravioris periculi urgente, conſenſit, & ſecundum pacta omnia præſtitit. Poſtea Archiepiſcopo prædicto è vivis decedente, Rex omnes arces civitateſque, pagos & curias, ad Archiepiſcopatum pertinentes, jure propinquitatis in Livonia occupavit. Magiſtro quoque prædicto à Moſchovi-

ſchovitis in arce Felin per proditionem militum ſuorum capto, & in Moſchovia in vinculis mortuo, tota Livonia cum ſuis Provinciis in jus Regis Poloniæ ceſſit. Atque hic ultimus Magiſter ordinis, Vilhelmus Furſtemberg, Magiſterium, Teutonicorumq; fratrum Crucigerorum in Livonia ordinem, terminavit, abſolvit, finemque ſupremum impoſuit.

XIII.

IOANNIS BOTERI

POLONIÆ DESCRIPTIO.

Rex Poloniæ.

POloniæ regnum nunquam tam amplum fuit quam nunc eſt; quod Magnus Ducatus Lituaniæ & Livonia ei adjuncta ſint. Extendit ſe à flumine Notes & Obra, quæ id à Marchia dividunt, & fluvio Odera, qui ipſum à Sileſia diſtinguit, ad Bereſaiam & Boryſthenem uſque, qui ipſum à Moſcovia ſeparant: à mari Balthico ad flumen Nieſter, quod id à Moldavia diſtinguit: & ad montes Carpathios, qui ipſum ab Hungaria ſeparant, uſque. Occupat itaque à finibus Sileſiæ, ad terminos

Moscoviæ usque, inter Occasum & Ortum, CXX milliaria Germanica: nec minus ab ultima Livoniæ parte, ad fines Hungariæ usque. Cum itaque talis sit ejus forma, ut cum rotunditate patticipet, multo capacius est, quam quisquam credere posset. Multas amplasque Provincias continet: nempe Poloniam majorem & minorem, Mazoviam, Prussiam, Russiam, Volhiniam, Livoniam, Lituaniam. Inter eas Provincias Polonia, à Polonis inhabitata, inventa fuit. Prussia, cum parte Pomeraniæ, Podolia, Volhinia, Mazoviæ, Livonia, armis acquisitæ sunt. Lituania, cujus erat Samotgithia, & Russiæ pars, patrimoniales familiæ Iagellonicæ fuerunt. Anno enim MCCCLXXX Iagello, tunc Dux Lituaniæ, duxit in uxorem Heduigim Principem, quæ familiæ regalis Poloniæ ultima erat. factusque fuit Rex tribus conditionibus. una fuit, ut Christianus fieret: altera, ut suos ad idem faciendum induceret: tertia, ut suam ditionem Poloniæ uniret. Ea conditio nostris temporibus (cum familia Iagellonica defecisset) adimpleta fuit. Cum enim Reges se ditione hæreditaria, cujus merum habebant imperium, privare nollent, eamq; electioni submittere, distulerunt semper adimplectionem conventionis, allegantes, proceres & populum Lituaniæ id non passu-

passuros, ne illa admixtione amitterent gradum & dignitatem. Tandem tamen Lituani, cum ab una parte viderent deficere stirpem suorum Principum, (quę, quod ad masculos attinet, defecit in Rege Sigismundo Augusto,) & ab altera parte sibi metuentes à potentia Moscorum, consenserunt ut unirentur. Livonia fuit quondam equitum Teutonicorum, qui in ea suum Præfectum specialem, qui Magnus Magister dicebatur, habebant. Sed cum anno MDLVIII, à Magno Moscorum duce, maxima ditionis parte spoliati essent, confugerunt ad Sigismundum regem Poloniæ, qui eos in suam tutelam suscepit; sed Livonia ante liberata non fuit, quam cum anno MDLXXXII Rex Stephanus id fecit. Regni Poloniæ pars plana est: exceptis enim aliquibus montibus, qui in minori Polonia visuntur, & aliquibus potius collibus quam montibus, quibus à Prussia distinguitur, omne reliquum explicat se in latissimos campos. Verũ quidem est, quod in eo regno satis multæ sylvæ sunt, præcipue in Lituania, quæ iis occupatur. Minor & major Polonia frequentius inhabitantur, quam ulla alia hujus regni provincia. Idem dicendum fere est de Russia, Prussia & Livonia, quæ propter oportunitatem maris, portuum, & fluminum ibi concurrentium, aliis provinciis, civitatibus &

fabricis ornatiores, commerciis quoque & concursu mercatorum ditiores sunt. Cum enim ibi diu dominati sint equites Teutonici, ædificarunt civitates in morem Germanorum: arces quoque & loca præclara, quæ se extendunt ad longum littoris maris, amplius quam per octingenta milliaria. Habent multos & oportunos portus, dominanturque omni mercaturæ inter Poloniam & mare Balthicum. Est ea res magnæ consequentiæ: fluvius enim Vistula, qui ortum habet in extremitate Silesiæ, transfluit totam Poloniam minorem, & partem majoris, Mazoviam & Prussiam, conditque se mari Balthico, infra Gedanum, quo conducit per plusquam cccc millia navigationis (quo spatio recipit diversos alios fluvios) bonam partem fruginis, frugum, mellis, & ceræ regni. Ab alia parte Duina flumen nobilissimum (quod oritur ex lacu Rutenigo auctum aquis, findensq; mediam Livoniam) condit se mari sub Riga, ad quam urbem magnus concursus est. Sunt præterea in Prussia & Livonia multi lacus, inter quos unus, qui mare novum dicitur, quia antiquus non est, ad centum milliaria in longitudinem extenditur. In Livonia est lacus Peibas, plus quam 40 milliaria longus. Ex eo flumina, quæ Pernoviam urbem ad mare, & Narvam, alluunt, fluunt; faciunt-

faciuntque duos portus satis celebres. Inter dictas civitates sita est Revalia urbs, quæ duabus supra dictis civitatibus non cedit. Samogitia aliis provinciis incultior est, retinetque plus barbariei. Podolia aliis magis deserta est, non terræ vitio, (copiosissima enim est omnium rerum, quas fert clima, cui subjacet,) sed culpa Tartarorum, qui eam suis excursionibus adeo infestant, ut præ ipsorum metu aut fugiant incolæ, aut abducantur in captivitatem à Tartaris.

Opes.

POloniæ opes consistunt in copia frumenti, frugumq; omnis generis. quibus tanta copia abundat, ut anno elapso, qui fuit MDXC, & anno præsenti, partim subvenerit necessitati Genuensium, Thusciæ & Romæ, partim etiam gentium, quæ viciniores erant: ubi fame, non caritate extrema tantum, laborabatur. Abundat quoque Polonia melle & cera infinita. Cum enim omnes hæ provinciæ septentrionales, Polonia, Lituania, Russia, Moscovia, à natura vino donatæ non sint, ejus loco contulit illis mellis quantitatem incredibilem. ex quo hi populi conficiunt inter alia potionem delicatam & sanam. Apes mellificant partim in sylvis, ubi arbores aut carie, aut hominum industria

excavatas reperiunt; aut in alveariis, quæ rustici in campis posuerunt; aut in terræ puteolis, omnique in loco, ubi vel minimam oportunitatem reperiunt. Abundat quoque Polonia lino & cannabe, gregibus & armentis, equis quoque bonis & mulis. Sylvestres equi quoque satis frequentes sunt. Inter sylvestria animalia est bisons magna bestia, equi indomiti, boves colore nigri, qui extra sylvam, quæ in Nazovia est, non vivunt. Thesauri regni consistunt in salinis Bacænæ & Velisceæ, quæ loca in territorio Cracovienſi sunt. Divitiæ Poloniæ utplurimum inter dominos & nobiles satis bene divisæ sunt: nemo enim ex patrimonio adeo dives est, ut alios præter modum superet; nec maximi reditus excedunt XXV aureorum millia. Soli Duces Curlandiæ & Regii Montis excedunt mediocritatem. Quamvis enim hi tanquam regni feudatarii Regem superiorem agnoscant; non sunt tamen viva membra regni: non veniunt ad comitia regni: non habent suffragia in electione Regis, nec partem in regni gubernatione: nec pro dominis naturalibus habentur, sed pro extraneis, sicut vere sunt; Dux Curlandiæ nempe ex familia Ketlerorum, Dux Regii Montis autem ex familia Brandeburgica. Omnis Prussia fuit olim Equitum Teutonicorum, qui ibi habebant

bebant (sicut ante diximus) Magnum Magistrum specialem: qui cum viribus Polonorum resistere non posset, submisit se tanquam feudatarius Regi Casimiro. Cum deinde Magnus Magister Albertus Brandeburgicus Lutheranismũ amplexus esset, factus est ex Magno Magistro Dux Prussiæ, quæ tunc in duas partes fuit divisa. In Regiam nempe, quæ immediate sub corona permansit, & Ducalem, quæ tanquam feudum Alberto & ejus successoribus relicta est. In Regia parte sunt Mariæburgum, Torovia, Culma, Varmia, Gedanum: Ducalis partis (quæ reddit CXX aureorum millia annui reditus) caput est Regius Mons civitas, quam Germani appellant *Koningsberg*, ubi Dux aulam habet.

Regimen.

POloniæ regimen potius Reipublicæ quam regni est, quod nobiles (qui magnam auctoritatem in Comitiis regni obtinent) Regem eligunt, dantque illi auctoritatem, quam volunt: tamen ipsorum potestas major fit. De electione Regis non habent legem, nec statutum aliquod, non regulam aut formam scriptam nec traditam. Tantum hoc scitur, apud Archiepiscopum Gnesnenſem, interregni tempore supremam auctoritatem

esse: ipse denuntiat diætas, præsidet in Senatu, proclamat novum Regem; sic ut cum Archiepiscopo Leopolis, & suis suffraganeis, qui tredecim, Palatinis, qui 28, Castellanis majoribus, qui 30 numero erant, antequam rex Stephanus instituisset novos Episcopos, Palatinos & Castellanos in Livonia, quam ipse acquisiverat, pauci alii intersint Regis electioni. Habent ibi quoque quandam auctoritatem nuncii terrestres. (ita appellant quosdam quasi agentes circulorum nobilitatis, qui in provinciis habentur.) Comitiorum tempore conveniunt hi in loco Senatui vicino, eligunt ibi duos Marescallos, per quos significant Senatui, quid desiderent, sed cum auctoritate fere Tribunitia. Crevit enim paulo abhinc tempore eorum auctoritas existimatioque in tantum, ut auctores, & capita potius, quam ministri & participes deliberationum publicarum regni sint. fuitque unus, qui, exemplo Clodii, renuntiavit dignitati senatoriæ, ut fieret nuncius. His omnes simul, cum novus Rex eligendus est, restringunt magis magisque potentiam Regis, nec eam nimis excrescere sinunt. Quamvis autem Corona Poloniæ à decreto nobilitatis dependet, non tamen legitur, ipsos unquam successores regios exclusisse, aut præteriisse, nec regnum in aliam familiam transtu-

transtulisse, excepta una vice, cum Ladislaum deponentes (qui tamen postea fuit restitutus) elegerunt Wenceslaum Bohemum. Filiarum Regum quoque semper ratio habita est, sicut olim Heduigis, quæ Iagelloni ab ipsis collocata fuit, &, nostra ætata, Annæ, quæ Regi Stephano in uxorem data. Sigismundo III non parum profuit natum fuisse Catharina, Sigismundi Augusti & Annæ sorore, ut Coronam Poloniæ adipisceretur. Etsi autem Regis auctoritas ita ab electione dependeat: ejus auctoritas tamen, cum electus est, in multis rebus absoluta est. Ipsius muneris est convocare diætas, assignare tempus & locum, ut ipsi placet: eligit Consiliarios laicos, nominatque Episcopos, qui deinde manent Consiliarii. Est absolute patronus rediuum Coronæ, & dominus eorum, qui ei immediate subsunt: in nobilium subditos nullum est jus. Est absolutus executor decretorum in diætis factorum: est supremus judex nobilium in causis criminalibus. Habet in manu omnes modos remunerandi, beneficioque afficiendi, quos ipsi placet. Vt finem faciam, tantum potest Rex, quantum ipse dexteritate & prudentia valet. Propter rationes supra dictas vivunt nobiles in Polonia in magna libertate, faciuntque quod ipsis placet. Decreta Regis, sicut ipsimet

simet dicunt) non durant plus quam tres dies: versantur cum rege non tantum tanquam cognati (quod faciunt Franci) sed ut fratres. Sicut Rex cum plenaria auctoritate, eos, qui immediate subsunt, regit: ita & nobiles disponunt independenter de suis vasallis, in quos suorum unicuique imperium plus quam regium est, habentque ipsos fere pro mancipiis. Stabiliendo suo imperio, fecerunt Poloniæ Reges rem notatu admodum dignam. Sicut enim Romani suas vires amplitudinemque auxerunt, communicando jus Latii & civitatis Romanæ, aliis civitatibus, imo integris provinciis: ita & Reges Poloniæ extenderunt, unierunt, firmaruntque suum statum, participes faciendo privilegiorum nobilitati Polonicæ propriorum provincias armis aut alia via acquisitas, ipsarumque nobilitatem Polonicæ nobilitati æqualem faciendo. Rex Ladislaus hoc modo aggregavit, imo univit Poloniæ Russiam & Podoliam: Sigismundus Augustus Lituaniam, Stephanus Livoniam. Æqualitas enim in commoditatibus & honore, reddit animos unitos in necessitatibus & periculis.

Vires.

HVjus regni vires, sicut & aliorum, consistunt in commeatu, pecuniis, peditatu, equitatu, armis & munitionibus. De commeatu diximus supra. Pecuniis quidem non admodum dives est. Excipiendo enim portum Gedanensem non habet emporium alicujus existimationis. Merces autem, quæ ex portubus Prussiæ & Livoniæ evehuntur, non ditant regnum pecunia, imo vix pannis ex serico & lana, qui ex Flandria & Anglia: vino, saccharo, aromatibus, fructibus, quæ ex Hispania & Lusitania advehuntur, sufficiunt. Eo usque ab alia parte quoque defertur vinum Malvaticum sive Creticum, cujus dolium LXX aureis venit. Cum denique regnum mercaturæ addictum non sit, nec civitates mercimoniis deditæ sint, nec populi industria polleant: Nobilitas autem magnanima sit, profusa in expendendo, quæq; in victu & vestitu plus quam in reditu habet, consumat: cumque condimenta ciborum, aromata, (quorũ Poloni plus absumunt quã ulla natio) vinum, panni è serico, & potissima pars laneorum, ipsis ab extraneis adferantur: fieri non potest, ut regnum auro & argento dives sit. Opes enim uniuscujusque regni consistunt in eo, ut multæ merces inde evehantur, paucæ inferantur: ut exeuntia pecunias externas eo trahant, illata non efferant. Ea in re consistunt opes regni Neapolitani, & Ducatus

Medio-

Mediolanensis: illud emittit maximam frugum, vini, olei, serici, croci, equorum, fructuum, & aliarum rerum quantitatem, quæ maximam externarum pecuniarum vim eo petrahunt. Hæc suppeditat multis regionibus frumenta, oryzam, pannos, fertamenta, & merces omnis generis, recipitque parum rerum. Si regnum Neapolitanum, & regnum Siciliæ, ita abundarent operis artificiosè factis, sicut fructibus & bonis, quæ natura largitur, divites sunt, nulla alia regna eis possent comparari. Sed ut ad Poloniam revertamur, ejus reditus non sunt adeo tenues, sicut aliqui existimant. Reditus enim regni, qui ex mineris salis & argenti percipiuntur, accedunt ad sexcenta aureorum millia quotannis. Verum quidem est, Sigismundum Augustum, redituum partem oppignorasse: Rex quoque Henricus, uno ante fugam mense, ut sibi unam nobilitatis partem obligaret, ex reditibus plus quam pro CCC aureorum millibus quoque anno alienavit. Rex quoque potest applicando coronæ bona caduca, quæ reges privatis personis concedere solent, sibi magnos reditus parare. Dictorum redituum magnam partem potest Rex sibi servare, parcereque sumptibus. Eos enim faciunt Lituani, quando rex cum aula in Lituania degit. idem quoque fit in maxima Poloniæ

niæ parte. Hoc parvi non facit is, qui perpendet, Scotiæ, Navarræ, Sardiniæ regnorum reditus non excedere centum aureorum millia quotannis: nec regna Aragoniæ, quoque triennio, plus quam C millia aureorum pendere. Reditus Regis Angliæ, antequam usurpavit bona Ecclesiasticorum, non excedebant sexcenta aureorum millia quotannis. Rex Poloniæ multo plus redituum haberet, si erga suos Palatinos & Castellanos tanta liberalitate non uteretur. Concedit enim eis urplurimum duas partes tertias, & fere semper omnes reditus, quos in ipsorum gubernationibus habet. Sed in necessitatibus bellicis, & arduis expeditionibus, (facto decreto in Comitiis regni,) gravat Rex populum magnis impositionibus aut tributis, quæ ex territoriis percipiuntur, aut ex vectigali cerevisiæ: adscenduntque ea tributa ad talem pecuniarum summam, ut ea Rex Stephanus sustinuerit onera gravissimi triennalis belli, quod cum Magno Moscorum Duce gessit. Sed illud maximum est, quod nobiles propriis expensis, pro defensione regni, Regi inservire obligati sunt. Serviunt hi equis, armis instructi partim sicut nostri cataphracti equites, partim aliquanto levioribus, partim sicut Tartari. Dicuntur hi, Cosacchi. Horum ars est furari, depopulari, omnia vastare, pessundare-

dareque. Eunt in bella pompose, ornati sagis & vestibus, quæ auro, argento, millequevariis coloribus discriminantur. Ornant se quoque pennis & alis aquilarum, exuviis Leopardorum & urforum, vexillis labarisque multis variisque. Hæc aliaque ornamenta ipsos suis visendos hostibus terribiles faciunt, suosque animos ad feritatem ferociamque incitare possunt. Ipsorum equi mediocres sunt, sed agiles, & Germanicis longe animosiores. Æstimatur, Poloniam necessitate exigente centum, Lituaniam LXX equitum millia colligere posse; sed tantum circiter centum equitum millia educi posse existimant aliqui. Verum quidem est, quod equi Lituanici Polonicis longe inferiores sunt. Fidunt Poloni tamen magno numero sui equitatus, ut non verentes illius hostis vires, parum de munitionibus extruendis solliciti sint; suumq; exercitum in locis apertis, adversus hostes, pro patria, liberis, libertate, omnibusque suis bonis, magno animo pugnaturum credunt. Hostibus se nunquam, etiam in quacunque fortuna, terga obvertere profitentur. Sigismundus Augustus tentavit, ut in comitiis regni deliberaretur de munienda Cracovia, propter Cæsaris vicinitatem: sed Polonis id persuadere nunquam potuit, tum quod nolint Regibus, medio

medio præsidiorum, commoditatem dare, invadendi merum imperium, & absolutam dominationem: tum quod dicunt, sua pectora defendendo regno sufficere. Pedestrem militiam non habent, quod omnis regni populus divisus sit in mercatores & artifices, (qui oppida incolunt,) rusticos & villicos, qui ruti in tali subjectione (sicut dictum est) degunt. Sunt itaque arma in manibus nobilium tantum, qui pedibus non militant. In necessitate peditibus Germanicis & Hungaricis usi sunt; habuitque rex Stephanus in expeditione Livonica, sub signis, plus minus 16 peditum Germanorum & Hungarorum millia. Ducendis tormentis bellicis, cuniculariorum & fossorum loco utuntur Tartaris & suis rusticis. Quod ad tormenta bellica eorumque apparatum spectat, regnum iis satis instructum est: tum quod nobiles satis illorum in suis arcibus habent, tum quod illorum indigentiam pati non possit, ob Germaniæ vicinitatem, quæ metallorum ferax est, habetque multos magistros fundendi tractandique tormenta, atque omne quod ad usum armorum facit. Tanto quoque tormentis instructior est Rex Poloniæ, quanto minorem arcium numerum habet. Sunt tamen non parvæ considerationis arces Leopolis & Camnetzy in Russia, arx Cracovien-

viensis in minori Polonia, Poloscensis in finibus Moscoviæ, Mariemburgi & aliquorum oppidorum in Prussia & in Livonia, quæ oppida non à Polonis, sed ab Equitibus Teutonicis (qui earum domini erant) munita sunt. Poloniæ vires, quas commemoravimus, sunt & numero & natura tales, ut pauca Europæ regna eas æquent, non superent. Una res eis deest, nempe agilitas. Sed ad firmitatem cujuscunque status quatuor res requiruntur; nempe ut vires sibi propriæ, numerosæ, validæ & agiles sint: propriæ, quia ægre ei credi potest, quod alterius est: numerosæ, ut in rebus adversis & incommodis semper aliquæ supersint: validæ, quia numerus absque fortitudine parum juvat, imo potius molestiam quam auxilium adfert: agiles, ut facile colligi possint, impellique quo exigit necessitas. Polonis deest dictarum quatuor qualitatum ultima, agilitas nempe. quæ à rebus duabus dependet: una est Principis auctoritas: altera, prompta pecunia. Rex potestatem non habet in Polonia aliquid decernendi, bellum indicendi, onera ad conflandum pecuniam imponendi, absque consensu Comitiorum. Sed Comitia & consultationes, quibus multos interesse opus est, similes sunt machinis ex pluribus partibus multisque instrumentis constantibus, quę progres-

progressum alicujus momenti non nisi longo tempore faciunt. Sed in rebus bellicis sunt ii Principes expeditissimi, qui soli imperare possunt, qui pecunias in promptu habent: alioquin in indicendis disponendisque Comitiis, ut decreta propositioni respondeant, deindeexequendo, colligendoque pecunias, tanti temporis jactura fit, ut ad expeditionem parum supersit, fugiatque occasio. Barones & nobiles Poloni tam magnos sumtus faciunt invisendo comitia, hærentes degentesque in iis, ut ad bellum vires non supersint. Fieri posset, ut ad defensionem status promptior expeditiorque resolutio inveniretur, quod imminens periculum omnibus pavorem incutiat: sed ad aliquid acquirendum credo ibi futuram magnam tarditatem. Spes enim boni non adeo afficit, quam timor mali. Vidimus tamen Moscum abstulisse Sigismundo Augusto statum Poloscensem & Smoloczensem, nec hic tamen persensit, aut vindicavit, sicut tanto Regi regnoque conveniebat. Idem Moscus absq; obstaculo invasit Livoniam, quę se sub umbra & protectione Sigismundi Augusti contulerat. Tempore quoque Henrici Andegavensis Regis Poloniæ, Iohannes Moldaviæ Princeps (qui magno animo & claris victoriis per aliquod tempus bella adversus Turcas gessit)

à Polonis præter pacta fœderis, inter ipsum & Sigismundum Augustum, defertus fuit. Dicamus tamen, vires Poloniæ per se numerosas, independentes & validas, tantum agilitatis & promptitudinis habituras, quantum in Rege valoris, roboris & efficaciæ erit. Ejus rei fidem fecit Stephanus Battoreus, cujus tempore Polonia non solum conservavit sibi nomen & existimationem regni, quod se à viribus extraneis defendere queat: sed quod etiam magni momenti acquisitiones de potentibus hostibus facere & referre valeat. Cum autem dixerimus de agilitate, quæ res viribus cujuscunque status necessaria est, non præter institutum erit, causas ipsius agilitatis adjungere. Præcipuæ sunt (sicut diximus) auctoritas Principis, qui motum dat, & vis pecuniæ, quæ ipsum conservat. Vidimus enim potentissimos exercitus propter tarditatem, torporemque capitis, tempus inutiliter trivisse: & præclarissimas victorias nullum fructum peperisse aut fecisse, propter pecuniarum penuriam, sine qua moveri non potuere milites. Multum quoque ad rem facit militum qualitas. Negari enim non potest, peditem Germanum & Bohemum ab agilitate laudari non posse. quæ laus absque dubio, Italo, Hispano & Franco debetur, non ob id solum, quod corpore

corpore melius constituti sint, sed quod plus est, quod in bello minori contenti sint. quamvis enim vinum non habeant, non pavent: nec cadunt animis, si carnes desint; & quomodocunque cedat, ferunt diutius inopiam & incommoditates. Levis equitatus magis agilis est, quam cataphracti; & tractatio sclopetorum, quam lancearum. Id considerantes Franci, ultimis bellis lancearum usum, in quibus ipsorum militaris gloria consistebat, reliquerunt, utunturque earum vice sclopetis, sicut equites Germani ense. Sed quo judicio id fecerint, excutiet alius. hic non dico, equitem levioris armaturæ in rebus bellicis absolute cataphracto esse meliorem: id dico, quod expeditior promptiorque sit. Multum quoq; facit genus equorum: Flandrici multum superant Frisicos & Germanicos: nec minus præstant Hungarici Polonicis, Asturcone Turcicus. Barbarici prædictis sunt velociores. Inter utrosque sunt equi Neapolitani, qui vernacule *corsieri* appellantur. Quamvis enim Asturconi velocitate pares non sint, perdurant in labore, feruntq; melius pondus armorum, nec tardi sunt. Vt, quod verum est dicatur: Experientia docet, equitatum Germanicum propter eorum tarditatem aptum non esse ad insequendum fugientes, nec ad effugiendum hostes,

Si enim Valacchici, Hungarici, Polonici, Turcici, Mauri, Barbaricique equites, Germanicos fuderunt, non possunt effugere: si illi autem rupti sunt, non possunt equi Germanici illos insequi. Falconum enim instar aggrediuntur hostes, rursusq; avolant longissime. In expeditionibus maritimis, agilitate parum valent naves: destitutæ enim vento moveri non possunt, neque verti: aliquantulum, sed parum, amplius faciunt magnæ actuariæ naves, sed velocitate præstant maxime triremes, quas galeres vocant. Vidimus itaque, classes Christianorum, quorum vires in navibus sitæ sunt, bonam æstatis partem, temporisque expeditioni commodi, in progrediendo trivisse. Turcicas autem classes cito institutum cursum effecisse. Nulla autem res Turcis in sua agilitate plus commodi contra nos adfert, quam ipsorum parsimonia, & nostra ingluvies. Vinum enim, similesque delitiæ, sunt nostris exercitibus tanto impedimento, quanto Turcis commeatus simul. Mirum itaque non est, quod ipsi in expeditiones eant quam optime instructi tormentis, globis, pulvere sulphureo, & commeatu: (iis enim rebus currus terra, triremes mari onerant:) non vino, pullis, rebusque non necessariis. Eunt denique in bella ut pugnent, non ut crapulæ indulgeant.

XIV.

DE NOVO IN POLONIA Rege eligendo Honorii Dissertatio.

Anno 1587. perscripta.

NAtionis Polonicæ studia & voluntates adeo mobiles sunt, & privatis utilitatibus ducuntur, ut futurarum ejus actionum difficile judicium existat: nihilominus tamen, ut Amplitudinis Vestræ mandatis obtemperem, dum jubet, ut, de novo eligendo Rege Polonorum quid ego sentiam, in scriptis referam, libenter ea, quæ ingenii mei imbecillitas, & nonnulla earum partium, in quibus aliquot me annis detinui, cognitio suppetent, communicabo. Regnum Poloniæ, ut nemo nescit, electivum est, non hæreditarium, & reges eliguntur, non ut tanquam regnum & absolutam exerceant auctoritatem, sed tanquam civilia reipublicæ capita, simul cum Senatu de pace, de bello, de rebus arduis ac delictis nobilium conjunctim decernant. Senatus absque nobilium interventu atque consensu eligere non potest: Nobiles vero, cum aliquis ex nova stirpe Rex inducendus est, ad Comitia in armis consistunt, perinde ut consueverant prætoriæ

totiæ cohortes in acclamandis Imperatoribus Romanis: Eo loco jus in armis; & juxta libitum ipsorum Rex eligitur; & quisquis eligi cupit, ei Nobilitatis magis, quam senatorum favor & gratia aucupanda est. Plerique sunt candidati Principes, qui in præsenti in interregno proponuntur: verum quia celebriores sunt Dux Parmensis, Archidux Ernestus Austriæ, Vaivoda Transylvaniæ, vel ejus cognatus Cardinalis Barroteus, & Princeps Sueciæ; de his meam sententiam declarabo, omittamque indigenas Nobiles, quos Piastos nuncupant, siquidem inaniter credi puto, fore, ut Polonica capita consensura sint ad unum ex se ipsis promovendum, cui cætera omnia natura æqualia subsint & obediant: quod à sexcentis annis nunquam accidit, post electum scilicet Piastum illum primum hominem sordido genere natum, quo tempore Respublica nondum leges, quibus utitur, constabiliverat, & populorum ingenia moresque plurimum à præsentibus discrepabant.

Si ætatem, prudentiam, virtutem militarem Ducis Parmensis respexerimus, nulla adversus illum exceptio timenda videtur, cum jam provectæ ætatis, rerum humanarum experientissimus, & nostro seculo præclarus existat Imperator, materno

terno genere Austriacam stirpem referens, quæ in eo Senatu plurimum pollet, ex domo Farnesia, & Farnesii Cardinalis Polonici regni apud Sedem Apostolicam protectoris nepos, à quo Cardinale Poloni publice & privatim in Italia eximios honores & plurima benevolentiæ argumenta retulerunt: neque deficit illum pecunia, cujus ope apud Nobilitatem gratiosus fiat, si tamen homines habuerit virtute atque eloquentia insignes, qui in Polonia causam suam tueantur: hæ quidem omnes dotes sunt, quæ magnum rei momentum ad eam Coronam consequendam afferre deberent.

Verum plurima, neque minoris considerationis eidem obstitura esse videntur. Primo quidem origo Italica nihil ipsum adjuvabit. nam tametsi proceres Poloni, qui Italiam aliquando invisérunt, moresque Italicos observárunt, nostram videntur nationem diligere: tamen in universum nihil minus convenit, imo illic nostra gens abhorretur, estque in abominatione, scilicet Italos astutos, & fraudulenti ingenii homines putant. Mallent ipsi Regem, qui natura & assuetudine mores regionis amplecteretur, ac secum familiaritate quadam versaretur, quam in Principe Italo minime sperarent se comperturos, multo minus in duce Parmensi,

qui inter Hiſpanos in exercitibus educatus eſt, in quibus ſuprema ſemper auctoritate imperavit: quocirca propter ejus magnitudinem animi dubitarent ſemper, ut contemptis ipſorum legibus, animum ad opprimendam rempublicam converteret: quin etiam Stephani Regis exemplum, qui ſuperbius imperavit, eoſque ad humilitatem animorum coëgit, circumſpectiores ipſos efficiet, in futura electione. Præterea cum Reſpublica illa Turcicum bellum valde abhorrentes evitet, rebus præteritis edocta, cavebit in poſterum, juſtamque timoris occaſionem habere ſibi videbitur, ne Dux Parmæ ob affinitatem atque clientelam, quæ ſibi eſt cum Rege Hiſpaniarum, ipſius intuitu bellum excitet adverſus Turcas quod poſtea extinguere opus arduum ſit. quanquam Reges, vigore legum, abſque Senatu & nobilitatis aſſenſu, in publicis Comitiis, neque de pace, neque de bello quidquam poſſunt decernere; tamen prudens aliquis Rex occaſionem aperire facile poteſt, qua ſe extra culpam poneret, ſuamque libidinem ſimul exequeretur: & profecto ſi Coſaccis frenum paulliſper laxaret, nedum eos inſtigaret, cum ii naturales ſint Turcarum hoſtes, ſaltem cauſa finium incredibiles motus excitarent. Neque hanc ob cauſam electio Parmenſis

ſis Ducis Turcæ Imperatori quicquam placeret: proinde veriſimile eſt, operam daturum, & omni ope enixurum, ut omnino excludatur. Stragem etiam, quam adverſus hæreticos in Belgio admodum cruentam edidit, meo quidem judicio ejus cauſam remoraretur. nam Poloni hæretici, qui numero valent, ab eo ſemper abhorrebunt: neque injuſte ſuſpicabuntur, ſi Rex foret, ut ille, etſi adverſantibus regni ſtatutis, ipſos perſequeretur, vel ſaltem commodis publicis & honoribus, qui omnes abſque interventu Senatus per meram unius Regis auctoritatem diſtribuuntur, eos nunquam cohoneſtaret.

Archidux Erneſtus Auſtriacus faventem habiturus eſt in eo Senatu Auſtriacam factionem, quæ ad hæc uſq; tempora Principibus illis plurimum addicta eſt. Princeps eſt ſingulari virtute præditus, generoſus, & natura affabilis, demum Polonorum genio moribus reſponſurus videtur. Duo tamen illi, niſi me animus fallit, adverſabuntur. Primum quia Germanus eſt; nam miram Poloni cum Germanis antipathiam habent: & quanquam Archidux ille, qui benigniſſimum gerit animum, forte gratiæ plurimum collecturus videtur, tamen dum conſiderabitur, ſub illius umbra & patrocinio in Poloniam

niam Germanos, gentem invisam, ingressuros, & hic auctoritatem habituros, id certe privatim & publice consultantium mentes valde turbaret. Alterum impedimentum videtur esse, quia cum Polonica Nobilitas nihil potius & optatius habeat, quam antiquæ libertatis suæ jura tueri, quæ hactenus illibata servaverunt; in primis caverent, ne vicinum Principem tot viribus & amicitiis validum eligerent, qui regno frenum injicere queat, quemadmodum ab aliquo Austriaco sibi timere possent, & ab ipso Ernesto, quem facile cupiditas incessere potest supprimendæ Polonicæ libertatis, illudque regnum hæreditarii juris facere, sicut in Hungarico & Bohemico fecerunt, quæ regna nativos Reges non habebant. Et hæc ipsa fortasse dubitatio nobiles movit, ut electione, quam Senatus in Maximilianum Imp. fecerat, in interregno Regis Galliæ exploderent. Quod si Turca in hujusmodi Comitiis aliquam habuerit auctoritatem, credibile est, eum minime passurum, ut Austriacorum Principum quispiam eligatur, ne Polonorum viribus aggregatis illam Hungariæ partem, quam occupaverunt Turcæ, recuperare, & Othomanicum Imperium lacessere velit. Quod si etiam in eodem ambitu alii ex domo Austriaca, sicuti forte Ferdinandus & Carolus Archiduces, aut Maxi-

Maximilianus & Matthias ejus frater, concurrent, Ernesto major supererit difficultas. Transylvanus Regulus, ut nepos & hæres Stephani Regis, nihil in ea successione juris habet. nam tametsi antiqua fuerit consuetudo, ut filii atque etiam nepotes defunctorum, usque ad lineæ sive stirpis totius occasum, in Regnum vocati fuerint; tamen spatio ducentorum annorum nunquam nepotes electi fuere, qui non ex stirpe regali descenderint. &, quanquam Stephanus Rex eximia virtute decoratus, deque toto regno optime meritus fuit, propter egregia facinora, quæ adversus suos hostes peregit: nihilominus, cum Poloni eum magis veriti fuerint ob ipsius potentiam, ac timuerint, quam dilexerint, cum ille in honoribus & commodis publicis parum proceribus satisfecerit; præterquam quod suorum bonorum parcus extitit, successoribus suis tenues opes reliquit. Neque Princeps ille alibi spem suam firmare potest, quam in auxiliis cognati sui Cancellarii, cujus auctoritas sicuti regnante Stephano cæteros proceres supereminebat, ita nunc, quia nobilitatis odium subivit ob superbiam suam, & quia familiæ Sboroskæ primatem supplicio ultimo extinxit, credibile est, eum de culmine suæ potentiæ dejectum fuisse. Tamen cognatum

non

non mediocriter juvabit, quia magni est vir ingenii, divitiis affluens, audacia promptus, & ad hæc Turcicis auxiliis, & pecunia, quæ eum non deficiet, nonnihil boni efficere valebit. Verum non usque adeo valiturus esse videtur, ut difficultates objiciendas queat diluere, præsertim nondum adultæ Princeps ætatis, cum is adhuc adolescentulus sit, quod si unquam regnum illud adulto ac præstante Rege indiguit, per hæc tempora vel maxime indiget, propter occasionem, quam Moschorum civilia bella gerendæ reipublicæ offerunt. Et quanquam Turca ipsum, tanquam fiduciarium ac vasallum suum, vehementer promoturus videtur, quemadmodum Stephanum ejus patruum promovit, non video, Turcicam opem, præsertim his temporibus, quibus imperii illius vires alio intentæ sunt, plurimum eidem afferre posse adjumenti. Nam Poloni, ut in interregnis imminentibus assolet fieri, fines regni validis præsidiis dispositis forte muniverunt, quo ab insultibus Turcarum, & cujuslibet Principis qui molestiam iis inferre tentaret, sese tutos efficiant, ac tueantur. Cardinalis Battoreus ejus Patruelis, & nepos ipse quoque Stephani Regis, minora fortasse obstacula patietur: propterea quod ætate jam adultus est, & in ordine Ecclesiastico

clesiastico audit honorifice, notus & plurimum dilectus Senatoribus multis, ingenio & virtute pollens, apprime affabilis, & qui naturæ Polonorum se adaptabit: nihilominus credibile non est, ut natio illa, de patruo ejus Rege haud jucundam servans memoriam, & Hungaros immortali odio prosequens, dubitans etiam, ne ipso electo Cancellarii amplitudo resurgeret, consensura sit unquam ad quemquam ex Battorea domo eligendum. Princeps Sueciæ etsi adolescentulus est, non tamen adeo acerbæ est ætatis, ut regnum capessere, & paucis post annis recte gubernare nequeat; multisque virtutibus, ad eligendum se, & senatores & nobilitatem potest compellere. Nam quia ex materno latere Iagelloniam domum refert, quæ domus ob egregia illorum Regum facinora, & in remp. merita, summopere à Nobilibus diligitur, & præsertim ideo, quia reip. aggregavit maximi momenti regionem, cujusmodi est Lituania: item quia nepos est ejus ex cujus autoritate magnam gratiam consequetur: præterea, quia suppetet ei pecunia, cum ex paternis thesauris, tum ab ipsa Regina, ad conciliandas sibi nobilium studia: hæc medius fidius magna sunt adminicula, unde facili negotio ad regnum promoveri posset. Verum si ad hæc adjungeretur,

geretur, ut Rex Sueciæ amplificandi magis filii sui causa, Sarmatis offeret (ut eum facturum verisimile est) sui regni unionem ad Polonicam rempublicam, si filium elegerint, nihil mihi superest dubitandum, quin ipse, cæteris omnibus candidatis suis superatis, coronam illam obtineret. etenim regnum Polonicum vicini regni accessioni mirum in modum lucrisaceret, non solum in seipso, sed etiam propter bona plurima, quæ inde Polonorum emolumento consequerentur, præsertim in compescendis subditis, ac speciatim Dantiscanis & prætensis Ducibus Prussiæ, aliisque qui Suecorum openixi sæpenumero defecerunt, & contra proprios dominos Reges Poloniæ arma sumpserunt: cessarent quoque controversiæ atque prætensiones jurium, quas Princeps Sueciæ habet in Lituania, tanquam in Statu ad maternam hæreditatem spectante: quæ res inter illa duo regna ingentes motus excitare posse videtur: portus Narvæ in Livonia ad Polonos rediret, quem portum Sueciæ Rex haud pridem occupavit, dum Stephanus cum Moscho bella gereret; quamobrem Poloni coacti sunt portum illum recuperare, acceptamque injuriam ulcisci. Sed quod magis referret, illud est, quod junctis duorum regnorum viribus adversus

Moschum

Moschum progressus fierent feliciores; non enim ignoramus, Moschoviam modo civilibus dissensionibus vehementer agitari. Adeo ut ex iis, quæ diximus, non videam, cur Sueciæ Princeps, si regni sui unio proposita fuerit, excludi queat: quandoquidem probabile est, oblationem hujusmodi nihil minus virium habituram, quam Iagellonis magni Ducis Lituaniæ habuerit oblatio. is enim, ut Eduigem Poloniæ Reginam in matrimonium obtineret, Ducatum suum reipublicæ consociandum proposuit: quæ propositio tantum effecit apud Rempublicam, ut quanquam Heduiges Gulielmo Archiduci Austriæ ante promissa fuisset, jamque ille ad celebrandas nuptias Cracoviam advenisset, nihilominus Iagelloni concessa fuerit: cujus propago sive linea postmodum annos ducentos feliciter regnavit. Quod si Princeps Sueciæ Catholicam religionem sectatur, quemadmodum uno ore omnes consentiunt, profecto nescirem, quem Respublica Christiana Regem ipso posset eligere fructuosiorem: is enim, debellatis Moschis, in magnitudine & continuatione Imperii cæteros omnes Europæ Principes longo intervallo post se relinqueret; quoniam ab ortu ad occasum totam regionem, quæ inter mare Caspium & Germaniæ terminos

comprehenditur, possideret; ab Austro vero ad Septentrionem, à Caucaso usque ad ultima Scythici maris littora imperii sui limites protenderet. quantum vero Turcis terrorem tam magnus Princeps adeo vicinus incuteret, quantumq; auxilii fessis Christianorum rebus adferre posset, unusquisque ex seipso id animi cogitatione consequitur.

X V.

IOANNIS BARCLAII
Iudicium de Polonia & ingeniis Polonorum.

HVngariæ à Septentrione Polonia est, inde ad Oceanum procedens, Russiæque contermina. Tot spatiis diffusa regio pene nullibi in montes assurgit, & à planicie factum nomen, quam Scythico verbo *Pole* appellant. Campi in immensum patent, quos nix altissima hyeme obruit: hac discussa segetes crescunt, non in indigenarum tantum usus, sed & marginalatæ, per multa Balthici littoris spatia, frumentis fundis annisve opem ferunt. Sevæ hyemes terram fluminaque advinciunt, quia violentia Aquilonis, nullis montibus repercussa, liberum ut in pelago cœlum rapit, accedit Septemtrionis vicinia, & ibi remoriens

tiens Solis vis, præsertim cum recessit ad brumam. Natura subsidium admovit profundissimas sylvas, quæ & in ignem datæ frigus expellant, & in suis præterea umbris animalia alant, quorum pelles fulciendis vestibus preciosissimæ habentur. Hac duplici ope utuntur in hyemem. Alio quoque commodo suis silvis obnoxii. quippe alicubi immensa examina apum fervent. Agrestia illa sunt, nec cujusquam cura aut pastum aut tecta accipiunt. Vacuis quercuum ramis, aut truncis, inhærent; ibi cereas domos extruunt, & optimo melle implent. Hinc ingens facilisque in regionem proventus. Ceram mercatores devehunt, ipsi melle conficiunt potum, quem in deliciis habent. Flumina, paludesque, plus justo quasdam provincias obruunt, adeo ut æstate vix possint adiri, concretis per hyemem undis curricula habent, quæ lubrica glacies facile evolvit; ita per regionem feruntur: & hoc est commercii tempus quo externi ad eos commeent, ceramque & pelles mercentur, ac si quid præterea sub tam rigido cœlo in pretium nascitur. Plerumque lapides extruendis domibus desunt. Lignis ad parietes utuntur, stramentoque operiunt; præterquam in celebrioribus oppidis, arcibusque Optimatum, quantum illa regio ferre potest, excultis.

Polonis ut plurimum dura vita, cœlo aspero, nec populi moribus factis ad nostri seculi venustatem. & hinc aliquando sæviora ingenia. Diversoria peregrinos excipiunt, longe à nostrarum terrarum ratione. Deducuntur in sedem, quæ inanis, & plerumque perfossis ad accipiendum lumen parietibus, ventis quoque & hyemi patet. nulli quibus decumbant lecti, non erecta ad epulas mensa. longo ac multiplici clavo paries fixus est. Illic hospites sarcinas quas habent in ordinem appendunt. Multo deinde stramento sternitur solum, & hoc in illis diversoriis pro thoro est. Itaque per illam regionem processuri, ad iter ita se comparant quasi domum circumducant. cibos, & cætera in alimentum ferunt, lectulos in rhedis collocant; ut nudis illis tectis excepti, sua supellectile & famem & frigora arceant. Gens est ad ferociam, & licentiam nata, quam vocant libertatem; adeo ut infandæ barbariei legem multis seculis ibi solemnem, vix nunc demum omiserint; Ea scilicet caverant, ut qui hominem peremisset, solveretur metu judiciorum, si in jacentis cadaver projecisset pauculos nummos, quorum numerus eadem lege destinabatur. Nec tam vile fecissent humanæ vitæ pretium, nisi sui genii impetu pro levi facinore haberent humanum cruo-

cruorem prodigere. Ipsum nomen non tantum servitutis, sed & justi ac legitimi regni oderunt. Rex ad patrias leges vi & armis adigitur. Nobilitas tristibus prærogativis se ipsa donavit, quibus possit sibi invicem & impune nocere. quippe Principi non satis juris est, ut quod peccaverint ipse vindicet. Maxime sibi credunt; nec major libido est libertatis in moribus, vitaque civili, quam in religionum & cælestium rerum sensu; de quibus, ut placet, sine metu & sentire volunt, & loqui; scilicet immani fiducia sui, quibus sapere alieno ductu pudet. Hinc in diversa hodie scissæ mentes, errorumque omnium lues, quicunque antiqua secula polluerunt. Quisque in suæ familiæ laudem intentus est; præsertim si in exteros incidit, & expertes suarum fortunarum. Sævire quam decipere promptiores; & ipsi magis fraudibus quam vi patent.

XVI.

EX ALSTEDII

CHRONOLOGIA,

DE REGNO POLONIÆ.

QVinque dynastiæ hic recitantur. Prima est ante tempora Piasti, quæ ad certos annos redigi non potest. Secunda est ducum Piastadarum, anno Chr. 806, quo Piastus ex rustico factus est dux Polonorum. Tertia est regum Piastadarum anno 1000, quo Boleslaus filius Miecislai, primi Ducis Christiani in Polonia, creatus est rex ab Ottone III Imperatore. Quarta est regum Iagellonidarum, qui sic dicuntur à Iagellone Lituano, qui baptizatus est anno Christi 1368, & Vladislai IV nomen accepit. Quinta est regum exterorum, puta Hungarorum, Gallorum & Suecorum, inde ab anno Christi 1571, quo moritur Augustus, ultimus Iagelloniæ stirpis masculæ. Successit ipsi Henricus rex Galliæ: & huic Stephanus Bathori Transsilvanus anno 1576: & huic Sigismundus III rex Sueciæ anno 1587.

SERIES AC ORDO

PRINCIPVM AC REGVM POLONIÆ.

Anni nati Christi.	*Principes.*	*Anni Regiminis.*
550	Lechus Primus.	
	Duodecim Palatini.	
700	Cracus.	
	Lechus Secundus.	
750	Venda.	
	Duodecim Palatini.	
760	Præmislus sive Lescus Primus.	
804	Lescus Secundus.	
810	Lescus Tertius.	
815	Popielus Primus.	
830	Popielus Secundus.	
842	Piastus regnavit	19
861	Ziemonitus	32
892	Lescus Quartus	21
913	Ziemomislus	51
964	Miecislaus primus Princeps Christianus.	35
	Reges.	
999	Boleslaus Primus cognomine Chrobri	25
1025	Miecislaus	9
1041	Casimirus Primus	17
1059	Boleslaus Secundus Audax	22

Anni nati Christ.	Principes.	Anni Regiminis.
1082	Vladislaus Primus cognomine Hermannus.	20
1103	Bolesłaus Tertius Crivoustus	36
1140	Vladislaus Secundus	6
1146	Bolesłaus Quartus Crispus	27
1174	Miecislaus Senex	4
1178	Casimirus Secundus	16
1195	Lescus Albus cum matre Helena	4
1199	Miecislaus Senex iterum / Lescus Albus cum matre	turbæ per biennium.
1202	Micislaus Senex tertium. Eodem anno moritur.	
1203	Vladislaus Lasconogus	3
1206	Lescus Albus tertium	20
1226	Bolesłaus IV Pudicus	53
1279	Lescus Niger.	
	Reges.	
1295	Præmislus Menses 7 aut 8.	
1296	Vladislaus Locticus	4
1300	Venceslaus Bohemus	5
1305	Vladislaus Locticus iterum	28
1333	Casimirus Secundus cognomine Magnus	37
1370	Ludovicus Vngarus	12
		1386

an. Chr.		an. Reg.
1386	Vladislaus Iagello Lituanus menses 3.	48,
1434	Vladislaus Tertius	10
1447	Casimirus Tertius	45
1492	Ioannes Albertus	9
1501	Alexander	5
1507	Sigismundus Primus	41
1548	Sigismundus Augustus	25
1574	Henricus Valesius Gallus	
1576	Stephanus Batoreus Transylvanus	10
1587	Sigismundus Tertius, qui nunc regnat.	

XVII.

DE RE NVMMARIA POLONORUM, ex Historia Salomonis Neugebaueri à Cadano.

IN magna rerum omnium copia, ut fit, major aliquanto fuit superioribus temporibus, quam nunc est, argenti & auri, reique nummariæ penuria, præsertim cum auri & argenti metalla nulla extarent, & minus nota essent Polonis transmarina mercimonia. Neq; proprium habebant nummum Poloni, sed externis & maxime Bohemicis usi sunt aliquandiu. Cœpit

deinde ante ducentos annos à Casimiro Magno Rege Poloniæ æs & argentum signari ad Bohemorum exemplum. Aureos vero nummos primus omnium Sigismundus Rex nostra memoria signavit, bonitate & pondere Vngaricorum: tametsi Alexandri Regis quoque fratris ejus aureus nummus visus est. Sic autem crevit jam auri pretium, ut duplo nunc carior sit aureus nummus, quam fuit avorum nostrorum memoria. Id adeo partim propter luxum ac crebriorem auri usum, exportationemque ad exteros, partim quia deterior nunc esse fertur reliqua moneta, cum ponderis diminutione, tum æris admixtione. Est autem ea multiplex. Ac grossus quidem argenteum numisma est cum admixto ære, olim vicesimaoctava, nunc sexagesima pars Vngarici, sexagenæ sexagesima, marcæ quadragesima octava, floreni tricesima. Sunt & minores grosso nummi. Medians quidem grossi dimidium, nona fere parte superans crucigerum Germanicum, sed jam exæquatus. Solidus tertia pars grossi, ternarius sexta, obolus vero decimaoctava. Atque hi quidem nunc ærei sunt inalbati: superiori tempore habuerunt admixtum argentum, ut etiam nunc habent grossi & mediantes. Argentei vero sunt trigrossus ac segrossus, hic quidem sex,

sex, ille vero tribus grossis æstimatione par. Vtrumque primus signavit Rex Sigismundus primus. Sed jam pauci extant; exportantur enim & conflantur ab avaris Iudæis, mercatoribus, & argentariis apud gentes finitimas. Permagnus est autem etiã nunc apud nos usus externæ monetæ, quæ pro mercibus undelibet importatur.

XVIII.

DE VECTIGALIBVS REGIS Poloniæ ex eodem Salomone Neugebauero.

VEctigalia Principis aliquanto luculentiora & ampliora olim fuere, quam nunc sunt. Conferebant enim ei omnes agrestes & ascriptitii quotannis tributum rastrale sive regale in jugerum seu mansum duodenos grossos, & quidem Pragenses. Solvebant & alias quasdam cum nummatias tum pecuarias, frumentarias, avenarias, & aliarum rerum pensiones: nec modo agricolæ, sed & oppidani: quin & Nobiles non penitus immunes erant: jumentaque ei, quacunque iter faciebat, alii secundum alios suppeditabant, & canes cum venatoribus ejus alere necesse habebant. Ne monastica quidem & alia ecclesiastica bona initio prorsus erant libera ab hujusmodi oneri-

oneribus ac tributis: quorum appellationes videre licet in vetustis Principum diplomatis. Liberæ autem Principi erant ubique piscationes ac venationes: aliis non item, ne in suo quidem cuiquam fundo, absque peculiari Principis indulgentia. Mulctæ quoque maleficiorum Principi dependebantur. Exinde cum permagna esset rerum omnium ad victum pertinentium vilitas, & nec dum maritima cum externis populis commercia extitissent, non distrahebantur fruges & alii fructus prædiorum Principis, quæque ex pensionibus in cellam ejus comportata erant, neque ad unum aliquem totius regni locum (quod non sine gravi agrestium pressura futurum erat) convehebantur, sed in præfecturis asservabantur. Cumque ad officium Principis pertinere existimaretur, non desidem & uni alicui loco affixum hærere, sed obire omne regnum, ac fines ejus tueri, & omnium usibus sese exponere, querimonias afflictorum audire, jus dicere, tenuiores à potentiorum injuriis vindicare, quoquo is veneratcum equitatu ac comitatu suo aulico, ejus præfecturæ fructibus ac proventibus alebatur, quoad ei manere ibi libuisset, opusve esset, sive quoad hortea cellæque sufficerent, seu denique descriptis cuique præfecto pro ratione præfecturæ & proventuum

tuum certis temporum spaciis. Cæterum postea cum Principes vel certo se loco continere, vel bellis distenti peregre diutius abesse cœpissent, distrahi cœpere fructus prædiorum, qui præfectorum cum sua cujusque familia moderatis usibus superessent. Remissæ sunt deinde Principum beneficentiâ sacro & equestri Ordini, & utriusque adscriptitiis ac subditis pleræque omnes pensiones atque onera. Nunc sane equestris & ecclesiastici Ordinis homines nil Regi pensitare necesse habent. Ac ne oppidani quidem eorum, aut agrestes adscriptitii, præter binos grossos vernaculos de manso pagano, & eo quidem solo, quem adscriptitius ipse sibi colit. Nam qui sacerdotibus & equitibus coluntur, itemque suburbani & sculetorum agri ab ea quoq; pensione immunes sunt: ne subserviunt quidem Principi sacerdotum & equitum homines agrestes & oppidani, præterquam ad arces tempore belli perficiendas, atque etiam novas, si id è senatus consulto fiat, condendas. Non ita pridem Abbates & Præpositi monasteriorum certas pensiones, quæ stationes vulgo dicuntur, Regi denuo pendere cœperunt. Adscriptitii quoque ipsorum ad colendos Principi agros, subvectiones ac pensiones quasdam frumentarias revocantur, quo præfectorum regio-

regiorum præsidio tutiores sint ab injuriis improborum. His autem exceptis, soli præfecturarum adscripticii in suis quique præfecturis agros colendo, & vectigalia pensitando rem familiarem Principis sustinent: quæ nunc tamen aliquanto exquisitius curatur, quam olim. Habet is etiam è metallis mediocre vectigal. In iis autem conductitiarum operarum usus est: quarum impensa deducta, reliquum cedit Principi. Omnium vero metallorum in Polonia fructuosissimæ sunt salinæ. Sed habet in illis Nobilitas hanc prærogativam, ut in usum suum domesticum statis anni temporibus aliquanto minoris emat salem, quam cæteri homines. E teloniis quoque mercium & vectorum provenit vectigal Principi. Cæterorum hominum nemo jus ullum habet instituendi & exigendi telonii, præter peculiarem Regis indulgentiam, idque ob necessariam extra ordinem refectionem viarum, pontium & aggerum. Cæterum naulum à trajectu fluminū in suo cuiq; solo instituere licet.

Duplex autem est telonium, vetus & novum. Ac vetus quidem exile est, quod ab iis solvitur, qui intra fines regni negociantur. Novum autem majus aliquanto, quod boum, equorum, coriorum, frumenti, lanæ, ceræ, sebi, & aliarum mercium, quæ ad exteras oras exportantur, & earum, quæ aliunde importantur, nomine pensitatur. Vtriusque immunitatem habent ecclesiasticus & equestris ordo, modo ne mercaturam quis exerceat, hoc est, venum ea exportet, quæ ipse abunde emerit, ac non de suo pararit. Si quis tamen boves emptos suo pabulo ac fumento per hyemem aluerit, perinde habetur, ac si domi ejus nati essent. Publice quoque civitates nonnullæ habent immunitatem veteris telonii. Hæc igitur nunc sunt perpetua Principis vectigalia: quę distrahere, aut addicere cuipiam hæreditario jure Rex Alexandri Regis lege prohibetur. extra ordinem nihil à quoquam, nisi forte à Iudæis Regi pensitatur. Ex his autem vectigalibus Rex cum domestica familia sua sese sustentat: inde comitatui suo aulico stipendia præbet: inde in legationes, dotes & elocationes filiarum, arcium præsidia, & sarta tecta, viarum publicarum refectiones, machinas & apparatum bellorum, præmia bene merentium de se, ac de Republica, & in alios usus impendit: inde & Senatoribus fere, ac magistratibus publicis, ac nonnullis sacerdotiis certi ac perpetui reditus antiquitus constituti sunt, partim pietate ac beneficentia Principum attributi, partim accepto in usus necessarios precio venditi. Et hæc de Rege & vectigalibus ejus.

IN-

A.

Arogandorum honorum ratio. 160
Academia. 72. 221
Alberti, Marchionis Brandenburgensis, Ordinis Teutonici magistri tempore gesta quædam præcipua. 333
Albus lacus, & natura ejus. 58
Alce, & ejus natura. 62. 63. 222. & 223.
Alutasl. 237
Ambra. 49
Animantia Poloniæ. 61. & *seq.*
Appellatio. vide Provocatio.
Aquæ tepidæ. 61
Arces. 78. 248. 387
Archiepiscopi. 4. 124. *Munia.* 130
Argia amnis. 237
Arma seu insignia gentilitia. 94
Armenorum religio. 106

B.

Alneæ. 80
Barones. 3
Belli ratio. 190. *constitutiones pro Ducatu Lituaniæ.* 287
Bella Livonienſium. 363. & *seqq.*
Berefina fl. 50. 222
Biſontis feræ hiſtoria. 62. 64
Bogus, Bohus, ſive Bugus, fl. 54. 55. 227
Boruſſi antiqui. 270
Boryſthenes, Nieper dictus 55. *non eſt Berezina.* 50
Brunsberga urbs. 76
Burggravii. 147

C.

Amenecia urbs Podoliæ. 73
Campiductor. 135
Cancellarii. 133. 232
Capitaneus, ſeu præfectus arcis. 141
Captorum in bello ratio. 192.
Carbunculus. 48
Caſimiria. 220
Caſtellani. 7. 124. &c. 222. 239. *munia eorum.* 131. *autoritas.* 232
Caſtorum natura. 63
Chodkievicii comites. 223
Chronon fl. 222
Cimbrorum hiſtoria. 239
Cleparia. 71
Cleri ordo. 154. *electio.* 157
Comites Poloniæ. 93
Comitiorum ratio. 182. *eccleſiaſticorum.* 189.
Commercia Polonorum. 110
Conſilium publicum, id eſt, Senatus regius 128.
Convivia. 88. 89
Coturnicum Polonicarum natura. 67
Cracovia. 70. 220

Cracus. 220. 228
Crinice locus, & natura ejus. 59
Cromeri familia & gentilitia. 97
Cruciferi notati. 209. *de illorum initiis.* 297. 311. 318. *magistrorum triginta quatuor historia.* 319, *&c. inter eos fratres Ensiferi.* 344
Cujavia. 221
Curatores regni. 234. *tenutarii.* 145
Cypselorum & hirundinum mirabilis natura. 67

D.

Dantiscum. 74
Dii. 278
Diœceses. 4
Dobenisa amn. 237
Donajecius flu. 51. 52
Drausenus lacus. 57
Duces Poloniæ. 93
Duces ante reges fuere. 113. *eorum quæ fuerit potestas.* 114
Duces exercitus. 135
Dunamunt. 348

E.

Ecclesiastica munia. 154
Ecclesiasticorum immunitates. 163, *& seq.* 417.
Ecclesiasticus ordo. 107, 154
Elbinga. 75
Electrum. 49
Ensiferi fratres, id est, Crucigeri. 11
Episcopi. 5. 124. *illorum munia.* 130. *reditus.* 162
Equestris Ordo. 391
Equitatus Poloniæ. 386
Exactores tributorum. 147

F.

Familiæ. 93. 94, *&c.*
Felin civitas. 355
Feræ Poloniæ. 61
Feudatarii Polono qui. 1. 2. 3
Fluvii Poloniæ. 49. 50. 376
Fons pestilentiæ naturæ. 61
Frigus hiemale in Polonia. 49
Fruges. 46
Frumentorum & seminandi arandique ratio. 263. 266. 267. 360

G.

Danum. 74
Gepidi, qui nunc Lituani. 242
Getæ. 237
Glacies æstiva. 48
Gnesna. 219
Goplus lacus. 58
Græca religio. 105

H.

Abitandi consuetudo Polonorum. 70. 77, *& seqq.*
Habsel arx. 351

Habus lacus. 56
Haretici in Polonia qui. 103. 104
Hareticorum malleus. 314
Hebræorum vicus. 221.
Hieraſius ſt. 237 *ejus fontes.* ibid
Hirundinum Polonicarum mirabilis natura. 67
Hoina amn. 237
Honorum mandandorum ratio. 157
Hypocauſta. 79

I.

Idololatria hiſtoria. 257. 258
Inſignia gentilitia. 94
Inſulæ. 71. 76. 77
Judicia. 164. *nobilitatis.* 175. *plebu.* 178. *eccleſiaſtica.* 164. *politica.* 167. *Judæorum ad quem pertineant.* 7
Jumenta Poloniæ. 66
Juſtitiæ Tartarorum & Lituanorum inæqualitas. 149

K.

Kokenhaus. 350
Koningsberga. 75. 379

L.

Lacus Poloniæ. 56
Lacus peſtilentiæ natura. 61
Lapides Poloniæ. 48
Lechus. 219. 228

Legatorum & nuntiorum ratio. 285. *&c.*
Leges Poloniæ. 122
Lehal caſtrum & civit. 352
Leopolis urbs. 73. 267
Liblium, ſeu Lubovulia arx. 38
Lingua Latina quam Poloni uſitata. 69
Lituaniæ deſcriptio. 222. 260. 268. *Ducatus.* 269. *nomen.* 223. 246. *termini.* ibid.
Lituani. 262. 266
Lituanorum gentis deductio. 238. 246. *converſio.* 223. *Principes.* 224
Livones. 262. 285. *eorum bella.* 363. 364. 367.
Livoniæ deſcriptio 340. *& provinciarum.* 346, *&c. deſcriptionis continuatio.* 359
Lode arx. 351
Lublinum. 72
Lutheraniſmus notatus. 72. 103. 104. 362. 364. 368.
Lutherus notatus. 202
Lubovulia arx. 38

M.

Magiſtratus. 112. 132. 135. 136. *plebeius.* 155. *terreſtres.* 136. *Vide* Officiales.
Magiſtratuum reditus. 162. *creandorum ratio.* 157. *plebeiorum.* 160

Marchiones regi feudatarii. 1. 3
Mareschalci. 132. 232
Mariaburgum. 76
Mariani, id est, Crucigeri. 297
Masovia. 226
Metalla Poloniæ. 46
Milites olim, qui nunc equites. 91
Militia. 88
Ministeria aulica. 148. *viliora.* 153
Mirabilia Poloniæ. 48. 49. 59. 61. 67
Moldava amnis. 237
Moldavia. 237
Monasteria. 78
Montes Poloniæ. 43. 44

N.

NArva flu. 222. 227. *ejus natura.* 54
Nerva arx & civitas. 357
Nester fl. 237
Nieper, id est, Borysthenes. 55
Nobiles seu Nobilitas. 3. 91. *ejus studia.* 98. & *seqq. Lituaniæ.* 223
Notarius thesauri regii. 148. *castrensis. seu campestris.* *ibid.*
Notesius fl. 53
Numaria res. 108. 411
Nuntiorum & legatorum ratio, &c. 185

O.

OFficia curiæ. 148. *terrestria.* 136
Officiales. 11, &c. 15, &c. 20, &c. 22, &c. 24, &c. 127. 132. 135. 136. 232. *inter officiales qui non censeantur.* 151
Ordines in Polonia. 90
Ordo Teutonicus. Vide Crucigeri.
Olicæ Duces. 223
Oppida Poloniæ. 70
Ozilia insula. 252

P.

PAgi. 71
Palatini. 6. 124. & 125. 222. *eorum jura & munera.* 6. 131. 222. *autoritas.* 131. *Lituani.* 253
Pauperiani, id est, Crucigeri. 297
Pecora Polonorum. 66
Peditatus ratio in Polonia. 195. 196. 387
Pisces Poloniæ. 59
Piscinæ arte manuque factæ. 59
Plebs Poloniæ. 101. 155
Ploscovia. 227
Plescum. 74
Podolia provincia. 42
Polona gens. 28. *sacra Christiana suscipit.* 219
Poloniæ provinciæ. 1. *divisio & partes.* 4. 36, &c. 218. *fines & ambitus.* 30. 33. *situs.* 28. *solum & cœlum.* 43. 375. *nomen.* 30. 218. *Rex.* 1. 26. 373. *regimen.* 379. *interregnum.* 235. *opes.* 231. 377. *vires.* 382, & *seq.*
Polonorum genera & ordines 90. 91. *cultus*

tus corporis. 80. 90. 359. mores & habitudo. 82. idioma. 68. ingenia & instituta. 68. 80. educatio & studia. 82. 83. 404. victus. 80. potus. 80. 81. 222. respublica. 112
Pomeraniæ descriptio quædam. 310. 314. 315
Posnania urbs. 72. 221
Præfecturarū distinctio. 144. reditus. 146
Præfectus arcis. 142. tenutarii. 145
Prælatorum reditus. 162. 163
Princeps Poloniæ olim sine titulo regis. 113
eorum potestas. 114. 229
Pripetius fl. 54
Procurator magnus. 142
Provocatio ad certamen. 175
Provocationum judicia. 172. 173. 174. in plebes. 178, & seqq.
Prussiæ fines. 40. ducalis. 199. regia. 200 alia descriptio. 295. Ducatus duodecim 300. descriptionis continuatio. 310
Prussorum ordinum distinctio. 203
Prutenorum antiquorum religio. 297 barbaries. 310
Prutus fl. 55

Q.

Quæstores teloniorum. 147

R.

REginæ comitatus. 153. inauguratio. 117

Regius mons. 75
Rex Poloniæ. 1. 26. 373. primus qui. 219. 228
Regum de electione dissertatio. 391. creatio. 115. officium. 118. potestas. 114. 229. vires. 382. comitatus. 151. 152 equitatus. 232. opes. 231. 377. census. 232. vectigalia. 117, 411
Religiones in Polonia quæ. 103
Revalia. 458
Riga. 347
Rivus Scepusii naturæ mirabilis, 61
Russiæ rubræ limites. 41

S.

SAl, lapidea duritie. 47
Salinæ. 231
Salinatores. 147
Samogitæ. 262. 272. Itali 271. pigri 273 frugales & annosi. 273. conversi. 274 eorum studium & vita. 276. dii. 278
Samogitiæ ducatus. 255. 270. nomen & regio. 272. solum. 273
Sanus fl. 52
Sauromatiæ Europæ regiones. 218
Scepusium. 38
Scriba thesauri regii. 148. castrensis. ibid.
Senatus regius. 123. 128. convocatio 129 auctoritas. 232. munia. ibid. 233. potestas unde. 234

Signa gentilitia. 94
Slavonicæ gentis linguæ. 219
Soczavia. 237
Stanislaus Hosius. 314
Succinum, vulgo ambra. 43
Sylvæ Poloniæ. 44. 405
Synodi ecclesiasticæ. 189

T.

TArnesl arx. 356
Tarnovisa. 236
Teloniorum quæstores. 147
Tenuta, & tenutarii. 145
Tergovista. 236
Thesaurarius. 135
Torpatum. 351
Torunia. 74
Tributa propeditatu. 196
Tributorum exactores. 147
Turi boves. 227
Typographia. 86
Tyra, Nester, fluv. 237

V.

VAivodæ, Palatini. 222. 238. 254
Valachia 236, *hujus Princeps Polono feudatarius.* 1. 2
Varsavia. 74. 227
Varta fluv. 52. 221

Vedi-

...galia Poloniæ. 117. 411
Velia fl. 222
Vilna fl. & opp. *ibid.*
Vinda civit. 354
Visimirius, seu Cracus. 235
Vistula fl. 50. 220. 227
Vitensteyn. 359
Vitriolus. 48
Vladislavia. 221
Vlmigavia, id est, Prussia. 295
Volucria Poloniæ. 66
Vrbes Poloniæ. 70
Vri boves. 227
Vrsorum captura. 65
Vxul, arx Livoniæ. 349

Z.

Zupparii quinam. 147

FINIS.